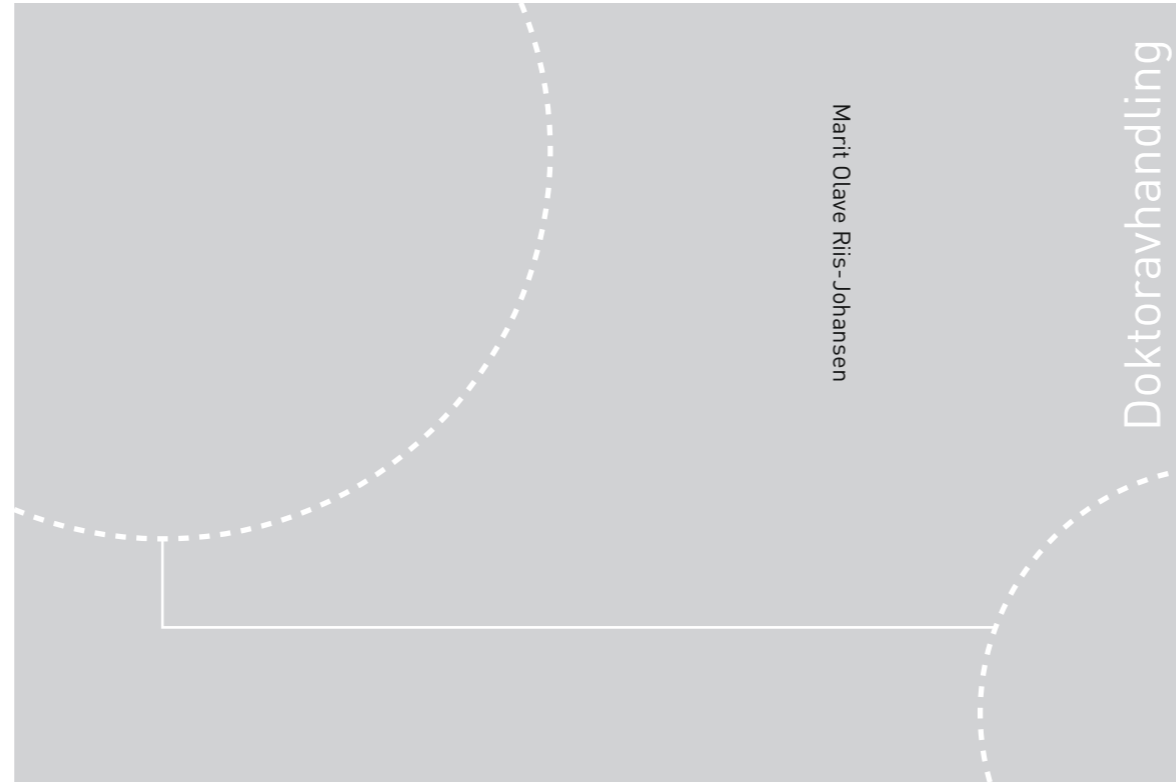

ISBN 978-82-326-1690-9 (trykt utg.)
ISBN 978-82-326-1691-6 (elektr. utg.)
ISSN 1503-8181

Doktoravhandling ved NTNU, 2016:176

Marit Olave Riis-Johansen

Balanse ganger

En samtaleanalytisk studie av politiavhør
av voksne fornærmede

Marit Olave Riis-Johansen

Balanseganger

En samtaleanalytisk studie av politiavhør
av voksne fornærmede

Avhandling for graden philosophiae doctor

Trondheim, juni 2016

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for språk og litteratur

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Avhandling for graden philosophiae doctor

Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

© Marit Olave Riis-Johansen

ISBN 978-82-326-1690-9 (trykt utg.)
ISBN 978-82-326-1691-6 (elektr. utg.)
ISSN 1503-8181

Doktoravhandlinger ved NTNU, 2016:176

Trykket av NTNU Grafisk senter

Forord

Dette prosjektet har vært finansiert av Det humanistiske fakultet ved NTNU. Jeg vil takke for muligheten jeg har fått til faglig fordypning, og for at jeg fikk et fireårig stipend, slik at jeg har kunnet kombinere forskning og forskerutdanning med undervisning.

Gøril Thomassen har vært en stødig, engasjert og tilgjengelig veileder hele perioden. Vekslingen mellom tett og konkret oppfølging, og beskjeden om at jeg faktisk måtte «være i ubehaget» har gang på gang hjulpet meg mange sjumilssteg framover. Tusen takk for all tid, alle råd og alle gangene du har sagt jeg må finne ut ting selv. Takk også for alt faglig og sosialt samvær som ikke har handlet om doktorgradsprosjektet. Kari Gamst har vært biveileder de siste årene, og bidratt med kunnskap om fagfeltet og erfaring med samarbeid med politiet. Jeg har satt stor pris på ditt engasjement i studien og entusiastiske beskjeder om at dette er viktig arbeid! En stor takk sendes også til Karin Aronsson ved universitetet i Stockholm, som leste og ga svært nyttig og motiverende respons på arbeidet mitt nå i slutfasen. Nok en takk sendes til Sverige: våren 2013 tok Per Linell og Linda Jönsson imot meg og Gøril til en dag med diskusjoner om prosjektet mitt. Tankene og ideene og litteraturtipsene fra dette møtet har jeg bladd tilbake til mange ganger – tusen takk for deres raushet! Snefrid Holm har vært en svært effektiv og kyndig korrekturleser, til god nytte! Takk til deg også.

I dette prosjektet har jeg vært helt avhengig av godt samarbeid med politiet. Takk til alle navnløse politifolk som har gjort sine avhør tilgjengelige for meg. Jeg har den største respekt for jobben dere gjør, og håper mine analyser og diskusjoner er konstruktive og til nytte for dere. Tusen takk også til alle de navnløse *avhørte* som ga sitt samtykke til at jeg kunne forske på avhørene de deltar i. Takk til Jorunn Leksås, Nina Flo Mørkved og Per Henry Valen som lot meg være med på KREATIV-kurset. Takk til Geir Ole Momyr som har passet på lydopptakene mine og lett opp ledig kontorplass til meg når skulle transkribere. En stor takk går også til Kristina Kepinska Jakobsen på Politihøgskolen for mange lærerike samtaler, samt alle andre ved Politihøgskolen som har vist interesse og velvilje for prosjektet helt fra før jeg startet.

Noe av det jeg minnes med størst glede fra denne perioden, er alle seminarer, møter, konferanser, responsgrupper og kurs sammen med medstipendiater og –forskere fra ulike fag. Alle som møter opp og deler villig av egne prosjekt gjør at jeg har lært mye om mangt i denne perioden! Tusen takk til alle stipendiatene som har deltatt på HF's skriveseminar (særlig takk til seminarleder Sissel Lie, som kombinerer skarpt blick og tydelig tale med mye omsorg for oss noviser), til alle deltakere på diskursseminarene ledet av Pål Aarsand og Gøril Thomassen, og til alle andre som stiller på improviserte og faste møteplasser.

Mine nærmeste anvendt språkvitenskap-stipendiatkollegaer er en nærmest utømmelig kilde til både kunnskap og underholdning: Hurra for dere alle; Sigrid Slettebakk Berge, Kristin Halvorsen, Johan Hjulstad, Irmelin Kjelaas, Hanne Rustad, Kari Sand, Ingrid Stock. Takk

Hanne for år med godt kontorsamboerskap, fjas og fag i skjønn forening – Dragvoll er på ingen måte det samme uten deg. Takk Sigrid, som alltid har tid til kafé-pause, som har vært godt reisefølge, og for felles Goffmanlesning! Takk Irmelin, som jeg har levd i en kontinuerlig e-postkollokvie med det siste halvannet året. Jeg har lært så mye av å lese dine tekster, og av responsen du har gitt på mine: Jeg håper vårt gode samarbeid fortsetter nå som du snart kommer til riktig by!

Seksjon for anvendt språkvitenskap tatt godt vare på meg både som student, stipendiat og undervisningskollega. Tusen takk til Ellen Andenæs, Julie Feilberg (også takk for at du hjalp meg med stipendiatsøknaden høsten 2009!), Nancy Lea Eik-Nes, Gunhild Åm Vatn, Lars Sigfred Evensen, og tidligere nevnte Gøril og Ingrid. En stor takk til tidligere masterstudent med avhør som tema, og nåværende vit.ass/akademisk superpotet Pia Farstad Eriksen, for pokerseminarene, entusiasmen og lunsjpausene.

Til slutt: Takk til familie og venner for all støtte og heiarop! Særlig dere på hjemmebane: Takk til Erik som alltid har trua på meg, og sørger for at jeg ikke støver ned, men må være med på sykkeltur, skitur og ellers et aktivt familieliv. Takk til superguttene Eskil, Ådne og Ørjan som gjør at jeg tidvis lengter til det fredelige kontoret, men som også får meg til å lengte hjem til samtaler, turer, fjas og full fart. Til Ådne og Eskil: Nei, det er egentlig ikke kjedelig å skrive hele dagen, og jo, jeg tror det er morsommere å være språkforsker enn verdensrom- eller dinosaurforsker. Vår fine Ørjan var baby da jeg begynte å jobbe med prosjektsøknaden, nå går han i første klasse på et spesialtilbud for barn med autisme. Å få et barn som ikke hermer, som ikke bruker ord, og som hever seg over «vanlige» sosiale spilleregler, har vist meg både mye av det jeg kan om kommunikasjon, og alt det jeg ikke kan. Det er mye å lære!

Dragvoll, april 2016

Marit Olave Riis-Johansen

Innhold

1. Innledning.....	1
Terminologi.....	3
1.1 Teoretisk grunnsyn.....	5
1.2 Politiavhør i Norge.....	6
Utdanning av avhørsledere.....	6
Utfordringer på avhørsfeltet i dag.....	8
1.3 Forskning om politiavhør.....	9
Avhør av fornærmede versus avhør av siktede.....	9
Anvendt språkvitenskap og profesjonell praksis.....	10
Forskning om spørsmålsstilling i avhør.....	11
Avhørsstudier med fokus på kommunikasjon og interaksjon.....	13
1.4 Mål og problemstillinger.....	19
1.5 Avhandlingens struktur.....	21
2. Teori: Et virksomhetsperspektiv på kommunikasjon.....	23
2.1 Virksomhetsperspektiv på språk og kommunikasjon.....	23
2.2 Dialogisk perspektiv på meningsskaping.....	26
2.3 Institusjonell interaksjon: Beskrivelser av interaksjonell regelmessighet og institusjonell regelmessighet.....	27
2.4 Per Linells teori om samtaler som kommunikative virksomheter.....	30
Begrepene virksomhet og virksomhetstype.....	31
Hybriditet.....	33
Dialogiske grunnprinsipp for forståelse av samtaler.....	33
Analyse av samtaler som kommunikative virksomheter.....	35
Oppsummert om Linells virksomhetsteori.....	36
2.5 Analytiske begrep.....	37
Kommunikative dilemma.....	38
Innramming.....	39
Footing.....	40
Deltakerstruktur.....	42
Høflighetsteori og ansikt.....	43
Interaksjonsformat.....	43
Redegjørelser.....	45
3. Metode.....	47
3.1 Hovedmateriale: Opptak av avhør.....	47
Innsamling av materiale.....	48
Transkripsjon og anonymisering.....	52
Transkripsjonsnøkkel.....	54
3.2 Kontekstualiserende materiale.....	55
Observasjon på K.R.E.A.T.I.V.-kurset.....	55
3.3 Begrensninger ved materialet.....	56
3.4 Analytisk framgangsmåte.....	58
Transkripsjon som første steg i analysen.....	59

Å velge ut analytiske tema.....	60
Grunnlag for en fortolkende analyse	62
4. Premisser for virksomhetstypen	65
4.1 Institusjonelle premisser.....	65
Avhørets formål.....	66
Avhørets gjennomføring.....	66
Objektiv etterforskning.....	67
Den avhørtes rettigheter og plikter	68
Lyd- og bildeopptak	68
Avhør i saker som omhandler seksualisert vold.....	69
4.2 Profesjonelle premisser	69
Fasemodellen i K.R.E.A.T.I.V.-kurset	70
Tematisering av kommunikasjon i K.R.E.A.T.I.V.-kurset.....	72
Oppsummert om K.R.E.A.T.I.V.-kurset: Anbefalinger for kommunikasjonen i avhøret.....	73
4.3 Materielle premisser: Tid og sted.....	74
4.4 De avhørtes ulike forutsetninger for å forklare seg.....	75
Mål for anmeldelse og avhør.....	76
Kommunikasjonskjede	76
Ulike reaksjoner i avhørssituasjonen.....	77
4.5 Oppsummering	80
5. Faser	83
5.1 Innledningsfasen.....	84
5.2 Uavbrutt forklaring.....	84
5.3 Kompletterende forklaring	85
5.4 Avslutningsfasen	86
5.5 Oppsummert om fasestrukturen i avhør	86
6. Kommunikative dilemma i innledningsfasene	89
6.1 Avhørsstudier med fokus på innledningsfaser	91
6.2 Analytiske begrep og problemstillinger	93
6.3 Analyse.....	93
Innhenting av personinformasjon	93
Informasjon om hva saken gjelder	94
Presentasjon av vitneansvaret.....	96
Rett til å få hjelp av bistandsadvokat	100
6.4 Kommunikative dilemma i innledningsfasene: Diskusjon.....	109
Institusjonelle og profesjonelle premisser for situasjonen	111
Talerroller og informasjonens status	112
7. Innramminger av snakk om detaljer	115
7.1 Innramming	116
7.2 Studier knyttet til innramminger og spørsmål om detaljer i avhør	117
7.3 Analytiske begrep.....	120
7.4 Analyse.....	121
Avhørslederen redegjør for sine spørsmål.....	121
Når den avhørte påpeker noe problematisk	131
7.5 Innramminger av spørsmål om detaljer: Diskusjon	138
Tre ulike typer innramming.....	138

Avhørslederens innramminger: Støtte eller ledende?.....	141
8. Redegjørelser om motstand	143
8.1 Forskning om redegjørelser i avhør	144
8.2 Analytiske begrep	145
8.3 Analyse.....	147
8.4 Redegjørelser om motstand: Diskusjon.....	164
Hva slags redegjørelser bidrar den avhørte med?.....	164
Redegjørelsens funksjoner	165
Redegjørelser og plassering av skyld hos offeret	166
Oppsummering om redegjørelser	168
8.5 Å snakke om seksuelle overgrep	168
9. Diskusjon.....	171
9.1 En virksomhetstype i endring.....	172
9.2 Kommunikativ mentalitet i avhør	173
Brukersentrert kommunikasjon	176
Den avhørte som epistemisk autoritet	177
9.3 Avhørsleder som samtaleleder	179
Avhørslederen som deontisk autoritet	180
I spennet mellom objektiv og empatisk	181
9.4 Balansegang i avhør	184
9.5 Om studiens generaliseringsmuligheter	186
10. Relevans for praksisfeltet.....	191
10.1 Avhørsforskning og praksisendring	191
10.2 Empiriske eksempler for å oppøve kontekstsensitivitet	193
10.3 Tema med relevans for opplæring og utvikling	195
Avhørslederens handlingsrom	195
Å holde på et problemorientert interaksjonsformat	196
10.4 Videre forskning.....	197
Litteraturliste.....	199
Vedlegg 1 – Tillatelse fra Riksadvokaten.....	207
Vedlegg 2 – Informasjon til deltakere	208
Vedlegg 3 – Samtykkeerklæring fornærmede	209
Vedlegg 4 – Informasjon til avhørsledere.....	210
Vedlegg 5 – Samtykkeerklæring avhørsledere	211

1. Innledning

Denne avhandlingen handler om politiavhør av voksne fornærmede¹. I politiavhøret møtes en profesjonell (avhørslederen) og en ikke-profesjonell (den avhørte), og gjennom avhørssamtalen skal de etablere en forklaring som skal kunne brukes både til videre etterforskning og til rettslig behandling av saken. Avhørslederen skal legge til rette for at den avhørte får forklart seg utfyllende og detaljert. Den avhørte har som oppgave å fortelle alt hun eller han vet om saken. «Politiavhøret er politiets mest anvendte etterforskningsmetode, og utgjør gjennomgående straffesakens mest sentrale bevis», skriver Riksadvokatens arbeidsgruppe i sin utredning om norsk avhørsmetodikk (Bruusgaard et al., 2013, s. 7). De fortsetter: «Følgelig er måten politiet gjennomfører sine avhør på, av avgjørende betydning for rettssikkerheten, rettsprosessen og publikums opplevelse av denne». Denne studien er ment som et bidrag for å forstå dette kommunikative møtet mellom en avhørt og en politietterforsker.

Avhandlingens tittel er «Balanseganger». Tittelen spiller på at avhøret er en samtale der deltakerne ofte må balansere ulike hensyn. Avhørslederen skal som institusjonens representant være nøytral, men samtidig empatisk. Avhørslederen skal la den avhørte styre forklaringen sin selv, men også sørge for at forklaringen har relevans for politi og rettsvesen. De avhørte vurderer hvor mye og hvor detaljert de skal fortelle, hva som er relevant og hva som ikke er relevant. Avhørslederen må gi informasjon, men uten at det skremmer den avhørte fra å snakke. Denne typen ulike kommunikative dilemma finnes det mange av i avhøret. Å belyse disse dilemmaene kan gi en dypere forståelse av det som er med på å forme avhøret som samtale.

Med utgangspunkt i detaljerte analyser av lydopptak av 11 politiavhør av voksne fornærmede vil jeg sette søkelys på hvordan disse avhørene faktisk foregår. Gjennom å beskrive og analysere hvordan et utvalg politiavhør utspiller seg i dag, ønsker jeg å belyse kompleksiteten i denne virksomhetstypen. Dette kan bidra til at politiets avhørsledere blir mer bevisste på sin rolle som samtaleledere, og på hvilke kommunikative utfordringer de kan komme til å støte på.

¹ Den fornærmede er den som er, eller kan ha vært, utsatt for noe kriminelt.

Teoretisk og metodologisk plasserer jeg prosjektet innenfor et virksomhetsteoretisk syn på samtaler. Dette innebærer at jeg ser avhøret som en sosial virksomhet – altså som en aktivitet som utøves i fellesskap og samarbeid, der det er en gjensidig avhengighet mellom den lokalt situerte interaksjonen og de situasjonsoverskridende praksisene og rutineene som karakteriserer samtalen som virksomhetstype. Dermed er jeg ikke bare opptatt av den språklige samhandlingen i avhøret, men også av de større sammenhengene og sosiale praksisene avhøret går inn i: Hva er målet med avhøret, hvilken kunnskap har deltakerne, hva er karakteristiske interaksjonsformer innenfor denne virksomhetstypen og hvilket forløp er avhøret en del av.

Studien er forankret i den vitenskapelige disiplinen anvendt språkvitenskap. Dette er et fag som har som målsetning å bruke kunnskap om kommunikasjon og språk for å løse kommunikasjonsproblemer og forbedre praksis (Davies, 1999; Evensen, 2013). Jeg har som ambisjon at denne studien skal være til nytte for politiet og for politiutdanning, gjennom å gi mer kunnskap om avhøret som arbeidsredskap. For å forstå praksisen avhørene inngår i har jeg valgt å inkludere observasjon av politiets avhørsutdanning i denne studien. Jeg er opptatt av hva som vektlegges i avhørsutdanningen, og hvordan de jobber med forbedring av sin avhørspraksis, og vil drøfte mine resultat i relasjon til det.

Materialet for studien er avhør av voksne fornærmede som har vært, eller kan ha vært, utsatt for seksuelle overgrep, vold og voldtekt. I de siste årene har media og organisasjoner med jevne mellomrom tatt opp voldtekt som et samfunnsproblem². I den offentlige meningsdanningen brukes både statistikk (politiets egne tall på overgrepssaker, henleggelses- og domfellelser), beregninger av såkalte «mørketall» (hvor mange som oppgir at de har vært utsatt for seksuelle overgrep i anonyme spørreundersøkelser, men som ikke har hatt kontakt med rettsvesenet) og fortellinger fra folk som selv har vært utsatt for seksuelle overgrep. Den offentlige debatten viser at seksuelle overgrep er et stort samfunnsproblem, og at det er en type kriminalitet som har store konsekvenser for de enkeltpersonene som rammes.

² Nylig i Aftenpostens serie «1 av 100» (Aarnes, Østli, & Rivera, 2015) som fikk mye oppmerksomhet i mange medier og blant annet resulterte i twitterkampanjen #jegharopplevd der både kjente og ukjente personer fortalte om egne erfaringer med seksuell trakassering og overgrep. Amnesty har hatt kampanjer for å endre lovgivning rundt voldtekt (www.amnesty.no/kampanje/voldtekt-i-norge og www.amnesty.no/aksjon/voldtekt-sex-uten-samtykke). Politiet adresserer også temaet selv, blant annet gjennom årlige rapporter fra Kripos' voldtektsgruppe (www.politi.no/kripos/voldtektsgruppa/)

Både media, voldsutsatte enkeltpersoner, og politi og påtalemyndighet trekker fram *møtet med politiet* som vesentlig for den fornærmede, og dermed også for å få etterforsket seksuelle overgrep. For individet er det å oppleve å bli trodd, å bli ivaretatt, og å bli behandlet med respekt viktig for at den enkelte fornærmede skal akseptere det som har hendt, og tro på sin rett til å få saken behandlet av rettsapparatet. På samfunnsnivået er det viktig at denne typen forbrytelser etterforskes og at overgripere dømmes. Om fornærmede lar være å anmelde, eller trekker anmeldelsen underveis fordi det oppleves som en for stor belastning å være del av en etterforskning og rettssak, er det et stort problem for sikkerheten i samfunnet.

Forskning som baserer seg på intervju av voldsutsatte (i Norge for eksempel: Aas, 2014; Grøvdal, 2012; Haugen, 2007), støtter at møtet med politiet er vesentlig for den enkelte. Hvordan møtet med politi og rettsvesen arter seg er derimot ikke entydig: Noen har opplevd å bli godt ivaretatt og tatt på alvor, mens andre har andre erfaringer, og opplever etterforskningen som vond og krevende. Politiet responderer på slik kritikk med å vise at seksuelle overgrep er saker som blir prioritert, og at politiet jobber systematisk med kompetanseutvikling (Kripos, 2015; Sætre, 2015). Men politiet peker også på at seksuelle overgrep er saker som er komplekse å etterforske, der en må forvente en ganske høy andel henleggelse, og der en heller ikke må miste den mistenktes rettssikkerhet av syne (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012; Sætre, 2015). Saker som omhandler seksuelle overgrep er altså saker der offentligheten interesserer seg for hvordan etterforskningen foregår. Avhøret har en spesielt sentral posisjon i disse sakene – både som bevismateriale, og som et møte der politiet oppfordres til å ta vare på den fornærmede.

I dette innledningskapittelet skal jeg aller først klargjøre terminologien, før jeg presenterer avhandlingens teorigrunnlag litt nærmere (1.1). Jeg skal så gjøre rede for avhørsfeltet i Norge (1.2) før jeg gjennomgår relevant forskning og plasserer mitt prosjekt i forskningsfeltet (1.3). Dette leder fram til problemstillingene for studien (1.4). Avslutningsvis presenterer jeg hvordan avhandlingen er strukturert (1.5).

Terminologi

Politiavhørene jeg undersøker er samtaler mellom en profesjonell part – politiets representant – og en lekpersion. Her vil jeg kort begrunne hvorfor jeg omtaler disse som jeg gjør.

Lekpersonen er i avhør fordi vedkommende har vært/kan ha vært utsatt for noe kriminelt. I juridiske termer er personen «den fornærmede part». Dette begrepet er lite brukt i dagligtale, og kanskje lite kjent for mange³. I avhørssammenheng er den fornærmedes rettigheter og plikter i stor grad de samme som et vitnes rettigheter og plikter, og en kan argumentere for å omtale den fornærmede som vitne – personen er jo nærmeste vitne til sin egen sak. På engelsk forekommer det ofte at den fornærmede omtales som «witness» (for eksempel i Matoesian, 1993; Shepherd, 2007). Et annet begrep som ofte brukes om den som er utsatt for noe, er «offer». Bruken av offerbetegnelsen blir kritisert av mange, fordi begrepet kan gi assosiasjoner til svakhet, passivitet og hjelpeløshet (se for eksempel Aas, 2014; Lindholm, Börjesson, & Cederborg, 2014; Walklate, 2008). En reaksjon på dette er at enkelte grupper foretrekker å heller bruke begrepet «survivor» (Aas, 2014; Walklate, 2008, s. 320), et begrep som i Norge blant annet har vært mye brukt etter Utøya-drapene, der mange omtales som «Utøya-overlevende». I Geir Aas' intervjustudie av kvinner som får hjelp på krisesentre, bruker han termen «voldsutsatt», fordi kvinnene selv ønsket det (Aas, 2014, s. 38).

I denne avhandlingen vil jeg i hovedsak omtale de avhørte som «avhørte». Dette sier ingenting om deres juridiske status, og heller ikke om deres identitet utenfor avhørsrommet. Betegnelsen «den avhørte» passer godt siden fokuset i denne studien er på avhørssamtalen og avhøret som kommunikativ virksomhet. Noen steder, der det er riktig for å få fram nyanser i personens rolle, vil jeg bruke begrep som «voldtektsutsatt» og «fornærmet».

Politiets representant vil jeg omtale som «avhørsleder». Avhørslederen er ofte en etterforsker, men siden de ikke alltid presenterer seg med tittel eller arbeidsområde i avhøret, har jeg ikke informasjon om deres stilling. Ellers brukes gjerne «politibetjent» som kjønnsnøytral samlebetegnelse for politifolk, uavhengig av stillingstype (Finstad, 2000, s. 36). Ved å bruke begrepet avhørsleder, framhever jeg samtalerollen i situasjonen. Ved å framheve noe tilslører jeg selvsagt noe annet. Hadde jeg brukt begrepet «etterforsker» ville jeg fått fram avhørslederens interesser tydeligere – som etterforsker (eller del av et etterforskningsteam) har hun gjerne helhetlig kunnskap om saken, og har ansvar for, og interesse av, at politiet får etterforsket saken fram til en konklusjon. Etterforskerbegrepet konnoterer kanskje mer til den gammeldagse detektiven enn det litt tekniske begrepet «avhørsleder». Samtidig får

³ Noe som illustreres av sitatet som brukes som tittel på en rapport om fornærmedes møte med rettsapparatet: «Æ e itj fornærma, æ e forbanna» (Justis- og politidepartementet, 2005)

avhørslederbegrepet fram at politifolk har ulike roller som del av sin yrkesutøvelse, og det å lede avhør er én av disse.

1.1 Teoretisk grunnsyn

I dette prosjektet vil jeg gjøre en virksomhetsanalyse av politiavhørene. Dette innebærer at jeg interesserer meg for hvordan interaksjonen faktisk manifesterer seg i de konkrete avhørene, og for hvordan den situerte interaksjonen kan forstås i lys av virksomhetens premisser, vilkår og formål. Per Linell (2011) omtaler dette som et samspill mellom *virksomhetens indre*, altså hvordan interaksjonen faktisk arter seg, og *virksomhetens ytre*, altså hvilke premisser og forventninger som ligger til grunn for virksomhetene. I analysen vil jeg vise hvordan deltakerne underveis i samtalen mer eller mindre eksplisitt viser hvordan de forstår og definerer situasjonen, og dermed hvordan forståelsen av virksomhetstypen blir en ressurs i meningsskapingen.

Jeg velger teori om samtaler som kommunikative virksomheter som perspektiv, nettopp fordi jeg er opptatt av sammenhengen mellom enkeltdelene i avhøret, og helheten: virksomhetstypen. Enkeltelement, det være seg spørsmålstyper, sosialt snakk eller temaskifter, er i denne studien interessante nettopp som del av virksomhetstypen politiavhør av voksne fornærmede. Sammenhengen mellom enkeltelement i samtalen og den overordnede virksomhetstypen er også vesentlig for det *anvendte* ståstedet i dette forskningsprosjektet. For at språklige og interaksjonelle analyser av politiavhør skal være av interesse for praksisutøverne, må analysene kunne si noe om hva slags betydning det språklige fenomenet som utforskes har for de oppgavene som skal løses i avhøret. Å ta utgangspunkt i at avhørene er kommunikative virksomheter som har spesifikke vilkår og premisser, er altså en del av grunnlaget for å gjøre analyser som kan ha relevans for avhørspraksis.

Virksomhetsperspektivet er også interessant for å gripe den endringen som har skjedd og skjer med avhørspraksis. De siste 10-15 årene har norsk politi profesjonalisert opplæringen i hvordan en skal gjennomføre avhør. Sammen med innføring av lyd-/bildeopptak og modeller for hvordan avhør skal bygges opp er dette uttrykk for et ønske om endringer i avhørspraksis. Virksomhetsanalysen griper sammenhengen mellom premisser for samtalen (som opplæring, lovgivning og muligheten for å kontrollere det som foregikk under avhøret) og den konkrete, situerte interaksjonen. Virksomhetsanalyse er derfor godt egnet til å beskrive og analysere

sosial endring som påvirker og påvirkes av samtalene. Jeg vil gjøre nærmere rede for teori om kommunikative virksomheter og virksomhetsanalyse i kapittel 2.

1.2 Politiavhør i Norge

Jeg vil her kort presentere avhørsfeltet i Norge, for slik å vise hvilket praksisfelt denne studien henter materiale fra, og søker å bidra til. De siste tiårene har det vært en stor økning i forskning om politiet, fra mange ulike disipliner og fagmiljø (Larsson & Granér, 2007, s. iii). Gjennom faglige møtested som forskerutdanningskurs ved universitet i Växjö og det nye tidsskriftet *Nordisk politiforskning* er politivitenskap i ferd med å etableres som fagfelt i Norden. Betegnelsen *kunnskapsbasert politiarbeid* har samtidig blitt vesentlig i mye politiarbeid (Gundhus, 2007, s. 45). Kriminologen og politiforskeren Liv Finstad forklarer uttrykket slik:

Kunnskapsbasert politiarbeid innebærer at politiet skal gå vitenskapelig til verks ved å systematisere sine egne erfaringer og ved å forholde seg aktivt til, og anvende, andre typer kunnskap enn sin egen. Tverrfaglighet og reflektert forståelse av problemer og problemenes årsaker er en del av dette (Finstad, 2000, s. 22).

I tråd med den økende graden av kunnskapsbasert politiarbeid har avhøring gått fra å være noe en tidligere lærte gjennom praksis, til å bli et eget tema for undervisning og etterutdanning. Fram til slutten av 90-tallet hadde ikke norsk politi noen gode institusjonelle modeller for hvordan en skal gjennomføre et godt avhør (Fahsing & Rachlew, 2009, s. 55). I den grad en hadde opplæringsmaterieell, var dette preget av tilståelsesbaserte teknikker og bruk av uetiske og delvis ulovlige strategier. Over de siste 10–15 årene har det vært jobbet mye med å utvikle gode modeller, og i Norge tilbys etterutdanningskurset K.R.E.A.T.I.V.⁴ som er opplæring i en avhørsmetode som har ambisjon om å være både etisk og taktisk god (Fahsing & Rachlew, 2009).

Utdanning av avhørsledere

Idealene og tankegangen bak K.R.E.A.T.I.V.-kurset er å se på avhør som *investigative interviewing* (Fahsing & Rachlew, 2009). Investigative interviewing er internasjonalt en veletablert avhørsretning som handler om å ha fokus på å samle mest mulig informasjon og la den avhørte selv styre sin forklaring, med minst mulig innblanding fra avhørslederen (Milne

⁴ K.R.E.A.T.I.V. er et akronym, sammensatt av ordene Kommunikasjon, Rettssikkerhet, Etikk og Empati, Aktiv bevisstgjøring, Tillit gjennom åpenhet, Informasjon og Vitenskapelig forankring

& Bull, 1999). I norsk sammenheng brukes begrepet ofte uoversatt, men jeg vil oversette det med «utredende intervju» (blant annet i tråd med Christianson & Holmberg, 2008).

Noe av det sentrale ved det utredende intervjuet er altså at den avhørte skal få tid og rom til å styre forklaringen sin selv:

I den utredende intervjun är det den intervjuade som är huvudpersonen och som bidrar med information i en ömsesidig interaktion med intervjuaren (Milne & Bull 1999; 2003). Här överlämnar intervjuaren kontrollen över informationslämnandet till den som har varit med om någonting och har något att berätta (Christianson & Holmberg, 2008, s. 257).

Denne måten å gjennomføre avhør på er markant annerledes enn det en på engelsk kaller «interrogation»; som er avhør preget av detaljerte og konfronterende spørsmål (Shuy, 1998). Innføringen av K.R.E.A.T.I.V.-kurset hadde en klar ambisjon om å endre norsk avhørspraksis fra «interrogation» til «investigative interviewing» (Bruusgaard et al., 2013; Fahsing & Rachlew, 2009).

Avhørskurset K.R.E.A.T.I.V. kom til som en del av Asbjørn Rachlews mastergrad fra 1999 (Rachlew, 1999). Erfaringene fra store justisfeilsaker som Karmøysaken og Fritz Moen-saken⁵, der det var åpenbart at politiets etterforsknings- og avhørsmetoder ikke var gode nok, gjorde at norsk politi så behovet for å få mer kunnskap om avhør. Oslo politidistrikt utviklet i 2002 avhørskurset K.R.E.A.T.I.V., som snart ble overtatt og videreutviklet av Politihøgskolen. Kurset er sterkt inspirert av den britiske PEACE-modellen for avhør⁶ (Fahsing & Rachlew, 2009, s. 42).

Et annet vesentlig bidrag på det norske avhørsfeltet er Kari Trøften Gamst og Åse Langballes avhørsmodell for avhør av barn (Gamst & Langballe, 2004), som brukes i Politihøgskolens etterutdanningskurs for dommeravhør (Bruusgaard et al., 2013, s. 27). Modellen bygger på en dialogisk forståelse av kommunikasjon, og er basert på mye innsikt fra samtaleanalyse, samt

⁵ Karmøysaken er en sak der ei ung jente ble funnet drept, og fetteren hennes ble siktet. Han tilsto først drapet, men trakk like etter tilståelsen, og hevdet han var blitt manipulert til å tilstå. Fetteren ble dømt for drapet i herredsretten, men frikjent i lagmannsretten. Saken er omtalt i Gisli Gudjonssons bok om avhør og tilståelser (Gudjonsson, 2003). I Fritz Moen-saken ble døvstumme Fritz Moen dømt til 21 års fengsel for to drap. Moen skal ha tilstått under avhør, men forsvarere og sakkyndige mener at han, på grunn av sine handicap, ikke forsto verken hva som skjedde under avhøret eller i rettssaken og derfor ble presset til å tilstå. Moen sonet straffen, men sakene ble senere gjenopptatt, blant annet fordi en annen mann, på dødsleiet, tilsto drapene. Moen ble frikjent for begge drapene, etter sin død.

⁶ PEACE står for Planning&Preparation, Engage&Explain, Account, Closure, Evaluation, som beskriver gangen i avhørsprosessen.

kunnskap om barns kognitive evner. Modellen lever også videre med navnet «Den Dialogiske Samtalemodellen»/«Dialogical Communication Method» (DCM), som gjennom forskning i barnevernet er tilpasset det barnevernsfaglige praksisfeltet og i dag brukes i opplæring av barnevernsansatte, og også er tilpasset og implementert til asylintervju med barn i EU-landene (Gamst, 2011). Mange av dem som er instruktører på K.R.E.A.T.I.V.-kursene har gjennomført dommeravhørsutdanningen.

Utfordringer på avhørsfeltet i dag

I dag er det utredende intervjuet som avhørsmetode en del av grunnutdanningen ved Politihøgskolen, slik at alle politifolk skal ha grunnleggende kompetanse i å gjennomføre avhør. I tillegg har anslagsvis 2000 politietterforskere⁷ tatt K.R.E.A.T.I.V.-kurset (Bruusgaard et al., 2013, s. 8). Avhørsfaget i Norge regnes for å ha høy internasjonal standard (Granhag, Strömwall, & Montecinos, 2013). Likevel er det flere som peker på problematiske sider ved avhørspraksisen i Norge, og jeg vil her kort vise hvilke tema som da trekkes fram.

Riksadvokatens utredning om avhørsmetodikk i politiet ble initiert etter bekymringer ved Oslo statsadvokatembeter: «Svakheter som ble påpekt, var blant annet en tendens til gjentatte frie forklaringer, for omfattende avhør og fravær av konfrontasjon» (Bruusgaard et al., 2013, s. 11). Gjennom både en kvantitativ spørreundersøkelse og dybdeintervjuer av både vanlige politifolk, spesialenhetene og politijurister, fant arbeidsgruppa at mange peker på svak etterforskningsledelse, som gjør at en ikke alltid har tenkt gjennom hva som er formålet med de enkelte avhørene. De peker også på at det er mangelfull evaluering og kvalitetssikring av avhør, noe som fører til systematiske svakheter og misforståelser (Bruusgaard et al., 2013, s. 5). Politihøgskolen har hatt en egen spørreundersøkelse blant etterforskere som har tatt K.R.E.A.T.I.V.-kurset, og denne viser at avhørslederne opplever fasene «sondering» og «konfrontasjon» som vanskelige – altså de fasene der avhørslederen skal gå konkret i dialog med den avhørtes forklaring, stille spørsmål og be om avklaringer.

En nyere studie undersøker spørsmålstyper som brukes i et representativt utvalg av avhør av barn i perioden 2002-2012, og setter resultatene sammen med resultater fra en tilsvarende undersøkelse fra 1990-2002 (M. Johnson et al., 2015). Studien viser at det er lite endring i hva slags typer spørsmål som brukes i løpet av 22-årsperioden. Det innebærer blant annet at

⁷ Tall fra 2012

det fortsatt brukes få åpne spørsmål, og at andelen spørsmål som blir kategorisert som ledende er omtrent like stor i 2010-2012 som på starten av 1990-tallet. Dette indikerer at opplæringen i denne perioden ikke har gitt store praksisendringer når det kommer til spørsmålstyper i avhør av barn, og at utfordringer knyttet til lite egnede avhørsmetoder fortsatt er aktuelt.

Resultatene fra disse nyere undersøkelsene av det norske avhørsfeltet viser at det er mange kommunikative sider ved avhøret som er problematiske – både i prosessen rundt avhøret, og i selve gjennomføringen.

1.3 Forskning om politiavhør

I denne delen vil jeg se nærmere på hva slags forskning som finnes om politiavhør, både nasjonalt og internasjonalt. Jeg vil i hovedsak konsentrere meg om den forskningen som mitt prosjekt kan sorteres under: empiriske studier som har et interaksjonelt eller kommunikativt fokus. De studiene og funnene som er særlig relevante for analysene jeg gjør, blir presentert i innledningene til de ulike analysekapitlene (kapittel 6, 7 og 8).

Avhør av fornærmede versus avhør av siktede

Grovt sett kan en skille mellom avhør av offer, vitner eller siktet/mistenkt. Det er juridiske skiller mellom å ha status som mistenkt, vitne eller fornærmet i en sak, og disse skillene medfører til en viss grad ulike rettigheter og plikter i avhørene⁸ (Rachlew, 2009, s. 10). De juridiske forskjellene kan dermed gi noe ulik innramming av avhørene, men det er ikke gitt at det er noen *kommunikative* forskjeller mellom de ulike avhørstypene. For eksempel vil det å avhøre på en måte som legger til rette for en utfyllende forklaring være likt, uavhengig av om den som avhøres er vitne eller siktet.

I forskningen er det avhørene av siktede og mistenkte som får mest oppmerksomhet (Griffiths, Milne, & Cherryman, 2011, s. 257). En årsak til dette kan være hvilke forventninger en tradisjonelt har hatt til de ulike gruppene. Shepherd (2007) skriver at en fram til cirka 1990 hadde en ureflektert forventning om at vitner var samarbeidende og

⁸ Påtaleinstruksens paragrafer 8-1, 8-2 forteller at mistenkte ikke har plikt til å forklare seg, og at mistenkte skal *oppfordres* til å forklare seg sannferdig. Vitner kan i visse tilfeller, som for eksempel på grunn av nære familieforhold, nekte å forklare seg (§8-10), men når forklaring gis «er vitnet under straffeansvar forpliktet til å si den fulle sannhet og ikke legge skjul på noe som angår saken» (§8-10).

fortalte sannheten, mens en forventet at mistenkte viste motstand og ville lyve i avhøret. Derfor brukte en på engelsk begrepet «interview» om vitneavhør, mens avhør av mistenkte ble omtalt som «interrogation» (Shepherd, 2007, s. 12). Det var altså forventet at det var avhørene av mistenkte som var «vanskelige», og derfor ble disse avhørene gjenstand for mest oppmerksomhet i forskning og opplæring. Lydopptak av avhør har vist at denne dikotomien ikke er reell. Vitner og ofre forteller ikke alltid alt, og mistenkte kan komme med falske tilståelser. Og særlig dette siste punktet har vært en utløsende faktor for at avhør ble et viktig forskningsfelt.

En annen årsak til at det er gjort mer avhørsforskning på avhør av siktede/mistenkte enn avhør av ofre/vitner, er at falske tilståelser er et betydelig problem for rettsvesenet. Kunnskap om hvordan manipulasjon og press i avhørssituasjonen kan føre til falske tilståelser er viktig for rettssikkerheten, og disse temaene har dermed vært sentrale i forskning. Dette er tematisert blant annet av den islandske psykologen Gisli Gudjonsson (2003) som gjennomgår flere internasjonalt kjente saker der det har forekommet falske tilståelser (Gudjonsson, 2003, kap 21 – 23). Andy Griffiths, Becky Milne og Julie Cherryman (Griffiths et al., 2011) peker på en tredje grunn for at avhør av fornærmede har fått lite fokus: I Storbritannia har det ikke vært påbudt å gjøre opptak av avhør med fornærmede/vitner. Dermed har en heller ikke dokumentasjon på svakheter i disse avhørstypene.

Avhør av voksne fornærmede og vitner har også fått lite oppmerksomhet i forskningen i Norden. En har noe forskning knyttet til hvordan ofre *opplever og erfarer* det å være i avhør (for eksempel Grøvdal, 2012; Haugen, 2007; Holmberg, 2004), men ikke av hvordan disse avhørene faktisk foregår. Slik er materialet og fokuset i denne studien særegent.

I forskningsgjennomgangen kommer jeg til å ta for meg både forskning på avhør av siktede/mistenkte og avhør av fornærmede, og jeg kommer også til å omtale studier av avhør av barn.

Anvendt språkvitenskap og profesjonell praksis

Anvendt språkvitenskap har en historisk bakgrunn med studier av språktilegnelse og språkutdanning. De siste tiårene har et annet felt av anvendt språkvitenskap vokst fram, med studier av interaksjon i institusjonelle og profesjonelle sammenhenger. Srikant Sarangi foreslår å kalle dette «applied linguistics of professional practice» (Sarangi, 2005). Et

konstituerende element ved denne retningen er at dette er problemdrevet forskning, utført i tett samarbeid med praksisutøvere og med en konkret ambisjon om å bidra med kunnskap som har praktisk relevans for profesjonsutøverne (Roberts, 2003; Sarangi, 2005; Sarangi & Candlin, 2011; Sarangi & Roberts, 1999).

Studier av profesjonell praksis har vært gjort innenfor ulike settinger, deriblant politi- og rettsvesen. Avhørsstudier (for eksempel Haworth, 2006, 2013; Heydon, 2005; Jönsson, 1988; Komter, 2006; Shuy, 1998; Stokoe & Edwards, 2010) har gitt kunnskap om avhøret som virksomhetstype og om kommunikative prosesser i og rundt avhøret. Mange studier viser den komplekse språklige samhandlingen mellom avhørsledere og avhørt, og hvordan den avhørtes forklaring er et resultat av denne samhandlingen, og derfor må forstås som samkonstruert. Et fellestrekk ved denne avhørsforskningen er at den er basert på detaljerte studier av autentiske avhør.

Språkvitenskapelige studier av avhør omtales ofte som rettslingvistikk («forensic linguistics»). Rettslingvistikk generelt favner et bredt spekter av språkvitenskapelige retninger og inkluderer studier av alt fra hvordan bruk av personlige språkregister gjør at en kan kjenne igjen en enkelt språkbruker, fortolkninger av lovttekster, språkhandlingsinspirerte analyser som kan ta for seg for eksempel om en ytring faktisk skal regnes som en trussel eller ikke, til diskursanalyser av kommunikasjon i politiavhør og avhør i rettssalen (Coulthard & Johnson, 2010; MacLeod, 2012; Shuy, 2011).

Forskning om spørsmålsstilling i avhør

En stor del av den vitenskapelige basisen for avhørsfaget kommer fra psykologi. Mye av motivasjonen for å forske på hva som faktisk skjer i et avhør, kom som følge av såkalte «justismord», altså kriminalsaker der en uskyldig person har blitt dømt. Forskning om hukommelse har vist at mange ytre faktorer, deriblant spørsmålene som stilles, kan påvirke hvordan mennesker husker og hvordan de rapporterer det de husker. Det er vel etablert at en konfronterende og ledende avhørsteknikk med fokus på å få en tilståelse fra den mistenkte, kan føre til at den avhørte gir uriktig informasjon (Gudjonsson, 2003; Hartwig, Granhag, & Vrij, 2005). Flere studier har vist at avhørsledere, både i norsk og internasjonal sammenheng, tidligere hadde en måte å lede avhørene på som var uheldige og i ytterste konsekvens ga feil informasjon som kunne føre til at feil person ble dømt (Bruusgaard et al., 2013; Gamst & Langballe, 2004; Griffiths et al., 2011; Gudjonsson, 2003; Rachlew, 1999, 2009).

Innenfor psykologi er det gjort mye forskning om hva slags intervjustil som gir både *mye* og *sannferdig* informasjon. Mye av denne forskningen handler om ulike spørsmålstyper, og har konsistente resultat som viser at såkalte åpne spørsmål gir mest og best informasjon (se Oxburgh, Myklebust, & Grant, 2010 for gjennomgang av denne forskningen). Denne kunnskapen om spørsmålstyper er sentral i opplæringen avhørsledere får. Flere studier har dessuten undersøkt hvilke spørsmålstyper avhørsledere faktisk bruker i avhør (for eksempel Cederborg & Lamb, 2008; Lindholm, Cederborg, & Alm, 2015; Myklebust, 2009; Myklebust & Bjørklund, 2006; Oxburgh et al., 2010; Oxburgh, Ost, & Cherryman, 2012). Disse studiene viser klart at avhørslederne bruker en mindre andel åpne spørsmål enn det som er anbefalt. En norsk studie som tar for seg spørsmålsformuleringer i avhør av barn i perioden 2002-2012, viser at det også i disse avhørene blir brukt færre åpne spørsmål enn ønsket, og flere lukkede og ledende spørsmål (M. Johnson et al., 2015). Det er altså vel etablert at det er diskrepans mellom hva som anbefales som egnet praksis, og hvordan avhør faktisk gjennomføres.

Selv om «spørsmål» er en kategori som er svært vanlig å bruke, både i hverdagspråk og i fagspråk, er det vanskelig å gi en definisjon på hva et spørsmål faktisk er (se for eksempel ulike bidrag i Freed & Ehrlich, 2010). Susan Ehrlich og Alice F. Freed viser at studier av institusjonell interaksjon begrunner at spørsmål ikke kan defineres ut fra sin syntaktiske form, men må forstås ut fra hvordan deltakerne faktisk behandler ytringene (funksjonell forståelse) og hva slags respons som følger ytringen (sekvensiell forståelse) (Ehrlich & Freed, 2010, s. 6). Dette er en forståelse av spørsmål som gjør det vanskeligere å operere med klare kategorier som «åpne» og «lukkede» spørsmål. På avhørsfeltet har utfordringer med hvordan en forstår spørsmål blant annet vært omtalt av avhørsforskerne Gavin Oxburgh, Trond Myklebust og Tim Grant. I en artikkel fra 2010 argumenterer de for at det er behov for en mer nyansert forståelse av hva spørsmål i avhør er, og økt oppmerksomhet om at spørsmål får store deler av sin mening i sin sekvensielle og virksomhetsspesifikke sammenheng (Oxburgh et al., 2010). De følger opp dette i en nylig utgitt antologi (Oxburgh, Myklebust, Grant, & Milne, 2016), som har som mål å være et tverrfaglig bidrag til avhørsfeltet, med kunnskap om avhør fra psykologi, lingvistikk og juss.

I et kapittel i denne antologien argumenterer blant annet Dando et.al. for at det er viktig at ulike spørsmålsformuleringer forstås i sin sekvensielle sammenheng, og at dette vil være et viktig bidrag til retningslinjene om å bruke åpne spørsmål i avhør:

Skilful interviewers will adopt deliberate questioning strategies, adjusting their approach according to the particular need at that point in the interview, initiating topics with open questions and using more probing questions where necessary for extra detail or to clarify key points (Griffiths & Milne, 2006). (Dando, Geiselman, Macleod, & Griffiths, 2016, s. 87)

Også M. Johnson et.al peker på at retningslinjer for god avhørsledelse ikke er nok, avhørsledere må få mer trening og oppfølging for å kunne ta i bruk retningslinjene på gode måter: «Successful interviewers have an appreciation of how to use these recommendations in each unique interview setting they encounter» (M. Johnson et al., 2015, s. 667). Et annet innspill knyttet til hvorfor avhørsledere ikke ser ut til å følge retningslinjene om bruk av egnede spørsmål, kommer fra Nina Westera og Martine Powell (2016). De argumenter for at mer oppmerksomhet om kontekstuelle forhold, som avhørslederens opplæring og tilgang til ressurser, og den avhørtes motivasjon og kommunikasjonsferdigheter, er viktig for å forstå hvorfor det er en kløft mellom opplæring og praksis – og for å kunne gjøre noe med den (Westera & Powell, 2016: 388).

Kunnskap fra språkvitenskap og samtaleanalyse har altså bidratt med å nyansere og utvide forståelsen av spørsmålsstilling i avhør, gjennom å belyse kommunikative, sekvensielle og kontekstuelle faktorer i avhøret. Det er en økende forekomst av studier som empirisk undersøker kommunikative sider av avhøret (for eksempel Haworth, 2015; A. J. Johnson, 2008a, 2008b; MacLeod, 2009, 2011; Rock, 2013; Stokoe & Edwards, 2010), og det er innenfor denne forskningstradisjonen jeg vil plassere min studie. I det følgende vil jeg derfor presentere nærmere hvilke typer studier som finnes innenfor denne tradisjonen.

Avhørsstudier med fokus på kommunikasjon og interaksjon

I denne gjennomgangen inkluderer jeg empiriske studier av avhør der materialet for studien er lyd og/eller videoopptak av autentiske avhør, og der forskerne gjennom kvalitative analyser undersøker kommunikative aspekt ved avhør. Mange av studiene tar opp flere tema, men jeg deler likevel studiene inn i fire hovedgrupper med fokus på følgende kommunikative fenomen: a) avhøret som ledd i større kommunikasjonsprosesser, b) å legge til rette for en uavbrutt forklaring, c) avhøret som felles konstruksjon, og d) asymmetri og makt i avhør.

Avhøret som ledd i større kommunikasjonsprosesser

I en analyse av avhør som kommunikative virksomheter er det sentralt at avhøret er ett ledd i en større kommunikasjonsprosess, for eksempel at informasjon fra avhøret kan bli tatt fram i

en framtidig rettssak. Dette er blant annet fokus for studiene som ser på sammenhengen mellom avhør og den skriftlige avhørsrapporten (se for eksempel Farstad Eriksen, 2013; Jönsson & Linell, 1991; Komter, 2006; Rock, 2001; Rock, 2010). Studien viser blant annet at noen avhør er tydelig rettet mot rapportformatet; i disse avhørene er formuleringen av den skriftlige forklaringen et gjennomgående tema. Andre studier viser at det tidvis er stort avvik mellom det muntlige avhøret og den forklaringen som blir gjengitt skriftlig.

At avhøret er en del av en større kommunikasjonskjede, er viktig for å forstå avhørslederens rolle. Kate Haworths studier av avhør av siktede (Haworth, 2013) viser hvordan avhørslederene, bevisst eller ubevisst, designer sine ytringer mot det «framtidige publikumet» som en rettssak er. Den avhørte er i følge Haworth ikke oppmerksom på dette framtidige publikumet, og retter sine ytringer mot her-og-nå-mottakeren, altså avhørslederen. Haworth viser at dette gir en asymmetri i avhøret som avhørslederene selv ikke er klar over.

Harriett Jakobsson Öhrns (2005, 2009) studie av fem avhør av én siktet i en drapssak kan også sies å ha et slikt prosessfokus. Gjennom å se hvordan de fem avhørene spiller sammen, og hvordan avhørslederen endrer arbeidsmåte underveis, viser hun hvordan avhørslederen har flere «prosjekt» i avhørene – noen målfokuserte (som kontaktetablering og det å hjelpe den avhørte; dette er steg på veien til god kontakt, som igjen kan sørge for et godt avhør) og noen prosessfokuserede (som blant annet en skifting mellom trygt og truende, som skal motivere den avhørte til å snakke mer). Jakobsson Öhrn skriver at avhørslederen trekker både på sin rolle som institusjonens representant, sin kunnskap som profesjonell, og sin personlige erfaring med avhør når han ubevisst håndterer disse ulike prosjektene.

En annen svensk studie som har vært sentral innenfor den språkvitenskapelige avhørsforskningen, er Linda Jönssons avhandling om avhør av mistenkte i saker med lav alvorlighetsgrad (Jönsson, 1988). Studien har et bredt datatilfang, med både opptak av avhørene, de skrevne avhørsrapportene og intervju med de avhørte som data. Resultat fra studien er presentert i mange senere artikler, blant annet om overgangen fra muntlig avhør til skriftlig rapport (Jönsson & Linell, 1991) og om strategier for å uttrykke mistro (Jönsson & Linell, 1996), og om hukommelse i avhør (Jönsson, Linell, & Säljö, 1991; Linell, Jakobsson Öhrn, & Jönsson, 2010). Selv om Jönsson ikke bruker betegnelsen, vil jeg omtale dette som en virksomhetsanalyse. Analysene av det som skjer lokalt i avhøret forstås i relasjon til de overordnede rammene for avhøret, og tittelen er også «Polisförhøret som

kommunikasjonssituation». Dette er også en av studiene som er den empiriske basisen i Per Linells teori om samtaler som kommunikative virksomheter (se teorikapitlet). Et viktig funn i denne studien er at avhørslederne initierer snakk om tema som ikke dreier seg om å samle informasjon om selve saken, men heller handler om hvorfor den avhørte gjorde det hun er mistenkt for. Jönsson beskriver dette som «oppdragelse»- og «sosialkurator»-funksjoner. Dette funnet støttes av funn i min egen masteroppgave (Gunnerød, 2005), som også omhandler avhør av mistenkte i mindre alvorlige saker, i en liten by. Slike terapeutiske og oppdragende trekk beskrives derimot ikke i de mange internasjonale studiene der sakenes alvorlighetsgrad er større, og der avhørslederne har mer opplæring. Dette understreker at premissene for avhøret (blant annet sakens alvorlighetsgrad og avhørslederens relasjon til den avhørte) er vesentlig for hvordan avhøret foregår og hvilke oppgaver som løses i avhøret.

Avhøret som felles konstruksjon

En stor del av den kommunikativt og interaksjonelt orienterte avhørsforskningen, har fokusert på å vise hvordan avhørslederens bidrag i samtalen er viktige for hvordan den avhørtes forklaring blir utformet. Frances Rock (2013) viser for eksempel hvordan avhørslederen evaluerer og utfordrer et vitnes forklaring gjennom å antyde for vitnet hva som vil bli etterspurt, og hva hun vil bli utfordret på i retten. Ved å vise den framtidige bruken av forklaringen, og utfordre vitnet når hun gir informasjon avhørslederen vurderer som ikke holdbar i retten, kan en si at avhørsleder og avhørt samkonstruerer forklaringen.

Kate Haworth er samtaleanalytiker og jurist, og hun peker på at noe som er grunnleggende kunnskap for en språkviter - at en avhørsleders kommunikative bidrag gir forutsetninger og begrensninger for hva en avhørt får sagt - ikke er tilgjengelig kunnskap blant for politi- og rettsvesen:

This use of interview data as prosecution evidence in court (...) is based on the commonly accepted view within the legal world that the interview is an interviewee's opportunity to put forward 'their side of the story'; to give their own version of events in their own words. Yet even a cursory review of relevant linguistic research should prompt a rethink as to whether this can really be the case (Haworth, 2015, s. 3)

Haworth argumenterer altså for at bruken av data fra avhør i rettsvesenet viser at en ikke i stor nok grad anerkjenner hvor mye innflytelse avhørslederen kan ha på forklaringen. Å undersøke hvordan denne påvirkningen faktisk foregår, er dermed et viktig felt for språk- og interaksjonsforskere.

På avhørsfeltet finnes det som tidligere nevnt mange kvantitativt orienterte studier som undersøker bruken av ulike spørsmålstyper (se Oxburgh et al., 2010 for en gjennomgang av slike studier), men også et voksende antall kvalitative studier med sekvensielt fokus, der utdrag fra avhørene analyseres for å vise hvordan avhørslederen påvirker den avhørtes forklaring gjennom spørsmål, oppsummeringer, reformuleringer («formulations»), diskursmarkører og lignende (for eksempel Haworth, 2015; A. J. Johnson, 2008a, 2008b; MacLeod, 2009, 2011; Rock, 2013; Stokoe & Edwards, 2010). Denne påvirkningen kan handle om at avhørslederen styrer og leder forklaringen på måter som anses som ledende («suggestive»), men påvirkningen kan også handle om at avhørslederen gir den avhørte rammer for hva som er relevant å forklare, og utfordrer og tester den avhørtes forklaring – altså mer i retning av at forklaringen må forstås som *samkonstruert*.

Nicci MacLeod (2011) har gjort samtaleanalyser av avhør av voldtektsutsatte. Hun viser at avhørslederen ber om utdypinger ved å gjengi den avhørtes forklaring med bruk av sitater/indirekte sitater, oppsummeringer og reformuleringer, og at disse interaksjonelle redskapene har stor innflytelse på den avhørtes forklaring. Når slike gjengivelser faktisk representerer det den avhørte sa, kan de være svært nyttige for å få fokusert og tydeliggjort den avhørtes forklaring. Når gjengivelsene derimot fordreier innholdet i det den avhørte sa, ved endringer i ordvalg eller alvorlighetsgrad, er de klart ledende. MacLeods analyser viser at den avhørte ikke alltid oppfatter de subtile endringene som har skjedd gjennom avhørslederens reformuleringer, siden de presenteres som den avhørtes egne ord.

Alison Johnson (A. J. Johnson, 2008a, 2008b) skriver at et viktig prosjekt i avhøret er å få en forklaring som er relevant for det institusjonelle formålet. Gjennom detaljerte analyser av avhør av mistenkte viser hun hvordan avhørsleder og avhørt forhandler om hvordan hendelsene skal presenteres. Hun viser at det er avhørslederen som i de fleste tilfellene (men ikke alle) har kontroll over de interaksjonelle ressursene i denne forhandlingen, og at avhørslederen påvirker forklaringen til å bli institusjonelt relevant. I mange tilfeller innebærer det at forklaringen framhever den avhørtes ansvarlighet for handlingene. Hun poengterer at dette kan fortolkes ulikt fra ulike posisjoner: Fra institusjonens side kan slike forhandlinger og fokusering av forklaring ses som en nyttig måte å framskaffe en forklaring som har relevans, mens det fra den avhørtes side kan oppfattes som manipulasjon.

De nevnte studiene peker alle på tilsynelatende små detaljer i avhørslederens ytringer og kommunikative stil som kan være med på å påvirke den avhørtes forklaring. Den foreliggende studien bidrar blant annet med kunnskap om hvordan avhørslederen legger til rette for at den avhørte skal forklare seg på måter som gir institusjonelt relevante forklaringer.

Å legge til rette for uavbrutt forklaring

Den utredende intervju-tradisjonen er et alternativ til en konfronterende avhørsstil. Forskning og erfaring fra justisfeilsaker har gitt kunnskap om at den konfronterende stilen fører til mye feilinformasjon, og kan føre til at den avhørte ikke forteller alt om en sak. Blant annet har Ulf Holmberg gjort en intervjuundersøkelse der avhørte selv oppgir at de ikke ga all informasjon de hadde om saken fordi avhørsstilen ikke ga rom for dette (Holmberg, 2004). Å legge til rette for at den avhørte styrer sin egen forklaring, er dermed sentralt i et utredende intervju. Selv om det er vel etablert at en uavbrutt forklaring er ønskelig i avhør, finnes det få interaksjonelle studier som viser hvordan avhørslederen jobber for å etablere et slikt «problemutforskende interaksjonsformat» (se kapittel 2.5.), altså et format der den avhørte forklarer seg utfyllende og med egne ord, fra sitt eget perspektiv. Andy Griffiths et al. (2011) viser gjennom en intervjustudie at avhørsledere selv synes dette er vanskelig.

Kari Trøften Gamst og Åse Langballes norske avhandling om avhør av barn (Gamst & Langballe, 2004) dreier seg i stor grad om hvordan avhørsledere kan legge til rette for at den avhørte (her: barnet) skal fortelle mye og fritt. De analyserer autentiske avhør, og beskriver på detaljert vis hvordan avhørslederen ved å knytte an til barnets initiativer, ved å oppfordre barnet til å fortelle mer, og ved å metakommunisere tydelig, får barnet til å fortelle. Gjennom sekvensielle analyser finner Gamst og Langballe trekk ved temautvikling, spørsmålsformuleringer og faseoppbygging som fremmer og ikke fremmer egnet kommunikasjon i avhør av barn, og de gjør greie for hvordan dette henger sammen med forklaringens pålitelighet. Jeg har ikke funnet forskning om avhør av voksne som gjør lignende detaljerte analyser av hvordan avhørslederen kan legge til rette for utfyllende forklaringer.

Avhørets institusjonelle rammer, språk og makt

Politiavhør brukes ofte som et typisk eksempel på en asymmetrisk samtale, der den profesjonelle har kontroll over interaksjonen, og dermed også over hva den avhørte får sagt og bidratt med. Det er gjort mange språkvitenskapelige studier som tematiserer dette. Sentralt

i disse studiene er kunnskap om hvordan den institusjonelle rammen for avhøret gir den avhørte få muligheter til å utfordre avhørslederens kontroll over samtalen (Heydon, 2005; MacLeod, 2009, 2011; Thornborrow, 2002).

Samtaleforskeren Georgina Heydon beskriver blant annet hvordan det typiske er at det er avhørslederen som tar initiativene i samtalen (stiller spørsmål, innleder tema, ber om forklaringer), noe som gjør at den avhørte ikke får introdusert ny informasjon fritt. Dette gjør at det er avhørslederen som har kontrollen over hvilke tema som tas opp (Heydon, 2005, kapittel 4). Joanna Thornborrow viser også deltakernes ulike posisjoner i turtakingen, og hvordan avhørslederne ikke aksepterer å bli posisjonert som den som skal svare (Thornborrow, 2002). Nicci MacLeod viser hvordan avhørslederen gjennom diskursmarkører som «so» og «well» på implisitte måter uttrykker mistro til den avhørtes (voldtektsutsatte) forklaring (MacLeod, 2009). Felles for disse studiene er at de viser at avhørslederen er i besittelse av noen interaksjonelle ressurser som den avhørte ikke har tilgang til, som plasserer den avhørte i en posisjon der hennes bidrag er begrenset av rammene avhørslederen setter.

Et annet tema som også handler om språk og makt, er studier som viser at politi og rettsvesen systematisk trekker i tvil voldtektsutsattes forklaringer, og dermed bidrar til at voldtekts ofre føler skyld for overgrepet (Ehrlich, 2001, 2008; Larcombe, 2002; Lea, 2007; MacLeod, 2010, 2011; Matoesian, 1993). Dette omtales ofte som «victim blame», som er et begrep som viser til større diskurser i samfunnet der ofre for kriminalitet tilskrives ansvar for det de er utsatt for, fordi de har oppført seg «uanstendig» og uansvarlig. Studier av denne typen gjøres gjerne innenfor kritisk diskursanalyse, med fokus på å vise hvordan slike diskursive strukturer er dypt innvevd i språk og interaksjonsmønstre.

Oppsummering

Slik jeg forstår forskningsfeltet, er det et behov for flere empiriske studier som gjennom språklige og interaksjonelle analyser viser hvordan avhør utvikles sekvensielt. Slike studier kan blant annet vise hvordan diskursive ressurser bidrar til å skape både et samtaleklima som gjør den avhørte i stand til å forklare seg, hvordan en får etablert et interaksjonsformat som støtter ambisjonen om at avhørte skal forklare seg selvstendig og med egne ord, og hvordan avhørsleder og avhørt sammen klarer å etablere en forklaring som både representerer det den avhørte vil fortelle, og er institusjonelt relevant.

Studier av autentiske avhør vil støtte opp om en utvikling på avhørsfeltet, der det er en økende oppmerksomhet om de kommunikative sidene ved avhør og om kunnskapspotensialet i empiriske og interaksjonelle studier (slik denne forskningsgjennomgangen har vist eksempler på). Organisasjonen Iiirg (International investigative interview research group) ble opprettet av norske og britiske avhørsforskere i 2007, og legger til rette for samarbeid mellom politifolk og forskere blant annet gjennom et tidsskrift og årlige konferanser. Den nylig utgitte antologien «Communication in Investigative and Legal Contexts: Integrated Approaches from Forensic Psychology, Linguistics and Law Enforcement» (Oxburgh et al., 2016) som løfter fram de kommunikative sidene ved avhøret, og maner til samarbeid mellom språkvitere, psykologer og jurister, er også en del av denne utviklingen.

I norsk kontekst er det ingen kvalitative studier av avhør av voksne som viser hvordan avhørspraksis er blant avhørsledere som har tatt K.R.E.A.T.I.V.-kurset. Denne studien kan dermed også bidra med kunnskap om en lite dokumentert norsk avhørspraksis. Selv om avhøret er en virksomhetstype der det er klare fellestrekk på tvers av nasjons- og språkgrenser, er det et poeng for opplæring at det også gjøres studier som viser hvordan norske avhør, på norsk språk, gjøres.

1.4 Mål og problemstillinger

Det overordnede fokuset for studien handler om å beskrive og analysere politiavhør av voksne fornærmede som kommunikativ virksomhet. Med ståsted i anvendt språkvitenskap har jeg som mål at studien skal bringe fram kunnskap som kan ha relevans for den videre utviklingen av avhørsfeltet: En økt forståelse for de kommunikative prosessene i avhør kan bidra til å konkretisere og operasjonalisere avhørsutdanningens intensjoner om «god» og «åpen» kommunikasjon. Som gjennomgangen av avhørsfeltet i Norge viser, peker avhørslederne selv på at nettopp den praktiske gjennomføringen av avhørene er vanskelig, selv om de har kunnskapen om hvordan avhørene *bør* være. Dette støttes også av britisk forskning (Griffiths et al., 2011). Detaljerte analyser av de kommunikative prosessene i denne virksomhetstypen kan bidra til å klargjøre hva det vanskelige består i, og hvordan dette kan håndteres.

Den overordnede problemstillingen for studien er: **Hva kjennetegner avhør av voksne fornærmede som virksomhetstype?**

Jeg søker å besvare denne overordnede problemstillingen gjennom å analysere flere nivå i avhørene. Jeg undersøker det Linell (2011) omtaler som virksomhetens ytre, altså vilkår og premisser for avhør av fornærmede i saker som omhandler vold og seksuelle overgrep, gjennom en premissanalyse (kapittel 4). Virksomhetens indre, altså dens faktiske iscenesettelse, studerer jeg ved å beskrive faseoppbyggingen i samtalene i materialet (kapittel 5), og gjennom detaljerte analyser av utvalgte kommunikative fenomen i samtalene (kapittel 6, 7 og 8). Disse fenomenene er valgt ut gjennom en analytisk prosess som er beskrevet nærmere i kapittel 3.4, men kort oppsummert kan en si at de gjentar seg, de er karakteristiske for korpuset og de ser ut til å være konstituerende for virksomhetstypen.

I kapittel 6 analyserer jeg utdrag fra innledningsfasene i avhørene. I denne fasen er det mange oppgaver avhørslederen skal utføre, både knyttet til informasjon den avhørte må få før forklaringen starter, men også knyttet til å etablere et trygt og motiverende samtaleklima. Det er altså ulike forventninger i virksomhetens ytre som påvirker hvordan virksomhetens indre foregår. I kapittelet analyserer jeg utdrag fra innledningene ved hjelp av begrepet kommunikative dilemma, som handler nettopp om at flere og motstridende formål for en kommunikativ virksomhet gir dilemma som må løses gjennom kommunikasjonen. Problemstillingen for dette kapittelet er: **Hvordan håndterer avhørslederen ulike kommunikative dilemma som opptrer i innledningsfasene i avhørene i denne studien?**

En detaljert, utfyllende og uavbrutt forklaring regnes i rettsvesenet som den mest troverdige, og det er derfor et institusjonelt mål at den avhørte forklarer seg på en slik måte. I kapittel 7 fokuserer jeg på hvordan avhørslederen går fram for å få den avhørte til å fortelle flere detaljer enn dem hun introduserte i sin uavbrutte forklaring, og hvordan den avhørte responderer. Problemstillingen for dette kapittelet er: **Hvordan forhandler den avhørte og avhørslederen seg fram til et detaljnivå som er i tråd med de institusjonelle behovene for en detaljert forklaring?**

I voldtektssaker er det svært sjelden klare bevis for hva som har skjedd, og ord står ofte mot ord. Gjennom sin forklaring kan den avhørte få fram sin versjon av hva som skjedde, og forklare hvordan overgrepet opplevdes. I kapittel 8 undersøker jeg redegjørelser de avhørte bidrar med om hvorfor de ikke gjorde mer fysisk motstand mot overgrepet. Problemstillingene i dette kapittelet er: **Hva får den avhørte uttrykt gjennom redegjørelsene, og hvordan responderer avhørslederne på redegjørelsene?**

1.5 Avhandlingens struktur

I innledningskapittelet har jeg gjort rede for studiens bakgrunn: Jeg har vist hvordan avhørsfeltet i Norge er, og hvilke tema som er aktuelle for avhørsforskningen. Jeg har også presentert problemstillinger og mål for prosjektet. I kapittel 2 gjør jeg rede for det teoretiske utgangspunktet for studien. Jeg legger særlig vekt på Per Linells teori om samtaler som kommunikative virksomheter (Linell 2009, 2010, 2011), og gjør rede for hans modell for analyse av kommunikative virksomheter. Til slutt gjennomgår jeg ulike begrep som blir sentrale i analysen. I kapittel 3 gjør jeg rede for hvordan materialet for studien er samlet inn og bearbeidet, og jeg presenterer analysemetodene. Her diskuterer jeg også etiske vurderinger i innsamling og bearbeiding av materialet for studien.

Kapittel 4-8 er de empiriske, analytiske kapitlene. Kapittel 4 er en premissanalyse, der jeg analyserer de vilkårene og premissene som gir grunnlag for å forstå de kommunikative dilemmaene som er tilstede i virksomhetstypen avhør, og spesifikt avhør av voksne fornærmede utsatt for vold og seksuelle overgrep. Her gir jeg også en nærmere beskrivelse av de ulike avhørene som utgjør datamaterialet. I kapittel 5 gjør jeg en kort analyse av faseinndelingen i avhørene. Dette kapittelet er grunnlag for å forstå den overordnede fasen de analytiske utdragene som presenteres i de neste kapitlene er del av. Kapitlene 6 – 8 tar opp hver sin av de tre problemstillingene presentert i 1.4. Kapitlene har også en egen gjennomgang av tidligere forskning som er særlig relevant for det analytiske fokuset i kapittelet.

Kapittel 9 er det overordnede diskusjonskapittelet, der jeg oppsummerer og diskuterer funnene. Jeg støtter meg særlig på begrepet kommunikativ mentalitet, og viser hvordan avhøret som kommunikativ virksomhetstype karakteriseres av ulike kommunikative dilemma. I kapittel 10 tar jeg opp hvilken praktisk relevans studien har, og diskuterer hvordan empirisk materiale kan brukes i opplæring av avhørsledere.

2. Teori: Et virksomhetsperspektiv på kommunikasjon

Denne studien er gjort med utgangspunkt i et dialogisk perspektiv på språklig meningsskaping, og med særlig utgangspunkt i Per Linells teorier om samtaler som kommunikative virksomheter (Linell 2009, 2010, 2011). Virksomhetsteorier om språk og samtale fokuserer på at det i all kommunikasjon er en gjensidighet mellom det lokalt interaksjonelle og de overordnede situasjonelle og institusjonelle rammene. I dette teorkapittelet vil jeg gjøre rede for virksomhetsperspektiver på språk og kommunikasjon. Jeg vil knytte dette til dialogiske teorier og til institusjonell diskurs som forskningsfelt. Jeg vil så gå nærmere inn på Per Linells teori om samtaler som kommunikative virksomheter og om virksomhetsanalyse som analytisk metode. Avslutningsvis vil jeg gjøre rede for analytiske begrep som blir sentrale videre i studien.

2.1 Virksomhetsperspektiv på språk og kommunikasjon

Kommunikativ virksomhet og kommunikativ virksomhetstype er grunnbegrep i denne avhandlingen. Disse begrepene framhever at vi handler og er virksomme gjennom å kommunisere, og at språk og kommunikasjon må forstås som del av større kommunikative og sosiale virksomheter. Dette kan omtales som et handlings- og praksisorientert og kontekstuell syn på språk og meningsskaping. Det er et annet perspektiv på språk enn det som er vanlig i de tradisjonelle språkvitenskapelige disiplinene, der fokus har vært på å beskrive struktur og mønstre internt i språket. Et virksomhetsperspektiv vektlegger at en meningsskaping må undersøkes og forstås på det som kan omtales som et mesonivå (Linell, 2009): et nivå som bygger bro mellom den konkrete samtalen og de overordnede kontekstuelle rammene. Fokus på kommunikasjon som virksomhet kan igjen bidra til forståelse av hvordan vi organiserer sosialt samspill og sosiale institusjoner, med språk som en av flere sentrale ressurser. De teoretiske røttene og historiske utviklingslinjene for dette synet på språk og meningsskaping er gjort rede for blant annet i Linell (2011, kap. 6) og Sarangi (2004a). Jeg vil her trekke fram noen av de mest sentrale bidragene i utviklingen av dette teoretiske perspektivet.

Filosofen Ludwig Wittgenstein (1958) introduserte begrepet «språkspill» for å omtale den sammenhengen språklige ytringer inngår i. På samme måte som en mynt har en annen betydning når du leverer den i en butikk enn når du bruker den for å erstatte en manglende sjakkbrikke, kan også samme ytring ha helt forskjellige betydninger i ulike sammenhenger – i

ulike språkspill (Duranti & Goodwin, 1992, s. 16). Wittgenstein bruker dette som argument for at meningskaping må studeres gjennom å se på den kommunikative virksomheten, ikke gjennom isolerte ytringer.

Sosiolingvisten Dell Hymes foreslo i 1972 akronymet SPEAKING for å omtale ulike dimensjoner ved en kommunikasjonssituasjon. SPEAKING står for Setting/Scene (de fysiske omgivelsene), Participants (deltakere), Ends (mål, formål), Act sequence (form og innhold i de språklige ytringene), Key (hvordan ytringene uttales), Instrumentalities (kanal – verbalspråk eller ikke verbalt), Norms of interaction and interpretation (normer for samhandling og fortolkning), Genre (tekstlige kategorier). Det grunnleggende nye med SPEAKING-modellen var at det gjorde *situasjonen* til et analytisk objekt for språkforskere (Duranti & Goodwin, 1992, s. 25). Linell kaller SPEAKING-modellen en tidlig variant av virksomhetstypeteori siden den fokuserer på situasjonen og samler ulike kontekstuelle, interaksjonelle og språklige dimensjoner (Linell, 2011, s. 112).

Sosiologen Erving Goffman har også vært sentral i utviklingen av virksomhetsteoretiske perspektiv. Han var opptatt av sammenhengen mellom språk og sosiale situasjoner, og argumenterte for at hvordan vi forstår en situasjon, er vesentlig for hvordan vi handler:

I assume that when individuals attend to any current situation, they face the question: "What is it that's going on here?" Whether asked explicitly, as in times of confusion and doubt, or tacitly, during occasions of usual certitude, the question is put and the answer to it is presumed by the way the individuals then proceed to get on with the affairs at hand (Goffman, 1974, s. 8)

Goffman argumenterer her for at vi forventer at nye situasjoner skal være gjenkjennbare og meningsfulle for oss. I boka «Frame Analysis» (1974) viser Goffman hvordan mennesker gjenkjenner situasjoner og handler i tråd med disse, og hvordan vi kan manøvrere mellom ulike lag av situasjoner. Han framhever at det er gjennom språket vi markerer hvilke situasjonsdefinisjoner vi støtter oss til.

Språkforskeren Stephen Levinson introduserte i 1979 begrepet «activity type» for å beskrive kulturelt gjenkjennbare aktiviteter av den typen Wittgenstein og Goffman omtaler. Levinson definerer virksomhetstyper⁹ slik:

I take the notion of an activity type to refer to a fuzzy category whose focal members are goal-defined, socially constituted, bounded, events with constraints on participants, setting, and so on, but above all on the kinds of allowable contributions. (Levinson, 1992 [1979], s. 69)

Levinson framhever altså at virksomhetstypene er kommunikasjons-hendelser («events») som er målrettede, sosialt konstituerte og avgrensede. Virksomhetstypen gir føringer på hvem som kan være deltakere, i hvilke settinger interaksjonen kan foregå, og, mest av alt, hvilke bidrag som er «tillatt». Samtidig omtaler Levinson kategorien som «fuzzy» – det er altså ikke helt klare grenseoppganger mellom ulike virksomhetstyper, eller klare rammer for de enkelte. Med begrepet virksomhetstype setter Levinson fokus på sammenhengen mellom de enkelte ytringene og den overordnede situasjonen.

Virksomhetstypene er ikke bare rammer for hva som er mulig å si – de er også sentrale fortolkningsrammer for meningsskapingsprosessen (Levinson, 1992 [1979], s. 97). Deltakerne i en interaksjon støtter seg på sin forståelse av hva virksomhetstypen er, både for å vite hva som er «riktig» å si, og for å forstå både enkeltytringer og helheten: «[The activity] should be understood as an evolved set of practices that guides action formation and ascription within specific settings» (Levinson, 2013, s. 124). Dette understrekes også av Duranti og Goodwin, som argumenterer for at virksomhetstypen gir fortolkningsrammer for enkelthendelser: «Activities provide the context that guides the interpretation of events lodged within them» (Duranti & Goodwin, 1992, s. 149).

Srikant Sarangi har bidratt med å utvikle kunnskap om virksomhetstype som teoretisk og analytisk begrep, særlig i analyse av institusjonell interaksjon. Han framhever at kunnskap

⁹ Jeg oversetter her Levinsons begrep «activity type» til virksomhetstype, i tråd med Linells oversettelse. Linell argumenterer i boka *Samtalskulturer* (Linell, 2011, s. 77) med at begrepet virksomhet (svensk: verksamhet) konnoterer mer til en større sosial helhet enn begrepet aktivitet, som kan være noe individuelt og konkret, omtrent som i begrepet handling. Han peker samtidig på at en ulempe med dette er at noen vil tro at virksomhetsanalyse er en analyse av organisasjoner eller institusjoner. Linell poengterer derfor at «(kommunikativ) verksamhet» är ett teoretiskt analytiskt begrepp, som måste skiljas från vardagsspråkliga innebörder av ”verksamhet», og han presiserer videre at termen virksomhetsanalyse skal forstås som «analys av samtal (och andra interaktioner, eventuellt texter) som (kommunikativa) verksamheter» (Linell, 2011, s. 77).

om virksomhetstypen er sentral for fortolkning. Han bruker samtalen mellom lege og pasient som eksempel på dette:

when the doctor opens the consultation with 'how are you?', the patient interprets this as a request to talk about his/her state of health rather than as a ritual greeting to talk about the weather or something else. (Sarangi, 2000, s. 2)

Enkeltbidrag i samtalen får altså mye av sin mening ut fra deltakernes kunnskap om virksomhetstypen. Dette er sentralt for å forstå kommunikasjonen i et politiavhør.

Å ha et virksomhetsperspektiv på språk og kommunikasjon innebærer en anerkjennelse av at situasjonen gir ressurser og begrensninger som er sentrale for meningsskapingen som foregår. Deltakerne i en kommunikasjonshendelse bruker sin forståelse av situasjonen og virksomheten både for å utforme egne bidrag, og for å fortolke andres. Metodologisk innebærer dette at forskeren må ha kunnskap om den virksomheten som kommunikasjonen er del av, for å kunne gjøre plausible fortolkninger av meningsskapingen i situasjonen. Per Linell har utviklet et teoretisk og metodologisk rammeverk for analyse av samtaler som kommunikative virksomheter, og i 2.4 vil jeg gå nærmere inn på dette.

2.2 Dialogisk perspektiv på meningskaping

Virksomhetsperspektiv på kommunikasjon vektlegger kontekstuelle dimensjoner ved språklig meningskaping, og kan derfor sies å høre til blant dialogiske teorier om språk og kommunikasjon. Dialogiske teorier tar utgangspunkt i at mennesket er grunnleggende sosialt, og at individets kunnskap og forståelse er innebygd i kollektivets kunnskap og forståelse. Linell kommenterer dette slik: «(...) a human being, a person, is interdependent with others' experiences, actions, thoughts and utterances (...)» (Linell, 2009, s. 11). Dialogisme er en metateori som handler både om kommunikasjon, kognisjon, handling og språk, altså om ulike dimensjoner ved hvordan vi mennesker skaper mening (Linell, 2009).

Dialogisk teori kan forstås i kontrast til «monologiske teorier» (Linell, 1998, 2009; Rommetveit, 2008 [1991]; Wold, 1992). Monologiske teorier behandler språk som et sett av koder som er nedfelt i individet, og teorier som definerer kommunikasjon som en lineær overføring av et «budskap» fra ett individ til et annet, der innholdet i ytringen er skapt av «senderen» og kunsten er å få «mottakeren» til å avkode dette «budskapet» uten forstyrrelser. Monologiske teorier innebærer dermed at kontekst ligger utenfor og adskilt fra språket. Dialogiske teorier tar derimot utgangspunkt i at all meningskaping er grunnleggende

dialogisk, og derfor ikke kan forstås som en individuell prosess, men som avhengig av samspillet med andre mennesker og den situasjonelle og kulturelle konteksten.

Dialogiske teorier framhever kontekstens og interaksjonens rolle i meningsskapingen (Linell, 2009, s. 7). Dialogiske teorier hevder at mening *både* skapes i dialog med situasjonell og kulturell kontekst, og lokalt i interaksjonen. Dette omtales gjerne som den doble dialogisiteten:

‘Double dialogicity’ refers (...) to the combination of interactionism and social (i.e., sociohistorical) constructionism. In and through communicative and cognitive activities, there is dialogue within both situations and traditions; participants in the activities in question engage in both situated interaction and sociocultural praxis. (Linell, 2009, s. 52)

Astrid Heen Wold (1992) oppsummerer dialogisme slik:

The dialogically based, social-cognitive approach reflects an **insistence on the necessity to study the language use**, a conception of the world as multidimensional and always only partially understood, and Man as a social being in search of meaning with individual minds embedded in cultural collectivity. Linguistic meaning is conceived as open and dynamic, and constituted in the dialogical process of communication. (Wold, 1992, s. 1, min utheving)

Wold framhever her at det er språket i bruk som må studeres, og at kommunikasjon er en dialogisk prosess der mening skapes gjennom denne prosessen. Linell (2009, s. 274; 2011, s. 11) argumenterer for å bruke begrepet «språking» («*languaging*», «*språkande*») for å betone et slikt fokus på språklig praksis. Han påpeker at det mer vanlige uttrykket «språkbruk» gir feil assosiasjoner: «Språkbruk» antyder at språket er det primære, noe som eksisterer før og utenfor praksisene. Linells poeng er altså motsatt: Det er praksisen, den sosiale (sam)handlingen som er det primære, mens språket er en ressurs som har blitt utviklet, og fortsetter å utvikle seg, for å bidra i disse praksisene. «Language and discourse (discourse defined as situated language use in talk or text) are embedded in dialogue, rather than the other way around» (Linell, 2010, s. 33).

2.3 Institusjonell interaksjon: Beskrivelser av interaksjonell regelmessighet og institusjonell regelmessighet

Dette prosjektet handler om en spesifikk virksomhetstype – politiavhør – og et politiavhør er en samtale som kjennetegnes av at samtalen har en spesiell rolle i en institusjon –

rettsvesenet. Slike samtaler omtales gjerne som institusjonelle samtaler eller institusjonell interaksjon. Forskningsfeltet institusjonell interaksjon utviklet seg først innenfor samtaleanalyseretningen conversation analysis (CA). I CA er det, i tråd med etnometodologien, et uttalt mål om å finne strukturer og mønstre som ligger bakenfor sosial interaksjon (Stivers & Sidnell, 2013). Studier av institusjonelle samtaler var begrunnet i en interesse for hvordan samtaler i institusjonelle sammenhenger skilte seg ut fra hverdagssamtaler. Sentralt her var det som kalles «the interactional order» (Goffman, 1983), eller den interaksjonelle regelmessigheten, altså hvordan samtaler i institusjoner interaksjonelt ser ut.

Den interaksjonelle regelmessigheten i institusjonell interaksjon er et vesentlig poeng i antologien «Talk at work» (Drew & Heritage, 1992), som samler studier av institusjonell interaksjon i ulike sammenhenger. Forfatterne støtter seg både på CA-metode og på Levinsons begrep «activity type» som grunnlag for å forstå institusjonell interaksjon. Et sentralt bidrag fra denne antologien er forståelsen av at institusjonell interaksjon ikke handler om *hvor* interaksjonen foregår, men om *hvordan* deltakerne interaksjonelt orienterer seg mot en institusjonell ramme. Forfatterne setter opp følgende dimensjoner som sentrale for institusjonell interaksjon (Drew & Heritage, 1992, s. 22; Heritage & Clayman, 2010, s. 34):

- Institusjonell interaksjon er orientert mot et mål, som er relatert til institusjonen og de institusjonelle rollene.
- Institusjonell interaksjon har ofte begrensninger med hensyn til hva som behandles som tillatte bidrag i samtalen.
- Institusjonell interaksjon har spesielle rammeverk for fortolkning, knyttet til konteksten.

Denne typen deskriptive oversikter over hva institusjonell interaksjon er, kan antyde et statisk kontekstsyn, der konteksten («det institusjonelle») styrer hvordan samtalen foregår. Slik er det derimot ikke ment: Den interaksjonelle regelmessigheten kommer til uttrykk gjennom at deltakerne aktivt orienterer seg mot relevante institusjonelle roller og oppgaver. Drew og Sorjonen uttrykker det slik:

The institutionality of dialogue is constituted by participants through their orientation to relevant institutional roles and identities, and the particular responsibilities and duties associated with those roles; and through their production and management of institutionally relevant tasks and activities. (Drew & Sorjonen, 1997, s. 94)

Denne måten å forstå institusjonaliseringen av samtaler på – at det konstrueres og konstitueres av deltakerne – blir ofte oppsummert i uttrykket «talking institutions into being» (Heritage & Clayman, 2010). Institusjonene, eller de institusjonelle virksomhetstypene, er ikke der uavhengig av det vi gjør, de må stadig gjenskapes («snakkes fram») i de enkelte samtalesituasjonene.

En ny innflytelsesrik antologi kom i 1999: Srikant Sarangi og Celia Roberts «Talk, work and institutional order» (1999). Her argumenterer Sarangi og Roberts for at det i tillegg til fokus på interaksjonell regelmessighet, også er behov for fokus på *institusjonell regelmessighet* («institutional order») for å forstå de kommunikative praksisene i en institusjon. Mens interaksjonell regelmessighet handler om *hvordan* interaksjonen foregår, er kunnskap om den institusjonelle regelmessigheten vesentlig for å kunne si noe om *hvorfor* interaksjonen er som den er (Sarangi & Roberts, 1999, s. 2).

Den institusjonelle regelmessigheten handler om de normene, reglene og rutineene som finnes i en institusjon. Denne kunnskapen er ofte ureflektert: «It is the sum total of ‘what everybody knows’ about a social world» (Berger og Luckmann, 1967, s. 83 i: Sarangi & Roberts, 1999, s. 3). Sarangi og Roberts bruker institusjonenes kategoriseringer av personer eller saker som et eksempel på institusjonelle regelmessigheter:

Institutional labels and categories are applied to individuals against a set of established criteria (e.g., ‘*this is an instance of malnutrition*’; ‘*s/he fits into the category of a special needs student*’). (...) the very act of metacommunicating about a patient’s or client’s case directs institutional members towards their own categories and boundaries and serves to reinforce the institutional realities. (Sarangi & Roberts, 1999, s. 3)

På denne måten er altså de kategoriene institusjonene bruker, et eksempel på den institusjonelle regelmessigheten – kategoriene er brillene institusjonen ser verden gjennom, og når disse kategoriene brukes og stadig gjøres relevante, gjenskapes institusjonens virkelighet. Sarangi og Roberts sentrale poeng er at en analyse av institusjonell interaksjon må fokusere også på disse regelmessighetene (normene, rutineene), ikke bare på det lokalt sekvensielle. Dette gjør at forskeren må hente inn mer data enn bare selve samtalen: Den interaksjonelle regelmessigheten kan undersøkes gjennom detaljerte analyser av samtalen, mens for eksempel etnografisk materiale, dokumentstudier eller intervjuer kan være nødvendig for å få kunnskap om den institusjonelle regelmessigheten.

Sarangi og Roberts sammenknytting av den interaksjonelle og den institusjonelle regelmessigheten korresponderer godt med virksomhetsteorier og dialogisme, der fokuset er på refleksiviteten mellom det som skjer i interaksjonen, og de rammene institusjonen setter.

Et annet sentralt bidrag om institusjonell interaksjon fra Sarangi og Roberts (1999), er påpekingen av at institusjonelle hensyn og profesjonelle hensyn kan være ulike. Ofte er ordene profesjonell og institusjonell brukt sammen, men forfatterne argumenterer for at det er viktig å skille disse fra hverandre. Mens institusjonelle hensyn handler om institusjonens logikk, med regler, byråkrati, systematikk og dokumentasjon som gir rammer deltakerne må jobbe innenfor, er profesjonelle hensyn mer knyttet til den profesjonelles kunnskap, profesjonsetikk og holdninger:

It seems then that professionals, although most of them are institutional representatives as well, are endowed with a sense of agency, based on knowledge and freedom. (...) By contrast, institutional representatives in a bureaucratic organisation tend to underline objectivity and rule/procedure orientation of systems. (Sarangi & Roberts, 1999, s. 14)

Oppmerksomhet rundt relasjonen og samspillet mellom institusjonelle og profesjonelle hensyn kan gi grunnlag for mer samfunnsorienterte analyser av kommunikasjonen, der en for eksempel kan studere hvilket handlingsrom både den profesjonelle og den ikke-profesjonelle har innenfor institusjonens rammeverk.

2.4 Per Linells teori om samtaler som kommunikative virksomheter

Per Linell har med utgangspunkt i dialogisme som teoretisk ståsted, gjort systematiske, empiriske analyser av samtaler fra ulike institusjonelle kontekster. Med denne empiriske innfallsvinkelen har han utviklet et teoretisk og metodologisk rammeverk for forståelse av samtaler som kommunikative virksomheter. Linell ønsker altså å videreutvikle teori og metode for å studere samtaler. Samtidig har han også et mer omfattende prosjekt som dreier seg om å beskrive mønster i og vilkår for språkpraksis, og gjennom det utvikle en konsekvent handlings- og interaksjonsorientert teori om språk og kommunikasjon (Linell, 2011, s. 9). Han argumenterer ut fra en dialogisk forståelse, der språkingen, meningsskaping gjennom kommunikasjon, kommer før språket:

Dialogue is not just something secondary, something made possible merely by language (as many schools of theoretical linguistics would claim). Language and language-borne thought cannot function by themselves, interdependent as they are

with the world, with the body, with other aspects of cognition and affect, and of course with human action and interaction in the world 'out there' (A. Clark 1997). (Linell, 2010, s. 34)

Linell betoner det interaksjonelle i sin virksomhetsteori. Han argumenterer for at dialogisk teori kan hente viktige bidrag fra fagfelt som jobber empirisk med studier av autentiske samtaler (Linell, 1998, s. 50). Han trekker særlig fram CA, som ifølge Linell har sin styrke i stringente metoder for å gjøre detaljerte og nøyaktige analyser av muntlig interaksjon, og som har et velutviklet begrepsapparat (Linell, 2011, s. 123). Linell tar altså i bruk innsikt og metoder fra CA for å gjøre detaljerte studier av autentiske samtaler, og viser hvordan dette gir kunnskap om praksis som er vesentlig for å forstå virksomheten som sådan. Samtidig argumenterer han for at en må trekke inn mer kunnskap om konteksten og situasjonen enn det som gjøres i CA, for å forstå den kommunikative virksomheten. Det er denne vektleggingen av samspillet mellom det interaksjonelle og det situasjonsoverskridende som gjør Linells teori særlig egnet for denne studien.

Begrepene virksomhet og virksomhetstype

Begrepet *virksomhet* dreier seg om det deltakerne gjør i en situasjon. Virksomheter er avgrenset temporalt (de har en start og en slutt), og de er en overgripende helhet som enkelthandlinger inngår i (Linell, 2011, s. 85). Virksomheter behøver ikke være kommunikative – å gå ut av et rom og lukke igjen døra etter seg er en virksomhet, men ikke nødvendigvis kommunikativ. Om man derimot demonstrativt slenger døra igjen etter seg for å markere noe, kan en si at virksomheten har fått et kommunikativt innslag: Det som skjedde, var meningsbærende.

Et politiavhør må betegnes som en kommunikativ virksomhet siden selve samtalen er nødvendig for å gjennomføre virksomheten¹⁰. Det som skal gjøres (innsamling av informasjon, konstruksjon av et narrativ om en fortidig hendelse, avklaring av om den avhørte begjærer antatt gjerningsperson straffet etc.), gjøres i og gjennom samtalen. Selve virksomheten er altså avhengig av samtalen.

¹⁰ Det finnes en avhørsmodell der øyevitner skriver ned sin forklaring basert på skriftlige instruksjoner – avhøret foregår altså uten samtale. Dette kalles «self-administered interview» (Gabbert, Hope, & Fisher, 2009). En politiforklaring behøver altså ikke foregå muntlig, men også denne skriftlige forklaringen er i aller høyeste grad kommunikativ.

Kommunikativ virksomhetstype er et begrep som handler om det gjentagende, gjenkjennbare og typifiserte med kommunikative virksomheter. I interaksjonen kjenner deltakerne igjen situasjonen som noe typisk, og orienterer seg mot slike typiske, vanlige måter å gjøre ting på (Linell, 2010). Eksempler på kommunikative virksomhetstyper kan være en medarbeidersamtale, å bestille en kopp kaffe, et middagsselskap eller et politiavhør. Deltakerne har forventninger til den kommunikative virksomhetstypen og formålet med virksomhetstypen. Det finnes altså noen sosialt delte forhåndsinnramminger som bidrar til å skape forventninger hos deltakerne til hva som bør skje.

Virksomhetstypene er en idealisert og generalisert størrelse som er gjenkjennbar, men som bare realiseres om deltakerne faktisk orienterer seg mot den, og handler i tråd med den (Linell, 2009, s. 202; Linell, 2010, s. 43). Kommunikativ virksomhetstype er dermed et mer teoretisk fenomen enn kommunikativ virksomhet (Linell, 2011, s. 85): Kommunikativ virksomhet er det som faktisk skjer, mens kommunikativ virksomhetstype er en abstrakt størrelse som handler om hvordan vi forstår det som foregår. Virksomhetstypebegrepet hører således til på det kognitive nivået, mens en kommunikativ virksomhet er hvordan virksomhetstypen utspiller seg i situert interaksjon. Dette er i tråd med dialogisk teori, som presiserer at også kognisjon er en dialogisk prosess, i stadig samspill med det interaksjonelle.

Det dialogiske teorigrunnlaget sier at kommunikasjon foregår i spennet mellom det spontane og nyskapende i enkeltsituasjonen, og de situasjonsoverskridende rutinene og praksisene. «De olika sociala situationerna, tillfällena, är därför både delvis unika och delvis präglade av återkommande rutiner» (Linell, 2011, s. 74). At ulike sosiale situasjoner også er «delvis unike», poengterer at virksomhetstypene ikke tvinger deltakerne til å handle sånn eller slik. Linell og Persson Thunqvist skriver at virksomhetstypen kan forstås som en abstrakt kontekstuell ressurs (2003, s. 410), altså at virksomhetstypen er en form for bakgrunnskunnskap deltakerne støtter seg på. Virksomhetstypen kommer da til syne gjennom hvordan deltakerne fortolker situasjonen, ytringene og interaksjonen. Samtidig presiserer Linell at selv om deltakerne i kommunikative virksomheter orienterer seg mot disse rutinene og forventningene, så er de ikke låst av dem: «(...) när människor genomför dessa kommunikativa verksamheter agerar och interagerar man aktivt och kreativt» (Linell, 2011, s. 612). Teorien må altså ikke misforstås som en statisk kontekstteori der virksomhetstypene

styrer det som skjer i de enkelte situasjonene: Det er gjennom hvordan deltakerne faktisk utfører det kommunikative møtet, at virksomhetstypen blir påkalt og etablert.

Linell plasserer begrepet kommunikativ virksomhetstype på et mesonivå – det vil si at begrepet angir et analytisk nivå som bygger bro mellom mikronivået (meningsskapingen i den situerte interaksjonen) og makronivået (institusjonen, de sosiokulturelle praksisene) (Linell 2009, s. 203; Linell, 2011, s. 91). Slik er kommunikativ virksomhetstype et analytisk begrep og et analytisk nivå som knytter sammen den interaksjonelle regelmessigheten og den institusjonelle regelmessigheten, i tråd med Sarangi og Roberts (1999) oppfordring.

Hybriditet

Begrepet virksomhetstype kan antyde at samtaler kan kategoriseres entydig som virksomhetstype x eller y. Så enkelt er det ikke. Linell framhever både at det er variasjoner innenfor virksomhetstypene (Linell, 2011, s. 618), men, kanskje enda mer vesentlig, at vi i de konkrete situasjonene trekker på ressurser fra andre kommunikative virksomheter og virksomhetstyper. Dette kan omtales som hybriditet (Linell, 2011, s. 538 ff; Sarangi, 2000).

Hybriditet er et begrep som brukes om ulike nivå i virksomheten – det kan knyttes til at ulike faser gjennomføres på interaksjonelt ulike måter, eller til at det er ulike innramminger i spill samtidig i interaksjonen, og at deltakerne orienterer seg mot flere formål for samtalen (Thomassen, 2009). Sarangi (2000) studerer hybriditet som handler om at en i én virksomhetstype tar i bruk diskurstyper (for eksempel spørsmål/svar-organisering) som vanligvis forbindes med en annen virksomhetstype. Et eksempel på dette kan være at formuleringer og spørsmålstyper som er typiske i terapi, brukes i et avhør. Hybriditet sier noe om kontinuitet og variasjon innenfor og på tvers av virksomhetstyper (Sarangi, 2000). Når vi kjenner igjen hybriditet, er det en validering av at vi også kjenner igjen virksomhetstyper – altså at virksomhetstypene er relevante kategorier for vanlige samtaledeltakere (Sarangi, 2000, s. 23).

Dialogiske grunnprinsipp for forståelse av samtaler

Linell trekker flere steder fram tre prinsipp som sentrale for en dialogisk forståelse av samtaler: sekvensialitet, felles konstruksjon og gjensidig avhengighet mellom ytring og kommunikativ virksomhet (2009, s. 187ff; 1998, s. 85ff). Kunnskap fra CA er en viktig bakgrunn for disse prinsippene: CAs empiriske funn som viser hvordan deltakere skaper

mening gjennom forhandlinger lokalt i samtalen, støtter og underbygger dialogisk teori som sier at mennesker er andre-orienterte og gjensidig rettet mot hverandre. Men Linell argumenterer samtidig for at CAs metodologi er for smal om en vil si noe om språk og samfunn og om samtalefunksjoner i en større sammenheng (Linell, 2011, s. 3). Han angir følgende prosjekt for virksomhetsanalysen: «Mitt fokus ligger på å utvidge og komplettere grunnleggende CA» (Linell, 2011, s. 4). Disse dialogiske prinsippene antyder hvordan det lokalt interaksjonelle og det situasjonsoverskridende henger sammen i samtaler, og er dermed vesentlige både for teori og metodologi om analyse av samtaler som kommunikative virksomheter.

Sekvensialitet er en grunninnsikt fra CA og handler om at ytringer får store deler av sin mening ut fra plassen i en sekvens. Ytringer skaper kontekst for hverandre, den forutgående ytringen gir rammer for den som kommer etter, mens den som kommer etter, sier noe om hvordan den forutgående ytringen ble fortolket. Linell (2009, s. 187) bruker en gjentakelse som eksempel: Når en ytring sies på nytt, forstår vi den på en annen måte enn første gang, nettopp fordi den kommer etter en lik ytring. Dette gjør at ytringer må studeres i sin opprinnelige sammenheng for å kunne si noe om meningspotensialet som ligger i dem.

Det andre dialogismeprinsippet handler om *felles konstruksjon* («*joint construction*»). Dette innebærer en forståelse av språk og kommunikasjon som grunnleggende sosialt, og at deltakerne i kommunikasjonen bygger på hverandre, legger rammer for hverandre og på ulike måter orienterer seg til kommunikasjonshendelsen som en felles virksomhet. I samtaler foregår denne samkonstruksjonen konkret ved at deltakerne gjensidig tilpasser sine bidrag til hverandre, omformulerer seg om de opplever seg misforstått, og bygger på den andres ord og fortolkningsrammer. I virksomheter der «den andre» ikke deltar aktivt, som i en tale eller i skriftlige tekster, kan en heller snakke om en virtuell samkonstruksjon, der taleren/skriveren orienterer seg mot en tenkt (virtuell) lytter/leser. I slike virksomheter er det altså ikke mulighet for umiddelbare tilbakemeldinger og endringer, men taleren/skriveren orienterer seg likevel mot en tenkt lytter/leser.

Det tredje dialogprinsippet handler om *gjensidig avhengighet mellom ytringer og kommunikative virksomheter* («*act-activity interdependence*»). Det er de enkelte handlingene som konstituerer de kommunikative virksomhetene, men det er også de kommunikative virksomhetene som setter rammer for, og gir ressurser til, handlingene. Linell sier det slik om

kommunikative virksomheter: «Institutionerna växer fram – «emergerar» – ur vad man säger, gör och förhåller sig till i olika situationer och praktiker. Men samtidigt påverkar etablerade samtalskulturer och samhällsinstitutioner vad som händer i enskilda interaktioner» (2011, s. 92). Et sentralt argument for dette dialogprinsippet er at meningsskapingen i mange typer samtaler er umulig å forstå om en ikke har kunnskap om virksomhetstypen og normer og rutiner innenfor denne. Den kommunikative virksomhetstypen er altså en kontekstuell ressurs i samtalen, og skal en forstå meningsskapingen i samtalen, må en ha kunnskap om virksomhetstypen.

Dette tredje prinsippet skiller Linells dialogiske forståelse av samtaler fra rent interaksjonistiske teorier. Linell argumenterer for at dette prinsippet kan bidra til å komplettere og utvide CA som teori om samtaler: «Jag menar att de ömsesidiga sambanden mellan enskilda yttranden och lokala handlings- och interaktionssekvenser, å ena sidan, och kommunikativa och andra överordnade verksamheter, å den andra, är helt centrala för förståelsen av samtal» (Linell, 2011, s. 4). Linells argumentasjon for å fokusere på gjensidigheten mellom virksomhet og ytring handler om den doble dialogisiteten – at deltakerne i de enkelte situasjonene ikke bare er i dialog med hverandre, men også med sosiokulturelle praksiser. Dette er grunnleggende for teorien om samtaler som kommunikative virksomheter, og for virksomhetsanalysen av samtaler.

Analyse av samtaler som kommunikative virksomheter

For å kunne gjøre rede for både den interaksjonelle og den institusjonelle regelmessigheten i analyse av kommunikative virksomheter, foreslår Linell å gjøre en inndeling i tre hoveddimensjoner ved virksomheten: virksomhetens avgrensning, iscenesettelse og omgivelser (Linell, 2011, s. 159ff).

Virksomhetens avgrensning kan også kalles dens rammer eller premisser, de betingelsene som skiller virksomhetstyper fra hverandre. Dette kan være hvordan virksomhetstypen benevnes, hvilke mål og oppgaver virksomheten har, eller hvilke (virksomhets)roller som kreves av deltakerne. Av mer materielle vilkår kan en regne tid og sted, vokabular og anvendelse av hjelpemidler og artefakter. Det som handler om virksomhetens avgrensning, er relativt stabile vilkår som er knyttet til virksomhetstypen, og som ikke kan endres gjennom hver enkelt, situerte interaksjon.

Virksomhetens iscenesettelse handler om virksomhetens indre: dens struktur, interaksjonsmønster og faktiske innhold. Til dette kan en regne et vidt spekter av tema, for eksempel analyser av fasestruktur, kommunikative prosjekt, deltakerstruktur, temautvikling, diskurstyper, posisjoneringer, grad av formalitet og så videre. Virksomhetens iscenesettelse bestemmes i og gjennom den enkelte virksomhet, og kan derfor variere mellom ulike tilfeller. Men: «man kan inte iscensätta en verksamhet hur som helst utan att det får konsekvenser för situationen och dess definition» (Linell, 2011, s. 161). For at et politiavhør skal være et politiavhør, er en avhengig nettopp av at dette iscenesettes på en måte som ivaretar de kommunikative oppgavene avhøret har for institusjonen, samfunnet og enkeltpersonen.

Virksomhetens omgivelser handler om virksomhetens relasjon til andre virksomhetstyper. Innenfor dette regner en både virksomhetstypens historie, hvordan en kan se systemer av ulike virksomheter og hvordan en virksomhet har en plass i en kjede av ulike kommunikasjonssituasjoner. Deltakeres ulike oppfatninger av virksomheten er også relevant her, samt det at noen virksomheter best kan forstås som hybrider som trekker på ressurser fra flere, ulike virksomhetstyper.

Linell peker selv på at denne inndelingen kan kritiseres siden den antyder at det er mulig å se disse ulike dimensjonene separat fra hverandre, mens det egentlig er et komplekst, dialogisk samspill der de ulike dimensjonene i stor grad konstituerer hverandre (Linell, 2011, s. 161). Nettopp det å forstå kommunikasjonen i lys av dette samspillet er grunnleggende i en virksomhetsanalyse. Inndelingen må derfor forstås som et praktisk grep som gjør det mulig å skille ulike deler fra hverandre i analysen, slik at en i neste omgang kan fortolke de analytiske funnene i lys av samspillet mellom de ulike dimensjonene. En virksomhetsanalyse kan da ses som en to-trinnsanalyse (Linell, 2011, s. 163 –164) der det første trinnet er en datanær analyse i CA-tradisjonen med fokus på å beskrive hvordan samtalen forløper. Det neste trinnet er å fortolke funnene fra den datanære analysen i lys av den samlede kunnskapen om virksomheten.

Oppsummert om Linells virksomhetsteori

Linell påpeker at han ikke skiller konsekvent mellom virksomhetsteori og virksomhetsanalyse (2011, s. 619), nettopp fordi teori og metode nødvendigvis må henge sammen. Dette innebærer også at en virksomhetsanalyse ikke avhenger av begrepet kommunikativ virksomhetstype. Linell forklarer dette slik:

Verksamhetsanalysen, som jeg försökt artikulera den, står inte och faller med ett enda begrepp: kommunikativ verksamhetstyp. Detta begrepp ingår i en värld av analytiska begrepp: sociala möten, sociala situationer, samtalskulturer, kommunikativa projekt, situationsöverskridande praktiker, gränsöverskridande verksamheter, gränsobjekt, interaktion och institution. (Linell, 2011, s. 620)

Det sentrale i virksomhetsteorien og -analysen til Linell, er altså sammenknyttingen av det som skjer lokalt i interaksjonen, og det situasjonsoverskridende og institusjonelle nivået som er en sentral kontekstuell ressurs for interaksjonen. Den institusjonelle orienteringen gir muligheter, begrensninger, rammer og vilkår for interaksjonen, og det er gjennom interaksjon at det institusjonelle nivået gjenskapes, opprettholdes, utvikles og utfordres. Virksomhetsteori bidrar derfor også til samfunnsforskningen, ved at den fokuserer på hvordan situasjonsoverskridende praksiser etableres og gjenskapes (Linell, 2011, s. 622). Dette åpner også for at virksomhetsanalyse kan brukes til forskning med et kritisk formål.

I denne studien ønsker jeg, som forklart i kapittel 1.4, å undersøke hvordan politiavhør av fornærmede foregår. Jeg har et anvendt siktemål, altså å skaffe kunnskap som kan bidra til utvikling og forbedring av politiavhørene. Teori om samtaler som kommunikative virksomheter gir begrepsapparat, metodikk og analytiske perspektiv som gjør det mulig å trekke forbindelseslinjene mellom de interaksjonelle fenomenene jeg finner i avhørene som er materialet for studien, og avhør som kommunikativ virksomhetstype.

2.5 Analytiske begrep

Teori om samtaler som kommunikativ virksomhet og kommunikative virksomhetstyper er valgt som teorigrunnlag for dette prosjektet. I analysen er det bruk for mer avgrensede og konkrete begrep og forståelser, og disse skal jeg presentere her.

Et analytisk begrep jeg trekker inn på flere nivå i avhandlingen, er **kommunikative dilemma**, og jeg vil starte denne gjennomgangen med det. I det første analysekapittelet er det særlig begrepene **innramming**, **footing** og **talroller** som er sentrale. I det andre analysekapittelet er igjen innramming viktig, sammen med begrepet **interaksjonsformat**. I det tredje analysekapittelet setter jeg fokus på **redegjørelser**, med underkategoriene rettferdiggjøring og unnskyldninger.

Kommunikative dilemma

Kommunikative dilemma er et begrep som er egnet for å belyse at delvis motstridende hensyn kan være iboende i en situasjon. Per Linell skriver om kommunikative dilemma:

Ett kommunikativt dilemma karakteriseres av at det sociala mötet, och det samtal som utspelas där, inrymmer flera syften av vilka några är åtminstone delvis inbördes motstridande, samtidigt som mötet går ut på att finna någon sorts lösning. Lösningen är inte godtagbar om den bara tillgodoser ett syfte och helt ignorerar andra. (Linell, 2011, s. 572)

Linell peker her på at kommunikative dilemma oppstår når det er ulike, og delvis motstridende formål («syften») for et sosialt møte. Betegnelsen kommunikative dilemma peker på at dette er noe som påvirker kommunikasjonen, og som må løses gjennom kommunikasjonen.

Det var Viveka Adelswärd som først tok i bruk begrepet (men da som «conversational dilemma») for å beskrive hvordan jobbsøkere i jobbintervju balanserer mellom å gi et positivt bilde av seg selv som aktiv og initiativrik, samtidig som de passer på å ikke skryte eller virke for selvsikre (Adelswärd, 1988). Adelswärd poengterer at det er stor forskjell på å omtale noe som et paradoks, og som et dilemma. Et paradoks er per definisjon uløsbart, mens et dilemma kan løses. Hun framhever at dilemmaene i jobbintervjuene hun undersøker blir løst, deltakerne finner en måte å interagere på, men at løsningene de kommer fram til, kan være mer eller mindre effektive og egnede (Adelswärd, 1988, s. 167).

Daniel Persson Thunqvist analyserer kommunikative dilemma i sin virksomhetsanalyse av samtaler mellom arbeidsledige ungdommer og deres veiledere. Han finner at dilemmaene handler om «hur aktörer måste göra kompromisser för att hantera motsägelsesfulla krav, t.ex. balansera professionella uppgifter mot institutionella villkor, t.ex. tillgång till tid» (Persson Thunqvist, 2003, s. 21). Persson Thunqvist viser altså at spenningen mellom profesjonelle og institusjonelle krav, som Sarangi og Roberts (1999) har påpekt, er et sentralt kommunikativt dilemma.

Både Linell og Persson Thunqvist omtaler kommunikative dilemma som noe som er implisitt i virksomheten: Dilemmaene finnes der på grunn av premissene for samtalen. Begrepet er dermed knyttet til en virksomhetsteoretisk forståelse av hva kommunikasjon er, der en antar at det finnes forutsetninger og vilkår for virksomheten som påvirker hvordan samtalen

foregår. Jeg ser dette i sammenheng med den doble dialogisiteten, der omkringliggende vilkår påvirker samtalen, men der også samtalen tar i bruk, utfordrer og gjenskaper disse vilkårene.

Denne dialogiske forståelsen av at dilemmaene er innvevd i de sosiale situasjonene, er i tråd med det sosialpsykologiske begrepet «ideologiske dilemma» (Billig et al., 1988). Ideologiske dilemma presenteres av Billig og medforfattere som relatert til «social preconditions», og de skriver videre at deres fokus er på «those aspects of socially shared beliefs which give rise to the dilemmatic thinking of individuals» (Billig et al., 1988, s. 8). Forfatterne bruker som eksempel blant annet læreres dilemma mellom å være autoritære og demokratiske, og legers dilemma mellom å utvise autoritær ekspertise eller å etterleve et ideal om demokratisk likhet.

I denne studien vil jeg bruke begrepet «kommunikative dilemma» for å peke på motstridende hensyn i situasjonen og virksomhetstypen, og dermed si noe om situasjonsoverskridende trekk ved avhørene. Jeg bruker begrepet både for å forstå det som skjer lokalt i samtalen (særlig i kapittel 6, der jeg analyserer kommunikative dilemma i innledningsfasene) og for å fortolke mer overordnede trekk ved avhørene.

Innramming

For at kommunikasjon skal være mulig, er deltakerne avhengig av en eller annen form for gjensidig forståelse av hva slags virksomhet de tar del i. Dette kan forstås ved hjelp av begrepet *ramme* (Goffman, 1974). Rammer kan både forstås som situasjonsdefinisjoner, og som fortolkningsrammer: Rammene organiserer hvordan vi skaper mening og forstår hendelser (Arribas-Ayllon, Sarangi, & Clarke, 2011, s. 72). Goffmann hevder at spørsmålet «what is it that's going on here» er grunnleggende når individer entrer en ny situasjon (Goffman, 1974, s. 8); vi leter etter rammene for å kunne fortolke det som skjer på en adekvat måte.

Linell skriver at Goffmans rammebegrep har vært kritisert for å være statisk (Linell, 2011, s. 172). Linell mener at det innenfor virksomhetsanalyse er riktigere å snakke om «innramming» eller «innrammingspraksis», siden deltakerne ikke bare forholder seg til og reproducerer situasjonens rammer, men også aktivt forhandler om, modifierer og forandrer rammene underveis i virksomheten. Jeg følger Linells argument og vil i hovedsak bruke termen «innramming».

Roberts og Sarangi (2005) støtter seg også på Goffman (1974) når de omtaler innramming som «filtering process or membrane through which general values and principles of conduct are reworked to apply to the particular encounter in hand» (Roberts & Sarangi, 2005, s. 634). De vektlegger altså vekslingen mellom det situasjonsovergripende (generelle verdier og prinsipper for handlinger) og her-og-nå («the encounter in hand»). Dette understreker at rammene må påkalles, settes i arbeid, og at denne *innrammingen* er noe som må forstås som del av den situerte interaksjonen.

Innramming må altså forstås både på et overordnet nivå, som situasjonsdefinisjoner som angir rammer for samhandlingen, og som noe som foregår lokalt (Thomassen, 2005). Samtaler kan endre karakter underveis, enten permanent ved at virksomhetstypen endrer seg – for eksempel ved at en legekonsultasjon avsluttes med småprat om noe legen og pasienten har til felles – eller midlertidig, som en ramme-i-rammen (Linell, 2011, s. 562). Eksempel på slike midlertidige endringer i innramming har vært vist i politiavhør (Gunnerød, 2005), der det forekommer sekvenser der deltakerne orienterer seg mot en hverdagslig, relasjonell innramming som åpner for det vi ofte kaller «småprat».

Begrepet innramming kan altså brukes på ulike nivå, men alle handler om at deltakerne gjennom interaksjonen gir hverandre signaler (innrammingsmarkører) som viser hvilken overordnet forståelse av virksomheten (lokalt eller globalt) som er relevant (Thomassen, 2009). Linell omtaler dette som et skille mellom preinteraksjonell innramming, som handler om hvordan virksomheten forstås og forberedes, hvilke forventninger og planer deltakerne har til møtet, og den innrammingen som trer fram og forhandles om underveis i møtet (Linell, 2011, s. 175-176). I denne avhandlingen kan en si at premissanalysen (kapittel 4) handler om mye av den preinteraksjonelle innrammingen, mens analysene i kapittel 6, 7 og 8 viser de lokale forhandlingene om innramming som oppstår underveis i avhøret.

Footing

I analysen av avhørene vil jeg flere steder komme inn på forhold som omhandler stilen i samtalen, relasjonen mellom de to (noen ganger tre) deltakerne, og hvem de er for hverandre i samtalen. Goffmans begrep «footing» er relevant for å omtale dette. Footing handler om rammene, rollene og relasjonene i samtalen, og hvordan dette kan endre seg mange ganger i en samtale, når deltakerne inntar nye footinger. Begrepet betyr direkte oversatt «fotfeste»

eller «ståsted», og er en metafor for at vi alltid har et utgangspunkt (ståsted) å snakke fra, som gir visse muligheter for hvordan vi ser og organiserer situasjonen rundt oss¹¹.

Goffman skriver at:

A change in footing implies a change in the alignment we take up to ourselves and the others present as expressed in the way we manage the production or reception of an utterance. A change in our footing is another way of talking about a change in our frame of events (Goffman, 1981, s. 128)

Endringer i footing handler altså om endringer i hvordan deltakerne i situasjonen retter seg inn mot hverandre, eller hvordan vi «plasserer hverandre som deltakere i interaksjonen» (Scheuer, 2005, s. 19, min oversettelse). Goffman poengterer at markering av footing må gjøres gjennom språket (både gjennom ord og gjennom det paralingvistiske (Goffman, 1981, s. 128) – footingen uttrykkes språklig og må forstås gjennom analyse av språket.

Begrepet footing rommer hvordan taleren forholder seg til, og tar ansvar for innholdet i ytringene sine – hvor taleren «står» i sine ytringer og i situasjonen. Dette kan beskrives gjennom hvilken talerrolle taleren inntar (se neste underoverskrift), men også gjennom uttrykk som handler om stilen i samtalen. Linell skriver om footing:

Deltagare kan t.ex. vara såväl neutralt distanserade till som emotionellt engagerade i sina utsagor, mena något på allvar eller på skämt, vara ironiska eller inte, vara personligt motiverade och «autentiska» [«committed»] eller bara säga det som förväntas i situationen eller som relevanta auktoriteter [«principals»] (officiellt) anser. (Linell, 2011, s. 363)

Gjennom endringer i footing viser vi endringer i stilen, relasjonen og hvordan vi forholder oss til temaet i samtalen, og til de andre deltakerne. Begrepet footing er da relevant for å forstå at samtaler er dynamiske og fleksible når det kommer til relasjonen mellom deltakerne i samtalen, og relasjonen mellom den som snakker, og det personen snakker om. Goffman presiserer at endringer i footing er et grunnleggende trekk ved samtaler: «This paper is largely concerned with pointing out that participants over the course of their speaking constantly change their footing, these changes being a persistent feature of natural talk» (Goffman, 1981, s. 128).

¹¹ Det er vanlig både i norsk (Thomassen, 2005) og svensk litteratur (Linell, 2011) å bruke begrepet uoversatt, og jeg vil følge denne tradisjonen.

Deltakerstruktur

En annen måte å forklare og forstå footing på, er å se på hvilke roller deltakerne kan vekse mellom. Goffman er i sitt essay «Footing» (Goffman, 1981) opptatt av kompleksiteten i både taler- og lytterrollene. Om talerrollen skriver Goffman: «Uttered words have utterers; utterances, however, have subjects (implied or explicit), and although these may designate the utterer, there is nothing in the syntax of utterances to require this coincidence» (Goffman, 1981, s. 3). Goffman beskriver det altså som en tilfeldighet om en ytrings subjekt også er den som faktisk ytrer. Med dette peker han på at en taler (ytrer) ikke behøver å «stå inne» for det hun eller han sier.

Goffman (1981, s. 144) deler taler-posisjonen inn i tre: ansvarlig («principal»), forfatter («author») og uttaler («animator»). *Den ansvarlige* er den som står bak innholdet i en ytring, den som har ansvaret for det som blir ytret. *Forfatteren* er den som formulerer ytringen, den som velger ut ordene som brukes. *Uttaleren* er den som faktisk sier ytringen, «the sounding box in use» som Goffman formulerer det (1981, s. 144). Ofte har samme person alle rollene, men i visse tilfeller er rollene fordelt på flere. En politiker kan for eksempel holde en tale som en taleskriver har forfattet for politikeren. Politikeren er både ansvarlig og uttaler, men det er en annen person som er forfatter. En lærer som leser opp en beskjed fra rektor, er uttaler, men det er rektor som er ansvarlig og forfatter.

Goffman peker selv på at en slik inndeling av talerrollen er særlig aktuell når en person snakker på vegne av en større gruppe eller i en yrkesrolle (Goffman, 1981, s. 145). I avhøret er det noen typer informasjon som avhørslederen er forpliktet å gi: Da er avhørslederen uttaler for noe som rettsvesenet er ansvarlig for. I noen tilfeller bruker avhørslederne rutiniserte ytringer, hvor forfatter-rollen ligger hos noen andre, mens de i andre tilfeller formulerer ytringen selv, og dermed har forfatterrollen.

Goffman viser også at lytterrollen er kompleks og sammensatt. Han skiller mellom ratifiserte og ikke-ratifiserte lyttere (Goffman, 1981, s. 131), og adresserte og ikke-adresserte lyttere (Goffman, 1981, s. 133). En ratifisert lytter er en alle er klar over er der, mens en ikke-ratifisert lytter hører samtalen uten at de som snakker, er klar over dette. En adressert lytter er en ratifisert lytter som taleren adresserer snakket til, den taleren tilpasser seg til. I en samtale mellom flere kan taleren adressere flere på en gang, men taleren kan også adressere bare én av lytterne i perioder.

Høflighetsteori og ansikt

I samtaler er det ikke bare den interaksjonelle regelmessigheten som påvirker vårt handlingsrom – vi er også orientert mot relasjonelle strukturer. For å kunne beskrive dette tar jeg i bruk noen sentrale begrep fra pragmatisk høflighetsteori: *ansikt*, *ansiktsbevaring*, *ansiktstrusler*. Pragmatisk høflighetsteori handler om hvordan vi i samhandling samarbeider om å skape gode og harmoniske sosiale relasjoner (Thomas, 1995). Når en taler uttrykker seg indirekte (i stedet for å si: «Kan jeg få vann» sier: «Går det an å få litt vann?»), er dette en høflighetsstrategi, hvor taleren både minimerer det hun ber om, og tydeliggjør at hun ikke ønsker å kommandere den andre.

Begrepet ansikt er hentet fra Goffman (1967), og han definerte ansikt som positive sosiale verdier et individ hevder for seg selv – lett omsatt til vårt sosiale selv bilde eller sosiale selv (Svennevig, 2001c, s. 142). Ansiktsmetaforen handler både om at vi søker anerkjennelse for personlige kvaliteter som meninger, holdninger, personlighet, moral og så videre, og for at vi vil ha respekt for at vi selv bestemmer over vår tid, våre egne valg og at vi vil ha frihet til å handle slik vi selv ønsker (Thomas, 1995, s. 169).

Sentralt i høflighetsteorien er at vårt sosiale selv er et resultat av samhandling med andre, og termen ansiktsarbeid brukes om denne forhandlingen om eget og andres sosiale selv. Om en taler uttrykker uenighet med, eller kanskje mistro til samtalepartneren, er det en *ansiktstruende* handling. På den andre siden er en talers forsikringer om tillit til samtalepartneren, eller støtte til hans meninger eller holdninger, *ansiktsbevarende* handlinger. En taler kan også bevare og true eget ansikt: Gjennom å vise fram at hun har gode grunner til å uttrykke mistro, bevarer taleren sitt eget ansikt, mens hun gjennom å si ting hun vet blir tatt ille opp, også truer eget ansikt fordi hun vil bli oppfattet på en negativ måte.

Ansikt, ansiktsbevaring og ansiktstrusler handler altså om hvem vi er for hverandre i samhandlingen, og hvordan vi ønsker å framstå for hverandre. I avhørssammenheng har dette relevans fordi tillit og empati ofte framheves som grunnleggende for å få til et godt avhør (Christianson & Holmberg, 2008).

Interaksjonsformat

Begrepet *interaksjonsformat* (Thomassen, 2005, s. 46) betegner ulike typer spørsmål/svar-format. Institusjonelle samtaler er gjerne kjennetegnet ved en på forhånd gitt deltakerstruktur,

for eksempel er det forventet at en avhørsleder skal stille spørsmål, mens den avhørte skal svare på disse. Men utover dette er det også gjerne knyttet forventninger til hva som er adekvate svar. Stivers og Heritage (2001, i Thomassen, 2005) viser hvordan ulike formål i samtalen resulterer i ulike spørsmål/svar-format. Thomassen operasjonaliserer dette i to hovedkategorier: agendabundet format og problemundersøkende format. Det agendabundne formatet er knyttet til samtalefaser der den profesjonelle samler inn informasjon basert på forhåndsdefinerte kategorier, for eksempel personinformasjon som alder, bosted, utdanning og så videre. Det problemundersøkende formatet har spørsmål som inviterer til lengre og mer utfyllende responser. Skillet mellom agendabundet og problemundersøkende er det samme som ofte omtales som skillet mellom lukkede og åpne spørsmål, men mens dikotomien mellom lukkede og åpne spørsmål antyder at det er selve *spørsmålsformuleringen* som bestemmer responsen, viser begrepet interaksjonsformat at dette handler om sekvensielle trekk utover spørsmålets form, og om virksomhetens innramming.

Ulike interaksjonsformat etableres også gjennom at ulike turtyper er *pre-allokerte* (Atkinson & Drew, 1979): Hvilke typer turer deltakerne kan ta, er forhåndsbestemt av deres institusjonelle rolle. Preallokering av tur-typer er ofte påvist i institusjonelle samtaler, der det er definert på forhånd hvem som skal stille spørsmål, og hvem som skal besvare spørsmålene (Ehrlich & Freed, 2010). Pre-allokeringen er med på å bestemme hvem som kan bringe inn nye tema og dermed bestemme hva samtalen skal handle om. Ehrlich og Freed skriver at «answerers, typically laypersons, are afforded little opportunity to initiate talk, and thus the institutional representative as questioner is allowed ‘to gain a measure of control over the introduction of topics and hence of the ‘agenda’ for the occasion’» (Ehrlich & Freed, 2010, s. 7, med referanse til Drew og Heritage 1992, s. 49). Dette viser at et agendabundet interaksjonsformat, der den profesjonelle stiller spørsmål og har initiativet i samtalen, gir interaksjonell makt til den profesjonelle.

I avhørsmodellen som kalles det utredende intervjuet (se kapittel 1), legges det mye vekt på at den avhørte skal fortelle fritt, og at avhørslederen ikke skal stille såkalte lukkede spørsmål. En motivasjon for at den avhørte skal forklare seg uavbrutt er å unngå at avhørslederen bestemmer agendaen og hvordan den avhørtes forklaring formuleres. Et problemutforskende interaksjonsformat er altså en måte å unngå en preallokering av turer som gir for mye definisjonsmakt til den profesjonelle parten.

Redegjørelser

Begrepet redegjørelser («accounts») brukes om ytringer der taleren forklarer, beskriver eller begrunner sine handlinger (Antaki, 1994; Buttny, 1993). Et gjennomgående trekk ved redegjørelser er at de har en transformativ funksjon – de er ment å endre hvordan en samtalepartner forstår og fortolker (Buttny, 1993, s. 1). Ulike fagtradisjoner bruker begrepet redegjørelse litt ulikt, men i denne avhandlingen vil jeg støtte meg på Scott & Lyman-tradisjonen, som bruker begrepet redegjørelse om ytringer som er ment å forklare uventede handlinger (Scott & Lyman, 1968), og som kan endre en negativ vurdering av en handling (Buttny, 1993).

Jonathan Potter og Margaret Wetherell forklarer begrepet slik:

If you are caught doing something which appears odd – perhaps someone walks into your room while you are wearing your underwear on your head – you will want to *account* for your behaviour; you might, for example, explain that you are exploring possibilities for Saturday's fancy dress ball. If this account is successful your behaviour will seem rather less odd. (Potter & Wetherell, 1987, s. 74)

Med redegjørelser søker vi altså å forklare og begrunne uventede handlinger, og dermed påvirke hvordan andre oppfatter handlingene våre. «Redegjørelse» og «forklaring» kan i hverdagspråket ofte brukes som synonymmer, men i denne studien gjør jeg en distinksjon som er i tråd med hvordan redegjørelse brukes som analytisk begrep i diskursanalyser. Jeg bruker termen «forklaring» slik en gjør i avhørssammenhenger – som det en avhørt forteller til politiet i avhøret. Forklaringen er den samlede framstillingen av hendelser som avhørte gir og signerer på. En redegjørelse er derimot en diskursanalytisk term, som altså handler om å begrunne eller legitimere. I en forklaring forteller den avhørte *at* hun ikke løp unna overgrepsmannen, mens hun i en redegjørelse forteller *hvorfor* hun ikke løp unna¹².

Scott og Lyman (1968) har argumentert for at redegjørelser kan klassifiseres enten som unnskyldninger («excuses») eller rettferdiggjøringer («justifications»). I *unnskyldningen* innrømmer en at handlingen er gal, upassende eller lignende, men erkjenner ikke fullt ansvar for den (Scott & Lyman, 1968, s. 47). Et eksempel kan være «beklager at jeg kom seint, men bussen var forsinket». Da anerkjenner en det problematiske ved å komme seint, men tar ikke ansvar for omstendighetene som forårsaket forsinkelsen. I en *rettferdiggjøring* tar en ansvar

¹² Se ellers Thomassen og Sarangi (2012) for en utgreiing om begrepet forklaring («explanation»).

for handlingen, men benekter at handlingen var gal, umoralsk eller lignende (Scott & Lyman, 1968, s. 47). Et eksempel kan være «jeg vet jeg er seint ute, men jeg måtte hjelpe barnet mitt med leksene før jeg kunne dra». Da tar en ansvar for handlingen, men argumenterer for at handlingen, *i den gitte konteksten*, var riktig.

Det engelske begrepet for redegjørelser er 'accounts'. Dette er etymologisk beslektet med begrepet 'accountability', som vi ikke har noen klar oversettelse av til norsk, men som handler om å kunne stilles til ansvar for noe. Å være «accountable» innebærer at dine handlinger er gjenkjennbare for andre i konteksten, og lar seg forklare (Heritage & Clayman, 2010, s. 11). Om våre handlinger bryter med det andre forventer og forstår, kan en redegjørelse re-etablere forståelsen. Når vi redegjør, viser vi oss altså som accountable.

Ut fra Scott og Lymans definisjon over søker altså en redegjørelse å forklare en uventet handling. Hva som oppfattes som en uventet handling, varierer mellom ulike situasjoner og ulike kulturer. Hva som redegjøres for, sier dermed noe om hva som er tatt-for-gittheter innenfor et kommunikasjonssamfunn. Gjennom å studere redegjørelser kan en få et innblikk i hva som er de underliggende moralske standardene og forventningene i et samfunn (Sarangi, 2010, s. 403).

Antaki (1994) viser at mange som har skrevet om redegjørelser har hatt en taksonomisk interesse, med å lage kategorier over ulike typer redegjørelser. En slik oversikt over ulike typer redegjørelser er ikke relevant for denne studien. Derimot bruker jeg begrepet for å skille ut en spesiell type ytringer (eller sekvenser av ytringer) i avhørene, nemlig redegjørelser der de avhørte blant annet snakker om hvorfor de ikke har gjort mer motstand mot overgrepet. Jeg analyserer disse for å si noe om hvilken funksjon disse redegjørelsene kan ha i avhøret, og hva slags informasjon som kommer fram gjennom redegjørelsene.

3. Metode

Som beskrevet i innlednings- og teorikapitlene, fordrer en virksomhetsanalyse både at en samler inn autentiske interaksjonsdata, og at en gjør etnografiske undersøkelser av virksomheten interaksjonen er del av. Primærmaterialet for denne studien består av lydopptak av 11 politiavhør, som jeg selv har transkribert. Dette utgjør til sammen litt over 15 timer opptak, og det er dette som er hovedmaterialet for studien. Sekundærmaterialet er deltakende observasjon på avhørskurset K.R.E.A.T.I.V., som går over fem dager. Jeg har også samlet kunnskap om avhørsopplæringen og avhørsfeltet ved å lese pensumlitteratur fra K.R.E.A.T.I.V.-kurset og Politihøgskolen, i tillegg til fagartikler og rapporter om avhørsmetoden. Gjennom hele prosjektperioden har jeg også hatt uformell kontakt med politiet og avhørsmiljøet: Jeg har lånt kontor på politistasjonen mens jeg transkriberte, og jeg har deltatt på møter, seminar og konferanser.

I dette kapittelet vil jeg beskrive de valgene og avgrensningene som har vært gjort i utvelgelsen, innsamlingen og bearbeidingen av materialet for denne undersøkelsen. I dette ligger det mange etiske vurderinger, som vil bli diskutert fortløpende. Jeg vil først ta for meg prosessen med innsamling av opptak av avhør, og så beskrive observasjonen på avhørskurset. Jeg vil så drøfte styrker og svakheter ved dette datamaterialet. I den siste delen av kapittelet vil jeg gjøre rede for den analytiske framgangsmåten i studien.

3.1 Hovedmateriale: Opptak av avhør

Opptak av avhør er et forskningsmateriale som er svært sensitivt, i den betydningen at temaet for samtalene kan være svært personlig og intimt. Det forekommer mye omtale av tredjepersoner, hvor også personlige og intime detaljer om disse omtales. Tilgangen til slikt materiale er, og skal være, godt bevoktet. Ivaretagelsen av deltakernes anonymitet har gjennomsyret hele arbeidet med denne avhandlingen – fra søknaden om å få materiale, til transkripsjonen og videre til utvalg av eksempler.

Dette prosjektet er godkjent av Riksadvokaten og Rådet for taushetsplikt og forskning. Søknad om godkjenning ble sendt i oktober 2010, og godkjenningsbrevet ble mottatt 17.januar 2011 (Vedlegg 1). Denne godkjenningen gir politiet fritak fra deres taushetsplikt, og gir dem dermed mulighet til å la meg få tilgang til avhørene. Videre er prosjektet innmeldt

til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), og jeg fikk endelig godkjenning derfra 24. mai 2011.

Et premiss for tilgangen til data er at lydopptakene hele tiden skal oppbevares av politiet. Det innebærer at lydopptakene (CD'er) er lagret på Sentrum politistasjon i Trondheim, og at jeg har lånt kontorplass der når jeg har jobbet med opptakene.

Deltakerne i avhørene har gitt skriftlig samtykke til at lydopptaket av avhøret kan brukes til forskning. Det er politiet som har hatt kontakt med deltakerne og fått samtykkene. Jeg har skrevet under på en generell taushetsplikterklæring for politiet, der jeg både har taushetsplikt om det jeg hører i avhørene, men også om annen informasjon jeg kan komme til å høre/lese når jeg oppholder meg på politistasjonen.

I prosessen forut for disse godkjenningene har jeg, sammen med hovedveileder, reflektert mye over de etiske sidene ved prosjektet, og særlig hvordan jeg kan ivareta både personvernbehovet og forskningsinteressene. Jeg vil nå gjøre rede for disse vurderingene.

Innsamling av materiale

Informert samtykke fra deltakerne

Forskningsetiske retningslinjer, slik de er uttrykt fra de nasjonale forskningsetiske komiteer (NESH De nasjonale forskningsetiske komiteer, 2006) og innenfor anvendt språkvitenskap (BAAL The British Association for Applied Linguistics, 2006) sier at personer involvert i forskningsmateriale skal gi et informert samtykke til å delta. I dette prosjektet var det en vurderingssak om en skulle be om et slikt samtykke fra den avhørte. Siden avhørene jeg skulle bruke allerede var tatt opp, og fantes i politiets arkiver, var det ikke nødvendigvis slik at jeg måtte ha samtykke fra deltakerne. Signalene fra politi og riksadvokat var også at dette ikke var nødvendig. I andre empiriske undersøkelser av avhør (som Gamst & Langballe, 2004; Jakobsson Öhrn, 2005) er det ikke hentet inn samtykke fra de avhørte. Gamst og Langballe argumenterer med at det i deres tilfelle er problematisk å hente inn et informert samtykke fra et barn (Gamst & Langballe, 2004, s. 338). De skriver også at et annet argument for å ikke hente samtykke fra barna, er at det ikke er barna og barnas historie som er forskningens subjekt, men kommunikasjonen mellom deltakerne, og avhørerens kommunikasjonsstrategier (Gamst & Langballe, 2004, s. 338). Jakobsson Öhrn reflekterer ikke over problemstillingen i avhandlingen sin.

I arbeidet med søknaden til Riksadvokaten vurderte vi nøye om det var behov for samtykke fra den avhørte. Vår vurdering var at selv om opptaket av avhøret finnes i politiets arkiver, har ikke politiet fullt eierskap til avhøret. Avhøret er tatt opp med tanke på videre bruk i etterforskning og i rettsvesenet, og den som er avhørt har ikke samtykket til at politiet kan bruke det til noe annet. Vi mente at den avhørte derfor selv må få bestemme om avhøret skal brukes til forskning, eller ikke. Vi så ikke at vi hadde noen grunn til å gå utenom de vanlige, etiske retningslinjene (slik for eksempel Gamst og Langballe kan sies å ha). I søknaden til Riksadvokaten skrev vi derfor at vi ønsket å hente inn samtykke fra deltakerne i avhøret. Krav om samtykke ble da en forutsetning fra Riksadvokaten for at vi kunne sette i gang prosjektet.

Prosessen med å hente inn samtykket ble ledet av politiet. Jeg tok kontakt med etterforskere og etterforskningsledere jeg ble tipset om gjennom mine kontakter ved Politihøgskolen, og informerte om studien og om utvalgskriteriene. Etterforskere som sa seg villig til å delta, tok så kontakt med avhørte som de mente kunne være aktuelle. Jeg hadde forfattet et informasjonsbrev som kunne brukes, men jeg vet ikke om eller hvordan dette ble brukt. De avhørte som sa seg villige til å være med i prosjektet, fikk tilsendt samtykkeerklæringen, og jeg fikk tilgang til opptaket når samtykkeerklæringen var underskrevet. Jeg har ikke informasjon om hvor mange som takket nei til å delta i dette prosjektet. Se informasjonsbrev og samtykkeskjema i Vedlegg 2 - 5.

Vurdering av lydopptak versus videoopptak

For å gjøre en analyse av interaksjonen i avhørene, er det nødvendig å ha opptak. Opptak gjør det mulig å spille samtalen om igjen og dermed få tak i betydningsbærende element som finnes på samtalens mikronivå. Samtalestudier kan både baseres på lydopptak og på videoopptak. Med videomateriale får en tilgang til kroppsspråket, for eksempel gester, ansiktsuttrykk og blikkretning, og en kan se hvordan deltakerne sitter i rommet, og hvordan de fysisk posisjonerer seg i forhold til hverandre. Dette er vesentlige deler av kommunikasjonssituasjonen som kan gi viktig tilleggsinformasjon til selve samtalen. Det er metodologiske utfordringer med å gjøre opptak som er så gode at de faktisk fanger hele situasjonen; både overblikk og nærbilder som viser blikkretning og ansiktsuttrykk (Sarangi, 2010, s. 399). Politiavhør som gjøres på spesialrom som er utstyrt for videoopptak, har gjerne både oversiktsbilde og nærbilde av den avhørte, og gir slik et godt materiale, men ikke alle

avhør gjøres på slike rom. Det som gjorde at jeg ikke ba om videoopptak, handlet mer om personvernet. Personer på et videoopptak er mye mer gjenkjennbare og lette å huske enn om de bare er stemmer på et lydopptak. Slik jeg ser det, må en derfor ha tungtveiende grunner for å bruke videoopptak i samtaler der personvernet er så viktig, og jeg så ikke at jeg hadde det i dette prosjektet.

Materialet for denne avhandlingen er derfor *lydopptak* av avhør. I søknaden til Riksadvokaten vurderte jeg det slik at fordelene ved bruk av video ikke oppveies av de personvernutfordringene dette gir, siden både avhørsleder og avhørt vil være gjenkjennbare for meg på et videoopptak. I denne studien er det *samtaledynamikken* som er det vesentlige, og lydopptak er tilstrekkelig for å undersøke dette. Med lydopptak får jeg tilgang til hvordan deltakernes replikker bygger på hverandres, hvordan avhøret bygges opp og hvordan deltakerne forhandler om mening.

Utvalgskriterier

I arbeidet med prosjektsøknaden ble det klart for meg hvor lite avhørsforskning som handler om avhør av voksne fornærmede (se innledningskapittelet). Gjennomgang av tidligere forskning tydet altså på at det var et behov for mer kunnskap og oppmerksomhet om denne typen avhør. At de avhørte skulle være voksne fornærmede, ble dermed første utvalgskriterium.

Et annet utvalgskriterium er at avhørslederen skal ha bestått avhørskurset K.R.E.A.T.I.V. Grunnen for det er en forskningsinteresse for hvordan opplæring påvirker praksis, som igjen henger sammen med mitt ståsted i anvendt språkvitenskap og det overordnede målet for studien – å bidra til videre opplæring av politiet. Jeg ønsket ikke å gjøre en komparativ analyse, både fordi det ville vært for tidkrevende, og fordi det er vanskelig å sikre validiteten. En kunne ha sammenlignet avhør gjort av etterforskere *med* K.R.E.A.T.I.V.-kurs med avhør gjort av etterforskere *uten* kurs, men hvem som har tatt kurset er ikke tilfeldig. En stor del av de etterforskerne som er opptatt av avhør som fag og som gjør avhør i krevende saker, har tatt K.R.E.A.T.I.V.-utdannelsen. Videre kunne en sammenligne en avhørsleders praksis før og etter utdannelsen (slik f.eks. Gamst og Langballe (2004) gjør), men det ville vært svært krevende, både med tanke på at en skal finne avhør hvor den avhørte samtykker, og at en bør ha et ganske stort materiale for å være sikker på at en har saker som ligner så mye at de blir sammenlignbare. Det sentrale i denne studien var heller at avhørslederne var opplært i samme

kunnskapsparadigme (jamfør de «profesjonelle premissene», kapittel 4.2), slik at avhørene i studien blir sammenlignbare med hverandre. Jeg valgte derfor som utvalgsriterium at alle avhørslederne skulle ha K.R.E.A.T.I.V.-kurset.

Utvalgsriteriene for materialet:

- Den avhørte skal være den fornærmede part.
- Den avhørte skal være voksen.
- Den avhørte skal snakke norsk (avhøret skal ikke være tolket).
- Hvis personen er avhørt flere ganger i denne saken, ønsker vi det første avhøret.
- Avhørslederen skal ha gjennomført K.R.E.A.T.I.V.-kurset.

Disse kriteriene ble så formidlet til politiet som fant avhør som passet, og samlet inn skriftlige samtykkeerklæringer. Avhørene som ble brukt, var allerede tatt opp av politiet. Det var aldri aktuelt å gjøre egne opptak, da signalene fra Riksadvokaten var at avhørene jeg jobbet med, ikke kunne komme fra saker som var under etterforskning. Dermed måtte jeg bruke avhør som allerede var tatt opp. Dette styrte hvilken type saker som var tilgjengelige. Lyd- og/eller videoopptak gjøres i hovedsak i alvorlige voldssaker, sedelighetsaker, voldtektssaker og familievoldssaker (Riksadvokaten, 2009). Materialet mitt består dermed av avhør av voksne ofre som er utsatt for det en kan kalle integritetskrenkelser.

Materialet

Til sammen har jeg 11 avhør. Det korteste er rundt 45 minutt, det lengste er 2,5 timer langt. Samlet utgjør dette cirka 16,5 timers lydopptak.

Alle de avhørte er av «fornærmede». En fornærmet er en som er utsatt for, eller kan ha vært utsatt for, noe kriminelt. Jeg har ikke tilgang til avhørsrapporten, anmeldelsespapirer eller annen informasjon som sier mer om hvordan saken ble behandlet og kategorisert hos politiet. Jeg vet derfor ikke om den fornærmedes forklaring ble vurdert som troverdig, om eventuelle gjerningspersoner ble tatt, og i neste trinn dømt eller frifunnet, eller om saken ble henlagt.

Alle de avhørte er kvinner. Dette var ikke noe jeg ønsket, tvert imot har jeg oppfordret politiet til å finne avhør med mannlige avhørte, men dette har jeg altså ikke fått. De fleste avhørslederne er også kvinner (7 av 10), det er tre mannlige avhørsledere, og den ene av disse er avhørsleder i to avhør (avhør 1 og 3).

De fleste sakene handler om voldtekt eller seksuelle overgrep (10 av 11). Én sak handler om trusler og vold. To av sakene er familievoldssaker, der den fornærmede forklarer seg om noe partneren har gjort. To andre saker handler om incest, der overgriperen er i nær familie med den fornærmede. I seks av sakene er gjerningspersonen helt ukjent for offeret.

Se ellers en mer utfyllende presentasjon av materialet i kapittel 4.4.

Transkripsjon og anonymisering

For å gjøre samtaledata tilgjengelig for analyse, er det nødvendig med en form for transkripsjon. I det følgende vil jeg gjøre rede for anonymiseringen i transkripsjonsprosessen, og ulike valg jeg har gjort for å få en transkripsjon som er tilpasset de formålene med analysen (sammenhengen mellom transkripsjon og analyse/analytiske formål tar jeg opp i kapittel 3.4 om den analytiske framgangsmåten). Til slutt vil jeg presentere transkripsjonsnøkkelen.

Gjennom transkripsjonen har jeg anonymisert samtale, ved å endre navn, steder, yrker, tidspunkt for enkelte hendelser og annet som kan knyttes til den faktiske situasjonen. Jeg har også valgt å følge normalortografi på bokmål i transkripsjonene, selv om deltakerne i opptakene snakker mange forskjellige dialekter. Det er flere konvensjonelle måter å gjengi dialekt på, som ville gjort det mulig å gjengi talen dialektnært uten å forstyrre lesningen i særlig grad. Når jeg har valgt å transkribere på bokmål, er det med tanke på anonymisering, og da i hovedsak av avhørsledeerne. Hadde jeg gjengitt deres dialekt, ville det vært enkelt å spore hvilket politidistrikt avhørene kom fra, og en kan tenke seg at folk innenfor politiet ville kunne ha gjenkjent enkeltpersoner.

Valget om å transkribere på bokmål har gitt meg visse problemer med dialekttypiske ord og uttrykk. For eksempel bruker mange ordet «skrike» for å «gråte» selv om «skrike» også kan bety «rope». Når det er klart fra sammenhengen at «æ skreik» betydde at personen gråt, har jeg oversatt uttrykket til «jeg gråt». Et annet eksempel er avhørslederen som sier: «det er straffbart å lyg te polti», som jeg oppfatter som uformelt og ubyråkratisk, og som blir oversatt til det mer stivbeinte «det er straffbart å lyve til politiet». I transkripsjonsprosessen har jeg brukt mye tid på slike eksempler, men når utdragene først er valgt ut, viser det seg at oversettelsene fra dialekt til bokmål sjelden byr på problemer i fortolkningen av de enkelte utdragene.

Ulike forskere gjør ulike valg for hvordan de identifiserer deltakerne i samtalen. Noen velger å bruke forkortelser som viser deltakernes virksomhetsroller (for eksempel IR for interviewer og IE for interviewee, eller A for avhørsleder og V for vitne). Andre velger å bruke fornavn. Slik jeg ser det, er dette et eksempel på at transkripsjonen er en del av analysen, og på at hvordan noe presenteres i transkripsjonen påvirker hvordan samtalen fortolkes (Cicourel, 1992). Omtaler en deltakerne som «avhørsleder» og «vitne», har en forutsatt at det er i de rollene de snakker sammen. Omtaler en dem som «Kim» og «Ine» tilslører en kanskje at de ikke bare er to privatpersoner, men at grunnen til at de møtes, er for å ha en institusjonell samtale.

Georgina Heydon (2005) bruker ulike koder for deltakerne (pio for primary interviewing officer, SPT for suspect og tall som viser hvilket avhør de er med i (for eksempel pio1, pio2, SPT3), og argumenterer med at det er velegnet siden det da alltid er tydelig hvilke roller de ulike deltakerne har, og hvilket avhør utdraget er hentet fra. I hennes materiale er det i tillegg ofte flere avhørsledere til stede, og hun får fram deres relasjon til hverandre med å omtale dem som «pio3» (primary interviewing officer i avhør 3) og «sio3» (secondary interviewing officer i avhør 3). Heydon ser altså mange fordeler med kodesystemet, men kommenterer også at disse kodene gir mindre flyt i teksten enn navn ville gjort (Heydon, 2005, s. 46). Jeg syns alle kodene gjør det vanskelig å lese analysene hennes, og velger derfor ikke å følge hennes system.

I denne studien har jeg valgt å gi både de avhørte og avhørslederen navn. Å gi et navn til den avhørte framhever at den avhørte er deltaker i avhøret som privatperson. I noen tilfeller brukes også den avhørtes fornavn av avhørslederen. Avhørslederen er der i sin rolle som politi, og en kunne derfor valgt å gi avhørslederen en mer generisk betegnelse (slik jeg gjorde i min masteroppgave, der avhørslederne fikk betegnelsen P1, P2 osv, mens den avhørte hadde et fornavn (Gunnerød, 2005, s. 21)). Jeg har likevel valgt å gi også avhørslederen et fornavn – litt for å ikke overdrive asymmetrien i situasjonen, men også for å gi muligheten til å identifiserer kjønn, og for å se de tilfellene der det er samme avhørsleder (avhørslederen Per i avhør 1 og 3).

I transkripsjonene har jeg gitt deltakerne fornavn der forbokstavene signaliserer hvilke virksomhetsroller de har: De avhørte har navn på A, avhørslederen har navn på P (for politi).

På denne måten får jeg altså signalisert både virksomhetsrollen og kjønn, og det er lett å skille de ulike avhørene fra hverandre.

Et annet valg jeg har gjort i transkripsjonen, som jeg ser få andre gjør, er å plassere noen typer pauser utenfor turer. Det vil si at pausen plasseres der det vanligvis ville stått et navn, slik som her:

1. Anniken ja,
2. (1,0)
3. Pia men du skal vite hvertfall at du [[kan]] få det,

Min vurdering er at pausen ikke tilhører noen av talernes tur. Det kan plasseres på enden av Annikens tur, men slik jeg ser det har Anniken her avsluttet sin tur (eventuelt kan ikke Annikens bidrag regnes som en tur, bare et tilbakekoblingssignal). Pausen oppstår altså når neste taler ikke er utpekt, og begge kan ta ordet. Dette er ganske frekvent i avhørene, og henger nok sammen med avhørsledernes opplæring som sier at de skal la den avhørte få god tid til å ta ordet, eller til å utvide sin tur.

Transkripsjonsnøkkelen jeg har valgt, er en tilpasset og forenklet versjon av Gail Jeffersons transkripsjonssystem.

Transkripsjonsnøkkel

[overlapp]	Samtidig snakk plasseres i klammer, ovenfor hverandre. Der det er flere nærliggende overlappinger, bruker jeg doble klammer for det andre tilfellet av overlapping.
'trykk	Trykksterkt ord eller trykksterk stavelse.
.	Fallende intonasjon.
,	Fortsettende intonasjon.
?	Spørrende/stigende intonasjon.
(0,5)	Pause målt i sekunder.
(.)	Pause mindre enn 0,5 sekund.
.hh	Innpust.
hh	Utpust.
ord-	Taleren avbryter seg selv.
=ord	Ikke mellomrom i overgangen fra en taler til den neste.
ord:	Forlenget lyd. Flere koloner, lenger lyd (hvert tegn tilsvare ca et tidels sekund).
STORE	Snakk som har vesentlig høyere volum enn det omkringliggende.
°lavt°	Snakket innenfor grade-tegnet har vesentlig lavere volum enn det omkringliggende.

<sakte>	Snakket er vesentlig saktere enn det omkringliggende.
>fort<	Snakket er vesentlig raskere enn det omkringliggende.
@	Latter.
(gjetter)	Det som står i parentes er en usikker transkripsjon.
xx	Uforståelig/ikke hørbart.
((kommentar))	Plass for forskerens kommentarer. For eksempel informasjon om lyder i rommet ((bankelyd)), eller beskrivelser ((gråter)) ((hvisker)).

3.2 Kontekstualiserende materiale

Dette prosjektet ble innledet med at jeg, som del av arbeidet med å skrive prosjektsøknaden, hadde en samtale med flere avhørsledere i Trondheim, høsten 2009. Jeg presenterte kort hva slags kompetanse jeg hadde, og at jeg hadde en idé om å undersøke hvordan norske avhør foregikk, etter innføringen av K.R.E.A.T.I.V.-kursene. Vi hadde så en åpen samtale om dette, der etterforskerne snakket om hva de syntes var vanskelig som avhørsleder, og hva de opplevde at de hadde lært for lite om på K.R.E.A.T.I.V.-kurset. (I ettertid har jeg ofte tenkt at jeg skulle hatt opptak av denne samtalen!) Prosjektet startet altså med å forankre problemstillingene hos politiet, og kan forstås som en forenklet versjon av det Roberts og Sarangi kaller «joint problematisation» (Roberts & Sarangi, 1999).

Underveis i prosjektet har jeg på ulike måter hatt kontakt med politiet og dem som jobber med avhørsutdanningen på politihøgskolen. Jeg har presentert foreløpige analyser på tre ulike konferanser med avhørsforskning og etterforskning som tema (juni 2013, desember 2013 og november 2014), og har her fått kunnskap om hva som er aktuelle tema og problemstillinger på avhørsfeltet. Offentlige dokument om avhør, som Riksadvokatens rapport om avhørsmetodikk (Bruusgaard et al., 2013), og pensum på politiutdannelsen (Bjerknes & Hoff Johansen, 2009; Christianson & Holmberg, 2008) har også vært sentralt for å få kunnskap om feltet. Denne typen kontakt har gitt meg mer kunnskap om premissene for samtalen (jmf. kapittel 4), både om de institusjonelle og de profesjonelle premissene som avhørslederne forholder seg til. Den mest systematiske innhenting av kontekstualiserende materiale er observasjonen på K.R.E.A.T.I.V.-kurs høsten 2011, og dette vil jeg presentere nærmere nå.

Observasjon på K.R.E.A.T.I.V.-kurset

Helt fra starten av prosjektet har jeg ønsket å undersøke hvordan avhørslederne bruker den kunnskapen de får på avhørskurset K.R.E.A.T.I.V. Jeg tok derfor tidlig kontakt med politiet for å be om tillatelse til å observere på ett av disse kursene, og fikk dette både fra

kursinstruktørene og det aktuelle politidistriktet. Observasjon på dette kurset ble godkjent av NSD. Deltakerne på kurset ble informert om min deltakelse på forhånd, via kursinstruktørene.

Kurset foregikk over fem dager, og er en blanding av forelesninger, gruppediskusjoner og øvinger. Jeg plasserte meg som observatør bak i rommet (deltakerne satt i hesteko) og var med ulike grupper når det var øvinger. Under øvingene ga deltakerne tilbakemeldinger til hverandre, og da hendte det at jeg også kom med respons og mine synspunkt. Jeg deltok også sosialt i pausene og under lunsjen, og fikk dermed anledning til å snakke mye med deltakerne. En kan dermed kalle meg for en deltakende observatør (Tjora, 2010, s. 45): Jeg var åpen om hvorfor jeg var der, og i noen få tilfeller hvor det falt seg naturlig, bidro jeg med mine innspill og synspunkt. Målet var likevel ikke at jeg skulle lære dem noe, men at jeg skulle observere hva de lærte og hvordan de jobbet.

Jeg tok feltnotater i løpet av kurset, og har brukt disse som kilde til det som skjedde under kurset. I tillegg gjorde jeg meg mange refleksjoner om hva avhørsledere lærer om kommunikasjon og hva en kommunikasjonsforsker har å bidra med på avhørsfeltet, i løpet av kurset. Slik er kurset både et materiale som gir meg kunnskap om hva som er avhørsledernes «stocks of interactional knowledge» (Peräkylä & Vehviläinen, 2003), men også materiale som gjør det mulig å gi tilbakemeldinger til feltet som er relevante for deres behov, slik en anvendt språkviter bør ha ambisjoner om (Sarangi & Roberts, 1999, s. 2).

3.3 Begrensninger ved materialet

Som tidligere nevnt har jeg ikke gjort opptakene av avhørene selv. Det gjør at jeg ikke har opptak eller observasjon av det som skjer før avhøret (snakket mellom avhører og avhørt før de slår på opptaket), eller etter. Dette gjør også at beskrivelsene av helheten i samtalene kan bli mangelfull, i og med at jeg vet lite om opptakten til og avslutningen av møtet. Et eksempel på at dette er viktig, er funn Hanne Haugen gjør i sin studie av familievoldsofres møter med politiet (2007): Enkelte avhørte forteller at måtte vente lenge i publikumsmottaket før de kom inn til avhør, og at dette gjorde dem mindre motiverte til å forklare seg. Slik kunnskap har jeg altså ikke om situasjonen. Opptakene starter ofte med at avhørsleder slår på opptaket etter at avhørsleder og avhørt har begynt å snakke sammen. Dermed har jeg ikke opptak av den første kontakten mellom dem. Dette gjør materialet lite egnet til å si noe om hvordan kontakt etableres.

I virksomhetsanalyser poengteres behovet for kunnskap om virksomheten gjennom etnografisk deltakelse/observasjon. I den sammenhengen er det en mangel at jeg ikke har kunnskap om de kommunikasjonskjedene avhørene i dette materialet faktisk inngår i. Jeg vet ikke om avhørsleder og avhørt har snakket sammen på telefon før, eller om de har møttes før. I noen avhør henviser avhørslederen til at den avhørte har snakket med politiet før, men ber dem likevel forsøke å fortelle alt på nytt nå. Slike tidligere samtaler om samme tema kan ha stor innflytelse på hvordan avhøret jeg studerer, foregår.

I metodelitteratur diskuteres det gjerne hvordan en kan minimere forskerens (eller opptakstytrets) påvirkning på dataene. Fordelen med måten mine data er samlet inn på, er at opptakssituasjonen er en del av premissene i virksomhetstypen: Avhøret tas opp til bruk i etterforskning. Enhver påvirkning opptakstytret og -situasjonen kan ha hatt på samtalen, er derfor noe av det som kan forekomme i alle politiavhør der lyd- eller videoopptak gjøres.

I ettertid har jeg også gjort meg visse refleksjoner om hvilke konsekvenser valget om å hente inn informert samtykke har hatt for materialet jeg endte opp med. Siden det var politiet som tok kontakt med aktuelle kandidater for å be om samtykke, er det grunn til å tro at materialet jeg har, er saker der den avhørte og politiet har hatt god kontakt og er fornøyde med samarbeidet. Det er lett å se for seg at politiet vegrer seg for å kontakte personer som de har dårlig erfaring med. På samme måte tenker jeg at avhørte som har dårlige erfaringer med politiet, ikke setter pris på å få denne henvendelsen, og dermed ikke svarer, mens de som har en god opplevelse av politiet, gjerne vil bidra videre til utvikling.

Proessen med å hente inn samtykke, har også gjort det vanskeligere å få tak i materiale enn om vi bare kunne plukke fra politiets arkiver. Jeg jobbet mye for å få tak i de tolv avhørene jeg fikk (hvorav ett måtte tas ut fordi det ikke oppfylte alle kriteriene) og følte selv jeg maste for mye på de kontaktpersonene jeg hadde i politiet. Ambisjonen var egentlig å få tak i 20 avhør slik at jeg kunne velge noen avhør som hovedmateriale og andre som bakgrunnsmateriale, men jeg bestemte meg våren 2014 for at de avhørene jeg hadde, ville være nok. Om politiet kunne «plukke» relevante avhør fra arkivene sine, kunne jeg også satt opp flere utvalgsriterier, og dermed styrt utvalget mer – jeg kunne for eksempel bedt om å få flere saker av samme type, eller større bredde i type saker, og jeg kunne bedt om avhør der den avhørte er en mann.

Personvern hensynene har altså hatt stor innflytelse på hva slags materiale jeg har kunnet samle inn. Men selv om dette har gitt noen begrensninger, er det samlede materialet rikholdig og heterogent. Avhørene er fra flere steder i Norge, det er ulike sakstyper og ulike avhørsledere. Dette gir mulighet for å si noe om gjentakende trekk ved denne typen avhør. At alle avhørslederne har tatt K.R.E.A.T.I.V.-kurset, og at det er politiet selv som plukker ut aktuelle avhør for studien, gjør at en kan forvente at dette er gode avhør. Dette er i samsvar med studiens overordnede målsetning: Denne studien har ikke som mål å finne feil og mangler i norske politiavhør, men derimot å gjøre nærstudier som viser hvordan interaksjonen i avhørene er, og gjennom det kunne bidra til økt bevissthet om kommunikative fenomen i avhøret. Til dette formålet, er materialet velegnet.

3.4 Analytisk framgangsmåte

Jeg vil nå gå over til å beskrive den analytiske prosessen i dette prosjektet. Det analytiske rammeverket er Per Linells virksomhetsanalyse (Linell, 2011), og hovedprinsippene for analysen er gjennomgått i teorikapittelet 2.4. Sentralt i dette er forståelsen av virksomhetsanalyse som en to-trinnsanalyse, der en datanær analyse i CA-tradisjonen kombineres med en fortolkende analyse der forskeren trekker inn sin kunnskap om virksomheten. En slik trinnsvis oppbygging av analyser er ikke uvanlig. Jann Scheuer (2005) argumenterer for å jobbe på denne måten og på den måten kombinere ulike analysetradisjoner (i hans tilfelle: CA, dialogisme og kritisk diskursanalyse). Han hevder at styrken ved en slik analyse er at den er grunnleggende induktiv, altså tar utgangspunkt i å forstå og forklare materialet ut fra det som faktisk finnes i samtalen, men at den så går videre med å ta i bruk forskerens kulturelle kompetanse (her kan en trekke inn kunnskap om virksomhetstypen). Slik har en mulighet til å forklare og relatere analysene til et sosiologisk og politisk makronivå (Scheuer, 2005, s. 113–114). «Der bliver tale om en analyse med kritisk social bevidsthed som holdes på videnskabens smalle sti ved hjælp av kritisk metodisk bevidsted» (Scheuer, 2005, s.117).

Jan Svennevig (1999) bruker også en to-trinnsanalyse, der han først gjør en CA-analyse som han omtaler som beskrivende, og så en mer pragmatisk inspirert analyse som han beskriver som forklarende (Svennevig, 1999, s. 83ff) (også omtalt i Linell, 2011, s. 163). Svennevigs todeling av analysen er likevel noe annerledes enn det Linell argumenterer for, siden det Svennevig omtaler som den forklarende analysen er en teori-informert analyse. Linells andre

trinn i analysen handler om å trekke inn kunnskap om konteksten, på samme måte som Scheuer gjør. I denne delen vil jeg gjøre rede for hvordan jeg har gjennomført prosessen fra bearbeiding av materiale til fortolkning av utdrag i dette prosjektet.

Transkripsjon som første steg i analysen

Som tidligere nevnt, er transkripsjon et første steg i en samtaleanalyse. Transkripsjon er nødvendig for å se det som hørselen ofte 'redigerer bort', som nølinger og gjentakelser og annet som i tekstlig form virker uvant og rotete (Cameron, 2001, s. 34). Transkripsjonen gjør det mulig å vise fram detaljene i samtalen, og å ha større deler av samtalen visuelt tilgjengelig samtidig, noe som er nødvendig for analyse. Transkripsjon er altså nødvendig for å «fryse» interaksjonen og dermed få tilgang til fenomener som reformuleringer, overlappende tale, pauser og detaljene i turvekslingen. Slik kan en se og forstå at muntlig språk er helt annerledes organisert enn skriftlig språk (Hepburn & Bolden, 2014, s. 57), og det er vesentlig for å forstå samtalen på egne premisser.

All transkripsjon innebærer utvelgelse. Det er ikke mulig å gjengi alt som skjer i en muntlig samtale med skrift, og det ville også gjort transkripsjonen uleselig. «A more useful transcript is a more selective one», skriver Elinor Ochs (1979, s. 44) og understreker at transkripsjonen skal gjengi det som er av betydning for den analysen en skal gjøre. Slik må en forstå transkripsjonen som en del av analyseprosessen. Linell (2011, s. 129) argumenterer også for dette: «Varje transkription är, eller måste göras, beroende av de syften som man har med sina specifika analyser». Slik blir også transkripsjonen en del av en dialektisk analyseprosess, der nye analytiske innsikter krever ny gjennomgang av dataene og nye valg i transkripsjonen.

Jeg har transkribert alt materialet i denne studien selv, og dette har gjort meg godt kjent med datasettet. Når jeg har fått et nytt opptak, har jeg startet med å høre gjennom det og notere tanker jeg gjør meg – analytiske ideer og refleksjoner om hvordan avhøret foregikk. Jeg har så transkribert avhøret med det en kan kalle en grovtranskripsjon. Det innebærer at jeg har transkribert ortografisk, gjengitt åpenbare overlappinger og pauser, men for eksempel ikke målt pauselengde eller plassert overlappingene nøyaktig. Denne grovtranskripsjonen er hovedgrunnlaget for å velge ut utdrag. De utdragene jeg har valgt ut, har jeg så gjort en mer nøyaktig transkripsjon av, det vil si at jeg har kontrollert at alle nølinger, restarter og selvreparasjoner er nøyaktig gjengitt, at overlappinger er plassert nøyaktig, og jeg har målt lengden på pausene.

I samtaleanalyse presiseres det at transkripsjonen er selektiv og derfor må forstås som et hjelpemiddel, ikke en erstatning for samtaledataene når en analyserer (Hepburn & Bolden, 2014, s. 57). I mitt tilfelle har tilgangen til opptakene vært begrenset av etiske hensyn. Jeg har ikke lov til å spille av opptakene for andre og har derfor ikke kunnet bruke dem på seminarer. Jeg har heller ikke oppbevart opptakene på min arbeidsplass, og har derfor i stor grad måttet bruke transkripsjonene som grunnlag for analyse. Jeg har løst dette med å gå tilbake til lydopptakene til de utdragene jeg har endt opp med å velge ut, mot slutten av analyseprosessen.

Grovtranskripsjonen gir altså nok informasjon til å finne relevante analytiske problemstillinger for en virksomhetsanalyse, og finne utdrag som kan si noe om dette. Fintranskripsjonene gir informasjon som gjør det mulig å analysere det som faktisk skjer i disse utdragene. Dette er i tråd med en framgangsmåte blant annet foreslått av Douglas W. Maynard (i Paul ten Have, 2007, s. 111), der han anbefaler å først grovtranskribere for å få en oversikt over hele samtalen, før en fintranskriberer de episodene som skal brukes i analysen.

Å velge ut analytiske tema

Når jeg har funnet et fenomen jeg ønsker å se nærmere på, har jeg gått gjennom hele materialet for å samle lignende tilfeller. Dette omtales gjerne som koding av materialet. Siden jeg ikke startet med et klart analytisk utgangspunkt¹³, har jeg gjort mange ulike kodinger med ulike perspektiv – enten av interaksjonelle fenomen som oppsummeringer eller avbrytelser, eller av tematiske sekvenser som snakk om den avhørte eller snakk som handler om avhørssituasjonen. Kodingen gir en oversikt over hvor hyppig fenomenet forekommer.

En slik samling med utdrag blir så gjenstand for en analyse inspirert av CA, med fokus på samtalsens sekvensielle organisering og dynamikk. Analysen gir grunnlag for å se om utdragene faktisk er eksempler på samme interaksjonelle fenomen, og om jeg har nok eksempler på dette til at jeg kan si at dette er et relevant trekk ved denne typen avhør. På lignende måter har jeg også samlet de ulike fasene i avhørene, og sammenlignet dem fra

¹³ Mye avhørsforskning er gjort på spørsmålstyper, og en kunne for eksempel sett for seg at jeg skulle studere ulike typer spørsmål – da kunne jeg umiddelbart satt i gang med å kode spørsmålssekvensene

avhør til avhør for å se om fasestrukturen faktisk er lik, og om fasene faktisk gjøres på de samme måtene i de ulike avhørene.

Denne måten å jobbe på, ligner på det CA-forskere kaller «unmotivated looking» (Paul ten Have, 2001, s. 8), og gir en grunnleggende empirisk og induktiv tilnærming til datamaterialet. I stedet for å lete etter forhåndsdefinerte problemstillinger i materialet, skal problemstillingene og teoriene komme fra det som faktisk finnes i materialet. Svennevig argumenterer for at det er feil å kalle dette for umotivert, og viser til at analytikeren bør ha noen kriterier for å velge ut sekvenser – som at fenomenet er gjentakende, og karakteristisk for korpuset, og at sekvensene er konstituerende for den aktuelle virksomhetstypen (Svennevig, 1999, s. 83). Dette er i samsvar med hvordan jeg har jobbet. Et eksempel på en slik framgangsmåte er analysen av redegjørelser (kapittel 8). Jeg hadde ingen planer om å skrive om redegjørelser, men redegjørelsene sto fram i materialet som sekvenser som skilte seg ut fra resten av samtalene. Etter å ha samlet dem, så jeg at redegjørelsene forekom hyppigere enn jeg først hadde trodd. Jeg kategoriserte så redegjørelsene ut fra hva de handlet om, og fant at det var flest redegjørelser om motstand. I materialet var det også redegjørelser om utfordrende klesdrakt, eller om relasjon til gjerningsperson, men disse forekom mye sjeldnere, og jeg valgte derfor å konsentrere meg om de redegjørelsene jeg hadde mange eksempler på.

Den induktive og datanære metoden kan gi mange analytiske funn, men alle disse behøver ikke å være spesielle for politiavhør, eller være av særlig interesse for praksisfeltet. Siden dette er en studie med ståsted i anvendt språkvitenskap, har jeg hele veien også hatt et blikk mot hva som er spesifikt for virksomhetstypen, og som kan være relevante tema å ta med tilbake til praksisfeltet. Utvelgelsen av analytiske tema har dermed skjedd ut fra hva som finnes i materialet, men også med tanke på de overordnede problemstillingene og målene for prosjektet. Sarangi uttrykker dette slik: «A robust discourse analysis requires a systematic selection of focal and analytic themes which align with the research design» (Sarangi, 2010, s. 413). I studien jeg har gjort, har de «fokale temaene» vokst fram gjennom gjentatte nærlesinger, kodinger og forsøk på analyser. Disse er samlet i tre samtaleanalytiske kapitler som belyser ulike sider ved politiavhør av fornærmede som virksomhetstype. Til sammen gir disse temaene et bredt bilde av hva slags virksomhetstype avhør av fornærmede er.

Grunnlag for en fortolkende analyse

I analysene fortolker jeg interaksjonen ut fra min kunnskap om virksomheten, slik en gjør i en virksomhetsanalyse. Jeg trekker altså inn det jeg har lært gjennom observasjon, dokumentstudier og annen kontakt med politiet – det jeg omtaler som kontekstualiserende materiale (kapittel 3.2). I tillegg er min kunnskap om hvordan datasettet som helhet er, vesentlig for å forstå de delene jeg fokuserer på. For å gjøre denne kunnskapen mer tilgjengelig for andre, innleder jeg analysene med to mer overordnede analytiske kapitler: en premissanalyse (kapittel 4) og en analyse av fasestrukturen i avhørene (kapittel 5). Jeg velger altså å studere og presentere ulike deler av virksomheten hver for seg, for å i neste omgang kunne gjøre sammenhengen mellom dem tydelig.

Å skille ut en egen *premissanalyse* som tar for seg virksomhetens avgrensning og omgivelser, er nyttig for å få fram aktuelle forventninger og vilkår som omkranser samtalene. Dette har også vært gjort i andre studier av kommunikative virksomheter (se for eksempel Kjelaas, 2016; Linell & Keselman, 2012; Persson Thunqvist, 2003; Riibe Ramskjell, 2008; Thomassen, 2005). Målet med denne premissanalysen er å gjøre analyseprosessen mer transparent. Ved å vise fram de premissene som jeg har tilegnet meg kunnskap om gjennom etnografisk deltakelse og systematiske undersøkelser, gjør jeg det tydeligere for leseren hva som er de relevante omstendighetene for virksomheten. Datamaterialet for denne analysen er observasjon på K.R.E.A.T.I.V.-kurs, dokumenter som lovttekster og rundskriv, pensumlitteratur og annen litteratur om avhør – og selve avhørssamtalene. Det er avhørssamtalene som viser hvilke premisser som faktisk er relevante for denne undersøkelsen, siden det er i samtalene en ser hvilke premisser som gjøres gjeldende gjennom hvordan deltakerne samhandler.

Analysen av *fasestruktur* er en sentral del av analysen av virksomhetens indre eller iscenesettelse. Gjennom å gi en slik strukturell beskrivelse av materialet vil jeg tydeliggjøre den tekstlige konteksten utdragene i de senere analysekapitlene er hentet fra, og dermed kontekstualisere analysene. Politiavhørene er klart faseinndelte, med distinkte forskjeller mellom fasene, noe som gjør informasjon om hvilken fase utdraget er hentet fra, helt vesentlig for å forstå utdraget.

Denne studien blir dermed presentert først gjennom to overordnede analysekapitler (premissanalysen og faseanalysen), og så tre analytiske kapitler med ulike fokus (kapittel 6, 7

og 8). Denne inndelingen er i tråd med virksomhetsanalysens ambisjon om å fange samspillet mellom det som foregår i de unike, konkrete, situerte interaksjonene (virksomhetene), og den virksomhetstypen disse forholder seg til, inngår i og gjensker. Sentralt i dette ligger en forståelse av at kommunikasjonssituasjoner ligger i spennet mellom det spontane og nyskapende i enkeltsituasjonen, og de situasjonsoverskridende rutinene og praksisene. De ulike analytiske innfallsvinklene åpner for å se på ganske ulike deler av iscenesettelsen, men alle er egnet til å si noe om hva slags kommunikativ virksomhet og virksomhetstype avhører er, og hva det er plass til innenfor rammene av et avhør, og innenfor rollene deltakerne fyller.

4. Premisser for virksomhetstypen

Et grunnleggende trekk ved alle institusjonelle samtaler er at de relaterer seg til noen omkringliggende premisser, som rollefordeling, institusjonelle formål for samtalen, den profesjonelles opplæring, profesjonsetiske normer, sjangerforventninger og så videre. Det kan variere hvor tydelige disse premissene er for de ulike deltakerne, og hvor konstituerende de er for virksomhetstypen. I et politiavhør er noen av premissene lovfestet, og om ikke disse reglene følges, kan avhøret kjennes ugyldig i senere rettslig behandling. En samtale mellom avhører og avhørt får altså ikke status som politiavhør om ikke disse følges. Samtidig er det andre premisser som ikke har denne juridiske statusen, men som like fullt er sentrale for hvordan samtalen forløper.

Jeg behandler disse premissene i fire hovedpunkt. Først gjør jeg rede for de *institusjonelle premissene*. Dette er lovverk og regler som definerer hva som er det offisielle formålet med avhøret, og hvordan det skal foregå for å kunne regnes som et avhør. Den neste dimensjonen er de *profesjonelle premissene* – det vil si opplæringen som avhørslederne har fått, og verdiene og kunnskapen som ligger til grunn for denne. Mens de institusjonelle premissene er knyttet til rettsvesenets logikk og krav, er de profesjonelle premissene knyttet til fagkunnskap og profesjonsetikk. Det neste nivået er *de materielle omgivelsene* som omkranser virksomhetene, altså tid, sted og bruk av teknologiske løsninger og andre artefakter. Det fjerde premissnivået handler om *de enkelte avhørte*, og deres forutsetninger for å forklare seg. Det utredende intervjuet («investigative interviewing») er en avhørsmodell som gir mye ansvar for forklaringen til den avhørte. Med å vise hvordan de avhørtes situasjoner skiller seg fra hverandre, vil jeg peke på at forutsetningene for å forklare seg er ulike.

De to første typene av premisser (de institusjonelle og de profesjonelle) gjelder på virksomhetstype-nivå, og disse premissene skal derfor være like for alle politiavhør i Norge. De to neste premissstypene vil derimot kunne variere fra avhør til avhør.

4.1 Institusjonelle premisser

Politiavhøret er regulert av Straffeprosessloven (1986), Påtaleinstruksen (1985) og Rundskriv om lyd- og bildeopptak av politiforklaringer (Riksadvokaten, 2009). Jeg vil her gjennomgå de lovbestemmelsene som regulerer avhør av fornærmede.

Avhørets formål

Det finnes ingen lovtekst som direkte angir formålet med politiavhøret, men Straffeprosesslovens kapittel 18 regulerer formålet med etterforskningen, som avhøret er en del av. Paragraf 226 sier at:

- Formålet med etterforskningen er å skaffe til veie de nødvendige opplysninger for
- å avgjøre spørsmålet om tiltale
 - å tjene som forberedelse for rettens behandling av spørsmålet om straffeskyld og eventuelt spørsmålet om fastsettelse av reaksjon,
 - å avverge eller stanse straffbare handlinger
 - å fullbyrde straff og andre reaksjoner
 - å tjene som forberedelse for barneverntjenestens behandling av spørsmålet om det skal sette i verk tiltak etter lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester
 - å tjene som forberedelse for behandling i konfliktrådet.

Bokstavpunktene viser at politietterforskning tjener litt ulike formål. Etterforskningen er en forberedelse til rettslig behandling (punkt a, b, d, f), men skal også skaffe informasjon som kan løse pågående saker (punkt c). I Riksadvokatens rundskriv om lyd- og bildeopptak av politiforklaringer (Riksadvokaten, 2009) formuleres formålet med avhøret (her: politiforklaringen) indirekte: «Et av de viktigste formålene med etterforskningen, og dermed med å ta opp politiforklaringer, er å skaffe til veie de nødvendig opplysninger for å kunne treffe en påtaleavgjørelse» (Riksadvokaten, 2009, s. 5). Det foreligger altså ikke klart formulerte *institusjonelle* føringer på hva formålet med avhøret er. I lærebøker formuleres formålet for eksempel slik: «Ett förhör eller en utredande intervju kan genomföras på många olika sätt, men syftet med dem är detsamma: att samla in så korrekt och fullständig information som möjligt om en brottshändelse och omständigheterna kring denna» (Christianson & Holmberg, 2008, s. 257). Denne formuleringen innebærer det samme som lovteksten viser: Avhøret handler om å få informasjon fra den avhørte.

Avhørets gjennomføring

Hvordan avhøret skal foregå, er lovfestet gjennom Påtaleinstruksens kapittel 8: «Politiavhør» , som blant annet klargjør hva slags opplysninger den avhørte skal få, retten til bistand fra advokat, og hvordan avhøret skal gjennomføres. Her står det blant annet at:

Vitnet skal forklare seg muntlig og skal oppfordres til så vidt mulig i sammenheng å forklare hva det vet om saken. Deretter kan særskilte spørsmål stilles.

(...)

Løfter, uriktige opplysninger, trusler eller tvang må ikke brukes. Ved avhøringen må tjenestemannen alltid opptre rolig og hensynsfullt og foreta avhøret på en måte som er egnet til å fremkalle en klar og sannferdig forklaring og som tar rimelig hensyn til vitnet. Spørsmål som ved innhold eller form innbyr til svar i en bestemt retning, må ikke stilles, når det ikke skjer for å prøve påliteligheten av opplysninger som vitnet tidligere har gitt, eller andre særlige grunner gjør det forsvarlig.

Spørsmål om fornærmedes tidligere seksuelle atferd skal ikke stilles med mindre det er av vesentlig betydning for saken. Eventuelle spørsmål må stilles på en så hensynsfull måte som mulig (Påtaleinstruksen, kapittel 8–11)¹⁴.

Påtaleinstruksen gir med dette noen rammer for progresjonen i avhøret («Vitnet skal (...) oppfordres til så vidt mulig i sammenheng å forklare (...). *Deretter* kan særskilte spørsmål stilles»). Denne todelingen av forklaringene i først en sammenhengende forklaring, og så en utspørringsdel, er en sentral bestanddel i modellen for avhør som utredende intervju. Jeg kommer nærmere inn på dette under gjennomgangen av K.R.E.A.T.I.V.-kursets fasemodell.

Påtaleinstruksen gir også noen rammer for hvordan avhørslederen skal oppføre seg («rolig og hensynsfullt»), og for hvilke spørsmålsformuleringer som er tillatt – det er ikke lov å stille ledende spørsmål, og en skal være varsom med spørsmål om den fornærmedes «seksuelle adferd».

Objektiv etterforskning

Straffeprosesslovens paragraf 226, tredje ledd, angir at etterforskningen skal være objektiv:

Er en bestemt person mistenkt, skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham.

I en rapport fra Riksadvokatens arbeidsgruppe om avhørsmetodikk framheves det at det «generelle objektivitetskravet (...) utgjør fundamentet i ethvert avhør» (Bruusgaard et al., 2013, s. 21). I både lovtekst og omtale av lovtekst er det ofte avhør av mistenkte som omtales. Men å finne både det som støtter, og det som *ikke* støtter en forklaring, er også sentralt i avhør av vitner og fornærmede. I tillegg er det ikke slik at vitner og fornærmede alltid sier det som er sant. Det er derfor viktig at avhørslederen ikke uttrykker uforbeholden tillit til alt den avhørte sier.

¹⁴ Det er presisert i Påtaleinstruksen at det som står om vitner i denne paragrafen også gjelder for fornærmede

Den avhørtes rettigheter og plikter

Avhøret har en viktig rolle i rettsprosessen, og om ikke avhøret gjennomføres etter de reglene lovteksten angir, kan informasjonen som er kommet fram i avhøret kjennes ugyldig i retten. Avhørene har derfor ofte ganske lange innledningsfaser, der avhørslederen gjennomgår rettigheter og plikter og andre formalia. En generell regel er at ingen er pålagt å forklare seg for politiet (Straffeprosessloven § 230). Derimot er vitner (og fornærmede regnes her som vitne) pliktige å forklare seg for retten (§ 108), så om en ikke vil forklare seg i et politiavhør, kan en likevel måtte forklare seg i en framtidig retts sak. I tillegg finnes det lovbestemmelser som gir fritak fra denne vitneplikten, for eksempel om vitnet er i nær slekt med den mistenkte. For vitner gjelder det også at de forplikter seg til å fortelle sannheten, jf. Straffelovens paragraf 128: «Før avhøringen skal rettens leder formane vitnene til å forklare den fulle sannhet uten å skjule noe. Han skal foreholde vitnene det ansvar som følger med falsk forklaring og forsikring».

Avhørslederen er pliktig til å gjøre den avhørte kjent med de rettigheter og plikter som er aktuelle (jf Påtaleinstruksens paragraf 8-10). Dermed griper de institusjonelle premissene ganske konkret inn i selve samtalen, og dette vil bli nærmere tematisert i kapittel 6.

Lyd- og bildeopptak

De siste årene har det blitt vanlig å gjøre lyd- eller videoopptak av avhør i volds-, sedelighets- og voldtektssaker¹⁵. Denne praksisen er regulert av rundskrivet «Riksadvokatens retningslinjer om lyd/bilde-avhør av 16.10.2009» (Riksadvokaten, 2009). Den avhørtes rettsikkerhet er en viktig begrunnelse for å gjøre opptak: Lyd-/bilde-opptak gir mulighet for å lagre avhøret og gå tilbake for å finne ut hva som faktisk ble sagt. En annen sentral begrunnelse er at opptak gir mulighet for det som kalles utsatt rapportskrivning, altså at avhørsrapporten skrives med utgangspunkt i opptaket i stedet for underveis i avhøret. I retningslinjene argumenteres det for at det gir bedre dynamikk i avhøret når den som avhører ikke må skrive underveis. Lyd-/bildeopptaket er dermed et sentralt premiss for samtalen siden det gjør at avhørslederen *ikke* skriver rapporten underveis, og derfor har større mulighet til å

¹⁵ Retningslinjene er formulert som en sterk anbefaling: «Det skal så vidt mulig gjøres lyd- og bildeopptak av politiforklaringer dersom (...)), og dette gjelder i saker der det brukes tolk; der avhørte er under 16 år eller regnes som sårbar; i saker som seksuelle overgrep, familievold, drap og drapsforsøk, grovt ran, narkotikalovbrudd; og i saker som etterforskes av Politiets sikkerhetstjeneste

være konsentrert om samtalen her-og-nå. I tillegg er dette også et materielt premiss, og blir derfor også omtalt under kapittel 4.3.

Avhør i saker som omhandler seksualisert vold

Sakene i materialet for denne undersøkelsen dreier seg i hovedsak om seksualisert vold. Et typisk trekk ved slike saker er at det er vanskelig å finne fellende bevis. Øyevitner finnes ofte ikke, og tekniske bevis (som DNA) beviser ikke at den seksuelle kontakten var ufrivillig, bare at den fant sted (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012, s. 25). Dette gjør at informasjonen som kommer fram i avhøret er svært viktig for å kunne ta ut siktelse. Både i regjeringens handlingsplan mot voldtekt 2012–2014 (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012) og i NOU 2008: 4 *Fra ord til handling* poengteres det at avhør i voldtektssaker er krevende fordi de må være detaljerte, samtidig som en må unngå å legge stein til byrden for den fornærmede:

Politiets avhør av fornærmede står helt sentralt i politiets etterforskning av voldtektssaker. Avhør av fornærmede i slike saker er spesielt krevende. Siktetes rettsikkerhet tilsier en detaljert eksaminasjon. Samtidig kan en kritisk bemerkning, i gitt situasjon, ta motet fra fornærmede. Dyktige avhørere er helt avgjørende for straffesakens juridiske utfall og partenes opplevelse av møtet med rettsapparatet. Utvalget foreslår at det innføres formelle krav til etterforskere som får ansvaret for å gjennomføre sentrale avhør i voldtektssaker. (NOU 2008:4, 2008, s. 56)

Etterforskningen må få fram nødvendige opplysninger i saken og eventuelt også avdekke feilaktige opplysninger, samtidig som voldtatte ikke må traumatiseres ytterligere gjennom politiets arbeid. Å stille kritiske kontrollspørsmål under avhør av fornærmede kan være nødvendig for å belyse saken best mulig. Dette stiller imidlertid store krav til empati og evnen til å formidle forståelse for offerets situasjon. Det vil være nødvendig å bruke tid på å forklare bakgrunnen for spørsmålene. (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012, s. 26)

Det er et uttalt mål fra myndighetene at etterforskningen i voldtektssaker skal forbedres, for å få bukt med det faktum at mange som er utsatt for voldtekt, ikke anmelder saken, og for at færre saker skal henlegges uten rettskraftig dom (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012). Det er altså overordnede institusjonelle premisser som tilsier at disse sakene skal prioriteres, og at dette er saker der det er behov for høy kompetanse hos avhørslederen.

4.2 Profesjonelle premisser

De profesjonelle premissene er altså de premissene for samtalen som er uttrykk for profesjonens verdier og kunnskap. Avhørslederne i dette materialet er alle politiutdannet, og er i tillegg kurset i avhøret som utredende intervju. Som omtalt i innledningskapittelet, har det

de senere årene foregått en betraktelig profesjonalisering av avhørsutøvelsen, med systematisering av kunnskap, vektlegging av etiske vurderinger og modeller for gjennomføring av avhøret. I denne gjennomgangen av profesjonelle premisser vil jeg fokusere på hva avhørslederne lærer på etterutdanningskurset K.R.E.A.T.I.V., siden alle avhørslederne i materialet for denne studien har deltatt på dette kurset. Linell (2011, s. 165) framhever at en analyse av premisser må vise de premissene som faktisk gjøres gjeldende av deltakerne i interaksjonen. Min vektlegging av innholdet i dette kurset skylder også at avhørslederne så tydelig tar i bruk mye av det de har lært på K.R.E.A.T.I.V.-kurset.

Fasemodellen i K.R.E.A.T.I.V.-kurset

Sentralt i K.R.E.A.T.I.V.-kurset er en fasemodell for avhøret. Skjematisk kan denne fasemodellen settes opp slik:

Før avhøret	Avhør				Etter avhøret
Planlegging	Kontaktetablering	Fri forklaring	Sondering	Avslutning	Evaluering

Planleggingsfasen foregår altså i forkant av selve avhøret. Dette inkluderer saksforberedelser (å oppdatere seg på saken, lese gjennom/repeterer lovtekst som er relevant, tenke gjennom hva som er formålet med dette avhøret), fysiske forberedelser (vurdere hensiktsmessig rom for avhøret, sørge for utstyr for lyd-/bilde-opptak, skru av telefoner, skaffe mat, kaffe og lignende) og mentale forberedelser («Er jeg klar for å gjøre dette avhøret i dag?»). På kurset presiseres det at god sakskunnskap og god planlegging er vesentlig – samtidig som en advarer mot å planlegge så mye at en ender opp med å føle seg sikker på hva som har skjedd, og dermed blir lite lydhør for det den avhørte faktisk forteller.

Kontaktetableringsfasen er starten av avhøret, hvor deltakerne hilser på hverandre, og avhørslederen informerer om hvorfor de er der, hvordan avhøret skal foregå, og informerer om de rettighetene og pliktene den avhørte har. Kursinstruktørene sier at kontaktetableringsfasen er grunnlaget for all kommunikasjonen i avhøret, og er opptatt av at avhørslederne må tenke gjennom hvordan de ville blitt møtt i en sånn sammenheng, og tenke over hva slags førsteinntrykk de gir den som skal avhøres.

I kontaktetableringsfasen oppfordres avhørslederne til å snakke om hvordan avhørssamtalen skal foregå («metakommunikasjon»), til å avklare rammer, roller og forventninger i avhøret

(«metakontrakter»), til å etablere profesjonell tillit (den avhørtes rettigheter skal ikke bare leses opp, men avhørslederen skal vise at en tar dette på alvor, og sikre seg at den avhørte forstår rettighetene), og til å formidle empati (avhørslederen skal vise forståelse og empati). Kursinstruktørene presiserer at en ikke skal starte avhøret før en er trygg på at tillit og forståelse er etablert.

Den frie forklaringen, altså at den avhørte skal forklare seg fritt og selvstendig, uten å bli avbrutt av spørsmål, er ikke bare ønskelig, men også et krav i regelverket (Påtaleinstruksen kapittel 8). I denne fasen skal kontrollen over avhøret overføres til den avhørte, sier kursinstruktørene. Ambisjonen er altså at det skal være den avhørte som legger rammene og er aktiv i denne fasen.

For å få til en fri forklaring oppfordres avhørslederne til å metakommunisere om hvordan forklaringsfasen skal foregå, og å være tydelige på hva de vil ha en forklaring om. Avhørslederne oppfordres til å bruke færrest mulig spørsmål, og til å gjøre de spørsmålene en må stille, åpne og inviterende. Kursinstruktørene presiserer at avbrytelser hemmer kommunikasjonen, ødelegger for den avhørtes konsentrasjon og frie gjenfortelling.

Kurslederne presiserer også at aktiv lytting er sentralt for å stimulere den avhørte til å fortelle. Aktiv lytting operasjonaliseres ved å vise at en følger med gjennom kroppsspråk, vise verbalt at en følger med ved å si «mm», gjenta og oppsummere det den avhørte sier, ta notater som en bruker senere, og å følge opp det den avhørte sier når en går over i neste fase.

I **sonderingsfasen** oppfordres avhørslederne til å vende fokus tilbake til formålet for avhøret. Den frie forklaringen kan ta ulike veier, og i sonderingen har avhørslederen muligheten til å stille avklarende spørsmål, få etablert kronologi om den frie forklaringen var fragmentert, og kanskje stille konfronterende spørsmål eller konfrontere den avhørte med bevis som tyder på at det som kom fram i den frie forklaringen, ikke er riktig.

Kursinstruktørene presiserer at det er viktig at avhørslederen er tydelig på at en går over i en annen fase av avhøret, og råder avhørslederne til å innlede om det temaet de vil spørre mer om, og gjerne be om en ny, fri forklaring om avgrensede tema. Slik kan en snevre inn forklaringen, men fortsatt ha høy grad av frie forklaringer.

Avhørslederne anbefales å bruke oppsummeringer i sonderingsfasen. Gjennom å oppsummere relevante tema i forklaringene får en sjekket om avhørt og avhørsleder forstår

hverandre, avhørslederne får vist at de lytter. Oppsummeringene presenteres også som et godt utgangspunkt for videre tema utvikling, og som grunnlag for det som skal skrives i rapporten.

Avslutningsfasen er ifølge kursinstruktørene vesentlig for den videre kontakten mellom den avhørte og politiet. I noen tilfeller skal den avhørte kanskje forklare seg flere ganger til politiet, eller i en rettssak. Da er det viktig at den avhørte fortsatt er motivert for å forklare seg. På kurset presiseres det at den avhørte må få informasjon om hva som skjer videre i etterforskningen og hvem de kan kontakte, og de må få mulighet til å stille spørsmål.

I avhør der rapporten skrives underveis i avhøret, er gjennomlesning av denne rapporten avslutning av avhøret. I lyd-/bilde-avhør skrives rapporten etterpå, og den avhørte må dermed komme på politistasjonen på nytt for å skrive under på rapporten når den er ferdig. Til denne typen avhør får avhørslederne råd om å avslutte med en oppsummering, og med å informere om videre bruk av informasjonen fra avhøret og videre gang i arbeidet med saken.

Evalueringsfasen er den fasen det snakkes minst direkte om på kurset, men til gjengjeld øves det mye på evaluering i øvingene underveis i kurset. Målet er altså at avhørslederen bør evaluere avhørene for seg selv, og gjerne sammen med en kollega. Kursinstruktørene foreslår at avhørslederne bør invitere en kollega til å sitte på bakrommet slik at en får en annens blikk på hvordan en jobber.

Kursinstruktørene gir uttrykk for at det er krevende å gjennomføre et avhør slik K.R.E.A.T.I.V.-kurset anbefaler, og at avhørslederne derfor behøver både øving og tid til å reflektere. Kursinstruktørene er inne på at det kan være vanskelig å få forståelse på arbeidsplassen for at en trenger å bruke tid på dette, men presiserer at dette er viktig for å få utbytte av kurset.

Kursdeltakerne får utdelt «skjema for evaluering av avhør», som har ulike bokser som kan krysses av for å vurdere om avhørslederen fikk med vesentlige element, samt åpne kommentarfelt. Kursdeltakerne øver seg på å bruke dette skjemaet i kurset, og oppfordres til å bruke det videre i samarbeid med kollegaer.

Tematisering av kommunikasjon i K.R.E.A.T.I.V.-kurset

I tillegg til gjennomgangen av fasemodellen inneholder K.R.E.A.T.I.V.-kurset også egne leksjoner i hukommelsespsykologi, juss, etikk og minnestimulerende teknikker. Anbefalinger

om språklige formuleringer og kommunikasjon inngår i de fleste delene, og disse rådene tematiseres særlig som del av øvingene. Et eksempel er en diskusjon om forskjellen på å si a) «kan du fortelle meg litt om...» og å si b) «fortell det som skjedde da du...». Kursinstruktørene anbefalte den siste versjonen, blant annet fordi den ikke åpner for tolkninger, men er tydelig på hva avhørslederen ønsker av den avhørte. Generelt ble avhørslederne oppfordret til å bruke minst mulig dempere og høflighetsfraser, og heller være tydelige og konkrete på hva de spurte om.

Andre samtaletrekk som ble vektlagt, var å unngå avbrytelser, å vise at en lytter med kroppsspråk og lyttesignaler, å bruke metakommunikasjon til å avklare tema- og faseoverganger, og å avklare interaksjonsformat, forventninger og roller. Spørsmålsformuleringer er også sentralt, der kurslederne oppfordrer til å bruke åpne spørsmålsformuleringer, unngå lukkede og ledende spørsmål, og å unngå alternativspørsmål. Oppsummeringer er, som tidligere nevnt, presentert som et viktig redskap i sonderingsfasen.

En bærende metafor som brukes om hvordan et avhør skal foregå, er en *trakt*. Øverst i trakten er starten av avhøret – da skal avhørslederens spørsmål være mest mulig åpne, og den avhørte skal forklare seg i den rekkefølgen hun selv ønsker. Avhørslederne oppfordres til å bruke formuleringene «beskriv», «fortell» eller «forklar» for å oppnå at den avhørte forklarer seg utfyllende. Senere i avhøret kan en gradvis fokusere mer, blant annet ved å be om forklaring om ett og ett tema, og mer og mer detaljert. Om den avhørte ikke kommer med sentrale detaljer, kan avhørslederen til slutt (når en er helt nederst i «trakten») stille konkrete spørsmål. Traktmetaforen er nærmere beskrevet i Gamst (2011, s. 118).

Oppsummert om K.R.E.A.T.I.V.-kurset: Anbefalinger for kommunikasjonen i avhøret

Det avhørslederne lærer på K.R.E.A.T.I.V.-kurset, kan med Peräkylä og Vehviläinen (2003) term kalles profesjonens samling av kunnskap om interaksjon («stocks of interactional knowledge», forkortet til SIK). SIK er teorier og modeller som er del av kunnskapsbasen i en profesjon: «organized knowledge (theories or conceptual models) concerning interaction, shared by particular professions or practitioners» (Peräkylä & Vehviläinen, 2003, s. 730). Peräkylä og Vehviläinen foreslår at SIK'er kan beskrives ut fra to dimensjoner: hvor detaljerte de er i sine beskrivelser/anbefalinger for hvordan interaksjonen bør foregå, og i hvor stor grad de påvirker den faktiske praksisen.

Denne gjennomgangen viser at K.R.E.A.T.I.V.-kurset både har anbefalinger om oppbyggingen av avhøret (fasemodellen) og om hvordan de ulike fasene skal gjennomføres interaksjonelt. At avhørene i materialet mitt er såpass likt oppbygd, viser at K.R.E.A.T.I.V.-kursets modell har sterk innflytelse på avhørslederens praksis (se kapittel 5 om fasene i avhørene). Samtidig må en ta høyde for at materialet for denne studien er saker med alvorlig kriminalitet der en kan forvente at det brukes etterforskere med mye kunnskap og høy motivasjon. I avhørene i dette datasettet orienterer deltakerne seg mot K.R.E.A.T.I.V.-kursets anbefalinger, gjennom både faseorganiseringen og bruk av ulike interaksjonsformat og formuleringer.

4.3 Materielle premisser: Tid og sted

Premissene jeg har presentert til nå, er de situasjonsovergrepene vilkårene for samtalen. I denne nesten delen vil jeg ta for meg det Linell kaller de «materielle aspektene» (Linell, 2011, s. 185), det vil si tid, sted, fysiske omgivelser, artefakter og så videre. Disse «her-og-nå-faktorene» er også premisser for samtalen, fordi de gir visse muligheter og begrensninger i situasjonen.

Avhørene foregår på politistasjonene, noen ganger på avhørsrom og noen ganger på kontor (dette baserer jeg på det avhørslederne sier om rommet i starten av avhøret). Alle avhørene tas opp, enten som lydopptak, eller som videoopptak. I alle avhørene er det utsatt rapportskrivning, det vil si at avhørslederen ikke skriver rapporten underveis i avhøret, men skal gjøre dette med utgangspunkt i opptaket. Den avhørte blir informert om at rapporten skrives i etterkant av avhøret, og om at han eller hun må komme tilbake til politistasjonen for å lese og godkjenne rapporten når avhørslederen har fått skrevet den.

Noen av avhørene er planlagte avhør som foregår i «kontortid». Dette gjelder gjerne saker der den avhørte har anmeldt et forhold som ligger litt tilbake i tid, eller der politiet har hatt kontakt med den avhørte tidligere. I andre tilfeller skjer avhøret som del av den innledende etterforskningen når det har skjedd noe kriminelt. Dette gjelder blant annet sakene der den avhørte har tatt kontakt med politiet etter en voldtekt, og først har vært på voldtektsmottak for å bli undersøkt, før vedkommende blir avhørt. Dette illustrerer at avhøret er et ledd i en større kommunikasjonsprosess som kan ha ulike forløp.

Et siste materielt premiss handler om artefakter som kan være til støtte for forklaringen. På K.R.E.A.T.I.V.-kurset oppfordres avhørslederne til å gi den avhørte tilgang til papir og blyant, for eksempel for å tegne opp kart over områder eller rom. Dette skjer i noen av avhørene. I noen tilfeller har også den avhørte med seg egne notater som hun kan støtte seg til i forklaringen. Avhørslederen tar også notater og nevner ofte i starten at det er for å kunne notere tema hun vil spørre om etterpå. Siden jeg ikke har videoopptak vet jeg ikke bruken av notater arter seg i interaksjonen.

4.4 De avhørtes ulike forutsetninger for å forklare seg

Premissene som er gjennomgått til nå, er i stor grad definert av institusjonen og profesjonen. Jeg finner det i tillegg nødvendig å trekke inn et annet nivå av premisser, som den ikke-profesjonelle bringer inn i avhøret. Ved å gjøre rede for noen dimensjoner ved den avhørtes situasjon, ønsker jeg å løfte fram at det er store forskjeller innad i gruppa «fornærmede», og at dette er premisser som kan ha betydning for hvordan avhøret foregår. Lindholm, Cederborg og Alm (2015) er inne på det samme temaet når de i sin analyse av avhør av ofre for trafficking blant annet tar høyde for hvor lenge det er siden hendelsen, og hvor alvorlig vold de avhørte har vært utsatt for.

Innenfor avhørsforskning er det hukommelses- og vitnepSYkologene som har sagt mest om de avhørtes situasjon, og deres ulike forutsetninger for å forklare seg. Her er fokus ofte på kognitive prosesser, som hva som støtter og hemmer hukommelsen. Dette dreier seg for eksempel om at traumatiske minner kan være vanskelige å gjenfortelle, og at den som har blitt utsatt for gjentatte tilfeller av vold og overgrep, kan ha vansker med å skille ut hva som skjedde ved hvert enkelttilfelle. Vi vet også at mennesker kan gjenfortelle mer fra hendelser som nylig har skjedd, enn fra det som ligger lengre tilbake i tid. Alt dette er åpenbart relevant for avhørene, og tas opp i opplæringslitteratur (Bjerknes & Hoff Johansen, 2009; Christianson & Holmberg, 2008; Christianson & Montgomery, 2008; Gamst, 2011).

De premissene jeg vil trekke fram her, er av mer kommunikativ art: De handler om hvordan avhøret er en samtale der også den avhørte har mål og forventninger, og hvor avhørssamtalen inngår i en kjede av kommunikasjonshendelser for den avhørte. Siden jeg ikke har intervju med de avhørte, vet jeg ikke mer om dette enn det som kommer fram i selve avhørssamtalen. Jeg har altså ikke ambisjoner om å si noe utfyllende om de enkelte avhørtes situasjon, men vil

peke på at det er mange forhold hos den avhørte som kan ha betydning for det som skjer i avhøret¹⁶.

Mål for anmeldelse og avhør

Flere av de avhørte tar selv opp *hvorfor* de anmelder saken. Anniken i avhør 10 forklarer at hun er redd for at voldtektsmennene skal gjøre dette mot flere, Agnes i avhør 8 tror voldtektsmannen helt sikkert har voldtatt, og kanskje drept, folk før, og Anne i avhør 3 mistenker at bestefaren også forgriper seg på lillesøstra hennes, og at han tidligere har forgrepet seg på tanta hennes. I alle disse sakene er altså det å hindre framtidige overgrep et sentralt mål for den avhørte. Det er interessant at de selv tematiserer dette. Jeg forstår det som at de gjør saken større enn et enkelttilfelle, og dermed rettferdiggjør hvorfor de tar belastningen med å forklare seg. I en av sakene (avhør 3) tar den avhørte opp at hun også har som mål å få økonomisk erstatning; hun forteller at hun har psykiske plager som gjør at hun ikke får tatt utdanning, og at hun derfor mener bestefaren bør gi henne økonomisk oppreisning.

Hvilke mål de avhørte har, kommer også fram av det de snakker om i sine uavbrutte forklaringer. I avhørene er det tydelig at enkelte av de avhørte er mer orientert mot å fange overgriperen og å hindre at flere blir utsatt enn mot den rettslige behandlingen. I den uavbrutte forklaringen i avhør 1 forsøker Aina å forklare nøye hvordan gjerningsmannen og bilen hans så ut, mens hun ikke sier noe om selve voldtekten. Det tolker jeg som at Aina forstår avhøret som et ledd i å finne og fange gjerningsmannen. At avhøret skal samle detaljert informasjon som skal være grunnlag for en siktelse, virker ikke å være like tydelig for Aina. Dette viser at den avhørte og avhørslederen ikke alltid har en omforent forståelse av hva som er formålet med avhøret.

Kommunikasjonskjede

Når jeg nevner hvilke kommunikasjonskjeder avhøret inngår i for den avhørte, tenker jeg blant annet på om den avhørte har fortalt om den kriminelle handlingen til andre tidligere. I avhør der hendelsene ligger langt tilbake i tid, kan den avhørte ha snakket om hendelsene før,

¹⁶ Det finnes intervjustudier som har studert hvordan fornærmede opplever møtet med politiet, og som da inkluderer mer kunnskap om den avhørtes situasjon. I norsk kontekst gjelder dette f.eks. Aas (2014), Grøvdal (2012) og Haugen (2007).

med bistandsadvokat, psykolog, lege, venner eller familie, og kan ha tenkt gjennom hva som er viktig å få med i avhøret. Når forklaringen er gjennomgått på forhånd, er det en mulighet for at den har blitt innøvd i en spesiell form, og det kan gi en helt annerledes uavbrutt forklaring enn i de tilfellene der den avhørte forteller dette for første gang.

Kommunikasjonskjedene handler også om opptakten til avhøret. Dette materialet inkluderer både saker der den avhørte selv har anmeldt saken, saker der avhørte har tatt kontakt med politiet for å få hjelp i en akutt situasjon (for eksempel mens de blir truet/holdt fanget), og saker der politiet tar kontakt fordi de er blitt tipset. I de første tilfellene har den avhørte kanskje planlagt hva som er viktig å få sagt, og har et mål med kontakten med politiet. I de siste tilfellene (der politiet tar kontakt, eller der den avhørte har tatt kontakt for å få hjelp) er det ikke sikkert at den fornærmede ønsker å bidra til etterforskningen, eller har tenkt gjennom hva som kan ha relevans for etterforskningen.

Ulike reaksjoner i avhørssituasjonen

De avhørte i dette materialet snakker veldig forskjellig om volden/overgrepet de er blitt utsatt for. Det blir ofte tatt for gitt at det er vanskelig å snakke om seksuelle overgrep, men flere av de avhørte i dette materialet virker ikke å ha problem med å sette ord på det skjedde. En av de avhørte, Anniken som er utsatt for en overfallsvoldtekt (avhør 10), tematiserer dette. Hun forteller at det virker som at folk rundt henne reagerer sterkere emosjonelt på voldtekten enn det hun selv gjør. Hun omtaler seg selv som «kynisk» siden hun handlet rasjonelt etter voldtekten: Hun verken dusjet eller vasket seg, men fikk hjelp av en venninne til å oppsøke voldtektsmottaket. Ved å omtale dette som kynisk, viser Anniken at hun måler seg mot et bilde av et «ideelt offer» (Christie, 1986) som hun ikke synes hun passer med. Dette viser oss at hvordan samfunnet ser på, forstår og snakker om voldtekt og vold også er et premiss for samtalen. De avhørte forholder seg til slike diskurser blant annet gjennom redegjørelser (som analyseres i kapittel 8), og ved å gi uttrykk for at noe er skamfullt.

Noen av de avhørte virker trøtte og slitne under avhøret, og flere av avhørslederne tematiserer dette i avslutningen, med å si ting som at «nå skal jeg ikke plage deg med flere spørsmål», og heller henvise til at den avhørte gjerne må ta kontakt om hun kommer på noe hun ikke har fortalt. Flere av de avhørte gråter mye i avhøret. Ved noen tilfeller gjør det at avhørslederen ikke hører hva den avhørte sier, og det kan gi lange pauser. Når Amira i avhør 2 begynner å gråte helt i starten av avhøret, tematiserer avhørslederen dette («nå ser jeg at du begynner å

gråte») og sier at hun er vant til at folk gråter, og understreker at Amira må ta den tiden hun trenger. På den måten blir gråten anerkjent som et tillatt bidrag i virksomhetstypen, og ikke gjort til noe som Amira behøver å skamme seg over eller bli stresset av.

Jeg vil avslutte denne gjennomgangen av premisser med å presentere de ulike sakene kort, slik at premissene i de enkelte sakene kommer tydeligere fram.

	DELTAKERE	VARIGHET	SAK ¹⁷
Avhør 1.	Fornærmet Aina (ca 20 år) Avhørsleder Per	1 time	Voldtekt
<p>FORLØP: Voldtekten skjedde i en pirattaxi, og Aina utpeker sjåføren som gjerningspersonen. Aina var full. Ainas venninne var også med i taxien, men ble satt av. Venninnen kontaktet politiet mens voldtekten skjedde slik at politiet fant Aina umiddelbart etter voldtekten, og kjørte henne til voldtektsmottaket. Gjerningspersonen er ikke tatt. Avhøret foregår morgenen etter, og Aina virker trøtt og sliten.</p>			
Avhør 2.	Fornærmet Amira (ca 30 år) Avhørsleder Paula Bistandsadvokat	2 timer	Familievold. Amiras mann har truet og vært voldelig mot Amira i flere år.
<p>FORLØP: Amira kom til Norge for å gifte seg med denne mannen, og han har truet henne med at hun blir kastet ut fra Norge om hun skiller seg fra ham. Amira og sønnen har nettopp flyttet til krisesenter. Amira sier hun skammer seg over det hun har vært med på. Amira har ikke norsk som morsmål, og de har tidvis problemer med å forstå hverandre. Bistandsadvokaten er aktiv i deler av avhøret og stiller spørsmål til Amira.</p>			
Avhør 3.	Fornærmet Anne (ca 30 år) Avhørsleder Per Bistandsadvokat	2 timer 30 min	Overgrep fra bestefar da Anne var barn.
<p>FORLØP: Anne har anmeldt denne saken nå i voksen alder, etter å ha snakket med lege, psykolog og familie om dette. Anne antyder at hun er redd for at bestefaren gjør noe lignende med lillesøsteren hennes. Bistandsadvokaten er til stede under den første halvdel av avhøret, men sier ikke noe under avhøret.</p>			
Avhør 4	Fornærmet Alise (ca 25 år) Avhørsleder Peggy	42 minutt	Overgrep fra en eldre fetter som er involvert i andre saker.

¹⁷ Siden jeg ikke vet hva det blir tatt ut siktelse på, eller om det blir tatt ut siktelse, er saks kategoriseringen gjort av meg, basert på det de snakker om i avhøret. I beskrivelsen av saken tar jeg utgangspunkt i det den avhørte forteller, og skriver derfor ikke inn forbehold om at den avhørte kan tenkes å lyve.

FORLØP: Alise er innkalt til avhør etter at politiet har blitt tipset om at hun er blitt utsatt for overgrep fra fetteren sin. Hun har tidligere fortalt litt om dette til kjæresten, og foreldrene sine, men dette er første gang hun snakker detaljert om hva som har skjedd. Alise gråter mye mens hun forklarer seg.

Avhør 5	Fornærmet Aurora (ca 20 år) Avhørsleder Petrine	1 time	Overgrep fra nabo/bekjent som er involvert i andre saker (samme mistenkte som i avhør 4).
----------------	--	--------	---

FORLØP: Aurora er innkalt til avhør etter at politiet er blitt tipset om at hun er et av flere ofre i denne saken. Aurora har fortalt noen få om dette før, men ikke veldig detaljert.

Avhør 6	Fornærmet Arnhild (ca 40 år) Avhørsleder Perly Tiltroperson (venninne) som ikke sier noe	1 time 30 min	Familievold. Arnhilds mann har flere ganger truet og slått henne når han har vært beruset.
----------------	--	---------------	--

FORLØP: Arnhild tok kontakt med politiet kvelden før etter konkrete trusler og slag fra mannen. Han ble varetektsfengslet, og politiet tok rutinemessig ut siktelse (Arnhild har altså ikke anmeldt mannen selv, og i løpet av avhøret kommer det fram at hun ikke vil at han skal siktes).

(Avhør 7 er tatt ut av materialet på grunn av feil med utvalgskriteriene)

Avhør 8	Fornærmet Agnes (ca 20 år) Avhørsleder Petra.	1 time 45 min	Voldtekt
----------------	--	---------------	----------

FORLØP: Agnes ble voldtatt på rommet sitt på et ungdomsherberge, av en ruset mann som tok seg inn etter at hun hadde sovnet. Mannen truet med å drepe henne. Voldtekten skjedde i utlandet, og er også etterforsket der. Agnes har forklart seg detaljert om dette både til politiet i utlandet, til bistandsadvokat og til foreldre/venner. Agnes forteller om det som skjedde uten synlige problemer, og tematiserer selv at hun er stolt over at hun taklet hendelsen rasjonelt. Hun tror han hadde drept henne om hun ikke hadde vært rolig og fattet.

Avhør 9	Fornærmet Anette (ca 20 år) Avhørsleder Patrik. Tiltroperson (venninne) som ikke sier noe.	1 time 30 min	Voldtekt/voldtektsforsøk
----------------	--	---------------	--------------------------

FORLØP: Anette sov etter en fest, og våknet av at en mann forsøkte å voldta henne. Hun kom seg unna og fikk hjelp av kjæresten sin som også var i huset. Anette anmelder voldtektsforsøket kvelden etter, og avhøret foregår på krimvakta, som del av at hun anmelder. Hun forteller greit om det som skjedde, men virker å være lei seg og redd for at dette skal få konsekvenser for forholdet til kjæresten.

Avhør 10	Fornærmet Anniken (ca 25 år) Avhørsleder Pia	1 time 15 min	Voldtekt
-----------------	---	---------------	----------

FORLØP: Anniken ble overfalt av to menn på vei hjem en natt, og dratt ut i skogen og voldtatt. Voldtektsmennene forlot henne i skogen, og hun kom seg hjem og tok kontakt med voldtektsmottak og politi etter voldtekten. Anniken forteller klart og detaljert om det som skjedde. Hun tematiserer også at hun ikke har hatt noen stor reaksjon på dette, hun synes det virker som at andre lager mer oppstyr av det enn hun selv gjør. Anniken er student, og viser i avhøret at hun har kunnskap om rettsvesen, vitnepsykologi og etterforskning.

Avhør 11	Fornærmet Ada (ca 30 år) Avhørsleder Paul.	1 time 40 min	Voldtekt
-----------------	---	---------------	----------

FORLØP: Ada ble med tre menn hjem på nachspiel, og ble der voldtatt. Hun rømte fra voldtekten og fikk umiddelbart hjelp av folk som kontaktet politiet. Politiet tok henne så med på voldtektsmottak. Ada forklarer seg noe usammenhengende, og med svært få detaljer, og sier hun ikke husker mer. Når avhørslederen stiller mer konkrete spørsmål eller ber henne forklare seg om helt konkrete hendelser eller ting som gjerningspersonenes utseende osv., klarer hun likevel å bidra med mer, og ny informasjon. Ada var full da dette skjedde, noe hun bruker som begrunnelse for at det er noen ting hun ikke husker helt klart. Avhørslederen poengterer flere ganger at de tar saken på alvor, og forteller blant annet at politiet skal dra til stedet der de mener voldtekten skjedde når avhøret er ferdig.

Ada er rusmisbruker, og har vært i kontakt med politiet før på grunn av dette. Hun tar selv opp tema omkring tidligere kontakt med politiet i avhøret.

Avhør 12	Fornærmet Astrid Avhørsleder Pernille.	1 time 35 min	Voldtekt
-----------------	---	---------------	----------

FORLØP: Astrid ble overfalt på vei inn i blokka si og ble voldtatt i et trapperom. Voldtektsmannen lot henne gå til leiligheten sin etter voldtekten, og hun tok umiddelbart kontakt med politiet etter voldtekten. Politiet tok henne med på voldtektsmottaket. Astrid forteller detaljert om det som skjedde. Hun uttrykker at hun er redd for at gjerningspersonen bor i området, og hun vil ikke hjem til leiligheten sin.

4.5 Oppsummering

Med denne premissanalysen vil jeg vise sentrale vilkår for det kommunikative møtet. Premissene er både de situasjonsoverskridende (de jeg har omtalt som institusjonelle og profesjonelle) og de som varierer fra situasjon til situasjon (de jeg har omtalt som materielle, og som de avhørtes ulike forutsetninger for å forklare seg). Premissene er sentrale for de kommunikative dilemmaene som finnes i politiavhør. I de enkelte, situerte samtalene må deltakerne finne måter å ivareta de situasjonsoverskridende premissene på, men innenfor de vilkårene som de enkelte situasjonene setter. Jeg mener derfor at kunnskap og

oppmerksomhet om disse premissene er vesentlig for den helhetlige forståelsen av virksomhetstypen, og for fortolkning av de lokale fenomenene i samtale. I de neste kapitlene vil disse premissene bli aktualisert i analysen av ulike kommunikative fenomen.

5. Faser

Politiavhør er en etablert institusjonell samtale som blant annet kjennetegnes av målrettethet. En slik målrettethet manifesteres gjerne i en form for struktur i samtalen, og det er denne strukturen – en *fasestruktur* – jeg kort vil gjøre rede for i dette kapitlet.

Fasene kan beskrives som ulike delvirksomheter i en samtale. Linell (2011, s.192) skriver om faser:

För att något ska vara en tydlig fas bör det vara avgränsat i tiden och från omgivande faser och kunna beskrivas som en egen verksamhet i termer av syfte, kärnvärksamhet eller nyckelprojekt (...), ämnen, verksamhetsroller etc., och realisationerna av dessa i termer av deltagarstruktur, diskurstyper etc.

Linell peker med dette på at to faser i samme virksomhetstype kan være svært ulike, blant annet i deltakerstruktur, mål og diskurstyper. At samtaler har en agenda, eller en tematisk plan, er altså noe annet enn at det er ulike faser: De ulike fasene skiller seg fra hverandre også i struktur og interaksjonsformat. Når en ser på enkeltutdrag fra en samtale, vil det derfor være vesentlig å formidle hvilken fase dette utdraget er en del av.

Almut Koester poengterer at fasestruktur ikke må forstås som en lineær struktur i samtalen, men heller på et mer abstrakt nivå (Koester, 2006, s. 25). Samtaler konstrueres gjennom lokale forhandlinger og turtaking, og derfor vil avbrytelser, digresjoner og variasjoner forekomme. Dette gjør at de færreste samtaler har en klar, lineær struktur der de ulike fasene følger hverandre i et fast mønster. Faser må heller forstås som mer abstrakte enheter med sine egne mål, rammer og premisser som deltakerne orienterer seg mot. Fasestrukturen kan beskrives som den overordnede strukturen i en samtale, og gjennom fasene kan vi få et overblikk over samtalen.

Gjennom gjentatte lyttinger og lesing av transkripsjonene finner jeg en overordnet struktur som jeg kaller *innledning – uavbrutt forklaring – kompletterende forklaring – avslutning*. En fast fasestruktur, hvorav én fase er den avhørtes uavbrutte forklaring, er et konstituerende element i det som defineres som utredende intervju (Christianson & Holmberg, 2008; Fahsing & Rachlew, 2009; Milne & Bull, 1999). I premissanalysen gjorde jeg rede for den faseinndelingen avhørslederne lærer på K.R.E.A.T.I.V.-kurset, og jeg vil i dette kapitlet vise at avhørene følger K.R.E.A.T.I.V.-kursets faseinndeling langt på vei. Det er likevel viktig å være klar over at K.R.E.A.T.I.V.-kursets faseinndeling er en normativ og idealisert

modell. Den faseinndelingen jeg gjør i dette kapitlet, er basert på det som faktisk skjer, ikke på det K.R.E.A.T.I.V.-kurset sier burde skje.

Jeg har gitt fasene navn som forteller noe om de kommunikative prosjektene og det interaksjonelle samspillet i fasen.

5.1 Innledningsfasen

Alle avhørene i dette materialet har en klar innledning der avhørslederen bereder grunnen for det som skal komme i avhøret. Temaene som tas opp er varierte, og er med på å etablere virksomhetstypen: Hvordan avhøret skal avhøret foregå, hva den avhørtes rettigheter og plikter er, hvilke roller de ulike deltakerne har, og så videre. Jeg regner innledningsfasene som avsluttet når innledningen til den uavbrutte forklaringen starter.

Innledningsfasene er heterogene faser med tanke på innhold. Tilbakevendende tema er snakk som handler om rommet, opptaksutstyret, innhenting eller bekreftelse av personinformasjon, planen/disposisjonen for avhøret, hvordan avhørsrapporten skal skrives, informasjon om hva saken gjelder, den avhørtes rettigheter og plikter, snakk om at den avhørte må si ifra om hun trenger pause eller drikke eller lignende, hvilke roller deltakerne har (særlig der bistandsadvokat eller tiltroperson er til stede), og hva avhørslederens jobb/oppgaver er. Ikke saksrelevant snakk, som snakk om den avhørtes hverdag, utdanning og jobb, og snakk om hvordan den avhørte har det nå, forekommer også.

Deltakerstrukturen i innledningsfasen er slik at avhørslederen snakker mye og gir mye informasjon, mens den avhørte gir minimale tilbakekoblingssignaler. I noen tilfeller tar den avhørte ordet for å stille spørsmål, og personen får da lov til det.

5.2 Uavbrutt forklaring

Den uavbrutte forklaringen er en fase der den avhørte forklarer seg uten å bli avbrutt av spørsmål eller justeringer fra avhørslederen. I mange sammenhenger omtales dette som en «sammenhengende forklaring» (blant annet i Påtaleinstruksen), og på K.R.E.A.T.I.V.-kurset som en «fri forklaring». Når jeg velger termen «uavbrutt forklaring», er det fordi det er det som er felles for alle avhørene: Den avhørte blir oppfordret til, og får interaksjonelt rom til å forklare seg uavbrutt. Jeg vil ikke omtale dette som en «sammenhengende forklaring», fordi det begrepet antyder at forklaringen er koherent, noe den ofte ikke er. De fleste uavbrutte

forklaringene er tematisk springende, og ikke-kronologiske. Jeg vil heller ikke kalle det for en «fri forklaring», da jeg mener det tilslører at det finnes mange rammer for situasjonen som gjør at den avhørte ikke nødvendigvis forteller «fritt».

Overgangen fra innledningsfasen til den uavbrutte forklaringen er markert med en ganske omfattende innramming fra avhørslederen. Her ber avhørslederen den avhørte om å fortelle fritt og fortelle «alt som har skjedd». Avhørslederen forteller noen ganger hva hun/han skal gjøre (lytte, notere, stille spørsmål etterpå), og i noen avhør gir avhørslederen eksempler på hva som er relevant å ha med i forklaringen. I noen av avhørene foreslår avhørslederen noen rammer for hvordan forklaringen skal bygges opp (for eksempel hva de fornærmede kan starte med). Noen av de avhørte etterspør rammer før de starter sin forklaring, for eksempel om det er nødvendig å fortelle i kronologisk rekkefølge.

Selve den uavbrutte forklaringen har svært ulik varighet: Den korteste er 2,5 minutt, mens den lengste er 62 minutt. Forklaringene varierer også i innhold og grad av koherens. Noen forklaringer er mest antydninger om hva som har skjedd, mens andre kan være svært detaljerte og utfyllende.

5.3 Kompletterende forklaring

Den neste fasen kaller jeg «kompletterende forklaring» siden målet med fasen er å bygge ut og fylle i hull fra den uavbrutte forklaringen; altså å gjøre forklaringen komplett. I denne fasen deltar avhørsleder aktivt ved å be om forklaringer, stille oppklarende spørsmål og peke tilbake til tema fra den uavbrutte forklaringen. Et annet vesentlig mål for denne fasen er å skape en institusjonelt relevant forklaring, altså en forklaring som er relevant for etterforskning og mulig rettssak. Denne fasen er den lengste i alle avhørene, og utgjør godt over 50 prosent av tiden i de fleste avhørene.

Overgangen fra uavbrutt forklaring til kompletterende forklaring er i de fleste tilfellene klart grensemarkert med en pause før avhørslederen enten kommenterer forklaringen avhørte har gitt, eller rammer inn med å si at de nå skal over i en ny fase. I noen av avhørene starter den kompletterende fasen med at avhørslederen gjenforteller det hun har fått med seg fra den avhørtes forklaring, og da ber den avhørte om å fylle inn med mer informasjon eller rette opp om avhørslederen har misforstått noe. I andre avhør gjør ikke avhørslederen det tydelig at de nå går over i en annen fase, og faseovergangen kan kalles stegvis. I disse tilfellene begynner

avhørslederen å stille spørsmål eller be om nye forklaringer om noe den avhørte har forklart seg om, men altså uten å først si noe om den overordnede virksomheten.

Hovedelementene i den kompletterende forklaringsfasen er at avhørslederen ber om nye, uavbrutte forklaringer om et avgrenset tema, at avhørslederen følger opp den avhørtes forklaringer for å få den avhørte til å si mer, at avhørslederen stiller konkrete spørsmål, og at avhørslederen gjennom oppsummeringer sjekker at hun har forstått ting riktig.

5.4 Avslutningsfasen

I avslutningsfasen er det avhørslederen som tar initiativ til å avslutte avhøret. Hun sier gjerne noe om videre saksgang, og ofte har også den avhørte spørsmål om dette. Avhørslederen tar opp tema som ikke ble avklart i innledningen, som for eksempel om den avhørte ønsker at gjerningspersonen skal straffes. Deltakermønsteret ligner mye på innledningen ved at det er avhørslederen som innleder tema, og den avhørte som følger opp. I noen få tilfeller tar også avhørslederen opp hvordan den avhørte opplevde det å bli avhørt, eller hvordan den avhørte ser for seg det som skal skje framover.

Det varierer hvor mye av avslutningsfasene som er tatt opp. Noen ganger går opptaket helt til de forlater rommet, mens avhørslederen andre ganger sier at de kan skru av opptaket siden de er ferdige med selve forklaringen. I de tilfellene avsluttes opptaket selv om samtalen ikke er avsluttet, og selv om det er tydelig at de har saksrelevante oppgaver som skal utføres, som å finne navn og telefonnummer til aktuelle vitner. Jeg har dermed ikke nok materiale til å si noe konsistent om hvordan samtalen faktisk avsluttes.

5.5 Oppsummert om fasestrukturen i avhør

Som Koester (2006) poengterte, er ikke fasemodellen nødvendigvis en lineær modell. Sarangi (2010) har også vist at deltakerne i lege-pasientsamtaler kan returnere til enkelte faser, som symptombeskrivelse og undersøkelse, flere ganger i samtalen. I politiavhør er dette litt annerledes. Fasen «den uavbrutte forklaringen» kommer alltid før «den kompletterende forklaringen». Og mye av det som gjøres i innledningsfasen, er avhørslederen lovpålagt å gjøre før selve avhøret starter. I avhøret er altså ikke bare de ulike oppgavene, men også til en viss grad rekkefølgen på disse, regulert av lovverk (se kapittel 4.1).

Fasestrukturen i avhør kan derfor ikke utelukkende forstås som at oppgavene som skal løses, gir ulike faser. I avhør henger fasestrukturen tett sammen med det utforskende intervjuet som avhørsmodell, og de premissene dette gir. Dette støttes også av at tidligere samtalestudier av avhør i Skandinavia (Jönsson, 1988; Gunnerød, 2005) finner mer løse fasestrukturer, der det blant annet ikke er noe skille mellom en uavbrutt forklaring og en kompletterende forklaring.

6. Kommunikative dilemma i innledningsfasene

I institusjonelle samtaler er det den profesjonelle deltakerens ansvar at samtalen gjennomføres i tråd med de institusjonelle føringene som finnes, og at en gjennom samtalen får løst de oppgavene samtalen er ment å løse. Som premissanalysen viste, er et politiavhør omgitt av en rekke føringar som avhørslederen må ta hensyn til. I visse tilfeller kan ulike premisser være i konflikt med hverandre, og avhørslederen må da håndtere disse motstridende premissene. En kan da si at avhørslederen står i et *kommunikativt dilemma* (Adelswärd, 1988; Linell, 2011; Persson Thunqvist, 2003; se også drøfting av begrepet i kapittel 2.5), og det er kommunikative dilemma i innledningsfasene er tema for dette kapitlet.

Et vesentlig institusjonelt premiss er at avhørslederen skal gjøre den avhørte kjent med sine rettigheter og plikter. Det innebærer blant annet å sørge for at den avhørte forstår vitneansvaret, at den avhørte er orientert om retten til bistandsadvokat, og at den avhørte er orientert om hva hun er innkalt til avhør for. Slik informasjon skal den avhørte få innledningsvis, altså før selve forklaringen starter. Informasjonssekvenser blir dermed en sentral del av innledningsfasene (se kapittel 5.1). Analysen vil vise at denne informasjonen, som må gis, kan komme i konflikt med andre hensyn i avhøret – som hensynet til at det er viktig å etablere en tillitsfull relasjon.

I utredende intervju-tradisjonen omtales det å bygge et samtaleklima som er preget av tillit, empati og støtte, som vesentlig for å få en relevant og utfyllende forklaring (Antaki, Richardson, Stokoe, & Willott, 2015; Christianson & Holmberg, 2008; Milne & Bull, 1999). Kunnskap om hvor viktig det er å møte den avhørte på en tillitvekkende måte, er inkludert i utdanningen og i profesjonens avhørsmodeller. Jeg omtaler derfor det å etablere tillit og å uttrykke empati som en del av de profesjonelle premissene avhørslederne forholder seg til i avhørene. I innledningsfasene har altså avhørslederen som oppgave å både gi visse typer forhåndsdefinert informasjon, og å etablere en god relasjon.

I dette kapitlet vil jeg studere hvordan disse ulike oppgavene kan resultere i kommunikative dilemma, og hvordan disse håndteres av avhørslederen. Ut fra Linells (2011, s. 572) redegjørelse for hva kommunikative dilemma er (se kapittel 2.5), forstår jeg det slik at et kommunikativt dilemma også er tilstede i den kommunikative virksomheten selv om

deltakerne i samtalen ikke direkte tematiserer det, altså ikke viser fram at det er noe problematisk i situasjonen. Dette innebærer at jeg både vil bruke utdrag der deltakerne tematiserer dilemmaene, men også utdrag der de ikke gjør det, men hvor jeg tolker at valgene som gjøres likevel kan forstås ut fra et underliggende dilemma.

Institusjonelle og profesjonelle hensyn

I denne innledningen har jeg antydnet en mulig konflikt mellom de oppgavene avhørslederen har som institusjonens representant, og de hensynene hun som profesjonell bør ta. Skillet mellom institusjonelle hensyn og profesjonelle hensyn er belyst av Sarangi og Roberts (1999). Sarangi og Roberts viser at begrepene profesjonelt og institusjonelt ofte har vært brukt om hverandre i studier av kommunikasjon på arbeidsplasser, og at begge begrepene brukes i kontrast mot det ikke-profesjonelle. Sarangi og Roberts argumenterer for at relasjonen mellom det profesjonelle og det institusjonelle også er av stor betydning for interaksjonen, og derfor bør tydeliggjøres. Mens *institusjon* handler om systematisk organisering som involverer regler og effektive system, handler *profesjon og profesjonell* om yrker med en spesiell type kunnskap. Sarangi og Roberts sier videre om skillet mellom profesjonell og institusjonell:

It seems then that professionals, although most of them are institutional representatives as well, are endowed with a sense of agency based on knowledge and freedom (...). By contrast, institutional representatives in a bureaucratic organization tend to underline objectivity and rule/procedure orientation of systems. This may partly explain why analysts talk about an 'institutional order', but of professional practices, codes of conduct or ethics, and not of a 'professional order' as such (Sarangi og Roberts, 1999, s. 14)

Profesjonelle og institusjonelle hensyn kan altså være svært ulike, og det kan knytte seg ulikt handlingsrom og ansvar til profesjonelle og institusjonelle roller. I et politiavhør kan de institusjonelle kravene i avhørssituasjonen handle om å oppfylle reglene fra Påtaleinstruksen, å bruke passe mye tid på dette avhøret, og å få tak i nettopp den informasjonen som gjør saken og forklaringen relevant for videre etterforskning og rettergang. De profesjonelle kravene handler om avhørslederens profesjonelle kunnskap om hva som er viktig for at den avhørte skal være i stand til å huske og til å gjenfortelle hendelser, og kan også sies å knytte seg til politiets samfunnsmandat om å beskytte og hjelpe enkeltpersoner i nød.

6.1 Avhørsstudier med fokus på innledningsfaser

Innledningsfaser i avhør og hensynet til ulike formål og føringer er analysert blant annet i studier av Linda Jönsson (1988, s. 111), Georgina Heydon (2005) og Niccy Macleod (2010), og jeg vil her kort presentere hvilke funn og fortolkninger de har gjort.

Jönsson (1988) studerer avhør av mistenkte i saker av lav alvorlighetsgrad (for eksempel butiktyveri), og analyserer blant annet sekvenser der avhørslederen skal informere de avhørte om at de har rett til å ha forsvarer til stede under avhøret. Jönsson viser at selv om den avhørte formelt har rett på bistandsadvokat, vil dette i praksis være ugjennomførbart i slike saker. Den avhørte har altså en institusjonell rett til advokat, og skal informeres om det, men om den avhørte vil benytte denne retten gjør det at avhøret må utsettes, altså er det uheldig tidsbruk for institusjonen (og den avhørte). I slike tilfeller er det to ulike institusjonelle formål som er i konflikt: Å informere, og å få gjennomført et avhør. «För att kunna uppfylla sina båda åligganden (att hålla ett förhör och att upplysa M om hans rättighet) gäller det för polisen att få den misstänkte att svara nej på frågan om han önskar biträde av en advokat» (Jönsson, 1988, s. 29). Jönsson viser hvordan avhørslederen antyder hva som er preferert respons gjennom hvordan spørsmålet stilles – ofte ved at spørsmålet er negativt formulert, for eksempel: «försvarare vill du inte ha nån i det här läget?» (Jönsson, 1988, s. 31), eller ved at avhørslederen vektlegger at informasjonen om denne rettigheten er en formalitet.

Heydon (2005) analyserer deltakerstrukturen i avhør av mistenkte som del av en større beskrivelse av hvilke diskursive praksiser som kjennetegner politiavhør av mistenkte. Hun bruker Goffmans talerrollebegrep, og viser at avhørslederen i presentasjonen av rettigheter og plikter i innledningsfasen tar rollen som uttaler («animator»), mens rollen som ansvarlig («principal») og forfatter («author») tildeles politi-institusjonen. Dette kommer typisk fram gjennom ytringer som «I am obliged to inform you» (Heydon, 2005, s. 55). Ved å formulere seg på denne måten viser avhørslederne at de er institusjonens representant, og ikke er ansvarlige verken for innholdet i ytringen eller for at dette ytres på det aktuelle tidspunktet. Heydon viser også at formuleringene som brukes av avhørslederne i hennes materiale er svært like, og hevder dette viser at avhørslederne følger terminologien og uttrykksformene som institusjonen har rutinisert. Hun påpeker at det å bruke rutiniserte uttrykksformer gir avhørslederen en trygghet om at avhøret gjennomføres i tråd med lovgivningen (Heydon,

2005, s. 57). Samtidig viser hennes analyser at de avhørte ofte ikke forstår formuleringene, og at avhørslederen ikke omformulerer seg, selv om de avhørte uttrykker at de ikke forstår. Heydon foreslår derfor som praksisforbedrende tiltak at avhørslederne skal øve på å forklare disse rettighetene og pliktene i «plain language» (Heydon 2005, s. 214–215).

MacLeod (2010) viser, som Heydon, at mange avhørsledere markerer at de utelukkende er uttaler («animator») av informasjon som institusjonen er ansvarlig for, og at de rammer inn slik informasjon som formaliteter før det egentlige avhøret starter. Dette kan forstås som en måte å forklare «interactionally odd behaviour – for example, the asking of questions to which they already know the answer» (MacLeod 2010, s. 114). Men MacLeod har også eksempler på at avhørslederen retter seg mer mot den avhørte, ved å komme med metakommentarer til egen formell språkbruk eller ved å reformulere slike rutiniserte ytringer. Hun beskriver dette som språk som er rettet mot den avhørte: «The effect of this is to transform what would have been an obvious piece of institutional scripting, produced for the absent audience, into a decidedly more interviewee-focussed construction» (MacLeod, 2010, s. 87). MacLeod omtaler videre dette som en «conversational footing», altså at avhøret foregår på en måte som minner mer om en symmetrisk hverdagssamtale. Eksempler på markeringer av en konversasjonaliserende footing er evaluerende ytringer fra avhørslederen, for eksempel at avhørslederen sier «fabulous» når den avhørte forteller om barnet sitt, og at avhørslederen uttrykker seg personlig framfor som institusjonens representant, for eksempel gjennom å forklare at hun tar notater for å huske hva hun skal spørre om, og dermed viser at notatene ikke har en institusjonell funksjon, men er til personlig bruk. Slik konversasjonaliserende footing kan igjen knyttes til målsetninger for avhør av typen utredende intervju. I denne avhørstradisjonen regnes blant annet nettopp det å gjøre avhøret personlig som vesentlig for å etablere kontakt og få til et konstruktivt avhør (Milne & Bull, 1999, s.41). MacLeod viser hvordan avhørslederen finner en balanse mellom institusjonens krav til hva slags informasjon som skal gis, og fokuset på relasjonsbygging og kontaktetablering som er sentralt i utredende intervju-tradisjonen.

Disse tre studiene peker alle på at det tidvis er motstridende premisser for avhøret, som avhørslederen må håndtere. Dette kommer særlig tydelig fram i innledningsfasene siden mange av de institusjonelle avklaringene om rettigheter og plikter skal løses der. Jeg mener det er fruktbart å betegne dette som kommunikative dilemma.

6.2 Analytiske begrep og problemstillinger

Et underliggende mål for dette kapittelet er å undersøke hvorfor innledningsfasene er så ulike når de institusjonelle rammene for innledningene er like. Jeg vil i hovedsak analysere ved hjelp av begrepene *innramming*, som her handler om hvilke forståelsesrammer som tas i bruk i samtalen, og *deltakerstruktur*, som handler om de ulike taler- og lytterrollene deltakerne inntar og tilskriver hverandre. Begrepet *footing*, som kan brukes for å si noe om stil og relasjoner i samtalen, og begrepet *ansikt*, som handler om hvordan vi ivaretar vårt eget og andres sosiale selv, blir også sentrale. Samtlige begrep er gjort greie for i kapittel 2.5.

6.3 Analyse

I denne analysen skal jeg presentere sju utdrag fra ulike deler av innledningsfasene i avhørene. I alle utdragene skal avhørslederen enten samle inn eller gi informasjon.

Innhenting av personinformasjon

Å be om den avhørtes navn og fødselsdato er vanlig i starten av politiavhør. Denne innhenting av informasjon er helt klart knyttet til et institusjonelt formål – å ha etterprøvable informasjon om at en faktisk snakker med den personen det er meningen å snakke med, og å kunne finne igjen denne personen ved en senere anledning. Utdraget under viser hvordan innramming knyttet til det institusjonelle behovet brukes for å løse et kommunikativt dilemma som ligger innebygd i denne sekvensen.

Utdrag 1, Avhør 1. Per har innledet litt om opptakssituasjonen og rammet inn snakket som skal komme nå som «først da så blir det litt sånn formelt».

1. Per e: da ønsker jeg at du forteller,
2. (.) e: nå har jo vi hilst på hverandre,
3. men i forhold til filmen her at du forteller hva du heter,
4. fødselsdato personnummer,
5. hvor du bor hen,
6. (.) den type ting.
7. Aina mm
8. eja.
9. ((Aina forteller hva hun heter, fødselsdato og bosted))

Det kommunikative dilemmaet i denne sekvensen handler om at Per skal innhente personinformasjon, og at noe av dette er informasjon han har fra før av. At Per ber Aina si navnet sitt når hun har presentert seg tidligere, er potensielt problematisk siden Aina kan fortolke spørsmålet som at Per har glemt navnet hennes. Handlingen kan altså være potensielt

ansiktstruende: Ytringen kan fortolkes som at Per har glemt Ainas navn, noe som tyder på at hun ikke er viktig for ham. Det kommunikative dilemmaet blir da de motstridende kravene mellom institusjonens regler som sier at Per skal be om navnet, og vanlige høflighetsprinsipp som sier at en ikke ber om navnet til en person en alt har hilst på.

I dette utdraget løser Per dilemmaet ved å ramme inn det overordnede temaet som noe formelt, og ved å bruke opptaket som en slags tredje deltaker som krever informasjon (linje 3: «men i forhold til filmen her at du forteller hva du heter»). Med dette gjør Per Aina oppmerksom på at det er flere lytterroller her: Per er her-og-nå-lytteren, men Aina forklarer seg også til «filmen» – altså til et «framtidig publikum» (Haworth, 2013). Slik får Per fram at han ikke spør fordi *han* trenger informasjonen, men fordi *virksomhetstypen* krever det.

Per kan sies å bruke de ulike lytterrollene som begrunnelse for sitt spørsmål, og gjør med dette ansiktsbevarende arbeid. Denne tolkningen støttes av at Per i linje 2 presiserer at «nå har jo vi hilst på hverandre», som er en anerkjennelse av at de alt har etablert kontakt og at han vet hva Aina heter. Dette bevarer hans ansikt: Han spør ikke fordi han har glemt hva Aina heter – og han bevarer Ainas ansikt: Hun er ikke så uviktig at han har glemt navnet hennes.

Informasjon om hva saken gjelder

Det neste utdraget handler om hva slags sak den avhørte er innkalt for å forklare seg om. I de fleste avhørene i dette materialet sier avhørslederen noe om hva saken gjelder, altså hva som er årsaken til at denne personen skal avhøres. Påtaleinstruksens paragraf 8–10 (avhør av vitne) sier: «Før det foretas avhør av vitne, skal det gjøres kjent med hva det ønskes forklaring om». Dette viser at avhørslederen har en plikt til å orientere den avhørte om hva avhøret skal handle om.

I utdraget under vil jeg vise at avhørslederen Per orienterer seg mot to delvis motstridende formål: Han skal følge de institusjonelle føringene for organiseringen av innledningsfasen, men han skal også etablere at det er Anne som er den kunnskapsrike i denne situasjonen.

Utdrag 2, Avhør 3. Per har vist Anne hvor kameraene er og sagt litt om opptakssituasjonen

1. Per sånn er rommet,
2. (.) helt ufarlig,
3. e::: men klart det er jo- (2,0) e: vi skal jo snakke om
4. forskjellig her nå da.

5. og nå skal jeg gjøre deg s- så er det sånn forskjellige
6. formelle ting,
7. vi skal gjøre dem i avhøret kjent med.
8. nå har jo du status som 'fornærma i det her,
9. i og med at det er du som 'anmelder noe,
10. Anne m
11. Per og da skal jeg gjøre deg kjent med 'saken heter det seg
12. egentlig,
13. men nå er det først og fremst 'du som kjenner saken,
14. Anne mm,
15. Per så så da får det stå åpent,
16. vi- vi jeg er her for å høre hva du har å fortelle,
17. Anne m.

Dette utdraget starter med at Per avslutter en sekvens der han har informert om rommet de er i og om opptakssituasjonen, et tema som på K.R.E.A.T.I.V.-kurset omtales som viktig for å gjøre den avhørte trygg i situasjonen. Sekvensen har et relasjonelt og her-og-nå-fokus, og er direkte adressert til den avhørte. I linje 5–6 markerer Per en overgang. Han rammer inn det som skal komme som noe formelt («så er det sånn forskjellige formelle ting»), altså noe institusjonen pålegger ham å snakke om.

Pronomenvekslingen i denne starten underbygger overgangen til et institusjonelt forankret tema. I linje 5 sier Per «nå skal **jeg** gjøre **deg**» før han avbryter seg selv, og så rammer inn det kommende temaet som noe formelt. I linje 7 fortsetter han, men bruker da mer generelle pronomen: «**vi** skal gjøre **dem** i avhøret kjent med». Per gjør altså en veksling fra her-og-nå-personene Per og Anne til de institusjonelle rollene avhørsledere og avhørte. Dette underbygger det formelle i snakket – at dette er en type informasjon som gis i alle avhør, og dermed springer ut av kravene for virksomhetstypen avhør, ikke fra behov i denne konkrete samtalen mellom Per og Anne.

Vekslingen fra «jeg» til «vi» er en tydelig markering av at Per representerer en institusjon, og Per inntar en talerrolle der han er uttaler av yringer som institusjonen er ansvarlig for. Denne overgangen vises også ved at Per i linje 3 bruker et «vi» som peker tilbake til ham og Anne («e: vi skal jo snakke om forskjellig her nå da»), mens vi'et i linje 7 («vi skal gjøre dem i avhøret kjent med») peker til Per og andre avhørsledere. Dette uttrykker et skifte i footing, fra et fellesskap mellom Per og Anne til en framheving av at Pers institusjonelle rolle pålegger ham å si visse ting.

Omtalen av det som skal komme som «formelle ting», og vekslingen i pronomenbruk, viser at det i linje 5 – 7 skjer et skifte i innramming fra et relasjonelt ærend til et institusjonelt.

I linje 11 viser Per til det institusjonelle kravet om at saken skal presenteres for den avhørte. Pers formulering tyder på at han anser dette som en formalitet institusjonen pålegger ham: «da skal jeg gjøre deg kjent med 'saken heter det seg egentlig». Turavslutningen «heter det seg egentlig» endrer footingen i denne ytringen. Med det, viser Per at han verken er ansvarlig for eller har formulert denne ytringen – han er bare den som uttaler den. Det siste ordet i ytringen; «egentlig», er en diskursmarkør som viser at det finnes en vanlig/riktig måte å gjøre noe på, men at taleren nå skal bryte med denne. Dette utdypes i de neste linjene (linje 13, 15, 16): «men nå er det først og fremst 'du som kjenner saken, så så da får det stå åpent, vi- vi jeg er her for å høre hva du har å fortelle». Slik blir altså noe Per rutinemessig må gjennom (hva saken gjelder) en ressurs for å understreke at det er Anne som vet hva denne saken gjelder, og at Pers jobb er å høre på henne. Med ytringen i linje 13 etablerer Per at han forstår Anne som den epistemiske autoriteten (Heritage & Raymond, 2005; Stevanovic & Peräkylä, 2012), altså at hun er den med kunnskap om hva som har skjedd, og at Pers bidrag i samtalen skal anerkjenne og bygge opp om dette.

Avhørslederens formuleringer i dette utdraget antyder et kommunikativt dilemma: Skal han følge de institusjonelle rutinene eller forholde seg til det som faktisk er aktuelt i den konkrete situasjonen? Også dette kan beskrives som en konflikt mellom institusjonelle regler og profesjonelle hensyn. Pers profesjonelle kunnskap tilsier at det er den avhørte som skal ha posisjonen som den kunnskapsrike i avhøret. Hvis Per innleder om hva saken dreier seg om, vil det antyde at det er Per som har mest kunnskap om saken. I dette tilfellet lar altså Per de profesjonelle hensynene gå foran de institusjonelle når han hopper over punktet om å gjøre den avhørte kjent med saken.

Presentasjon av vitneansvaret

De neste utdragene er hentet fra det som kan omtales som presentasjon av vitneansvaret. Påtaleinstruksen sier at «Vitnet skal gjøres kjent med at når forklaringen avgis, er vitnet under straffansvar forpliktet til å si den fulle sannhet og ikke legge skjul på noe som angår saken». Som utdragene under viser, orienterer flere av avhørslederne seg mot at det ligger en potensiell ansiktstrussel i det å påpeke at den avhørte må snakke sant, siden det impliserer muligheten for at den avhørte har tenkt å lyve. Det kommunikative dilemmaet her dreier seg altså om at avhørslederen plikter å informere om vitneansvaret, samtidig som de skal unngå å skade relasjonen til den avhørte.

I utdraget under demper avhørslederen den potensielle ansiktstrusselen ved å tydeliggjøre at hun ikke er den ansvarlige for denne ytringen.

Utdrag 3, Avhør 12.

1. Pernille e: (.) nå er det sånn at det er en del ting (.) jeg som
 2. politi 'plikter å si til (.) de jeg
 3. snakker med i avhør.
 4. Astrid m.
 5. Pernille sånn formelle ting som jeg bare må si.
 6. Astrid ((kremter))
 7. Pernille e: den ene tingen er jo det her med anmelder- anmelder og
 8. vitneansvaret,
 9. Astrid m,
 10. Pernille det vil si at e (.) man er under straffeansvar hvis man
 11. 'bevisst lyver (.) for politiet.
 12. nå tror ikke jeg at du lyver for meg.
 13. j- jeg er helt sikker på at du forteller sannheten men jeg
 14. må bare si deg [at] det er straffbart å- [[å]] lyve for
 15. politiet.
 16. Astrid [m] [[m.]]
 17. Pernille =e: og det er også sånn at du ikke 'plikter å forklare deg
 18. hvis 'vil¹⁸ men (.) du ønsker- [(...)]å fortelle dette til
 19. politiet ikke sant,
 20. Astrid [mm.]
 21. mm,
 22. Pernille =.hhja,
 23. kjempefint.

I denne sekvensen starter avhørslederen Pernille med å ramme inn hvordan det kommende temaet skal forstås: «det er en del ting (.) jeg som politi 'plikter å si til (.) de jeg snakker med i avhør». Her understreker Pernille sin institusjonelle rolle, og at det er ut fra denne talerrollen Astrid skal forstå det som nå blir sagt. Pernille poengterer det ytterligere i linje 5: «sånn formelle ting som jeg bare må si». Med dette viser hun fram at hennes talerrolle nå er som uttaler, hun er ikke ansvarlig for innholdet.

Pernille fortsetter å markere hva slags status denne kommende informasjonen har i linje 7: «den ene tingen er jo det her med anmelder- anmelder og vitneansvaret». Måten dette er formulert på, rammer det inn som kjent informasjon. Diskursmarkøren 'jo' brukes vanligvis når en vil vise at noe forventes å være allment kjent. Pernille omtaler også anmelder- og vitneansvaret i bestemt form, noe en vanligvis ikke gjør med mindre referenten er etablert på forhånd (en kunne sett for seg at Pernille i stedet sa: 'det er noe som heter anmelder- og

¹⁸ (sic) – Pernille sier dette, men mente nok å si «hvis du ikke vil»

vitneansvar, og det betyr...'). Jeg tolker denne måten å presentere det kommende snakket på, som en tydeliggjøring av at dette er noe alle vitner får høre om, at dette er noe som er helt vanlig i denne virksomhetstypen.

I linje 10 forklarer så Pernille hva dette ansvaret innebærer. Umiddelbart etter denne ytringen kommer hun med en metakommentar som kan forstås som en ansiktsbevarende strategi (linje 12–13: «nå tror ikke jeg at du lyver for meg. j- jeg er helt sikker på at du forteller sannheten»), før hun igjen presiserer at hun er pliktig å informere om dette ansvaret (linje 14-15). Gjennom metakommentaren viser Pernille at hun er bevisst på at vitneansvaret kan fortolkes som at Pernille mener at Astrid lyver. Pernille understreker at det ikke er ment slik. I disse linjene er det et skifte i talerroller. I linje 1–5 markerte Pernille at hun bare var institusjonens talerør, uttaleren. I linje 12–13, derimot, inntar Pernille alle tre talerollene: Hun er både ansvarlig, forfatter og uttaler.

Pernille trekker inn seg selv helt eksplisitt i linje 12: «nå tror ikke jeg at du lyver for meg». Uansett om Astrid lyver eller forteller sannheten, vil det være rimelig å anta at et valg om å snakke sant eller ikke, ikke handler om *Pernille*, men om hva Astrid vil si til *politiet*. Når Pernille markerer seg selv som adressat for Astrids forklaring, forstår jeg det som at Pernille poengterer nettopp sitt institusjonelle ansvar i denne sekvensen. Pernille uttrykker altså at hun personlig har uforbeholden tiltro til Astrid (linje 13: «j- jeg er helt sikker på at du forteller sannheten»), men at det er *institusjonen* som må holde muligheten åpen for at ikke alle avhørte forteller sannheten.

Gjennom hele sekvensen er det mange nølinger og reformuleringer i Pernilles ytringer. Jeg tolker dette som høflighetsstrategier der Pernille markerer støtte og varsomhet ved å ikke introdusere informasjonen for brått. Dette viser at Pernille orienterer seg mot presentasjonen av vitneansvar som noe problematisk: Hun må presentere vitneansvaret, men vil ikke antyde at den avhørte lyver. Vekslingen i talerroller og innramminger er en måte å håndtere dette kommunikative dilemmaet på. Pernille viser fram at vitneansvaret er noe institusjonen pålegger henne å informere om, at hun bare er talerøret for dette, ikke ansvarlig.

I dette utdraget synes Pernille å legge mer vekt på det ansiktsbevarende enn på å formidle informasjonen. Denne tolkningen støttes av at Pernille ikke gir Astrid noe rom for å respondere på at det er straffbart å lyve for politiet. Pernilles ytring i linje 17 følger rett etter

ytringen i linje 15 – det er ingen pause der Astrid kan komme med sitt bidrag. Vitneansvaret etableres dermed ikke som eget tema i interaksjonell forstand: Det er ikke noen utveksling der deltakerne sammen etablerer en forståelse av vitneansvaret. I linje 18–19 åpner Pernille for et innspill fra Astrid, men da er temaet endret til å handle om at Astrid frivillig forklarer seg for politiet («men (.) du ønsker- [(...)]å fortelle dette til politiet ikke sant»).

Det neste utdraget jeg vil presentere viser at ikke alle avhørsledere i like stor grad orienterer seg mot presentasjonen av vitneansvaret som noe potensielt ansiktstruende.

Utdrag 4, Avhør 4

1. Peggy og så skal jeg gjøre deg kjent med noen rettigheter du har
2. som vitne.
3. =eller som fornærmet i saken.
4. e: og noen plikter.
5. når en når en forklarer seg:- velger å forklare seg for
6. politiet så må en snakke 'sant.
7. (0,5)
8. Alise m.
9. Peggy når en er vitne eller fornærmet.
10. og det skjønner du sikkert at sånn må det være.
11. Alise m.
12. Peggy du må ikke legge 'skjul på noen ting,
13. og e heller ikke- (0,5) altså en kan bli straffa 'sjøl rett
14. og slett hvis en e: inngir falsk anmeldelse.
15. Alise m.
16. Peggy mm.
17. .hh så det skal du være klar over.
18. e: og det sier ikke jeg-
19. jeg sier ikke dette for at jeg tror at du skal sitte her og
20. lyve,
21. men du skal være kjent med at sånn 'er det.
22. Alise m.
23. Peggy mm.

Dette utdraget skiller seg fra det forrige ved at avhørslederen ikke like tydelig orienterer seg mot noe underliggende dilemma. Peggy forklarer vitneansvaret enkelt i linje 6: «så må en snakke 'sant». Trykket på ordet sant, og pausen i linje 7, markerer at denne informasjonen er viktig. Alise responderer med et kort tilbakekoblingssignal før Peggy fortsetter. Metakommentaren «og det skjønner du sikkert at sånn må det være» i linje 10 er formulert slik at Alise får svært lite handlingsrom i å utforme en respons. Formuleringen prefererer et bekræftende svar, som også Alise kommer med. Peggy antyder altså ikke at det er noe problematisk eller sensitivt med temaet sannhet/løgn, og åpner ikke for at Alise kan ha innspill om dette.

I det forrige utdraget fant jeg at avhørslederen skilte mellom det hun selv mente, og det hun som institusjonens representant plikter å si. I dette utdraget er ikke et slikt skille tydelig. Peggy starter med å si «og så skal jeg gjøre deg kjent med noen rettigheter du har som vitne». Dette er en innramming av hva det påfølgende snakket skal handle om, men det er ingen klar markering av hvem som er ansvarlig for innholdet. På samme måte er det også i avslutningen utydelig hvem som er ansvarlig for ytringene. I linje 17–21 avrunder Peggy med å si noe om hva som er formålet med informasjonen hun nettopp har gitt: at det er noe Alise skal «være klar over» (linje 17) og «være kjent med at sånn ‘er det» (linje 21). Gjennom disse formuleringene poengterer Peggy at vitneansvaret er informasjon Alise skal kjenne til, men hun sier lite om opphavet til informasjonen.

Peggy gir altså informasjonen om vitneansvaret uten dempere eller ansiktsbevarende strategier. Mot slutten av sekvensen (linje 17–21) påpeker Peggy at denne informasjonen ikke er motivert av noe lokalt i situasjonen: «jeg sier ikke dette for at jeg tror at du skal sitte her og lyve». Her ser Peggy ut til å tematisere at instruksjonen om å snakke sant kan forstås som en mistanke om løgn, og poengterer at hun ikke mistenker at Alise lyver. Slik orienterer hun seg mot det jeg kaller det underliggende kommunikative dilemmaet.

Rett til å få hjelp av bistandsadvokat

Vitneansvaret er altså noe alle avhørte skal informeres om. Et annet slikt obligatorisk element i innledningene til avhør, er rettigheten til å få hjelp av en bistandsadvokat. I innledningen skal den avhørte få presentert denne rettigheten, og få vite at hun har rett til å ha bistandsadvokaten til stede under avhøret. Påtaleinstruksjonen formulerer dette slik:

I saker som nevnt i straffeprosessloven § 107a første og annet ledd skal fornærmede og etterlatte før forklaring gis, gjøres kjent med sin rett til å få bistandsadvokat. Det samme gjelder den som et besøksforbud skal beskytte, i saker som nevnt i straffeprosessloven § 107a femte ledd. De skal også gjøres kjent med sin rett til å vente med å forklare seg til advokaten er til stede.¹⁹

I utdraget som følger, gir avhørslederen først informasjonen om retten til bistandsadvokat, og bruker så sin profesjonelle erfaring som begrunnelse for hvorfor Aina ikke bør benytte seg av denne rettigheten.

Utdrag 5, Avhør 1

¹⁹ Straffeprosessloven § 107a dreier seg blant annet om saker som seksuelle overgrep, vold og frihetsberøvelser.
100

1. Per e: ((drikker)) (2,0) i en sak av en sånn type som det her da,
 2. så:: så har du rett på noe som heter 'bistandsadvokat,
 3. det vil si en advokat som skal ivareta dine rettigheter og::
 4. din rolle oppi det her,
 5. som er kostnadsfritt altså det det det offentlige som
 6. betaler.
 7. (.) e: det skal du (.) gjøres kjent med at du har rett til å
 8. ha.
 9. også nå,
 10. under avhør,
 11. hvis om du ønske,
 12. men da er vi nødt til å få fatt i noen.
 13. Aina ja.
 14. Per men sånn generelt kan jeg si at nå er det først og fremst 'du
 15. som (.) som vet hva som har skjedd,
 16. Aina mm
 17. Per e så bistandsadvokaten er kanskje (.) mere viktig etterhvert,
 18. Aina [m]
 19. Per [i forhold] til å følge opp videre for deg.
 20. Aina m
 21. Per hvis du syns det e:: ikke er problematisk å å å prate sammen
 22. med meg her nå.
 23. Aina ja.
 24. (1,0)
 25. Per er det greit at vi fortsetter uten å ta kontakt med
 26. bistandsadvokat nå?
 27. Aina ja.
 28. Per ja.
 29. (0,5)
 30. du må bare si fra hvis at du føler et behov for 'det,
 31. eller andre ting underveis og,
 32. Aina mm
 33. Per trenger du pause,

Per presenterer her først retten til å ha bistandsadvokat, og i linje 7 rammes dette inn som en formalitet («det skal du (.) gjøres kjent med at du har rett til å ha»). Denne innrammingen viser at Per ytrer seg som institusjonens representant, og dermed at snakket er noe formelt og rituelt. Per går videre med å si at Aina også kan ha advokat til stede under avhøret, og peker så på det potensielt problematiske med det: «men da er vi nødt til å få fatt i noen» (linje 12). Med ytringen i linje 12 tydeliggjør Per et potensielt problem som kan oppstå om Aina vil benytte seg av rettigheten sin: De har ikke en bistandsadvokat tilgjengelig der og da. Dette er altså det kommunikative dilemmaet Per forholder seg til: Han skal formidle rettigheten, men han vet at det er praktiske vansker forbundet med å ta i bruk rettigheten. Ved å påpeke dette for Aina, blir dette dilemmaet noe også hun må ta stilling til.

Ainas «ja» i linje 13 behandles som et tilbakekoblingssignal av Per i og med at han går videre med temaet, i stedet for å behandle det som et 'ja, jeg vil ha bistandsadvokat nå'. Per starter i

linje 14 å argumentere for hvorfor bistandsadvokat ikke er nødvendig på dette tidspunktet. Han påpeker at det er Aina som er den kunnskapsrike her, og sier dermed implisitt at bistandsadvokaten ikke kan bidra med mye under avhøret. I denne ytringen trekker Per inn sin profesjonelle kunnskap og erfaring: «sånn generelt kan jeg si», og viser at han har erfaring med slike situasjoner. Det er en endring i footing her: I starten er Per bare uttaler av noe institusjonen pålegger ham å informere om, men fra linje 14 inntar han også posisjonene som ansvarlig og forfatter og tar dermed et større personlig ansvar for informasjonen.

Til nå i sekvensen har det vært svært lite rom for Aina til å respondere på det Per sier. I linje 21–22 sier Per noe som kan fortolkes som et initiativ som ber om Ainas mening på om de kan gjennomføre avhøret uten bistandsadvokat tilstede. Ainas respons i linje 23, den påfølgende pausen og Pers reformulering av spørsmålet i linje 25–26 tyder på at det er noe problematisk her.

Per sier i linje 21–22: «hvis du syns det e::: ikke er problematisk å å å prate sammen med meg her nå.». Denne ytringen har verken en klar spørreintonasjon eller -syntaks, men Ainas respons i linje 23 tyder på at hun fortolker det som et initiativ hun skal besvare. Responsen hennes er likevel vanskelig å tolke – tydeligere responser ville vært «jo», som hadde betydd at hun syntes det var problematisk å snakke med Per, eller «nei», som ville betydd at hun ikke syntes det var problematisk. Tvetydigheten i Ainas respons kan tyde på at hun ikke forsto Pers ytring i linje 25–26 som et spørsmål.

Pausen i linje 24 og reformuleringen av spørsmålet i linje 25 («er det greit at vi fortsetter uten å ta kontakt med bistandsadvokat nå?») forstår jeg som en reparasjon, som kan handle om at Ainas respons var inadekvat, men også at Per selv så sitt første spørsmål som ledende. Pers ytring i linje 21–22 har en preferanse for et bekræftende svar – noe Aina også kommer med. I tillegg kan en si at uttrykket «prate sammen med meg» hverdagsliggjør avhøret, og får spørsmålet om bistandsadvokat til å handle om relasjonen mellom Aina og Per. Postsekvensen i linje 30–33 støtter at Per anså spørsmålet i linje 21–22 som ledende, siden Per her igjen åpner for at Aina kan ombestemme seg i spørsmålet om bistandsadvokat. I denne sekvensen forhandler dermed Per og Aina seg fram til et eksplisitt spørsmål om Aina ønsker bistandsadvokat.

Avslutningen av denne sekvensen (linje 25–33) kan fortolkes som at Per her orienterer seg mot et annet kommunikativt dilemma, nemlig forholdet mellom å informere og å påvirke. Per er lovpålagt å gi Aina noe informasjon om hennes rett til å ha bistandsadvokat til stede under avhøret. Men Per bidrar med mer enn dette – han trekker inn kunnskap han som profesjonell har (tydeligst i linje 17: «så bistandsadvokaten er kanskje (.) mere viktig etter hvert,»). Denne informasjonen kan fortolkes som nyttig informasjon fra en som kjenner systemet til en som ikke gjør det, men det kan også fortolkes som et forsøk på å påvirke Ainas svar. Jeg forstår Pers gjentakelse av spørsmålet (linje 25–26) og avsluttende kommentar (linje 30–31) som tydeliggjøring av at han ikke ønsker å påvirke, og at det er Aina som selv skal ta denne beslutningen.

I det neste utdraget har den avhørte allerede skaffet seg bistandsadvokat, og vedkommende er til stede. Avhørslederen Paula skal her informere om at retten til bistandsadvokat kommer an på hva slags sak dette er.

Det er flere element ved situasjonen i dette avhøret som gjør denne informasjonssekvensen vanskelig. Paula vet på dette tidspunktet i avhøret ikke nok om saken til å kunne si om Amira har rett til å få dekt utgifter til advokathjelp. Retten til bistandsadvokat må dermed formidles med et forbehold om at saken er alvorlig nok. At bistandsadvokaten alt er til stede, gjør det også mer krevende, både fordi Amira på et vis alt har benyttet seg av retten, og fordi bistandsadvokaten deltar aktivt i samtalen. De institusjonelle premissene (at Amira skal få denne informasjonen) er altså delvis i utakt med premissene i situasjonen. I tillegg snakker ikke Amira flytende norsk. I andre deler av avhøret tilpasser Paula språket sitt og velger enkle ord og ber Amira bekrefte at hun forstår hva Paula sier. I dette utdraget kan det se ut til at denne komplekse informasjonen er vanskelig å forenkle.

Utdrag 6, Avhør 2. Berit er Amiras bistandsadvokat

1. Paula og så er det jo sånn at i dag så har du med deg en
2. bistandsadvokat,
3. hva var fornavnet ditt?
4. Berit Berit.
5. Paula Berit.
6. Berit.
7. Berit Berit Andersen.
8. Paula ja.
9. og det 'er sånn,
10. nå vet ikke jeg om hva du har å så fortelle meg i dag,
11. Amira m
12. Paula men det er sånn at det er ikke noe sånn ubetinga e:m at du
13. får oppnevnt den forsvareren- nei eh forsvareren,

14. 'bistandsadvokaten,
15. beklager,
16. Amira? m
17. Paula på- at det at det 'offentlige eller staten betaler det.
18. Amira m
19. Paula det avhenger litt av 'sakens 'art,
20. Amira m
21. Paula jeg vet ikke om dere har snakka [noe om det.]
22. Berit [jo men men:] det er det er
23. ikke noe problem i den saken her.
24. Paula [[nei.]]
25. Berit [[så du]] skal 'ikke betale meg,
26. det kan du være helt [sikker-]
27. Paula [eja.]
28. jeg ville bare opp-
29. jeg vil bare [oppl- (.) jeg vil bare opplyse om det .hhja
30. Berit [JA DA du må bare gjør det men vi-]
31. Paula for sånn i etterkant og så er det ikke sikkert at man får
32. oppnevnt en: bistandsadvokat da.
33. men jeg har i alle [fall nevnt-]
34. Berit [men du vet] også så er det slik at e: (.)
35. hvis det her vise seg at det ikke er en bistandsadvokatsak,
36. Paula mm
37. Berit så har vi- har hun rett på tre timer [(.)] fri rettshjelp
38. sånn at uansett så-
39. Paula ['ja.]
40. ja.
41. Berit 'du- advokaten e- (.) 'jeg skal ikke koste 'deg noen ting.
42. Paula nei.
43. Amira (tusen takk)
44. Berit så bare-
45. Amira? @
46. Berit men du må bare fortelle dem [reglene.]
47. Paula [men jeg må si det for at det er
48. ikke- det er ikke- det avhenger litt av saken da.
49. Berit m
50. Paula om man får oppnevnt det.
51. Berit ja.
52. Paula men det kan dere ta litt sånn etterpå og.
53. Berit m.
54. Paula e:,

I dette utdraget veksler avhørslederen mellom å henvende seg til Amira og til bistandsadvokaten. Dette gir flere redefineringer av hvem som er de aktive deltakerne i samtalerommet. Det å ha ulike adressater, med ulik bakgrunnskunnskap, ser ut til å gi nye typer kommunikative dilemma som er knyttet til hva slags informasjon som må gis, og på hvilke måter. I dette utdraget veksler avhørslederen mellom å gi informasjon og å gjøre rede for det institusjonelle rammeverket som krever at denne informasjonen gis. Jeg vil nå vise hvordan dette helt konkret foregår i utdraget.

Paula starter med å konstatere at Amira har med bistandsadvokat (linje 1–2). Her omtaler Paula Amira som «du», og bistandsadvokaten ved rollen «en bistandsadvokat». Det er altså Amira som posisjoneres som adressat, mens Berit er en ratifisert, men ikke adressert lytter. Paula henvender seg så til Berit for å få navnet hennes (linje 3–8), og redefinerer da samtalerommet til å omfatte Berit og Paula. Paula vender så tilbake til å gi informasjon til Amira (linje 9–20). Her er igjen Amira adressaten, Paula omtaler Amira som «du» og omtaler bistandsadvokater generelt (en kunne sett for seg at Paula sa noe som 'det er ikke ubetinga at du får oppnevnt Berit videre i denne saken'). I denne delen responderer Amira med korte tilbakekoblingssignal, noe som viser at Amira aksepterer rollen som adressat. Tilbakekoblingssignalene sier likevel lite om hva Amira forstår av denne informasjonen.

I linje 21–24 forandres deltakermønsteret igjen. Paula spør om «dere har snakka noe om det», en ytring som kan være rettet både mot Berit og Amira. Bistandsadvokatens første respons (linje 22–23: «det er ikke noe problem i denne saken her») er rettet mot Paula og relaterer seg til de institusjonelle rammene: Berit antyder at denne saken er av en slik alvorlighetsgrad at bistandsadvokat skal dekkes. Bistandsadvokatens neste ytring (linje 25: «så du skal 'ikke betale meg») er rettet mot Amira, og er en avklaring av hvilke konsekvenser dette har for Amira. Ved å si dette, viser Berit at hun mener informasjonen fra Paula kan få Amira til å tro at hun må betale for advokattjenestene. Berit viser dermed at denne informasjonen ikke nødvendigvis forstås som en formalitet som Paula må gjennom, men at det for Amira kan fortolkes svært konkret.

Avhørslederen fortsetter så med en redegjørelse (linje 28–32) for hvorfor hun ga denne informasjonen. Denne redegjørelsen poengterer avhørslederens ansvar for å ikke gi den avhørte falske forhåpninger om framtidig rettshjelp. Pronomenbruken her (linje 31: «sånn i etterkant og så er det ikke sikkert at **man** får oppnevnt») viser at redegjørelsen ikke er rettet mot Amira, men er av mer generell art. Paula avslutter redegjørelsen med å oppsummere «men da har jeg i alle fall nevnt-» (linje 33). Denne metakommentaren viser at Paula forholder seg til en større kontekst enn den umiddelbart situasjonelle: Hun viser at det å ha gitt informasjon er vesentlig, uavhengig av Amiras behov. Paula imøtegår her en mulig, framtidig kritikk og konstaterer at uavhengig av hvilken relevans denne informasjonen har nå, så har Paula ivaretatt sitt institusjonelle ansvar med å informere om dette. Bistandsadvokatens respons i linje 34–38 er klart rettet mot Paula, og Amira omtales her som

«hun» (linje 37). I denne sekvensen er det altså avhørslederen og bistandsadvokaten som forhandler om rammene for bistandsadvokatens deltakelse og behovet for informasjon om retten til bistandsadvokat. Bistandsadvokaten avslutter denne forhandlingen med igjen å poengtere for Amira at hun ikke skal betale advokaten.

I linje 46–50 orienterer Berit og Paula seg på nytt mot det institusjonelle rammeverket, og Berit anerkjenner at det er Paulas rolle å gi slik informasjon. Formuleringen «men du må bare fortelle dem reglene» (linje 46) antyder at det ikke egentlig er Amira som er adressat, men fornærmede som gruppe. Her orienterer Berit seg mot det institusjonelle nivået – dette handler ikke om Amiras sak spesielt, men om hvilken informasjon fornærmede generelt skal få.

Dette utdraget viser at bistandsadvokatens tilstedeværelse kan gi andre kommunikative dilemma, og åpne for andre måter å håndtere kommunikative dilemma i samtalen. I flere av utdragene over har avhørslederne forklart relevansen av informasjon og dermed forsøkt å unngå misforståelser. I dette utdraget gjør bistandsadvokaten denne jobben: Bistandsadvokaten forsikrer Amira om at hun ikke får noe økonomisk krav, og oversetter dermed hva avhørslederens informasjon betyr for henne. Avhørslederens redegjørelse for hvorfor hun må ha fokus på det institusjonelle er rettet mot bistandsadvokaten, og de to, som begge er profesjonelle, viser en gjensidig forståelse for hverandres roller.

I utdragene over har forholdet mellom de institusjonelle premissene og den profesjonelles erfaring framstått som noe potensielt problematisk fordi de innebærer ulike prioriteringer. I utdraget under veksler avhørslederen mellom å støtte seg på institusjonelle og profesjonelle rammeverk for å få ekstra tyngde bak informasjonen om rettigheter.

Utdrag 7, Avhør 10

1. Pia så skal du vite det, at du har krav på bistandsadvokat.
2. Anniken m
3. Pia har du fått vite det før kanskje?
4. Anniken ((ytring fjernet pga anonymisering))
5. Pia ikke sant.
6. Anniken m
7. Pia så da vet du jo det.
8. Anniken mm.
9. Pia alle som har opplevd noe sånn lignende som det du har
10. opplevd,
11. xxx bistandsadvokat,
12. du kan også få med deg en bistandsadvokat her under dette
13. avhøret hvis du skulle ønske det,

14. (1,0)
15. Pia hva tenker du om det?
16. Anniken jeg føler egentlig ikke noe behov for det nå,
17. jeg- s- jeg jeg tak- jeg har ikke fått noen veldig 'reaksjon
18. ennå,
19. jeg: [(1,0)] har distansert meg veldig tror jeg så:
20. Pia [.hh nei.]
21. .hh ja (1,0) .hh ja og- (...) oppfatter jeg deg riktig at det
22. går greit for deg å snakke om dette [nå] (.) 'uten
23. bistandsadvokat.
24. Anniken [ja.]
25. ja,
26. (1,0)
27. Pia men du skal vite hvertfall at du [[kan]] få det,
28. Anniken [[mm,]]
29. mm,
30. Pia og du kan når som helst ta kontakt med en og det betaler det
31. offentlige.
32. Anniken mm,
33. Pia .hh ja.
34. har du tenkt noe på det?
35. om du har noen du kjenner som du kjenner til eller,
36. Anniken jeg kje-
37. jeg kjenner mange jurister- ingen bistandsadvokater,
38. Pia ja.
39. nei.
40. Anniken jeg- det jeg har 'tenkt- jeg visste ikke- men da tenkte jeg
41. jo,
42. hvis det blir en eventuell rettsak så (...) så har jeg behov
43. for det.
44. Pia skjønner.
45. jeg tenker det Anniken uansett om det- når du har opplevd det
46. du har,
47. så er det lurt av deg å kontakte bistandsadvokat.
48. Anniken mm,
49. Pia for de kan hjelpe deg med 'veldig mye underveis i
50. etterforskningen,
51. Anniken m,
52. Pia et sted som du kan få råd,
53. de kan hjelpe å søke om forskjellig [(.)] erstatning og,
54. Anniken [mm,]
55. Pia og sånt noe som du kan ha,
56. Anniken ja,
57. Pia så det at det:: det ville jeg anbefalt deg.
58. Anniken mm
((Pia fortsetter å snakke, og anbefaler Anniken å ta seg god tid med
valget. Anniken kommer med tilbakekoblingssignal, men svarer ikke på om
hun faktisk vil ta kontakt med en bistandsadvokat))

Jeg skal først vise hvordan avhørslederen Pia i dette utdraget veksler mellom ulike talerroller. I den innledende informasjonen om retten til bistandsadvokat (linje 1–13) gjør ikke Pia sin talerrolle eksplisitt. Hun vektlegger i stedet Annikens rett til informasjon: «så skal du vite det,» (linje 1). Når hun gir informasjonen, poengterer Pia at retten til bistandsadvokat er en rett som gjelder alle som er i Annikens situasjon (linje 9: «alle som har opplevd noe sånn

lignende»), og dermed at informasjonen og rettigheten er allmenn. I linje 12–13 viser Pia at dette også gjelder Anniken spesifikt: «du kan også få med deg en bistandsadvokat her under dette avhøret hvis du skulle ønske det». Hun gir Anniken plass til å reflektere over dette, med en pause i linje 14, og så en direkte oppfordring til å reflektere over denne muligheten: «hva tenker du om det?» (linje 15).

Den neste informasjonssekvensen er fra linje 27 til 35. Her poengterer Pia at selv om Anniken takker nei til å ha advokat til stede under avhøret, så har hun fortsatt rett til å få hjelp av bistandsadvokat seinere. Igjen formuleres dette som noe Anniken har rett til å vite om (linje 27: «men du skal vite hvertfall at du kan få det»), og Pia oppfordrer Anniken til å reflektere over rettigheten (linje 34: «har du tenkt noe på det?»).

I begge disse sekvensene viser Pia fram det institusjonelle og generelle ved denne rettigheten. Samtidig understreker hun at dette ikke bare er en formalitet, men at det er en faktisk og konkret mulighet Anniken har. Pia inntar en nøytral footing, hun gir informasjon som hun viser er av generell art, men også er relevant for Anniken. Som nevnt handler footing om hvordan vi posisjonerer oss i forhold til informasjonen; hvilket ansvar vi tar for den og hvordan vi stiller oss til den. Jeg vil hevde at Pia her tar i bruk en footing der det er den avhørte som er den kompetente og den med beslutningsmyndighet, mens Pia selv formidler informasjon mest mulig nøytralt. Dette underbygges både av at Pia ikke omtaler sin egen tallerrolle, og av at hun gir Anniken plass til å reflektere over informasjonen hun får.

I linje 45 endrer denne footingen seg. Pia har tidligere (linje 34) bedt Anniken reflektere over valg av framtidig bistandsadvokat, og Annikens svar antyder at hun ikke tror hun har behov for advokat ennå (linje 42–43: «hvis det blir en eventuell rettsak så (...) så har jeg behov for det»). Pia knytter an til dette og kommer så med en lengre informasjonssekvens (linje 44–55) om hva en bistandsadvokat kan gjøre. I denne sekvensen gjør Pia det tydelig at hun både er ansvarlig, forfatter og uttaler av informasjonen: «jeg tenker det Anniken» (linje 45) og «så det at det:: det ville jeg anbefalt deg.» (linje 57). Her bruker Pia sin profesjonelle erfaring og systemkunnskap, og forklarer at en bistandsadvokat er nyttig, uavhengig av om det blir rettsak eller ikke. Mens Pia altså i starten av utdraget inntok en nøytral posisjon, gir hun her et konkret råd og har med det forlatt den nøytrale posisjonen.

Pia bruker sin profesjonelle erfaring til å gi tyngde til informasjonen, og hun avslutter med å gi et konkret råd om å ta kontakt med en bistandsadvokat. Dermed råder Pia Anniken til å gjøre det motsatte av det Anniken selv hadde antydnet at hun ville. Dette er en annen strategi enn den Pia hadde tidligere i utdraget. Da Anniken tidligere i sekvensen sa at hun ikke ønsket bistandsadvokat til stede under avhøret (linje 16), og begrunnet dette med at hun ikke hadde noen sterk psykisk reaksjon på det som har skjedd, ba Pia bare om en bekreftelse på at dette betydde at avhøret kunne gjennomføres uten bistandsadvokat. Pia brukte ikke denne anledningen til å si noe om hva en bistandsadvokat kan gjøre under et avhør, og hun problematiserte ikke Annikens tanker om at behovet for bistandsadvokat har å gjøre med hva slags psykisk reaksjon den avhørte har hatt.

Vekslingene i dette utdraget kan se ut til å være motivert av det underliggende kommunikative dilemmaet om at det er lite ønskelig å avbryte et avhør for å få tak i en bistandsadvokat, selv om den avhørte har rett til det. På samme måte som i Utdrag 5, men mer implisitt, får avhørslederen fram at en bistandsadvokat er nyttig, men ikke under selve avhøret. Slik kan en si at Pia påvirker Annikens beslutninger gjennom å være strategisk i hva hun gir ytterligere informasjon om.

I dette utdraget endrer footingen seg fra en nøytral, informasjonsfokuset footing til en rådgivende. Endringen gjøres ved at avhørslederen trekker inn sin profesjonelle kompetanse og erfaring. Et annet kommunikativt dilemma her handler dermed om å finne balansen mellom idealene om å være en nøytral avhørsleder, og en profesjonell som kan bidra med erfaring og systemkunnskap.

6.4 Kommunikative dilemma i innledningsfasene: Diskusjon

Hovedfunnene i dette analysekapittelet kan oppsummeres slik: I Innledningsfasene i politiavhørene er det flere kommunikative dilemma, som ser ut til å dreie seg om at det finnes både profesjonelle og institusjonelle vilkår for samtalen. I noen tilfeller leder de kommunikative dilemmaene til interaksjonelle problem, mens de i andre tilfeller løses på måter hvor avhørslederen klarer å balansere de ulike formålene som ligger til grunn for dilemmaet. I analysen har jeg pekt på hvordan dette gjøres. I diskusjonen vil jeg gå nærmere inn på hva de kommunikative dilemmaene skyldes.

Kommunikative dilemma handler om motsetninger i premissene for avhørene (Linell, 2011, s. 572) – blant annet at avhørslederen må håndtere ulike, og ofte motstridende, målsetninger. De institusjonelle målsetningene er ganske lette å få øye på. De er festet i lover og regler, og avhørslederen får derfor opplæring i disse. Men i alle samtaler er det også noen mer implisitte regler til stede, som handler om hvordan vi organiserer interaksjonen. I tillegg er avhørene preget av det profesjonelle rammeverket, tydeligst sett gjennom det avhørslederne har lært om god kommunikasjon og god samtaleledelse på K.R.E.A.T.I.V.-kurset.

De ulike sekvensene jeg har sett på, har handlet om hvordan personinformasjon innhentes, hvordan saken presenteres, hvordan vitneansvaret presenteres og hvordan retten til bistandsadvokat presenteres. I de to første temaene ligger det problematiske i hvem som har kunnskap om hva. Når avhørslederen ber om navnet til den avhørte, vet begge at dette er kjent informasjon for avhørslederen – avhøret er jo avtalt på forhånd, og de har hilst på hverandre. Når avhørslederen skal informere om hva saken gjelder, er problemet at dette er informasjon den avhørte ofte er opphavspersonen til. I begge disse tilfellene begrunnes slike spørsmål med at det er formaliteter som virksomhetstypen krever. Avhørslederen orienterer slik den avhørte om at avhøret ikke bare er en samtale mellom avhørt og avhørsledere, men også en samtale for et framtidig publikum. Stokoe (2013, s. 175) viser at det å redegjøre for at noe må sies fordi det skal være med på opptaket, er vanlig også i britiske avhør. Det underbygger at forholdet mellom her-og-nå'et og den framtidige bruken av avhøret, kan føre til kommunikative dilemma i virksomhetstypen avhør.

I vitneansvarsekvensene oppstår det problematiske fordi det er grunnleggende ansiktstruende å antyde at den avhørte lyver. I en studie der voldsutsatte kvinner, og ansatte ved krisesentre ble intervjuet om møtet med politiet, finner Geir Aas at nettopp informasjonen om vitneansvaret er problematisk:

I innledningen på politiavhøret kommer straffesaksproblemet nokså brutalt og skremmende til uttrykk, hvor politiet skal informere om straffeprosessens krav til vitneplikten. Da skal politiet også informere om konsekvensene av å forklare seg falskt, noe som åpenbart er egnet til å skremme den voldsutsatte. Hvis ikke politiet kommuniserer disse reglene på en god måte, kan kommunikasjonen utvikle seg i gal retning fra første stund. (Aas, 2014, s. 41)

Aas skriver her at informasjon om vitneplikten «åpenbart er egnet til å skremme den voldsutsatte». Det er like åpenbart at dette ikke er intensjonen bak lovgivningen. Hvordan

kan en da gi informasjonen uten å skremme? Analysene viser at mange avhørsledere tyr til en tydeliggjøring av talerrollene: Avhørslederen er tydelig på at dette er informasjon som institusjonen pålegger henne å gi, og at alle fornærmede får den samme informasjonen. På den måten viser avhørslederen at informasjonen *ikke* er spesielt rettet mot den personen som sitter i rommet.

I sekvensene med spørsmål om å ha bistandsadvokat til stede orienterer avhørslederne seg mot et dilemma som handler om at denne rettigheten kan være praktisk vanskelig å overholde. Linda Jönsson (1988) analyserer avhørsledernes presentasjon av avhørtes rett til å ha forsvarer til stede (omtalt i innledningen til dette kapittelet). Hun viser at avhørslederen stiller ledende spørsmål og i noen tilfeller konkluderer på vegne av den avhørte, slik at den avhørte gir det svaret som avhørslederen ønsker. I mitt materiale er det ikke eksempler på at avhørslederen på en så tydelig måte tar beslutningen for den avhørte. Derimot synliggjør avhørslederne ofte de praktiske problemene ved å skulle få tak i bistandsadvokat, noe som kan fortolkes som en måte å lede den avhørte på. I disse sekvensene deler også avhørslederne sin erfaringskunnskap, både som argument for hvorfor den avhørte ikke trenger bistandsadvokat under avhøret, og for hvorfor hun bør skaffe seg bistandsadvokat senere. Slik kan en si av avhørslederen fortolker informasjonen for den avhørte, og gir erfaringsbaserte råd om hvordan det er lurt å bruke denne rettigheten.

Institusjonelle og profesjonelle premisser for situasjonen

Utdragene i dette kapittelet viser hvordan avhørslederen håndterer kommunikative dilemma som er knyttet til de institusjonelle og de profesjonelle premissene. Det institusjonelle rammeverket bestemmer hvilken informasjon de avhørte skal få, hvilke rettigheter de har, og at rettsikkerhet ivaretas blant annet gjennom at alle avhørte får samme informasjon, på samme tid i avhøret. Det profesjonelle rammeverket handler om at avhørslederen er en erfaren profesjonell med både teoretisk kunnskap og erfaring. Den profesjonelle avhørslederen vet noe om hva som er viktig i avhøret (for eksempel at bistandsadvokat er nyttig etter hvert, men ikke under avhøret), og vet at en trygg relasjon er viktig for et godt avhør (og vil derfor ikke stille spørsmål som kan være ansiktstruende).

Disse to rammeverkene kan være innbyrdes motstridende: Det institusjonelle behovet for en upåvirket forklaring gir andre hensyn enn den profesjonelles kunnskap om hvor viktig det er å være en samtalepartner som gir tillit og trygghet. Avhørslederen skal løse oppgaven

institusjonen fastsetter, men uten å ødelegge andre ting som er viktig for at den avhørte vil fortelle: opplevelsen av å bli trodd og av å bli møtt med forståelse og empati (Aas, 2014; Christianson & Holmberg, 2008; Grøvdal, 2012; Haugen, 2007).

Jeg fortolker det derfor som en orientering mot det profesjonelle rammeverket når avhørslederne redegjør for hvorfor de må be om, eller komme med visse typer informasjon. På denne måten tar avhørslederne hensyn til det de vet er formålstjenlig i avhøret, samtidig som de utfører sine institusjonelle plikter. Dette stemmer overens med Sarangi og Roberts observasjon om at forpliktelsene til den profesjonelle kunnskapen må utøves innenfor de institusjonelle rammene (1999, s. 16).

I Georgina Heydons (2005) materiale er innledningsfasene svært rutiniserte, og avhørslederne formulerer for eksempel vitneansvaret på samme måte i ulike avhør. Om de avhørte uttrykker at de ikke forstår, gjentar avhørslederen informasjonen på samme måte. Heydon mener at dette viser at avhørslederne bare tar hensyn til sin rolle som politiets representant, og i for liten grad tar hensyn til andre deler av jobben som avhørsledere: for eksempel at de har ansvar for å sikre rettsikkerheten og menneskerettighetene til den avhørte (Heydon 2005, s. 209). Heydon beskriver et kommunikasjonsmønster der det ser ut til at avhørslederne først og fremst vil være sikre på at de har gjort det institusjonen pålegger dem, og derfor følger de institusjonelle retningslinjene til punkt og prikke, uten situasjonelle tilpasninger. I mitt materiale varierer formuleringene og innholdet i innledningene mye mer enn hos Heydon. Jeg kan likevel ikke si at variasjonen betyr at avhørslederne i mitt materiale er bevisste på at den avhørte skal forstå; kanskje har variasjonen i mitt materiale mer å gjøre med at avhørslederne får lite opplæring i hvordan de faktisk skal presentere rettigheter og plikter.

Talleroller og informasjonens status

Store deler av innledningsfasene er preget av en veksling mellom hvilke talleroller avhørslederen markerer at hun inntar. Jeg mener at avhørslederen gjennom slike vekslinger markerer om informasjonen hun kommer med, er relevant eller ikke relevant for den avhørte. Goffman hevder at en presisering av hvem en taler snakker på vegne av, også innebærer å peke ut hvilken rolle lytteren forstås å ha:

In thus introducing the name or capacity in which he speaks, the speaker goes some distance in establishing a corresponding reciprocal basis of identification for those to whom this stand-taking is addressed. To a degree, then, to select the capacity in which

we are to be active is to select (or attempt to select) the capacity in which the recipients of our actions are present (Goffman, 1981, s. 145)

Goffman peker altså på at talerroller og lytterroller henger tett sammen. Når den profesjonelle i samtalen tydeliggjør at hun snakker på vegne av institusjonen, innebærer det at den hun snakker til, adresseres i sin institusjonelle rolle; altså som en generalisert «avhørt».

I utdragene i dette kapitlet kommer dette fram i vekslinger mellom om avhørslederen angir seg selv som ansvarlig eller ikke. Når avhørslederen tydeliggjør at hun bare er uttaler og at det hun sier derfor har sitt opphav i institusjonelle krav til situasjonen, er det en måte å si at denne informasjonen kanskje ikke er relevant eller passende i den aktuelle situasjonen. Når avhørslederen derimot presiserer at hun selv inntar rollen som ansvarlig og forfatter, viser det at informasjonen faktisk er relevant i denne situasjonen, for denne personen. I de tilfellene der avhørslederen ikke tydeliggjør hvilke talerroller som er i sving, får informasjonen en mer nøytral karakter.

Dette har å gjøre med samtaleprinsippet adressivitet, eller mottakertilpasning («recipient design»). Som samtalepartnere forventer vi at det noen sier til meg, blir sagt til meg fordi det er relevant for meg, i denne situasjonen. At ytringer utformes med tanke på adressaten, er altså det vanlige. Men informasjonen om for eksempel vitneansvaret er ikke noe avhørslederen har anledning til å vurdere om er relevant for den konkrete personen, i denne konkrete situasjonen; det er et krav at alle avhørte skal få denne informasjonen. Dermed blir det en konflikt mellom institusjonens regler, og de interaksjonelle reglene (her: prinsippet om adressivitet).

7. Innramminger av snakk om detaljer

Hovedformålet med et politiavhør er å få den avhørtes forklaring om en hendelse. Slik norske avhør er organisert, gjøres dette ved at den avhørte først forklarer seg i den fasen jeg kaller den uavbrutte forklaringen. Den uavbrutte forklaringen blir så konkretisert, utfylt og komplettert i dialog mellom avhørsleder og avhørt, i det jeg kaller den kompletterende fasen. Et vesentlig mål i den kompletterende fasen er å få nok informasjon, og riktig type informasjon, til å gjøre den avhørtes forklaring relevant ut fra de premissene institusjonen setter (A. J. Johnson, 2008b). Dette handler blant annet om at forklaringen må dreie seg om det som er straffbart, og at informasjonen fra forklaringen må være detaljert nok til at en vet hva en kan ta ut siktelse på. Det kan også handle om å få informasjon som er vesentlig for videre etterforskning, for eksempel i jakten på en gjerningsperson eller hvor en kan finne bevismateriale. I dette kapittelet vil jeg undersøke hvordan avhører og avhørt forhandler seg fram til riktig detaljnivå.

Premissanalysen viser at både de institusjonelle og de profesjonelle premissene vektlegger at den avhørte skal forklare seg utfyllende, uavbrutt og med egne ord. Dette er vesentlig for å få den mest reliable og mest utfyllende informasjonen. Kari Trøften Gamst kaller dette «åpen kommunikasjon», og beskriver det slik: «Den åpne kommunikasjonen karakteriseres ved at den har en ikke-ledende form, den legger opp til en beskrivende form, den har en positiv oppfordrende form. Det benyttes en såkalt imperativ konstruksjon»²⁰ (Gamst, 2011, s. 118). Hun bruker en trakt som metafor for hvordan avhøret bør foregå: Avhøret skal starte helt åpent og ikke-ledende, og så skal avhørslederen gradvis fokusere ved å ramme inn tematisk og nøste tilbake til ting den avhørte har sagt tidligere. Slik skal en altså ha en mest mulig «åpen» stil i avhøret, men likevel ha mulighet til å komme til tema og detaljnivå som den avhørte ikke selv snakker om. Et vesentlig redskap i dette, er det Gamst kaller *kontekstinnføring* (Gamst, 2011, s. 217). Kontekstinnføring innebærer at avhørslederen først skal introdusere det fokuserte temaet den avhørte skal snakke om, og så komme med en åpen oppfordring til å snakke om det, som eksemplifisert her: «Jeg vet at noe har skjedd med deg lørdagen når du var hos pappa. Fortell meg hva som hendte!» (Gamst, 2011, s. 220).

²⁰ «Imperativ konstruksjon» innebærer at avhørslederen bruker imperativform for å oppfordre den avhørte til å fortelle, f.eks. «fortell!», «si mer om det!»

Jeg vil bruke begrepet *problemutforskende interaksjonsformat* (Thomassen, 2005, s. 46) for å omtale en slik utforskende stil i avhøret. Et problemutforskende interaksjonsformat innebærer at avhørslederens initiativer og den overordnede sekvensielle organiseringen inviterer til lange og utfyllende responser. Motsetningen er et *agendabundet interaksjonsformat*, som inviterer til korte og ikke-problematiserende svar (se mer om interaksjonsformat i kapittel 2.5). Et problemutforskende interaksjonsformat er et grunnleggende premiss for avhør i utredende intervju-tradisjonen. Som Gamsts traktmetafor viser, er det et mål at en skal bruke et slikt interaksjonsformat så lenge det lar seg gjøre. Det er derfor interessant å se hvordan dette gjøres i den kompletterende fasen.

Det vanligste i de kompletterende fasene i dette materialet er at avhørslederen kommer med initiativ som den avhørte responderer på, og at samtalen forløper uten særlige pauser, omformuleringer eller andre tegn på misforståelser eller interaksjonelle problem. I dette kapitlet fokuserer jeg på noe som ikke forekommer så hyppig, nemlig at avhørslederens initiativ rammes inn gjennom metakommentarer, forhandlinger og eksplisitte rammeavklaringer. Begrunnelsen for å fokusere på dette, er at det kan si noe om kritiske punkt i avhøret. Slike eksplisitte rammeavklaringer kommer gjerne når det er en form for interaksjonell trøbbel (Sarangi, 2000, s. 10). De utdragene jeg viser her, er altså hentet fra sekvenser der det er noe problematisk. Hvilke ressurser deltakerne tar i bruk for å løse disse problemene, sier oss noe om hvilke rammer og ressurser virksomhetstypen avhør gir, og kan være av praktisk relevans for avhørsledere.

7.1 Innramming

Utdragene som er valgt ut i dette kapitlet, er utdrag der det foregår en innramming av spørsmål om detaljer. Med innramming mener jeg her snakk og forhandlinger om forståelse som kommer forut for spørsmålene, eller som kan komme i etterkant. Innrammingene rammes altså konkret inn; de foregår «rundt» en spørsmålssekvens. Innrammingene har en forhandlingsdimensjon, og dermed er oftest begge parter aktive i å ramme inn (minimale med at én person foreslår rammer, og den andre viser at hun aksepterer rammene med minimale responser eller ved å snakke i tråd med rammene).

Innramming kan skje på ulike nivå eller i ulike dimensjoner av samtalen:

- En form for innramming er rammer for interaksjonsformatet – altså om en orienterer seg mot et problemutforskende eller et agendabundet interaksjonsformat. Denne formen for innramming ligner på begrepet footing (som handler om å foreslå både en relasjonsstruktur og et ståsted å ytre seg fra), men jeg vil i dette kapittelet holde meg til å kalle det for innramming av interaksjonsformat.
- En annen type innramming handler om hvilke forståelsesrammer som lanseres. I noen tilfeller kan det være vanskelig for en som er ukjent med virksomhetstypen å forstå relevansen av enkeltytringer og -sekvenser. Innramminger som knyttes til slik forståelse kaller jeg altså forståelsesrammer.
- En tredje type innramming handler om tematisk avgrensning og tematiske rammer. Dette henger tett sammen med det Gamst (2011) kaller kontekstinnføring; at avhørslederen angir et fokusert tema som hun eller han ønsker den avhørte skal fortelle mer om.

7.2 Studier knyttet til innramminger og spørsmål om detaljer i avhør

Alison Johnson (A. J. Johnson, 2008a, 2008b) skriver om «narrative transformation» i mistenktes forklaring i avhør – at den avhørtes første (uavbrutte/«frie») forklaring endres for å bli institusjonelt relevant. Johnson framhever dialogen i det jeg omtaler som den kompletterende forklaringsfasen, som vesentlig for å gjøre den avhørtes forklaring institusjonelt relevant: «It is therefore chiefly through dialogue rather than monologue that narrative material is ‘occasioned’ (Edwards 1997) and negotiated, becoming institutionalized and evidential through questioning, rather than given in first accounts» (A. J. Johnson, 2008b, s. 328). I Johnsons studier er *vurderinger* («evaluation») et sentralt redskap for å få til en slik endring. Disse vurderingene kan komme i form av markeringer av hvordan den avhørtes forklaring ser ut fra politiets ståsted og spørsmål som antyder noe problematisk i den avhørtes egen versjon av hendelsene. Slik gjør avhørslederen den institusjonelle konteksten synlig for den avhørte, og viser hvem som er den faktiske adressaten for den avhørtes forklaring. Johnson peker også på det problematiske i at avhøret inneholder forhandlinger om innhold og perspektiv: Når forklaringen endres gjennom forhandlinger mellom avhørt og avhørsleder, kan det skje at den avhørte føler seg snakket inn i noe hun senere ikke vil stå inne for. «It is therefore a matter of perspective that allows us to discuss these interactions as negotiation;

another perspective would view the interview as a ‘manipulation and betrayal of trust’ (Leo 1996:260)» (Johnson 2008b, s. 346). Johnsons materiale er avhør av siktede, og en sentral del av avhørene ser ut til å ha vært å bringe inn bevis og vitneforklaringer som gjør at de avhørte endrer sine forklaringer. Omstendighetene er derfor svært ulike mitt materiale med fornærmede som ikke møter motargument mot sine versjoner av hendelsen. Det som er relevant for min studie, er Johnsons påpekning av at den kompletterende fasen handler om å gjøre den avhørtes forklaring institusjonelt relevant, og hvilke metoder avhørslederne bruker for å få til dette.

Per Linell, Harriet Jakobsson Öhrn og Linda Jönsson (2010) fokuserer også på avhørslederens sentrale rolle i å etablere en institusjonelt relevant forklaring. Med utgangspunkt i et bredt materiale av avhør av mistenkte (både Jakobsson Öhrns materiale fra drapsetterforskning (Jakobsson Öhrn, 2005) og Jönssons materiale fra mindre alvorlige saker (Jönsson, 1988)) skriver de om det å gjengi minner som en språklig og interaksjonell prosess i politiavhør. Gjennom å studere autentiske avhør viser de at gjengivelse av hukommelse er en aktiv og rekonstruktiv prosess der samtalepartneren kan ha en viktig rolle i å samformulere minnene (Linell et al., 2010, s. 381). Gjengivelsen styres også ofte (både bevisst og ubevisst) av hensyn i framtiden – altså det en tenker er strategisk lurt å gjengi. Avhørslederens bidrag er da svært betydningsfulle, ikke bare for å gi den avhørte tid og støtte for hukommelsen, men også for å tydeliggjøre formålet med forklaringen.

Linell, Jakobsson Öhrn og Jönsson (2010) tar også opp at utsagn som «jeg husker ikke» og «jeg vet ikke» ikke behøver å handle om hva en faktisk husker. Slike formuleringer kan heller forstås som en retorisk strategi for å uttrykke en reservasjon om hvor sikker en er på alle detaljer i forklaringen, eller for å uttrykke at det er vanskelig å tenke på eller å formulere fragmentariske minner fra en situasjon (Linell et al., s. 369). Forfatterne oppsummerer klart:

Utsagor med «mentala verb» kan, enligt Edwards & Potter, inte betraktas som rapporter om inre mentala tillstånd, t.ex. om stabila trosföreställningar eller givna «minnen». (Det gäller särskilt om verbet i fråga inte är betonat.) Snarare har vi att göra med diskursiva processer i samtalsinteraktionen.²¹ (Linell et al., s. 382)

²¹ Referansen til Edwards og Potter er til 2005: «Discursive psychology, mental states and description» i: H te Molder & Potter, J (red): *Conversation and Cognition*

Som jeg vil vise i analysen, forekommer denne typen utsagn også i dette materialet, og det er interessant å se hvordan avhørslederen behandler slike ytringer fra den avhørte (se Utdrag 13, 14, 15).

Kate Haworth (2013) viser hvordan avhør kan forstås ut fra teori om at ytringer er designet for et bestemt publikum («audience design»). Hun bruker Bells modell for audience design (1984, i Haworth 2013), der han skiller mellom addressee, auditor, overhearer og eavesdropper. I Bells modell plasseres disse ulike publikumene i sirkler som går utenpå hverandre, og han argumenterer for at det er publikum i den innerste sirkelen (altså adressat) som i størst grad påvirker hvordan en designer ytringene sine. Bell framhever at denne modellen viser hvorfor mediert kommunikasjon (for eksempel radiosamtaler) er vanskelige, fordi en da bør designe ytringene sine mot dem som er lengst ute i sirkelen – altså overhørerne. Haworth argumenterer for at dette også gjelder i et avhør. Hun beskriver hvordan et avhør har et viktig publikum i rettsvesenet, og at avhørslederen adresserer dette publikumet. Den avhørte, derimot, ser ikke ut til å adressere det, eller egentlig ta hensyn til det. Haworth framhever at dette kan være uheldig for den avhørtes sak. Avhørsledere gjør det ikke tydelig for den avhørte at avhøret har dette viktige publikumet. Haworth presiserer at hun ikke tror dette er bevisst fra avhørslederen for å styre/lure den avhørte, men at avhørslederne selv ikke er oppmerksomme på sin praksis, og at dette derfor er noe som bør inkluderes i opplæring. Fokuset på avhørets framtidige publikum er relevant i dette kapittelet fordi det handler om å ha forståelse for hvilken jobb forklaringen skal gjøre, og for hvem. Dette handler dermed om forståelsesrammene som enkeltytringer og sekvenser må ses i lys av.

Elizabeth Stokoe og Derek Edwards (2010) viser noe av det samme når de studerer det de kaller «silly questions» i avhør. Det de kategoriserer som «silly questions», er spørsmål der svaret er åpenbart, for eksempel å si «did that door belong to you» til en person som er siktet for å ha slått seg gjennom en dør på en golfklubb (Stokoe & Edwards, 2010, s. 118). De argumenterer for at selv om avhørslederen rammer inn spørsmålene som dumme og som rutinespørsmål, så er dette spørsmål som er vesentlige for å «nailing down details that are consequential for charging the suspect with a particular category of crime» (Stokoe & Edwards, 2010, s. 127). Disse «dumme» spørsmålene er altså dumme fordi svaret er åpenbart, men en må ha denne informasjonen fra den avhørte fordi en rettssak ikke kan basere seg på

hva som er sannsynlig, men på det den avhørte faktisk sier. Dette viser igjen at mye av spørsmålsstillingen og detaljfokuset i avhøret ikke handler om at avhørslederen skal forstå, men at detaljerte og eksplisitte forklaringer fra den avhørte er vesentlig i denne virksomhetstypen.

Alle disse studiene peker på at den avhørtes forklaring blir etablert i dialog med avhørslederen. I motsetning til mye avhørsforskning som konsentrerer seg om å kategorisere spørsmålstyper og måle forekomsten av det en mener er egnede og uegnede spørsmålstyper, tar disse studiene et mer kvalitativt utgangspunkt: Hvilken funksjon har faktisk spørsmålene i dialogen, og hvordan viser avhørslederne fram hvorfor informasjonen de søker er relevant? Min analyse er et bidrag i en slik kvalitativ tradisjon, med fokus på hvordan avhørslederne støtter, og delvis styrer den avhørtes forklaring gjennom å lansere interaksjonsformat, forståelsesrammer og tematisk fokus.

7.3 Analytiske begrep

Overordnet handler dette kapitlet om innramming, og som forklart over bruker jeg innrammingsbegrepet på tre ulike nivå: interaksjonsformat, forståelsesrammer og tematiske rammer. Begrepet redegjørelse er også relevant. Jeg har forklart begrepet i teoridelen (kapittel 2.5), og i denne sammenhengen handler redegjørelser om hvordan taleren viser at et spørsmål eller tematisk fokus er berettiget. Ved å redegjøre viser taleren at noe kan forstås som uventet eller uønsket, og gjennom redegjørelsen forklarer taleren relevansen. Redegjørelser er dermed alltid tosidige: De angir en begrunnelse, men de peker også på at noe er problematisk.

I omtalen av spørsmålene som stilles, blir preferansestruktur også sentralt. Begrepet er hentet fra samtaleanalyseretningen Conversation Analysis (CA) og beskriver hvordan spørsmål kan være designet for, eller forvente en viss type svar (Pomerantz & Heritage, 2013). Preferansestrukturen sier noe om hva slags svar spørsmålsstilleren forventer, og kan også være med på å påvirke hva respondenten svarer. I en undersøkelse av samtaler mellom lege og pasient (Heritage, 2010) prøvde forskerne ut om det ga forskjell om legen spurte «Are there **some** other concerns you would like to talk about today» versus «Are there **any** other concerns you would like to talk about today». 90 prosent av dem som ble stilt «some»-varianten hadde mer på hjertet, mens bare 56 prosent av dem som ble stilt «any»-varianten hadde det (Heritage, 2010, s. 51). Dette viser at hvordan initiativ formuleres kan ha stor påvirkning på responsen.

Preferansestruktur er relevant når vi ser på hvordan avhørslederen læres opp til å stille spørsmål. Å be om forklaringer i imperativ («fortell», «forklar» etc.) er vanlig i politiavhør, og er noe avhørslærere lærer på K.R.E.A.T.I.V.-kurs og i avhørslitteratur (f.eks. Gamst, 2011; Milne & Bull, 1999). Dette er en type initiativ som viser preferanse for en utvidet tur, og er dermed tett forbundet med det problemundersøkende interaksjonsformatet.

7.4 Analyse

I denne analysen vil jeg presentere åtte utdrag. Felles for utdragene er at det foregår innramminger knyttet til avhørslederens oppfordringer til å få den avhørte til å fortelle mer detaljert om noe. I de første utdragene er det avhørslederen som selv nominerer slike innramminger, mens det i de siste tre utdragene er den avhørte som problematiserer det å skulle forklare seg.

Avhørslederen redegjør for sine spørsmål

I det første utdraget kommer avhørslederen med en eksplisitt redegjørelse der han rettfærdiggjør hvorfor han stiller spørsmål som kan virke «dumme». I dette avhøret har Ada forklart seg om en voldtekt der tre gjerningsmenn er involvert, men hun har vært utydelig på hvem av de tre som gjorde hva.

Utdrag 8, Avhør 11. Paul har spurt om hvor mange ganger Ada ble slått, og Ada har vist fram at hun er hoven i ansiktet

1. Paul var alt det fordi 'han slo deg?
2. Ada ja.
3. Paul ja.
4. .hhja.
5. det er kanskje mange av spørsmålene jeg stiller som høres
6. 'dumme ut men men: jeg trenger å vite det så detaljert som
7. mulig for å vite (.) hvem som har gjort hva,
8. for det har litt med [hvem som] må stå til ansvar for hva
9. også,
10. Ada [jah:]
11. ja:,
12. Paul .hhja,
13. (3,0)
14. Paul men du sier at han slo deg.

Det sentrale i dette utdraget er Pauls ytring i linje 5–9. Denne ytringen er en innramming der Paul gir tolkningsrammer for hvordan Ada bør forstå spørsmålene. Utdraget starter med at Paul oppsummerer noe Ada har sagt og vist, med et spørsmål som har et preferert svar (bekreftelse), og Ada svarer ja. Etter to korte tilbakekoblingssignaler, kommer Paul med en

metakommentar i linje 5. Her sier han at noen av spørsmålene han stiller kan «høres ‘dumme ut». Paul tar altså opp fenomenet som Stokoe og Edwards (2010) omtalte som «silly questions» (som omtalt i innledningen): Mange av spørsmålene hans kan virke dumme, fordi de etterspør informasjon som er åpenbar både for ham og for den avhørte. Adas raske og korte svar i linje 2 underbygger at Pauls spørsmål i linje 1 kan beskrives som et slikt åpenbart spørsmål.

Redegjørelsen i linje 5–9 forklarer hvorfor Paul stiller dette, og andre lignende, spørsmål. I motsetning til hva Stokoe og Edwards materiale viser, forklarer altså Paul hvilken *funksjon* spørsmålene har. I linje 8 sier Paul at dette handler om «hvem som må stå til ansvar for hva», og han antyder dermed den institusjonelle relevansen denne informasjonen har. Paul rettferdiggjør spørsmålene sine gjennom å forklare at selv om de kan oppleves som rare eller «dumme», så er dette informasjon som er viktig for saken videre. Med det gir Paul fortolkningsrammer som hans spørsmål må ses i lys av. I dette tilfellet viser han til kommunikasjonskjeden et avhør er del av: Et mål med avhøret er å skaffe informasjon som kan brukes i en framtidig rettssak (linje 8: «det har litt med hvem som må stå til ansvar for hva også»).

Når Paul her redegjør for disse «dumme» spørsmålene, kan det forstås som at han er klar over at Ada kanskje ikke umiddelbart forstår spørsmålenes berettigelse. Gjennom å redegjøre, rammer han da inn spørsmål om detaljer som noe potensielt problematisk. Adas responser (linje 10 og 11) er minimale og sier lite om hvordan hun forstår det Paul sier. Ada tar ikke ordet i den lange pausen i linje 13, og Paul går da videre med å stille flere detaljspørsmål, noe som tyder på at han fortolker Adas tilbakekoblingssignaler og stillhet som et tegn på at hun aksepterer innramningsforslaget hans.

Interaksjonsformatet i spørsmål/svar-sekvensen i dette utdraget (linje 1 og 2) er typisk agendabundet: Det er avhørslederen som definerer hva som er relevant respons, og spørsmålet prefererer i tillegg et bekræftende svar. Det neste utdraget viser også en redegjørelse for detaljfokus, men i dette utdraget er det i tillegg en klar orientering mot et problemutforskende interaksjonsformat.

Utdrag 9, Avhør 3. Anne har fortalt detaljert i flere omganger om overgrepene hun ble utsatt for som barn.

1. Anne men e (2,0) men (2,5) han holdt nå på sånn mens han tok på

2. seg selv da.
 3. Per ja.
 4. Anne han hadde nå- åpna bare buksa si selv.
 5. Per m
 6. Anne han tok ikke den ned på knærne eller noe sånn,
 7. den var bare åpen.
 8. (1,5) så:
 9. Per e:: m: vi skal gå over til det: han gjorde på seg selv,
 10. men bare nå sånn at jeg får det helt på det rene,
 11. det høres litt sånn flisespikkeri ut men det er litt greit
 12. for meg at jeg har det helt klart,
 13. Anne mm,
 14. Per e:: e han d- tar på fingrene [og] så tar han fra klitoris og
 15. så litt opp og ned,
 16. Anne [mm,]
 17. mm,
 18. Per e: og så sier du at han er aldri inni.
 19. [e:]
 20. Anne [men han] mass- masserer på en måte skulle jeg til å si,
 21. nesten som jenter skal ta på seg sjøl på en måte,
 22. Per ja.

Dette utdraget er fra langt ut i den kompletterende fasen i avhøret av Anne. Anne har fortalt detaljert om overgrepene hun ble utsatt for som barn, og dette utdraget starter med at Anne forteller sammenhengende og i eget tempo om overgrepene. I linje 9 stopper Per Annes forklaring for å få flere detaljer om noe hun alt har fortalt litt om. Per starter med å vise at han har hørt hva hun forteller, og bekrefter at de skal snakke om det senere (linje 9), men styrer temautviklingen tilbake til det hun fortalte om før. I denne sekvensen lanserer altså Per tematiske rammer for hva Anne skal forklare seg om.

Pers ytring i linje 9–12 forstår jeg som en redegjørelse, en begrunnelse for hvorfor han fokuserer sånn på disse detaljene. Per begrunner dette i linje 10 med at han må få dette «helt på det rene», som er et idiomatisk uttrykk som innebærer at noe må klargjøres og tydeliggjøres, og spiller på at Per vil være sikker på at han ikke misforstår noe. Han fortsetter i linje 11 med å si at dette «høres litt sånn flisespikkeri ut» – han anerkjenner at dette kan virke unødig detaljert. Gjennom redegjørelsen viser Per at det å lete opp flere detaljer – å bedrive «flisespikkeri» – er noe vi vanligvis ikke gjør i samtaler. I vanlige samtaler stoler vi ofte på at helheten kommer etter hvert, og at vi vil forstå ting som er uklart når vi får mer informasjon. I avhør kan en ikke gjøre det, da nettopp det å ha tydelig, eksplisitt informasjon er formålet med avhøret. I dette tilfellet er det også snakk om intime detaljer, som ofte behandles som tematisk sensitive (Linell & Bredmar, 1996), noe som gjør dette enda mer interaksjonelt problematisk.

I denne redegjørelsen angir ikke Per på noen substansiell begrunnelse for å be om disse detaljene, han begrunner det bare med at «sånn at jeg får det helt på det rene» (linje 10) og «at jeg har det helt klart» (linje 12). Per posisjonerer med dette seg selv som den primære adressaten for Annes fortelling, det er han som må forstå den. Han sier med dette at han mangler kunnskap, og gjør dette til en ressurs i samtalen: Hans mangel på kunnskap gjør at han kan be henne om å forklare enda mer nøyaktig. Annes responser, først i form av tilbakekoblingssignaler mens Per snakker (linje 13, 16, 17), og så i form av en mer detaljert beskrivelse som kommer i overlapp med Pers oppsummeringer (linje 20-21), tyder på at Anne aksepterer rammene og ikke anser dette for å være interaksjonelt problematisk.

Også i det neste utdraget redegjør avhørslederen for hvorfor hun stiller et bestemt spørsmål. Her fungerer redegjørelsen som reparasjon, som viser at den avhørtes svar er inadekvat, og setter nye rammer som gjør at den avhørte kan svare adekvat. Det er relevant å peke på at det er mange misforståelser i dette avhøret, som nok skyldes at Amira ikke har norsk som morsmål. I tillegg utvikler Amira ofte forklaringene sine fra å handle om noe konkret, til å handle om noe som typisk skjer. Dette er problematisk fordi videre rettslig behandling krever at etterforskningen har avdekket konkrete tilfeller av mishandling, ikke bare et generelt mønster.

Utdrag 10, Avhør 2. Amira har anmeldt mannen sin for vold og trusler, og i denne sekvensen snakker de om en gang politiet var på døra til Amira fordi en nabo hadde varslet dem.

1. Paula og så sa du noe om at 'politiet var hos deg,
2. Amira ja.
3. Paula når- når var det.
4. hvilket årstall og:
5. Amira det var i år.
6. [og:]
7. Paula [det var i år.]
8. Amira og: jeg vet ikke hvilken måned,
9. fordi den e:: dagen,
10. det var søndag ja,
11. i en- det var- det er alltid sånn- i stedet for å at han lar
12. bare kanskje,
13. for å få frisk luft og gå sammen med (.) venner og gå i
14. sentrum eller sånn,
15. han gjør ikke det,
16. han vil bare at vi skal bare være sammen <@ hele tiden @> og
17. så jeg er så lei,
18. Paula ja,
19. °ja jeg skjønner det.°
20. .hh men- fordi at jeg tenkte at e- da kanskje jeg kan finne-
21. at e når politiet har vært ute på oppdrag,
22. Amira ja,

23. Paula så kan jeg kanskje finne ut hvem politipatrulje som var der,
 24. så kanskje jeg kan sjekke det.
 25. Amira ja,
 26. Paula og da lurer jeg på når det var,
 27. sånn i forhold til om du kan huske om det var vinter,
 28. om det [var vår,]
 29. Amira [ja.]
 30. jeg skal spørre nabo som ringte,
 31. det var hun som sagt [[at det er]] hun som ringte [til
 32. politi.]
 33. Paula [[okeyi.]] [ja.]

Innrammingssekvensen i dette utdraget er på linje 20–24 og inneholder en begrunnelse for spørsmålet Paula stiller i linje 3–4. Jeg fortolker denne sekvensen som en reparasjon, og starter derfor med å se på hva som leder opp til reparasjonen.

Utdraget starter altså med at Paula setter fokus på noe Amira har sagt før (linje 1), og spør om når dette foregikk (linje 3,4). Amira svarer først på årstallet (linje 5), og Paula bekrefter dette (linje 7), noe som viser at dette er relevant og viktig informasjon. Amira fortsetter så med å nærme seg datoen. I linje 11 utvikles temaet bort fra fokuset på denne konkrete søndagen: «i en- det var- det er alltid sånn-». Her går Amira fra å snakke om den aktuelle dagen, til å snakke om hvordan det «alltid» er på søndager. I linje 18 tar Paula ordet uten at Amira klart har markert at hun er ferdig med å snakke. I linje 19 markerer Paula at hun har hørt hva Amira sa, og anerkjenner med det problemet Amira peker på. Jeg tolker dette som en relasjonell respons som ivaretar relasjonen.

Paula fortsetter så turen sin med å lansere en begrunnelse for spørsmålet hun stilte i linje 1. Paula markerer her hva hun har tenkt (linje 20: «fordi jeg tenkte at») og viser med det at spørsmålet hadde en klar agenda. Paulas innramming handler om hvordan spørsmålet i linje 3 skal forstås: Det er relevant for etterforskningen hvilken dato dette skjedde, for det gjør det mulig å finne hvilken politipatrulje som var der (og underforstått: Det vil styrke Amiras sak om politiet kan bekrefte hennes versjon av en hendelse). Paula fortsetter i linje 26–28 med å reformulere spørsmålet fra linje 3. Hun spør først om når det var, men lanserer så alternativer (vinter eller vår, linje 27–28). Denne reformuleringen av spørsmålet markerer at Amiras første respons var inadekvat. En slik innramming av hvilke forståelsesrammer som er relevante, bidrar dermed til å tydeliggjøre hva som er adekvat respons.

I disse tre utdragene er det altså avhørslederen som angir begrunnelser for spørsmålene de stiller. Disse begrunnelsene rammer inn hvordan spørsmålene skal forstås, og dermed hva

som er relevant respons. De neste to utdragene er hentet fra samme avhør og viser hvordan både tematiske og interaksjonelle innramminger er i aktivitet for å gradvis oppnå riktig detaljnivå i utdragene.

I det neste utdraget ber avhørslederen om en ny, sammenhengende forklaring og rammer inn denne både tematisk og interaksjonelt. Utdraget er hentet fra overgangen fra uavbrutt forklaring til kompletterende forklaring. Aina har forklart seg sammenhengende om kvelden voldtekten skjedde, men selve voldtekten omtalte hun bare som «det var nå da 'overgrepet skjedde da». Det er en lang pause (20 sekunder) etter at hun har avsluttet forklaringen sin, før dette utdraget starter.

Utdrag 11, Avhør 1.

1. Per det:: det jeg (.) blir nødt til å 'spørre 'mer om,
2. det er:: (.) det her.
3. etter at dere ble alene i bilen.
4. (2,0)
5. e:: og da vil jeg at du beskrive så detaljert 'som 'mulig
6. også det som er 'intimt,
7. (0,5) e: og det: (.) du skjønner hva jeg er ute etter da?
8. Aina °mm°
9. Per e: ba- asså- (.) e: (.) .hh i det du satt i baksetet,
10. så var du::: forventer jeg: (.) påkledd?
11. (.) ja.
12. altså litt det her,
13. hvordan foregår det,
14. e: i alle detaljer.
15. Aina [mm]
16. Per [for] at- e: og hva blir gjort,
17. hva blir 'faktisk gjort,
18. du sier (.) og så (.) forgrep han seg sier du,
19. Aina mm
20. Per men hva ble 'faktisk gjort.
21. °mm°
22. hvis du starter med det at e: venninna di (.) e: ble satt av,
23. Aina °ja°
24. Per og så fortsetter du derifra.
25. Aina ja.
26. e han hh svingte til side,
27. på veien,
28. en eller annen plass som ikke jeg 'aner hvor er hen @
29. så:: (2,0) prøvde sikkert med noen godord hvertfall å- å
30. snakka 'veldig mye!
31. .hh::: og::: kom baki setet da.
32. og:: (.) tok hånda si rundt meg.

Dette utdraget starter med at Per gjør det tydelig at han behøver mer informasjon. Per rammer inn dette som at han «blir nødt til å spørre mer om» (linje 1), og antyder med det at informasjonen han etterspør, er noe virksomhetstypen krever. Han gir så Aina noen ledetråder

til hva slags informasjon han vil ha: Det skal handle om hva som skjedde da de ble alene i bilen (linje 3), og hun skal snakke detaljert også om det som er «intimt» (linje 6). Avhørslederen lanserer detaljnivået ved å peke på en konkret problemstilling: hvordan kom klærne hennes av (linje 10), og han poengterer at det er de faktiske hendelsene han vil ha forklaring om (linje 16, 17, 20). Aina aksepterer dette uten spørsmål og starter uten nøling en ny sammenhengende forklaring, hvor hun går detaljert gjennom voldtekten (kun starten er vist i utdraget).

Jeg vil beskrive avhørslederens innramming som både interaksjonell og tematisk. Per lanserer her et problemutforskende interaksjonsformat gjennom å selv ta en utvidet tur som skal angi rammer for Ainas nye forklaring. Per tar opp mange ulike tema i denne sekvensen, og noen av dem er formulert som spørsmål (linje 10, 20). Aina svarer ikke på disse – hun forstår ikke ytringene som første del av et nærhetspar, men heller som eksempler på hva hun skal fortelle om senere. Dette viser at deltakerne her er omforent om det interaksjonelle formatet: Både Per og Aina orienterer seg mot at det Per her sier, er en innledning til noe Aina skal svare utfyllende på.

De tematiske innrammingene er de eksemplene Per gir på hvilke tema som er relevante (linje 10: Per antyder en problematikk knyttet til hvordan klærne hennes kom av, linje 17 og 20: hva besto overgrepet i), og at han avgrenser tidsperioden hun skal forklare seg om (linje 22: «hvis du starter med det at e: venninna di (.) e: ble satt av,»). Per sier ikke noe om hvorfor dette er relevante tema, og Aina spør heller ikke om det. En avhørsleder er i denne virksomhetstypen forhåndsposisjonert som en som har kunnskap om hva som er relevant, og det er hans oppgave å stille de spørsmålene som må til for å få fram den informasjonen som er viktig. I innledningen til den sammenhengende forklaringen i dette avhøret, innledet Per med at han ønsket at Aina ville fortelle helt fritt, og at om hun ikke får fortalt alt, «så hjelper jeg til med spørsmål og støtter opp sånn underveis,». I den innledningen rammet han inn sine spørsmål som noe som skulle være til hjelp for Ainas forklaring, og en kan argumentere for at det er denne forståelsen han bygger på når han avgrenser forklaringen uten å begrunne det videre.

Det neste utdraget er fra litt senere i samme avhør. Her vil jeg vise hvordan avhørslederen Per gradvis snevrer inn mot en sentral detalj, samtidig som han gjentatte ganger orienterer seg

mot et problemutforskende interaksjonsformat. Den avhørte Aina aksepterer lenge interaksjonsformatet, men bryter med det i linje 37.

Utdrag 12, Avhør 1.

1. Per e (3,0) .hh og så (.) sa du i 'stad e at han greid å få
2. penisen inn i deg.
3. Aina m
4. Per =m.
5. e: (.) nok en gang så:: må jeg få litt mer detaljer i hvordan
6. det foregikk,
7. hvordan e:: var dere i forhold til hverandre,
8. og så (.) e (.) får du til å (.) beskrive 'det?
9. Aina (2,0) eja.
10. hh først så: (.) e var jeg nå på en måte trykt opp i mot den:
11. den førersida av bilen da,
12. Per m
13. Aina etterhvert så: hh flytta vi oss litt rundt omkring,
14. jeg vet ikke hvorfor
15. Per det jeg tenker på,
16. e (.) ble du (1,5) sittende,
17. liggende,
18. hvordan- hvordan var det i det han han e:: kom inn i deg for
19. å si det sånn,
20. Aina e:: he he sånn halvveis liggende (.) ryggen eller ja-
21. i den grad det gikk an da,
22. Per [ja,]
23. Aina [i den-] i bilen!
24. Per ja.
25. Aina så: ja,
26. han var (.) øverst (.) sånn da,
27. Per ja.
28. Aina x ovenfra ja,
29. Per hva sa du.
30. forfra?
31. Aina nei ovenfra ja [da xxx]
32. Per [o- o- ovenfra mm.]
33. e::
34. (4,0)
35. Per og så når du sier at han trengte inn i deg,
36. kan du- kan du si hva du mener med det,
37. Aina °ja det er jo (1,5) ganske åpenbart det [da] egentlig,°
38. Per [m]
39. ja,
40. (3,0)
41. Aina °xx°
42. Per ja,
43. da er det: er det skjeden vi snakker om?
44. Aina =ja,
45. Per mm mm.
46. da var han inne i skjeden med (.) penisen sin.

I dette utdraget foregår det mange tematiske innramminger, der Per avgrensner hva Aina skal forklare seg om (linje 6, linje 15–19, linje 35–36). De interaksjonelle innrammingene foregår

mer implisitt ved at både Per og Aina orienterer seg mot et interaksjonsformat der Per avgrensner og Aina forteller utfyllende. Aina ber ikke om forklaring på hvorfor Per spør som han gjør, men ser ut til å ta det for gitt at det han ber henne forklare seg om er relevant.

Innrammingene i dette utdraget gir en gradvis innsirkling mot en sentral detalj – hvordan selve penetreringen artet seg. Per gjengir noe fra Ainas tidligere forklaring («og så (.) sa du i ‘stad», linje 1), og antyder med det hva som skal være i fokus. Utvekslingen av tilbakekoblingssignal i linje 3 og 4 antyder at dette er et sensitivt tema (Linell & Bredmar, 1996). I linje 5 rammer Per inn initiativet han skal komme med, med å si «e: (.) nok en gang så:: må jeg få litt mer detaljer». Nølingen i starten og formuleringen «nok en gang» forstås jeg som en høflighetsmarkering, som pakker inn og dermed demper dette initiativet. Formuleringen markerer også at Per anerkjenner at dette er noe de har snakket om før – han spør altså ikke fordi han har glemt hva hun har sagt, men fordi han har behov for enda flere detaljer.

Per lanserer så et aktuelt tema (linje 7: «hvordan e:: var dere i forhold til hverandre») og oppfordrer så Aina til å fortelle (linje 8: «får du til å (.) beskrive ‘det?’»). Aina begynner å fortelle om posisjon i bilen, men blir stoppet av Per i linje 15. Denne avbrytelsen fortolker jeg som at Per vurderer Ainas respons som ikke relevant. Når Per sier «det jeg tenker på» i linje 15, viser han at han har noe konkret han vil ha belyst.

Per avgrensner så temaet ytterligere ved å angi noen alternativ («e (.) ble du (1,5) sittende, liggende») før han stiller et mer konkret spørsmål (linje 18: «hvordan var det i det han han e:: kom inn i deg for å si det sånn»). Aina svarer på spørsmålet og bidrar med flere detaljer i linje 20–28, mens Per bidrar med mange tilbakekoblingssignaler. Disse signaliserer at Ainas responser er adekvate. Etter en kort reparasjonssekvens tar Per igjen ordet med en nøling i linje 33. Dette er igjen fulgt av en lang pause som jeg fortolker som en markering av at dette er et sensitivt emne og et sensitivt spørsmål. Pers initiativ i linje 35-36 er igjen utformet som et nøkkelspørsmål (Gamst & Langballe, 2004), med først en henvisning til noe Aina har sagt, og så en oppfordring til å fortelle om dette. Ainas respons er en ikke-fokal respons: «ja det er jo (1,5) ganske åpenbart det da egentlig» (linje 37). Aina svarer altså ikke på spørsmålet, men antyder at Per bør forstå hva svaret er. Per svarer «ja» på dette (i linje 39 og 42) før han så lanserer et alternativ for henne «er det skjeden vi snakker om», som Aina bekrefter raskt.

I denne sekvensen er det en klar innsnevring mot en sentral detalj. Pers initiativer etablerer et interaksjonsformat som er åpent og informasjonssøkende, og Aina forteller i tråd med dette formatet og med Pers tematiske avgrensninger, så langt hun kan. Når hun så i linje 37 svarer at det er «ganske åpenbart» hva hun mener med «trengte inn i», kan det forstås som en markering av at hun ikke vet hvilke ord hun skal bruke om dette. Her har altså Per nådd en slags grense for hva han kan få Aina til å nominere selv, og han gir henne da sin tolkning av hva han tror hun mener. Per responderer med to bekreftende tilbakekoblingssignal (linje 38 og 39), og det blir en lang pause før Aina mumler noe uhørbart som Per igjen kommer med et tilbakekoblingssignal til. Jeg fortolker denne utvekslingen som at Per viser at han forstår Ainas vanskeligheter, men at han likevel gir henne rom for å komme med en annen type respons. Når hun ikke gjør det i den lange pausen, tar Per over initiativet og stiller et såkalt lukket spørsmål som prefererer et bekreftende svar. Pers forslag «er det skjeden vi snakker om» representerer det mest sannsynlige alternativet for en penetrering, og er kanskje et resultat av at Aina har omtalt dette som «ganske åpenbart». Pers spørsmål kan dermed forstås som et resultat av forhandlingene tidligere i sekvensen.

I dette utdraget er det både en forhandling om hvilke detaljer som er relevante, og om interaksjonsformat. Per lanserer et problemutforskende format, der han angir tematiske rammer, men ut over det ber han Aina om å beskrive og fortelle selv, og dermed lansere detaljer selv. Dette er i tråd med rådende tanker innenfor avhørsfeltet, der nettopp det å ikke legge ord i munnen på den avhørte anses som svært viktig. Ainas ikke-fokale respons i linje 37 markerer en motstand mot det problemutforskende formatet, og får Per til å skifte strategi over til et agendabundet og konkret spørsmål, med klar preferanse for bekreftelse.

Måten denne sekvensen er bygd opp på, er i tråd med det som i avhørsopplæringen beskrives med trakt-metaforen. Avhørslederne oppfordres til å utforske ett og ett tema, og da starte åpent og problemutforskende (øverst i trakten) før en snevrer inn mer og mer (nedover i trakten), og kanskje må bruke lukkede spørsmål til slutt for å avslutte dette temaet.

De utdragene jeg nå har analysert, viser hvordan avhørslederen rammer inn og antyder noe problematisk med detaljfokuset i avhøret. I de neste utdragene jeg skal vise, er det den avhørte som tematiserer at noe er problematisk.

Når den avhørte påpeker noe problematisk

Det neste utdraget er fra avhør 4. Alises sammenhengende forklaring var svært kort (ca. 2,5 minutt lang), lite koherent og udetaljert, men hun antyder at saken dreier seg om gjentatte overgrep over flere år. I den kompletterende fasen har avhørslederen Peggy til nå stilt spørsmål som har preferanse for korte og avgrensede svar, altså har fasen foregått med et agendabundet interaksjonsformat. I dette utdraget oppfordrer Peggy Alise til å fortelle mer åpent om et avgrenset tilfelle. Med dette utdraget vil jeg vise at Alises markering av at noe er problematisk, blir «løst» med at avhørslederen stiller konkrete spørsmål videre, i stedet for å ta opp det Alise faktisk tematiserer.

Utdrag 13, Avhør 4.

1. Peggy men tilbake- altså s- du mener sjøl du var rundt 'tolv år den
2. gangen det skjedde inne på rommet hans: som du har forklart
3. deg om ikke sant,
4. Alise eja,
5. Peggy skjedde det noe seinere enn det?
6. Alise °ikke som jeg (husker på nei.)°
7. (2,0)
8. Alise (men at han dreiv og tok på meg,)
9. Peggy men at han dreiv og tok på deg.
10. Alise °ja.°
11. Peggy .hh ja.
12. (1,5)
13. Peggy fortell meg om det.
14. (3,0)
15. Alise hh. (2,5) °han kom nå inn på rommet og så (.) ja,°
16. (18 SEK) ((hviskende)) vet ikke hva jeg skal fortelle.
17. hh
18. (9 SEK)
19. hh
20. (12 SEK)
21. t- ((snufser))
22. (7 SEK)
23. jeg vet ikke helt hva jeg skal 'fortelle egentlig ikke.
24. Peggy hvor tok han på deg da,
25. Alise (.) nedentil,
26. Peggy nedentil,
27. .hh ja,
28. (1,0)
29. tok han utenpå klærne eller under klærne,
30. Alise ((hviskende)) begge deler.
31. Peggy begge deler.

Dette utdraget starter med et initiativ fra avhørslederen, som senere leder til forhandlinger om rammene for forklaringen. I linje 1 tar Peggy utgangspunkt i noe Alise har fortalt før, og bruker dette som utgangspunkt for å organisere Alises forklaring kronologisk (linje 5:

«skjedde det noe seinere enn det?»). Alise antyder først at hun ikke husker noe, men etter en pause nyanserer hun dette til at siktede «dreiv og tok på meg» (linje 8). Hun går altså tilbake på sin egen ytring om at hun ikke husket noen flere tilfeller. Dette stemmer overens med det Linell, Jakobsson Öhrn & Jönsson (2010) påpekte (omtalt i innledningen til dette kapittelet): Utsagn av typen «jeg husker ikke», behøver ikke å bety at en faktisk ikke husker. Alise snakker i linje 6 med lav stemme, og de siste ordene er svært utydelige. Dette underbygger at ytringen nok ikke er en faktisk rapport om hennes hukommelse, men en markering av at det er noe som gjør det vanskelig for henne å respondere på Peggys initiativ.

I linje 7 er det en pause på to sekund, og etter denne pausen tar Alise igjen ordet og endrer svaret sitt fra at hun ikke husker noe, til at han «dreiv og tok på meg» (linje 7). Dette viser at det at avhørsledere ikke tar ordet for raskt i pauser, kan gi mer informasjon. Peggy følger opp med å gjenta det Alise sa (linje 9). Alise responderer med å bekrefte at det var det hun sa, men behandler ikke dette som et initiativ som krever en utvidet tur fra henne. En slik minimal respons kan fortolkes som en indikasjon på at Alise synes det er vanskelig å fortelle om dette.

I linje 13 kommer Peggy så med et tydeligere, sterkt initiativ: «fortell meg om det». Imperativformuleringen er helt i tråd med det avhørsledere lærer, og er en del av det som gir et problemutforskende interaksjonsformat der den avhørte styrer formen på forklaringen. Ytringen innebærer altså både en tematisk og en interaksjonell innramming: Tematisk peker Peggy på hendelsene Alise har åpnet for, interaksjonelt åpner Peggy for at Alise skal fortelle utfyllende om dette. Alise starter å fortelle, men avbryter raskt seg selv. Hennes samtaleturn fra linje 15–23 er preget av mange svært lange pauser, hun snakker lavt og stopper sin egen forklaring, og hun sier to ganger at hun ikke vet hva hun skal fortelle (linje 16: «vet ikke hva jeg skal fortelle» og linje 23: «jeg vet ikke helt hva jeg skal 'fortelle egentlig ikke»).

Jeg tolker dette slik at Alise her ber om hjelp til å forstå hvilke detaljer som er viktige og relevante. Dette må ses i sammenheng med resten av avhøret. Alises sammenhengende forklaring er svært kort og udetaljert, og hun var utydelig på hvor ofte hun ble utsatt for noe, og hvor grove disse overgrepene var. Da hun avsluttet sin sammenhengende forklaring, var det ingen grensemarkert overgang til den kompletterende fasen, men avhørslederen startet umiddelbart med å stille spørsmål om det siste Alise fortalte. Den kompletterende fasen har fram til nå vært preget av en spørsmål/svar-struktur der Alise i liten grad har fortalt sammenhengende. I dette avhøret har det altså ikke blitt etablert et problemutforskende

interaksjonsformat. Jeg fortolker det derfor slik at når Alise i dette utdraget blir tildelt interaksjonelt rom og ansvar for å fortelle uavbrutt, får hun det ikke til, fordi hun ikke har hatt øving i en slik samtalerolle.

Alise uttrykker i denne turen at hun ikke vet hva hun skal fortelle, noe som kan fortolkes både som at hun ønsker innramming av interaksjonsformat, forståelsesrammer og tematiske rammer. Peggys respons på dette er å komme med et konkret spørsmål, ikke å bidra med innramminger (linje 24: «hvor tok han på deg da»). Med denne ytringen går Peggy tilbake til det agendabundne interaksjonsformatet som har dominert tidligere i avhøret: agendabundne spørsmål som har preferanse for korte svar. Denne typen spørsmål gir ikke noen forståelsesrammer for den avhørte, og gir lite rom for at den avhørte kan utvikle temaet.

I dette utdraget er det altså svært lite innramminger fra avhørslederen, og det kan virke som at det å ikke ta over ordet i pauser er hennes hovedredskap for å få den avhørte til å fortelle. Det neste utdraget er fra avhør 11, og her tematiserer også den avhørte at hun ikke vet hva hun skal si. I dette utdraget appellerer den avhørte til avhørslederen som den som kan avgrense.

Utdrag 14, Avhør 11. Forut for dette utdraget har Paul oppsummert Adas sammenhengende forklaring i korte enheter hvor Ada har bekreftet med korte tilbakekoblingssignaler som «ja» eller «mm».

1. Paul hvis du nå (.) e:: (0,5) prøver å nøye gjennom e: hendelsen
2. sånn som du fortalte meg,
3. så vil jeg gjerne at du prøver å være (.) enda mer detaljert.
4. si meg alle tingene du klarer å huske fra det her.
5. at det- at det 'kan være vanskelig for deg,
6. om du:::- at det kan gjøre at du kanskje begynner å gråte
7. eller sånt no,
8. det det- .hh det gjør ikke noe for meg,
9. Ada °[mm]°
10. Paul e altså det men m e:: ikke legg bånd på deg sånn
11. følelsesmessig,
12. Ada [°mm°]
13. Paul men jeg skjønner hvertfall at det kan være vanskelig,
14. Ada m,
15. Paul men .. men e alle mulig detaljer kan være viktige så,
16. .. om du klarer å se det for deg nesten som i en 'film altså,
17. e:: og prøve å beskrive hver 'eneste ting som skjer,
18. Ada m,
19. Paul så vil jeg veldig gjerne at du prøver på det.
20. (0,5)
21. Ada .hh hh
22. Paul e er det greit?
23. Ada j:a: ((svakt)) e: (3,0) jeg føler (nesten) at jeg har sagt
24. (.) al:t [(...)] nå,
25. Paul [mm.]
26. .hhja.
27. Ada e:: eja.

28. jeg har liksom-
 29. Paul hvis du- hvis vi starter med det at-
 30. Ada jeg var jo full og,
 31. Paul ja,
 32. ja du var full og ja,
 33. mm.
 34. (2,0 - hører bevegelse i stolene)
 35. Ada så det er litt sånn (.) vanskelig for meg å forklare,
 36. Paul mm,
 37. (2,5)
 38. Ada jeg vet liksom ikke noe flere detaljer sånn,
 39. =hva tenker du på da liksom sånn-
 40. (.)
 41. Paul e nei altså jeg tenker på e: .. 'hver minste ting som skjer
 42. underveis i løpet av-
 43. for det her har jo skjedd over en viss tid ikke sant,
 44. [e::]
 45. Ada [ja,]
 46. Paul når var det du traff dem.
 ((Samtalen fortsetter med at Ada svarer på når hun traff dem, og Paul stiller et nytt konkret spørsmål om hva hun snakket med mennene om))

I dette utdraget ber Paul om en ny, sammenhengende forklaring, med flere detaljer. Ada responderer nølende og med antydninger om at noe er problematisk med forklaringen, og utdraget ender med at avhørslederen stiller et konkret, avgrenset spørsmål, altså ikke i tråd med det problemutforskende formatet han initierte i starten. Jeg vil her argumentere for at dette handler om at Adas tematisering av noe problematisk behandles som mangel på interaksjonelle rammer, mens Ada kanskje heller etterspør *tematiske* avgrensninger.

Dette utdraget starter med at Paul oppfordrer Ada til å forklare seg mer detaljert. Helt konkret ber han henne om å «være (.) enda mer detaljert» (linje 3), si alt hun husker (linje 4), og «prøve å beskrive hver 'eneste ting som skjer» (linje 17). Han er altså tydelig på at han ønsker detaljer, men gir ingen eksempler på hva dette kan være – hun får ingen tematiske rammer å forholde seg til. Paul åpner for at detaljene i forklaringen kan være problematiske (linje 5: «det 'kan være vanskelig for deg»), at hun kanskje begynner å gråte (linje 6), og viser at han forstår det, og at hun ikke behøver å legge bånd på seg (linje 10). Dette er eksempler på det jeg kaller interaksjonell innramming – altså en eksplisitt markering av hvilke samhandlingsrammer som gjelder.

Ada responderer lite, og Paul ber om aksept for rammene han har lansert (linje 22: «e er det greit?»). Dette er en type spørsmålsformulering som preferer et bekreftende svar, noe Ada også først gir, men da både nølende og med svak stemme. Ada sier videre at hun syns hun har

sagt alt (linje 23–24). Adas respons i linje 23 er preget av en lang pause, hun snakker lavt og demper utsagnet sitt med «nesten». Nølinger og dempere er typiske for disprefererte responser (Pomerantz & Heritage, 2013), og det indikerer at Ada her opplever det som problematisk (dispreferert) å skulle si at hun ikke forstår hva hun skal fortelle om videre.

Dette starter en kort forhandling om hvem som skal ha ordet, der Ada i linje 30 avbryter Paul og legger til at hun var full, og presenterer det som en begrunnelse for hvorfor det er vanskelig for henne å forklare (linje 35: «så det er litt sånn (.) vanskelig for meg å forklare»). Senere i avhøret forteller likevel Ada detaljert fra mange hendelser; det er altså lite i det videre avhøret som tyder på at Ada faktisk ikke husket hva som skjedde. Jeg tolker dermed Adas utsagn i dette utdraget til å handle mer om en manglende forståelse for hva som er relevant, enn om hukommelse (også jmfør Linell et al., 2010). Det støttes av Adas ytringer i linje 38–39. Der gjentar hun at hun ikke vet flere detaljer, men gir så ordet tilbake til Paul; «hva tenker du på da liksom sånn-». Med denne ytringen aktualiserer Ada Pauls rolle som den som styrer situasjonen og forklaringen, og hun framhever at han har kompetanse til å vurdere hva som er relevant og ikke. Ada bidrar altså med andre innrammingsforslag. Hun antyder at Paul faktisk har en agenda, og ber ham om å gjøre denne klar for henne.

Jeg forstår det med andre ord slik at Ada i linje 39 ber om tematiske rammer. Pauls respons (linje 41–43) er orientert mot detaljnivået – han sier at han vil vite «'hver minste ting» (linje 41). Han gir altså ikke flere tematiske rammer. Etter en kort nøling i overlapp med Adas minirespons, stiller så Paul et tematisk avgrenset spørsmål (linje 46: «når var det du traff dem.»). Med det går han bort fra det problemutforskende interaksjonsformatet og over til et agendabundet format.

I det neste utdraget etterspør den avhørte helt eksplisitt tematiske rammer, men også her respondere avhørslederen med å fortelle om interaksjonsformatet.

Utdrag 15, Avhør 9.

1. Patrik e: kan du prøve å så fortelle litt mer om hvordan det var på
2. festen?
3. for meg som ikke var der?
4. Anette e:m. (2,0) nei,
5. °hvordan skal jeg forklare det.°
6. vi satt nå rundt et bord da, terassen, det er ca tjue
7. kvadrat så det er liksom bord og stoler rundt hele,
8. e: m: (.) stemningen var bra den!
9. Patrik mm,
10. Anette e: (4,0) dess mer alkohol som kommer i blodet dess høyere

11. prater folk @,
 12. <@jeg vet ikke jeg hvordan jeg skal forklare det egentlig@>
 13. Patrik mm,
 14. Anette vi satt nå der og: (.) drakk og kosa deg og, spilte litt
 15. musikk @ og (.) greier.
 16. Patrik m.
 17. Anette og- og- det var liksom (0,5) første delen av festen da.
 18. andre delen av festen den var ikke- sånn (4,0) nei hvordan
 19. skal jeg forklare- vi satt nå i sofaen der, prøvde å snakke
 20. høyere enn musikken, men (.) vanskelig.
 21. Patrik mm,
 22. Anette kom det masse jenter som vi heller aldri hadde møtt før,
 23. (2,0) e: (8,0) nei, hvordan skal jeg 'forklare da?
 24. (2,0)
 25. Anette hvordan festen 'var?
 26. (11 sek)
 27. Anette nei: xx skal si @
 28. Patrik nei.
 29. (1,0) e: jeg kommer videre framover og så bare (.) være
 30. stille en god stund sånn at du eventuelt får tenkt deg om og
 31. eventuelt (får kommet med) eller noe sånt,
 32. sånn at du ikke føler at det er noe unaturlig eller noe f-
 33. nå 'må du si noe,
 34. Anette [nei]
 35. Patrik [men det] er litt sånn som jeg- ja at jeg kommer til å bare
 36. være litt stille,
 37. så får du lov til å tenke deg om eller,
 38. Anette ja,
 39. Patrik ((mumler)) komme på nye ting eller,
 40. .hh e kan du si litt om hva slags type folk var det her, var
 41. det venner av deg,
 42. eller (.) var det-
 43. Anette em: det var nå: broren til kjæresten min,

Patriks innledende spørsmål tar utgangspunkt i noe Anette har fortalt om tidligere (festen), og han ber henne fortelle «litt mer om hvordan det var» der (linje 1). Avhørslederen lanserer her et problemutforskende interaksjonsformat. Anettes første respons viser at hun ikke umiddelbart klarer å gi en relevant respons på dette – hun nøler, har en lang pause, før hun sier «nei,» og så «hvordan skal jeg forklare det» i lavt volum. Denne starten på responsen kan fortolkes både som at Anette må ha litt tid for å tenke seg om før hun starter å fortelle, men også som at Anette her signaliserer at hun er usikker på hva som er et adekvat svar. Jan Svennevig (2001b) diskuterer hvilke funksjoner «nei» har i en slik posisjon, og skriver at «The general function of nei as a response initiator is to signal that, in some respect, the answer is not fully consonant with the expectations or projections implied by the question» (Svennevig 2001b, s. 148). Jeg mener at Anette i linje 4 og 5 her nettopp signaliserer en slik usikkerhet om svaret samsvarer med det spørsmålsstilleren ber om: Anette antyder at

innrammingen Patrik har foreslått, er uklar for henne, og at hun derfor er usikker på om svaret hun gir, er relevant.

Anette begynner å fortelle i linje 6, men tematiserer flere ganger at hun er usikker på hva hun skal fortelle om, gjennom metakommentarer som «nei hvordan skal jeg forklare da?» (linje 18, se ellers linje 5, 12, 23, 25, 27). I turen hennes er det også mange pauser som jeg fortolker som at hun er usikker på hva hun skal si. Jeg forstår Anettes nølinger og metakommentarer som initiativer rettet mot Patrik, der Anette ber om klarere rammer for forklaringen. Samtidig er de også innrammingsmarkører som markerer at Anette er klar over at det hun forklarer, kanskje ikke er relevant. Dette blir særlig tydelig når hun i linje 25 gjentar Patriks spørsmål («hvordan festen 'var?'») og etter en elleve sekund lang pause igjen kommer med en lattermild metakommentar. Anette ser altså ut til å vise at hun prøver å gi en relevant forklaring, men vet ikke hva som er relevant i denne sammenhengen.

I linje 28 tar Patrik ordet. Den første responsen («nei») gjentar Anettes «nei» fra linje 27, og markerer slik enighet med Anettes innvendinger. Den neste delen av responsen (linje 29-37) handler om hvordan Patrik vil opptre videre. Jeg vil karakterisere denne responsen som ikke-fokal; den svarer ikke på det Anette etterspør, men er en metakommentar som handler om hvordan Patrik vil opptre i situasjonen. Patriks ytring i linje 29-37 kan forstås som en innramming som tydeliggjør premisene i et problemutforskende interaksjonsformat.

Jeg fortolker Anettes lite koherente forklaring og mange metakommentarer som at hun etterspør både tematiske rammer for forklaringen sin (hva hun skal fortelle om), og fortolkningsrammer (hvorfor er dette relevant). Patrik responderer med å tematisere den interaksjonelle innrammingen: Han skal være stille så hun får tenke seg om. Anette og Patrik ser altså ikke ut til å være orientert mot samme innrammingsnivå.

Når Patrik responderer slik han gjør, tyder det på at hans fremste redskap for å få den avhørte til å snakke, er nettopp pauser. Men i dette tilfellet er det ikke «tid til å tenke seg om» Anette ber om. I linje 40 ser Patrik ut til å orientere seg mer mot det Anettes faktisk spør om, og han kommer da med noen forslag til hva som er relevant å si om festen. Han lanserer et tema om «hva slags type folk» som var der, og Anette tar utgangspunkt i det og forteller utfyllende om festdeltakerne. En tematisk avgrensning gjør altså at Anette får til å fortelle sammenhengende.

7.5 Innramminger av spørsmål om detaljer: Diskusjon

I dette kapitlet har jeg undersøkt hvordan deltakerne rammer inn detaljspørsmål i den kompletterende fasen. Jeg vil gjerne gjenta at dette ikke forekommer hyppig – det vanlige i dette materialet er at avhørslederen kommer med et initiativ, og at den avhørte gir en respons, uten forhandlinger om innramming. Ved å fokusere på de stedene der slike innramminger skjer, setter jeg søkelys på steder der det er interaksjonelle problem. Måten dette håndteres på, kan si oss noe om virksomhetstypen, og det er det jeg skal ta opp i denne oppsummerende diskusjonen av kapitlet.

I utdrag 8 og 9 er det avhørslederne som orienterer seg mot spørsmål som noe problematisk, noe som må redegjøres for. I disse tilfellene kan en kanskje snakke om en forebyggende innramming – den avhørte har ikke tydelig signalisert at noe er problematisk, eller gitt inadequate responser, men noe i interaksjonen gir likevel motivasjon for ekstra rammeavklaringer.

I utdrag 10, 11 og 12 er det tydeligere at avhørslederens innramminger markerer at den avhørtes respons ikke var relevant, eller relevant nok, for formålet. Med innrammingene forsøker avhørslederen å tydeliggjøre hva som er relevant tema/detaljnivå/vinkling i responsen.

I utdrag 13, 14 og 15 er det den avhørte som ber om rammeavklaringer. Typisk for slike utdrag er at avhørslederen har kommet med et initiativ som den avhørte av ulike årsaker ikke får til å svare på. De avhørtes problemer med å svare ser ikke ut til å komme av at den avhørte ikke husker. Svarproblemene handler heller om at den avhørte ikke vet hvordan hun skal formulere seg, hva som er relevant, eller at hun har problem med å fortelle sammenhengende, slik avhørslederen legger opp til.

Tre ulike typer innramming

I analysene i dette kapitlet har jeg løftet fram tre ulike typer innramminger: Innramming av interaksjonsformat, forståelsesrammer, og tematisk innramming. Disse rammene er ulike sider av samtalen som er til stede samtidig, men som i ulik grad blir belyst.

Interaksjonsformatet er et premiss for avhør i utredende intervju-tradisjonen, og for en erfaren avhørsleder er det selvsagt at avhør foregår slik. For en avhørt, derimot, kan et slikt

interaksjonsformat være helt uventet. I opplæringslitteratur anbefales det derfor å introdusere dette interaksjonsformatet helt fra starten av. I opplæringen fokuseres det på teknikker som støtter et slikt interaksjonsformat: Avhørslederne oppfordres til å «tåle» pauser, til å formulere seg på måter som ikke begrenser den avhørtes fortelling, og til å metakommunisere om hvordan avhøret skal foregå. I flere av utdragene er det tydelig at avhørslederne tar i bruk denne kunnskapen, og når den avhørte etterspør rammeavklaringer, forteller de *hvordan* avhøret skal foregå. Som jeg har vist, ser det ut til at det kan være andre typer rammer den avhørte etterspør.

Det jeg kaller forståelsesrammer, handler om hvilken relevans spørsmålene har. Kate Haworth (2013) studerer «audience design» i politiavhør. Hennes poeng er at selv om avhøret er en samtale mellom avhører og avhørt, er det egentlig et helt annet publikum som er det vesentlige – nemlig rettsvesenet og en framtidig rettssak. Hun viser at avhørslederen adresserer disse framtidige lytterne, mens de avhørte ikke synes å forholde seg til andre adressater enn avhørslederen. Avhørslederne gjorde heller ikke de avhørte oppmerksomme på dette framtidige publikumet: «Yet it was noted that at the same time as addressing their own talk to the future audiences, indeed asking questions specifically for their purposes, interviewers did not encourage the interviewees to address that intended audience in their responses» (Haworth, 2013, s. 66).

I mitt materiale varierer det i hvilken grad avhørslederene orienterer den avhørte mot slike framtidige publikum og framtidig bruk av informasjonen i avhøret. I noen tilfeller peker avhørslederen framover (som vist i utdrag 8) og viser med det hvorfor spørsmålene er relevante. I andre tilfeller henviser avhørslederene til seg selv når de ber om ytterligere detaljer (som i utdrag 9, linje 9: «bare nå sånn at jeg får det helt på det rene»). Da forblir relevansen uklar – men de avhørte ser ikke ut til å ha problem med det.

Et generelt inntrykk fra dette materialet er at de avhørte støtter seg til avhørslederens kompetanse når de forhandler seg fram til hva som er riktig detaljnivå i avhøret. De avhørte ser ut til å akseptere at avhørslederen styrer hva den avhørte skal forklare seg om, og til å ta det for gitt at avhørslederen har profesjonell kompetanse til å vurdere hva som er relevant. Det viser at de avhørte gjenkjenner politiavhøret som en institusjonell samtale som er styrt av en avhørsleder, og de er med på å re-etablere virksomhetstypen ved å gjenskape en deltakerstruktur der de svarer på spørsmål fra avhørslederen.

Det problematiske ser i hovedsak ut til å dukke opp når detaljfokus skal kombineres med et problemutforskende interaksjonsformat. Dette er særlig tydelig i det siste utdraget, der den avhørte får et avgrenset tema å forklare seg om (hvordan festen var), men gjennom pauser, restarter, latter og metakommentarer får fram at hun ikke vet hva hun skal si. Jeg har argumentert for at den avhørte her både etterspør fortolkningsrammer og tematiske rammer, noe som tyder på at hun ikke forstår hvorfor avhørslederen ber henne fortelle om festen. I en studie av samtaler mellom arbeidssøker og veileder på et arbeidskontor, viser Jan Svennevig (2001a) at nettopp det å forstå formålet med et spørsmål, er vesentlig for å kunne gi en utfyllende respons: «When clients have problems in deciding what the ultimate goal of a question is, they will be discouraged from expanding their responses beyond the explicit focus of the question» (Svennevig, 2001a, s. 108). Når den avhørte ikke forstår hva målet med spørsmålet er, blir det også vanskelig for henne å gi et utfyllende svar.

I analysene finner jeg altså at avhørslederens rolle som samtaleleder krever oppmerksomhet om ulike innrammingsbehov samtidig. Jeg vil argumentere for at avhørsledernes fokus på det interaksjonelle formatet viser at avhørslederne først og fremst er oppmerksomme på det de har lært om hukommelse og mentale prosesser rundt det å huske. Når de avhørte selv peker på at det er problematisk å fortelle, tyr avhørslederne til metakommunikasjon om at de skal være stille, og gi den avhørte tid til å tenke.

Jeg mener det er fruktbart å se dette i lys av talerrolle-begrepene²²: Det de avhørte ofte peker på, er et problem med forfatterrollen – de er usikre på hvordan de skal formulere minnene sine. Avhørsledernes respons på dette, mener jeg er adressert rollen som ansvarlig, ikke rollen som forfatter. Rollens ansvarlige er å være opphavsperson, altså den som har kunnskap om noe. Når avhørslederne responderer med å fortelle at den avhørte skal få bruke god tid på å tenke seg om, er det en respons som er orientert mot at problemet er å gjenkalle minnene. Avhørslederne ser ut til å fortolke de interaksjonelle problemene i samtalen ut fra sin kunnskap om minnepsykologi: Den avhørte vil klare å svare hvis hun bare får tid og ro til å tenke seg om. De avhørte peker derimot på noe annet: De leter etter hva som er relevant i denne virksomhetstypen. I avhørslederutdanningen er det lite fokus på ulike typer innramming. «Metakommunikasjon» blir på K.R.E.A.T.I.V.-kurset i stor grad presentert som

²² Se teoretiskapittelet og Kapittel 6 for mer utgreiing om talerrollene

et redskap for å få fram hvordan avhøret skal foregå, altså det jeg kaller innramming av interaksjonsformat. Innramminger om *hva* forklaringen skal handle om, og *hvorfor* det er viktig å få fram det ene eller det andre, er det derimot lite fokus på.

For å oppsummere vil jeg altså argumentere for at avhørsleder og avhørt ikke alltid er samstemte om hvilke rammer som trenger å avklares. Dette gjør at avhørslederens metakommunikasjon ikke alltid løser problemet, siden innrammingene kan være på et annet nivå enn det den avhørte etterspør.

Avhørslederens innramminger: Støtte eller ledende?

Helt avslutningsvis vil jeg ta opp dilemmaet mellom å støtte en forklaring og å lede. I det utredende intervjuet skal den avhørtes innflytelse over eget avhør blant annet være sikret gjennom at den avhørte selv får starte med å forklare seg. Men i mitt materiale er det stor forskjell på disse uavbrutte forklaringene: Noen forteller mye og uttømmende, og får dermed gitt mye informasjon fra sitt eget ståsted. Andre forteller ikke så mye, og dermed får avhørslederen et dårligere grunnlag for å be om oppklaringer i den kompletterende fasen. Det kan da forekomme oftere at avhørslederen stiller spørsmål om tema den avhørte selv ikke har initiert.

Når avhørslederen stiller spørsmål og angir tema, begrenser hun hva den avhørte kan snakke om. Det kan ses som ledende: Avhørslederen styrer *hva* den avhørte skal fortelle om. Når avhørslederen inntar en diskursiv rolle som spørsmålsstiller i den kompletterende fasen, kan det gjøre at de ikke kommer inn på tema som avhørslederen ikke har lagt merke til i den uavbrutte forklaringen, eller som den avhørte av ulike årsaker selv ikke har lansert tidligere. Samtidig er det at avhørslederen tar interaksjonelt initiativ, en nødvendig støtte for mange avhørte som ikke selv klarer å fortelle uttømmende. Viveka Adelswärd skriver om lignende dilemma i sin analyse av jobbintervju. Hun analyserer blant annet intervjuerens bruk av formuleringer (oppsummeringer) og skriver at «formulations are often described as a power attribute, a way to set a trap for one's interlocutor. As I have attempted to show, the use of this technique can also be seen as a form of interactive assistance on the part of the participant» (Adelswärd, 1988, s. 112). Samtalelederens dilemma er altså å finne balansen mellom å støtte (gi «interactive assistance») og å lede («set a trap for one's interlocutor»).

Et grunnleggende dilemma i den kompletterende fasen er derfor forholdet mellom å støtte og å lede. I den kompletterende fasen må avhørslederen finne hvordan hun kan støtte og avgrense den avhørtes forklaring, uten å lede og uten å gå glipp av viktige tema. De ulike typene innramminger som er analysert i dette kapitlet, kan være et eksempel på interaksjonell støtte som kan hjelpe den avhørte med å fortelle, uten å lede i for stor grad.

8. Redegjørelser om motstand

Voldtekt er en forbrytelse der det ofte er lite fellende bevis, sjelden vitner, og fornærmedes forklaring står mot den mistenktes – ord står altså mot ord (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012, s. 25). Når en ikke har tekniske bevis eller vitneutsagn, er det alltid en risiko for at den ene partens forklaring blir mistrodd.

Straffelovens paragraf 192 definerer voldtekt som når en gjerningsperson:

- a) skaffer seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd, eller b) har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen, eller c) ved vold eller ved truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre tilsvarende handlinger med seg selv

I NOU 2008: 4 gjennomgår utvalget hva som menes med vold i voldtektssituasjonen, og skriver: «Det er ikke noe krav om at fornærmede må ha ytet motstand» (NOU 2008:4, 2008, s. 18). Loven er altså klar på at en voldtekt defineres av hva gjerningspersonen gjør, ikke hva den voldtektsutsatte gjør. I den senere tid har det likevel vært noe debatt om denne definisjonen av voldtekt er for snever. Amnesty hadde i 2012 en kampanje for å endre norsk lov slik at det ble klarere at voldtekt skal defineres som «seksuell omgang uten oppriktig samtykke»²³. Amnesty mente at norsk straffelov i dag stiller krav om at en må kunne bevise vold eller truende adferd for at noe skal defineres som voldtekt, og at dette er problematisk: Deres ståsted er altså at et nei er et nei, og om det forekommer seksuelle handlinger når den ene parten har sagt nei, så må dette regnes som voldtekt.

Kripos' rapport om voldtektssituasjonen i Norge i 2012 er inne på noe av det samme når de peker på at mye tyder på at mange unnlater å anmelde voldtekt fordi de ikke anser seg selv for å være et «verdige offer». Det kan for eksempel være fordi de kjenner overgriperen, har drukket alkohol, eller ikke har gjort fysisk motstand mot overgrepet (Kripos, 2013, s. 13). Samhandlingen mellom fornærmet og mistenkt, og hvordan den fornærmede viste at hun ikke ønsket denne seksuelle kontakten, har dermed en viktig og omstridt rolle i om noe skal forstås som voldtekt eller ikke.

²³ <http://www.amnesty.no/kampanje/voldtekt-i-norge>

I avhørene i denne studien forekommer det flere ganger at den avhørte initierer forklaringer om hvorfor hun ikke gjorde motstand mot overgrepet. Jeg forstår slike sekvenser som *redegjørelser* (se teorikapittelet 2.5), det vil si som ytringer som er ment å forklare og begrunne en uventet handling (Scott & Lyman, 1968). Med redegjørelsen viser hun at hennes handling har en moralsk legitim forklaring. Når en person kommer med en redegjørelse for å forklare noe hun har gjort, viser hun at hun forstår at det hun har gjort, kan oppfattes som rart av andre. Gjennom å studere redegjørelser kan en derfor få et innblikk i hva som er de underliggende, moralske standardene og forventningene i et samfunn (Sarangi, 2010, s. 403). Når dette materialet viser at mange av de avhørte redegjør for mangel på motstand, viser det at motstand er det forventede i slike situasjoner. Jeg kommer nærmere inn på dette i analysen og diskusjonen.

I dette kapittelet vil jeg ta for meg redegjørelser de avhørte gir om hvorfor de ikke gjorde motstand mot overgrepet.

8.1 Forskning om redegjørelser i avhør

Studier av avhør i rettsvesenet (Atkinson & Drew, 1979 (kap 5)) og politiavhør (MacLeod, 2010) har vist at den avhørte bidrar med redegjørelser om tema som skyld eller ansvar, *uten* at avhørslederens spørsmål antyder at den avhørte har skyld/ansvar for det som har skjedd. Atkinson og Drew kommenterer dette slik: «A noticeable feature of such answers is that they generally, indeed overwhelmingly, occur in response to questions which do not appear to directly or formally accuse the witness» (Atkinson & Drew, 1979, s. 136). Studiene tyder altså på at det ikke behøver å være noe i det lokalt sekvensielle som motiverer den avhørtes redegjørelser, og dette er i samsvar med redegjørelsene om motstand i dette materialet.

Når en redegjørelse om skyld/ansvar ikke kommer som en respons på et spørsmål, er det betimelig å spørre hva som motiverer den. Atkinson og Drews studie er basert på data fra rettssaker der politifolk er avhørt som vitner. Forfatterens hovedfokus er å se på hvordan responser er designet for å unngå eller dempe potensielle skyldplasseringer (Atkinson & Drew, 1979, s. 138). De argumenterer for at de avhørtes redegjørelser viser at de avhørte fortolker informasjonssøkende spørsmål som presekvenser som leder opp mot en skyldplasserende ytring:

The fact that answers are designed to include components which defend their action (...) displays the witnesses' recognition that the questions themselves are not blamings (i.e. do not contain blame implicative assessments of their actions), witnesses treat them as prefacing blamings (Atkinson & Drew 1979, s. 142)

I følge Atkinson og Drew brukes altså ikke-inviterede unnskyldninger og rettferdiggjøringer for å forebygge en mulig senere beskyldning.

Nicci MacLeod (2010) studerer redegjørelser i britiske politiavhør av voldtektsofre, og hun peker også på at redegjørelsene er svar på mulige etterfølgende spørsmål som er skyldplasserende. Men MacLeod argumenterer også sterkt for at redegjørelsene i hennes materiale bør forstås som den avhørtes måte å forholde seg til samfunnets voldtektsdiskurser: «What is of greater interest from a critical perspective, however, is how interviewees' excuses and justifications overwhelmingly correlate with prevalent assumptions surrounding sexual violence» (MacLeod, 2010, s. 199).

MacLeod refererer til forskning som viser at det er vanlig at både utenforstående, overgriper og offeret selv åpner for at offeret helt eller delvis har skyld for voldtekten, og hun viser at ofrene orienterer seg mot dette når de redegjør for blant annet motstanden de gjorde under voldtekten. Redegjørelsene er altså også her forsvarsstrategier, men da rettet mot de generelle beskyldningene et voldtektsoffer forventer, ikke mot noe sekvensielt i avhøret.

Det ser altså ut å være vel etablert at redegjørelser kan forekomme uten å være en direkte respons på et skyldplasserende spørsmål, og at voldtektsofre orienterer seg mot samfunnsdiskurser om offerets ansvar for overgrepet. I min analyse vil jeg fokusere på hvilken funksjon slike redegjørelser har i politiavhøret. Problemstillingene jeg søker å besvare, er:

- Hvilke redegjørelser om motstand forekommer i avhørene? Hva får den avhørte uttrykt gjennom redegjørelsene, og hvilken betydning kan det ha for avhøret og for forklaringen den avhøret gir?

8.2 Analytiske begrep

I denne analysen vil jeg undersøke redegjørelser om motstand, og analysere disse i underkategoriene rettferdiggjøringer og unnskyldninger (se kapittel 2.5). For å beskrive

redegjørelsens funksjon kommer jeg i tillegg til å trekke inn begrepene narrative ekspansjoner og relieff.

Begrepet *narrativ ekspansjon* handler om at en taler bringer inn informasjon som går ut over det vedkommende ble bedt om å svare på. Begrepet er hentet fra Renata Galatolo og Paul Drews studie av vitneforklaringer i retten (Galatolo & Drew, 2006). Denne studien viser eksempler på at vitnet ikke nøyer seg med å svare ja eller nei på ja/nei-spørsmål, men fortsetter med et utvidet svar – en narrativ ekspansjon.

In the expansions of answers witnesses go beyond what is strictly asked by the question while orienting to the specific interactional constraints linked to the form and content of the questions, and they can use this conversational space for structuring or restructuring events addressed by the questions (Galatolo & Drew, 2006, s. 664)

Galatolo og Drew viser at disse ekspansjonene blant annet gir vitnet mulighet til å kontekstualisere svaret sitt, og dermed bidra med informasjon som forklarer *hvorfor* handlingene deres kan forklares som riktige, rasjonelle og fornuftige. En slik ekspansjon kan altså brukes til å unnskyldes eller rettferdiggjøre egne handlinger, og kan dermed forstås som en respons på noe potensielt skyld-impliserende i spørsmålet.

I Galatolo og Drews studie brukes dette begrepet om svar på lukkede ja/nei-spørsmål. I politiavhørene i min studie er det få eksempler på denne typen spørsmål. Begrepet narrative ekspansjoner er likevel relevant fordi redegjørelsene inneholder tema som det i innledningene til forklaringene ikke er oppfordret til å snakke om. I redegjørelsene går de avhørte ut over de rammene som avhørslederen har satt, og jeg mener derfor det er riktig å se dem som en type narrativ ekspansjon. Jeg kommer altså til å bruke begrepet narrative ekspansjoner også om ytringer fra den avhørte som ikke direkte er en respons på et spørsmål.

Et annet analytisk begrep som er relevant for å beskrive redegjørelsens funksjon, er *relieff*. Relieffbegrepet er hentet fra skriveforskning, og handler om perspektiv og tolkningsrammer for enkeltelement i tekster. Lars S. Evensen skriver: «For å skrive en god tekst er det ikke nok å ha et innhold; vi må også signalisere et gjennomgripende perspektiv på innholdet» (Evensen, 2005, s. 191). Begrepet relieff brukes altså for å omtale forholdet og samspillet mellom en forgrunn og en bakgrunn i teksten. Det som er bakgrunnsmarkert er med på å gi tolkningsrammer for det som er forgrunnsmarkert. Evensen begrunner relieffbegrepet med en større teoretisk forankring i dialogisme og viser at forhandling om mening nettopp handler

om å forhandle om hvilket perspektiv som ligger til grunn for å forstå enkeltelement i kommunikasjonen.

Evensen argumenterer for at relieffbegrepet er egnet til å peke på hvilke fortolkningsrammer vi bruker:

Når vi underbygger en kontroversiell påstand, er dette for eksempel ikke bare et såkalt retorisk knep vi kan ty til for å vinne gehør for vårt standpunkt; gjennom måten vi underbygger på, angir vi nemlig også hvilken tolkningsmessig posisjon det er vi underbygger fra. Tilsvarende, når vi skildrer personer eller omgivelser i en fortelling, er dette en måte å plassere hendelsesforløpet innenfor en bestemt fortolkningshorisont på. En god tekst har altså en slags «forgrunn», et tekstlig meningsfokus som får sin gjennomgripende mening nettopp gjennom at den blir satt i relieff mot en kulturell «bakgrunn». (Evensen, 2005, s. 191)

Sofia Ask og Gunilla Byrman (2010) har gjort en relieffanalyse av rapporter skrevet av politistudenter og politifolk i tjeneste, og viser der hvordan bakgrunnsinformasjon er viktig i rapportene for å gjøre teksten troverdig og overbevisende: «Bakgrundens specificeringar ökar textens trovärdighet, eftersom detaljer i händelsesförloppet är viktiga i polisdiskursen, för att göra troligt att brott föreligger» (Ask & Byrman, 2010, s. 138). Deres poeng er altså at den forgrunnsmerkerte informasjonen – som i stor grad er gjengivelse av de straffbare handlingene – får tyngde gjennom bakgrunnsmarkert informasjon om for eksempel relasjonen mellom fornærmet/siktet, detaljer og ytre ramme for hendelsen.

I min analyse vil jeg bruke relieffbegrepet nettopp for å peke på at enkeltelement får sin mening i relieff mot en bakgrunn. I avhørene er gjerne de fysiske hendelsene forgrunnen; det er disse som er hovedelementene og i fokus i forklaringen, og som skal vurderes som straffbare eller ikke. Når den avhørte forteller om sine egne handlinger, og da blant annet om hva slags motstand hun gjorde, tegner den avhørte ofte samtidig opp et bilde av bakgrunnen, som utgjør en 'tolkningsmessig posisjon', for å bruke Evensens uttrykk, å forstå disse fra. Som jeg vil vise, blir redegjørelsene viktige i dannelsen av relieffet.

8.3 Analyse

I denne analysen vil jeg presentere åtte utdrag som alle er redegjørelser knyttet til temaet motstand mot det seksuelle overgrepet. De er hentet fra ulike avhør og viser litt ulike typer redegjørelser og ulike sekvensielle forløp fram mot redegjørelsene. De tre første utdragene er såkalt ikke-inviterede redegjørelser, som altså innledes av den avhørte selv i den uavbrutte

forklaringen. De to neste utdragene er inviterte redegjørelser, som kommer som del av en respons på avhørslederens initiativ. De tre siste redegjørelsene skiller seg ut ved at de omhandler redegjørelser for valg om å delvis samarbeide med voldtektsmannen.

Det første utdraget er hentet fra avhøret av Aina, som har anmeldt en voldtekt i en taxi. I dette utdraget vil jeg vise at Ainas forklaring om voldtekten går over til redegjørelser når hun forteller hvorfor hun sluttet å gjøre motstand.

Utdrag 16, Avhør 1. Dette utdraget er fra den avhørtes uavbrutte forklaring. Avhørslederen Per har bedt henne om å være detaljert, og har blant annet lansert temaet om hvordan overgriperen fikk av henne klærne.

1. Aina klart det 'utviklet seg jo for at på et eller annet tidspunkt
2. så (0,5) greide jo han å få av meg: (.) hvertfall strømpebuksa:,
3. jeg hadde på skjørt da,
4. han grei- greide å 'dra 'ned 'den da,
5. (1,2) og:: hvo:: akkurat 'hvordan og 'når det skjedde da det hø-
6. er litt sånn uklart da,
7. men e:: (1,0) han greide nå det.
8. → og jeg: jeg gjorde motstand selvsagt,
9. først til å begynne med.
10. så innså jeg at e: (0,5) .hh va- hjalp kanskje ikke hh å gjøre
11. så veldig mye motstand.
12. eller,
13. 'innså og innså
14. det hjalp jo ikke- hjalp jo ikke.
15. så: fant ut at det var bedre å (1,0) ikke gjør noe motstand i
16. det hele tatt da.
17. på ett eller annet tidspunkt.
18. men e (1,5) før det så hadde jo han greid å kle seg av
19. hvertfall: (.) nenedav- buksa,
20. (dra ned) den,
21. og:: (1,5) ja.
22. (3,5)
23. så: (2,0) ja dradd ned buksa og: trusa si og: (2,0) greide å
24. (0,8) putte penis sin (.)°inni meg,°
25. → (1,5) og (.) på ett eller annet tidspunkt når det her skjedde da
26. så fant jeg ut at det var
27. ikke noe vits i å gjøre noe motstand for det: (.) det hjalp jo
28. ikke 'likevel,
29. s[å:] jeg lot jeg han egentlig få (.) gjøre seg ferdig,
30. Per [m]
31. m
32. Aina og det:: følte egentlig ikke at det påsto så: eller at det varte
33. så veldig lenge,
34. Per mm.
35. Aina før xxxxx eller hva jeg skal si,
36. men: (1,5) på 'en måte.
37. → (0,5) men du får jo litt sånn (.) 'absurd forhold til tid,
38. Per mm
39. Aina ((lettere i tonen, snakker fortere)) i en sånn situasjon.
40. for du distanserer deg,
41. eller prøver å distansere seg (.) fra max (.) [malt.]

42. Per [mm.]
 43. Aina så det: (1,2) blir samme at en: ikke gjør motstand,
 44. (blir) vel at,
 45. en 'er jo ikke i situasjonen der og da,
 46. så det følte ikke som at det varte så veldig lenge,
 47. men: (2,0) kan ikke si hh hvor lenge det varte hh (.) for det,
 48. men e: (.) hverfall (.) når det var over da så:,
 49. fikk jeg opp bildøra. ((fastere, klarere i stemmen))

I dette utdraget er det flere redegjørelser knyttet til Ainas handlinger (linje 8–16, linje 25–28 og linje 37–45). I den første redegjørelsen (linje 8–16) introduserer Aina motstand som noe selvsagt (linje 8: «jeg gjorde motstand selvsagt,»). Dette kan være uttrykk for en forståelse av hva som må til for å være utsatt for voldtekt – hun presenterer det som åpenbart at hun gjorde motstand. I linjene 10–14 problematiserer Aina det selvsagte med motstanden, og redegjør for hvorfor hun sluttet å gjøre motstand: Det nyttet ikke. Denne redegjørelsen gjentas også i linje 25–28. Denne redegjørelsen er en *unnskyldning*: Aina orienterer seg mot at det forventede er å gjøre motstand, men at hennes motstand ikke nyttet, og at det kan unnskyldes at hun ikke gjorde *mer* motstand.

Formuleringen i linje 13 («'innså og innså») er interessant fordi den tematiserer nettopp det bevisste ved Ainas vurderinger av situasjonen. I linje 10 presenterer hun det som at det var en rasjonell erkjennelse at motstanden ikke nyttet («så innså jeg at»). Hun formulerer dette på en måte som kan virke ironisk: «hjalp kanskje ikke hh å gjøre så veldig mye motstand». Både usikkerhetsmarkøren «kanskje» og uttrykket «så veldig mye» illustrerer hvor nytteløs motstanden var. Hun går så tilbake på det rasjonelle i vurderingene når hun kontrasterer med «eller» (linje 12) og så «'innså og innså» i linje 13. Denne typen x-og-x-formuleringer (Linell, 2011, s. 66) kan sies å problematisere bruken av uttrykk x, men samtidig vise at en ikke betrakter det som helt malplassert. Aina lanserer altså at ordet «innså» kanskje er feil, men vil heller ikke gå helt bort fra det. I linje 14 oppsummerer hun: «det hjalp jo ikke». Den pragmatiske partikkelen «jo» er en forsterker som her tydeliggjør at hun ikke hadde noe valg, hennes forsøk på å gjøre motstand utgjorde ingen forskjell. Med dette viser hun at hun ikke hadde kontroll over situasjonen – hennes motstand var nytteløs og det hadde derfor ingen hensikt å fortsette å prøve.

Samtidig som Aina viser at hun ikke hadde noen makt over selve voldtektssituasjonen, bruker hun uttrykk som framhever at hun likevel var aktiv: Hun «fant ut» (linje 15, linje 26), hun «lot han få gjøre seg ferdig» (linje 29). En politiforklaring er en re-konstruksjon av hva som

har hendt, fra den avhørtes perspektiv. Gjennom disse formuleringene kommer Ainas perspektiv fram: Hun presenterer voldtektssituasjonen som noe hun ikke klarte å komme seg unna, men hun var likevel aktiv i å fortolke situasjonen og håndtere den på best mulig vis. Å presentere sine egne valg og handlinger som reflekterte og bevisste er med på å bygge et bilde av Aina som ansvarlig – noe som kanskje er særlig aktuelt siden hun tidligere har forklart at hun var svært full, og at det var noe av grunnen til at hun ikke forsto voldtektsmannens hensikter før det var for sent.

I den siste redegjørelsessekvensen (linje 37–45) tar Aina i bruk flere generaliserende strategier. Hun går fra det personlige «jeg» til et generalisert «du» (linje 40: «for du distanserer deg») og «en» (linje 45: «en ‘er jo ikke i situasjonen»). Slik blir Ainas handlinger og følelser presentert som typiske og generaliserte. Dette underbygges også av diskursmarkøren «jo» i linje 45, som også markerer at hun anser det hun nå sier, som noe selvsagt, noe alle er enige i. Denne redegjørelsessekvensen er dermed en unnskyldning. Ainas forklaring om at hun opplevde en distanse til situasjonen, blir en begrunnelse for hvorfor hun ikke gjorde mer motstand: Det at Aina var, eller ble, distansert fra situasjonen, unnskylder at hun ikke gjorde mer motstand.²⁴

I dette utdraget forholder altså Aina seg både seg til en voldtektsdiskurs der det er selvsagt at offeret skal gjøre motstand, men også til at det er allment kjent at man kan distansere seg fra kroppen sin i en slik situasjon, og derfor ikke nødvendigvis gjør motstand. Slik framstår Aina som rasjonell og aktiv, men også utvetydig som et uskyldig offer.

Ainas redegjørelse for å ikke gjøre motstand handlet mye om at det ikke nyttet å gjøre motstand. Det neste utdraget er fra avhøret av Anniken, og her vil jeg vise en annen type redegjørelse: at det å ikke gjøre motstand er et aktivt valg for å unngå at overgriperen bruker enda mer vold. Anniken bruker både unnskyldninger og rettferdiggjøringer når hun redegjør.

Utdrag 17, Avhør 10. Dette er fra Annikens uavbrutte forklaring. Anniken har fortalt at hun på vei hjem sent en kveld hører noen bak seg. Hun trodde

²⁴ Det Aina snakker om her, ligner på det som innenfor traumeteori omtales som dissosiasjon, tydeligst uttrykt i linje 38: «en ‘er jo ikke i situasjonen der og da». Dissosiasjon er fenomenet at en smertefull opplevelse ikke oppfattes kognitivt (Gamst, 2011, s. 86), at en «i situationen opphåver sambanden mellan sig själv och omvärlden» (Christianson & Montgomery, 2008, s. 105). Dissosiasjon omtales ofte i sammenheng med vanskeligheter med å huske en opplevelse, men hos Aina er ikke dette tilfelle – hun forteller senere detaljert om hva som foregikk.

først det var samboeren, men ser så at det er to menn som løper mot henne, med ansiktene skjult.

1. Anniken og: (0,5) så kom de løpende mot meg og liksom da- da bare
2. egentlig 'skjønte jeg hva som kom til å skje,
3. (3.0) så: (1,0) når de hadde tatt tak i meg,
4. han ene tok (0,5) kj- xx hardt rundt halsen så jeg hadde
5. problem med å puste,
6. og så han andre tok i beina,
7. og så tok de det tørklet- eller genseren over øyene mine i
8. stedet så jeg ikke kunne se,
9. (2,0) e og så (.) så bar de meg vel (2,0) så 'ba jeg om at
10. de ikke kunne- (1,5) for de holdt så hardt rundt halsen så
11. jeg ikke klarte å puste så liksom-
12. → (1,0) for jeg- jeg 'turte liksom ikke å gjøre noe motstand
13. for jeg tenkte at (2,5) de var- altså- de var liksom to
14. stykker uansett jeg følte at uansett hva jeg hadde
15. gjort av motstand så hadde liksom de fått det som de ville
16. og (2,2) det var liksom jeg ville bare- (når) jeg skjønnte
17. det bare kom til å 'skje uansett og da følte jeg det bare
18. var bedre å bare-
19. (1,0)
20. Pia mm,
21. Anniken f- for jeg x- jeg var redd for at hvis jeg skulle liksom-
22. gjøre noe særlig motstand at det bare skulle bli verre og
23. ta lengre 'tid og at de skulle liksom (1,0) bli voldelig::
24. Pia mm
25. Anniken i tillegg på en måte og liksom,
26. Pia m

I dette utdraget forteller Anniken om hvordan overfallet foregikk, gjennom å veksle mellom handlingene (for eksempel linje 6: «han andre tok i beina») og sine egne opplevelser (for eksempel linje 2: «da bare egentlig 'skjønte jeg hva som kom til å skje»). Dette danner et relieff der handlingene er forgrunnsmarkerte, mens Annikens egen opplevelse er bakgrunnsmarkert – det er her Anniken forklarer og kontekstualiserer hendelsene. Redegjørelsene for hvorfor hun ikke gjorde motstand er en del av denne vekslingen. Anniken redegjør for den ytre handlingen, og da også sine handlinger, med hvordan hun fortolket situasjonen.

Redegjørelsen strekker seg over en lang tur – fra linje 12 til 23. Starten av redegjørelsen (linje 12: «jeg 'turte liksom ikke å gjøre noe motstand») kan forstås som en *unnskyldning*. Redegjørelsen antyder at Anniken anser det som problematisk at hun ikke gjorde motstand, men gjennom redegjørelsen får hun fram at det var noe med omstendighetene som gjorde at det ikke var mulig for henne. Denne redegjørelsen starter altså opp som en unnskyldning, men endrer så karakter. I linje 21–25 presenterer Anniken *rettferdiggjøringer* som underbygger at det å ikke gjøre motstand ikke bare skyldtes at hun ikke turte, men at det også

var det riktige i denne situasjonen. I en rettfærdiggjøring anerkjenner en at det en gjorde, kan oppfattes som feil, men viser så at det i dette tilfellet likevel er en uklanderlig handling. Annikens rettfærdiggjøring handler om at hun var redd for at motstand ville øke voldsbruken mot henne (linje 21–25). Anniken forklarer at hun gjorde et aktivt valg (linje 16–18): «jeg skjønte det bare kom til å 'skje uansett og da følte jeg det bare var bedre å bare-». Her presenterer hun mangelen på motstand som en strategisk overveielse – hun ville unngå at de brukte mer vold mot henne. Med dette rettfærdiggjør hun altså det å ikke gjøre motstand: I denne sammenhengen var det en riktig handling.

I utdragets linjer 9–18 forteller Anniken usammenhengende, og hun avbryter seg selv flere ganger. I linje 19 oppstår det så en pause uten at Anniken har avsluttet sin tur. Etter et sekunds pause kommer Pia med et tilbakekoblingssignal. Tilbakekoblingssignalets plassering langt ut i en pause, og den fortsettende intonasjonen, gjør det rimelig å tolke dette som at Pia bekrefter at det Anniken forteller, er relevant, og at Pia altså oppfordrer Anniken til å fortsette. Dette viser at det er et dialogisk element i disse redegjørelsene – den avhørte får plass til redegjørelsene og blir ikke utfordret på hvilken relevans disse har for avhøret.

Det er Anniken som selv tar opp temaet motstand her. Det antyder at hun ser sin egen mangel på motstand som potensielt problematisk – en redegjørelse handler jo om å forklare uventede handlinger. Sarangi sier at redegjørelser «reflect culturally embedded normative explanations» (Sarangi, 2010, s. 403). Hva som redegjøres for, viser hva som er tatt for gitt som akseptable og forståelige handlinger, og hva som ikke er det. Ved å redegjøre, viser Anniken at hun forstår at det at hun ikke gjorde motstand, kan virke underlig for andre. I redegjørelsen får hun plass til å vise fram hva som var hennes oppfattelse av situasjonen der og da, og dermed hva som var beveggrunnen for hennes handlinger. Med det viser hun at det å ikke gjøre motstand, var riktig i denne situasjonen.

Denne redegjørelsen er del av en narrativ ekspansjon som gir lytteren et mer komplekst bilde av hendelsen. Dette vises også i hva som er i fokus når Anniken snakker. I sekvensen før redegjørelsen, om hvordan hun ble fanget og holdt, forteller Anniken «fakta» om det som skjedde: «jeg hadde problem med å puste», «så tok de det tørklet (.) over øyene mine (.) så jeg ikke kunne se», «så jeg ikke klarte å puste». I redegjørelsen forteller Anniken om sine overveier: «jeg tenkte», «jeg ville bare», «jeg skjønte», «jeg følte»: Hun får altså fram sitt eget perspektiv i hendelsene.

I dette utdraget rettferdiggjorde altså Anniken mangelen på motstand med at hun var redd for at overgriperne skulle bli mer voldelige. Dette er et argument som går igjen i flere av redegjørelsene. En slik begrunnelse sier noe om de avhørte forståelse av situasjonen: Det som skjedde var en voldtekt. De forklarer at de innså at de ikke kom seg unna den, og fokuserte i stedet på hvordan de kunne påvirke voldtekten til å bli minst mulig voldelig, og av kortest mulig varighet. Det neste utdraget viser hvordan Astrid gjør risikovurderinger basert på hvordan hun forstår situasjonen.

Utdrag 18, Avhør 12. Dette er fra Astrids uavbrutte forklaring. Hun har fortalt at hun ble overfalt på vei opp til leiligheten sin, og dratt ned trappene til kjelleren. Hun hylte, men stoppet da mannen dunket hodet hennes i murveggen og i gulvet.

1. Astrid men da holdt han meg også nede og så dunka han meg liksom
2. i- i gulvet.
3. Pernille mm.
4. Astrid m: og holdt meg nede,
5. (1,0) og da tenkte jeg-
6. og da var det-
7. (0,5) liksom nå må jeg være forsiktig,
8. nå må jeg bare være rolig,
9. for da hadde jeg stritta imot
10. Pernille mm
11. Astrid fra han kom sånn bakfra,
12. på den veien,
13. men da så jeg hvor (.) ille det ble 'når jeg stritta imot
14. for da ble han så hardhendt,
15. han hysja på meg,
16. Pernille m
17. Astrid og det at han hadde slått meg sånn-
18. det var veldig- jeg hadde kjempevondt i hodet og ble
19. skikkelig 'kvalm,
20. Pernille m
21. Astrid e: (1,0) ja og så lå jeg nede,
22. (1,0) grein,
23. → og tenkte at nå må jeg bare (.) ligge rolig og la han (1,2)
24. ja.
25. (1,5) få gjøre det han skal nesten.
26. Pernille m

Redegjørelsene i dette utdraget handler om hvorfor Astrid sluttet å gjøre motstand. På samme måte som i det forrige utdraget forteller den fornærmede at hun har gjort motstand, men sluttet å gjøre motstand fordi hun vurderte det som farlig. Jeg tolker disse redegjørelsene som rettferdiggjøring fordi Astrid her viser hvorfor hennes handlinger var riktige, slik denne situasjonen så ut for henne. Redegjørelsene viser at Astrid gjorde en risikovurdering (særlig eksplisitt i linje 13–14: «men da så jeg hvor (.) ille det ble 'når jeg stritta imot for da ble han så hardhendt»), som rettferdiggjør beslutningen hun tok om å ligge stille (linje 23–25).

I dette utdraget er det en klar veksling mellom de ytre handlingene og Astrids indre refleksjoner, altså det forgrunnsmerkerte og det bakgrunnsmerkerte. Det ytre i situasjonen (blant annet linje 1: «da holdt han meg nede», linje 15 «han hysja på meg», linje 22 «grein,») kontekstualiseres av hvordan Astrid tenkte og reflekterte (blant annet linje 7 «liksom nå må jeg være forsiktig», linje 23 «nå må jeg bare (.) ligge rolig»). Vekslingen mellom indre og ytre blir særlig tydelig ved at Astrid forteller om sine egne refleksjoner gjennom bruk av gjengitt tale/tanker og presens (for eksempel linje 23 «og tenkte at nå må jeg bare (.) ligge rolig»), mens resten fortelles i preteritum (linje 21 «ja og så lå jeg nede»). Å gjengi egne tanker som direkte tale gir en bevismessig tyngde til det hun forteller²⁵, og vekslingen i verbform bidrar til å framheve relieffet i forklaringen.

Astrid rettferdiggjør det at hun ikke forsøkte å gjøre ytterligere motstand med at hun var redd for at voldtektsmannen skulle bli mer voldelig og hardhendt. Et vesentlig grunnlag for denne risikovurderingen er *forståelsen av situasjonen* hun er i. Goffman argumenterer for at vår forståelse av situasjonen er grunnleggende for hvordan vi handler:

I assume that when individuals attend to any current situation, they face the question: «What is it that's going on here?» Whether asked explicitly, as in times of confusion and doubt, or tacitly, during occasions of usual certitude, the question is put **and the answer to it is presumed by the way the individuals then proceed to get on with the affairs at hand** (Goffman, 1974, s. 8, min utheving)

Goffman poengterer altså ikke bare at vi spør om hva som skjer, men også at svaret på spørsmålet vises gjennom hvordan vi handler i situasjonen. I utdraget over er det nettopp erkjennelsen av at dette er en voldtektssituasjon, hvor hun vurderer det som risikofylt å gjøre motstand, som ser ut til å være beveggrunnen for Astrids beslutning om å ligge stille. Astrids handlinger viser altså hvordan hun forsto situasjonen, og det er denne situasjonsforståelsen som rettferdiggjør valget om å ligge stille.

Min fortolkning er at redegjørelsene får fram hva som var Astrids fortolkningsrammer i situasjonen. I redegjørelsene kommer det fram en bakgrunn som Astrids handlinger må forstås ut fra – redegjørelsen er en narrativ ekspansjon som gir et komplekst og sammensatt bilde av situasjonen Astrid var i. Dermed dannes det et relieff som gjør at lytteren kan forstå hendelsene ut fra Astrids tolkningsposisjon.

²⁵ Sarangi (2010, s. 411) peker på samme funksjon av gjengitt egen direkte tale i helsesamtaler.

I disse tre første utdragene har jeg vist hvordan avhørte redegjør for mangel på motstand, og med det ser ut til å orienterer seg mot at det er forventet at man skal gjøre motstand. Redegjørelsene kan både ha form av unnskyldninger og rettferdiggjøring. Rettferdiggjøringene handler i stor grad om at de avhørte vurderer situasjonen slik at selve voldtekten er unngåelig, og at det å gjøre motstand vil kunne øke voldsbruken.

I utdragene over er redegjørelsene om motstand en del av de sammenhengende forklaringene, og det er de avhørte selv som foreslår temaet og hvordan det snakkes om det. I denne fasen er det den avhørte som har ordet, og avhørslederen kommer ikke med noen responser ut over tilbakekoblingssignal, som vi ser i alle disse tre eksemplene. Redegjørelsene i de tre første utdragene er dermed initiert av den avhørte selv. De neste utdragene jeg vil presentere, er hentet fra den kompletterende fasen, når den sammenhengende forklaringen blir gjennomgått av avhørslederen og den avhørte i samarbeid. Et trekk ved den kompletterende fasen er at det er avhørslederen som kommer med initiativ, og dermed avgrenser den avhørtes responser. Det er derfor interessant å se redegjørelsene i denne fasen også som responser på det avhørslederen har sagt, og dermed som *inviterte* redegjørelser.

Det neste utdraget skiller seg også fra de andre ved at dette er en sak der den avhørte kjente gjerningspersonen, og ved at den avhørte ikke var voksen da dette skjedde. Aurora er avhørt som fornærmet i en gammel sak. Hun var rundt 12–14 år da en nabo befølte og forgrep seg på henne ved flere anledninger. Hun har ikke snakket om dette med noen før hun nå er blitt voksen. I utdraget under introduserer avhørslederen Petrine motstand som tema, i den kompletterende forklaringen.

Utdrag 19, Avhør 5.

1.	Petrine	måtte han bruke 'makt på deg for å få av deg klærne eller
2.		var det sånn at hh ((kremt))
3.	Aurora	'litt x jeg prøvde å vri meg unna nei: jeg: eller 'vil ikke
4.		det her så mye men (1,5) han liksom (...) tok nå bort hendene
5.		mine,
6.		xxxx jeg prøvde å holde igjen men (.) jeg ville ikke
7.		stritte (.) imot heller for jeg syntes det var 'ekkelig og
8.		(.) .hh ubehagelig og- (2,5) det kan kanskje høres rart ut
9.		at jeg (1,2) ikke: gjorde noe mer med det men (...) jeg
10.		ville ikke (1,0) være (.) hva skal en si, ekkel sånn,
11.		(1,5) jeg syns det var-
12.	(.)	
13.	Petrine	jeg spør ikke fordi jeg syns det høres rart ut [eller feil
14.		ut]
15.	Aurora	[<@ nei @>]
16.	Petrine	jeg spør bare for å få fram 'hva var det som skjedde rett

ikke skal forstås som en plassering av skyld eller markering av «feil» handlinger fra Aurora – det Aurora gjorde, er ikke noe hun behøver å føle seg «accountable» for.

I det neste utdraget vil jeg vise en redegjørelse der den avhørte uttrykker at spørsmålet avhørslederen stiller, er lite relevant. Også her er det avhørslederen som introduserer sekvensen om motstand. Agnes har fortalt om denne innledende fasen av voldtekten tidligere i avhøret, og har forklart grundig at hun ikke gjorde motstand fordi hun fryktet for livet sitt. Avhøret er langt, og mot slutten virker Agnes lei av å forklare seg – hun gjesper, tar ofte pauser før hun svarer og har en lite engasjert intonasjon. I dette utdraget peker Agnes tilbake til noe hun har fortalt før, at hun vurderte situasjonen som livstruende, for å forklare hvordan den ytre handlingen i voldtektsituasjonen var.

Utdrag 20, Avhør 8.

1. Petra så: i forhold til om han 'tok i deg og 'la deg ned og 'holdt
2. deg nede,
3. (.) gjorde han det?
4. (1,0) der og da.
5. (5,0)
6. Agnes ja han tok vel i meg og mens han la meg ned,
7. Petra hvordan tok han i deg da?
8. Agnes (2,0) skuldrene sikkert,
9. (6,0)
10. Agnes poenget er jo at jeg skjønnte hva som skulle skje,
11. så det var ikke noe vits for han å presse meg så mye,
12. for jeg s- skjønnte at det var ikke noe vits i å gjøre
13. motstand,
14. han sa han kunne drepe meg hvis jeg skreik så det-
15. Petra (1,5) han sa det allerede da.
16. Agnes han sa det med revolveren i veska at han skulle skyte meg
17. hvis jeg hylte.

Denne sekvensen starter med at Petra ber om utdypinger om starten på voldtekten. Hun henviser til Agnes' sammenhengende forklaring, men bruker «om» som markerer en usikkerhet om hva som faktisk skjedde. Etter en kort pause spør Petra om voldtektsmannen faktisk gjorde dette, og etter nok en pause, på et sekund, presiserer hun at hun spør om han gjorde det «der og da» (linje 4). Jeg tolker den fem sekunders lange pausen etter spørsmålet som at Agnes er usikker på hva Petra faktisk spør om, og Agnes markerer denne usikkerheten med demperen «vel» i linje 6. Petra utvikler spørsmålet sitt til å be om en forklaring om hvordan han gjorde dette (linje 7), noe Agnes igjen svarer vagt på. Agnes uttrykker seg lite konkret, noe som særlig markeres av ordene «vel» (linje 6) og «sikkert» (linje 8), som er

indikatorer på at Agnes' svar er en slutning, ikke hennes faktiske hukommelse av hva som skjedde.

I denne starten på utdraget (linje 1–8) er både Petra og Agnes nølende og lite konkrete og tar lange pauser. Petras spørsmål utløser ikke en fortelling hos Agnes, og Agnes tar lite initiativ i sine turer. Den lange pausen i linje 9 indikerer at Agnes ikke vil bidra til å forklare seg enda mer detaljert om hvordan voldtektsmannen fikk lagt henne ned. Når Petra ikke tar ordet ved dette turskiftepunktet, renominerer Agnes seg selv som taler, og kommer med en redegjørelse som forklarer hvorfor hun ikke gjorde mer motstand.

Denne redegjørelsen er en narrativ ekspansjon der Agnes forklarer hvorfor spørsmålet er lite relevant (Galatolo & Drew, 2006, s. 676). Petras spørsmål ber om detaljer om kroppsposisjoner og maktbruk, og Agnes ser ut til å forstå dette som et spørsmål om tvang. Agnes har forklart flere ganger at hun fryktet for livet sitt og vurderte det som tryggest å ikke gjøre motstand. Agnes' redegjørelse i linje 10 er en metakommentar om hvordan Agnes forsto helheten i situasjonen, der hun argumenterer for at detaljene i voldtekts-forløpet må forstås i lys av helheten, og at dette gjør Petras detaljspørsmål irrelevant. Redegjørelsen bidrar altså med en bakgrunn som selve hendelsene må forstås ut fra – redegjørelsen viser Agnes' fortolkningsposisjon, og skaper et relieff i Agnes' forklaring.

Denne redegjørelsen er ikke invitert – Petra har ikke bedt Agnes om å fortelle om *hvorfor* hun ikke gjorde motstand. Når Agnes likevel gjør det, kan det si noe om hvordan Agnes fortolket spørsmålet. Agnes ser ut til å forstå Petras initiativ som at Petra regner det som selvsagt at voldtektsmannen må ha brukt makt. Når Agnes redegjør for at det ikke var noe vits for henne å gjøre motstand, kan det altså være et forsvar mot en potensiell beskyldning om at Agnes ikke motsatte seg voldtekten.

Disse to utdragene viser at redegjørelser kan komme som responser som bygger ut og kontekstualiserer svaret de har gitt på avhørslederens spørsmål.

I utdragene jeg har vist fram til nå, har den avhørte redegjort for hvorfor hun ikke gjorde motstand mot overgrepet. I de neste utdragene jeg skal presentere forteller den avhørte at hun ikke bare har latt være å gjøre motstand, men også delvis «spilt med». De neste tre utdragene viser redegjørelser om slikt simulert samarbeid, hvor de avhørte rettferdiggjør sine handlinger med at voldtekten skal bli mindre voldelig og fortere ferdig.

Astrid har fortalt at voldtektsmannen først prøvde å gjennomføre vaginalt samleie med henne, men så ville ha penis i munnen hennes. Astrid forteller at hun ble redd for å kveles, og valgte derfor å innlede en forhandling om hvordan det orale samleiet skulle utføres, basert på denne risikovurderingen. I de to utdragene som presenteres her, redegjør hun for dette.

Astrid omtaler dette først i den sammenhengende forklaringen:

Utdrag 21a, Avhør 12

1. Astrid så reiser han seg litt opp for da ville han at jeg skulle
2. suge han,
3. (...) da lå jeg fortsatt på bakken,
4. (...) så bare flyttet han seg oppover (...) og skulle plassere
5. e: (...) penis i munnen (.) min.
6. Pernille m.
7. Astrid e: (.) og da var jeg så redd x sånn jeg følte jeg ble
8. kvalt,
9. så sa jeg du får sette meg 'opp.
10. (...) jeg skal gjøre det,
11. men jeg må jeg må sitte oppe.
12. Pernille .hja.
13. Astrid og da satt jeg bare på (.) rumpa eller på xx,

Senere re-introducerer avhørslederen Pernille dette også i den kompletterende fasen:

Utdrag 21b, Avhør 12

1. Pernille og da: e da: e: holdt han på?
2. Astrid m
3. Pernille med penis i munnen din,
4. Astrid [m]
5. Pernille [til] det gi- helt til det gikk for han eller?
6. Astrid nei (.) for første gang så gikk det ikke.
7. Pernille .hnei,
8. Astrid e:: (holdt en gang,)
9. og jeg: prøvde å så hjelpe til med hendene,
10. det var for å få det til å (.) gå fort,
11. Pernille mm,
12. Astrid jeg syns det 'tok så tid,
13. det føltes så uendelig lenge,
14. Pernille mm,
15. Astrid e: (med det) han fikk det liksom ikke: (1,5) nei.

I utdrag 21a er redegjørelsen i linje 5 «da var jeg så redd x sånn jeg følte jeg ble kvalt». Dette har form av en konstatering og er en begrunnelse for hvorfor hun ber voldtektsmannen om å få sette seg opp. Denne redegjørelsen kan sies å være en rettferdiggjøring, som viser at det å sette seg opp og delvis samarbeide var en riktig handling slik Astrid fortolket situasjonen.

I utdrag 21b forteller Astrid at hun 'hjalp til' med hendene mens voldtektsmannen hadde penis i munnen hennes. Også her redegjør hun for denne mulig uventede handlingen, i linje 10: «det var for å få det til å gå fort». Denne redegjørelsen gir mening ut fra at Astrid tidligere har forklart at hennes tanker handlet om å holde seg mest mulig uskadd til voldtektsmannen hadde gjort «det han skal» (utdrag 18). Astrid rettferdiggjør altså dette samarbeidet som nødvendig for å overleve, og for å bli ferdig med voldtekten, og det redegjør hun for når hun forklarer seg. Pernilles tilbakekoblingssignal i linje 11 kommer raskt og har en mer bekreftende tone enn bare et rent teknisk tilbakekoblingssignal. Pernille synes altså å bekrefte at hun aksepterer og forstår Astrids redegjørelser for hvorfor hun samarbeidet med voldtektsmannen i denne situasjonen.

Disse to utdragene kan fortolkes som at Astrid i situasjonen inngikk en slags kontrakt med voldtektsmannen, eller en midlertidig allianse, ved å simulere at de hadde et felles mål om seksuell tilfredsstillelse. Det å forstå en situasjon som en voldtekt, er vesentlig for hvilke forventninger en har til situasjonen (Grant & Woodhams, 2007). I Astrids tilfelle viser hun at hun orienterte seg mot at dette var en voldtekt, og at hun derfor handlet på måter som hun hadde grunn til å tro ville gjøre at voldtekten ble mindre voldelig og fortere ferdig. Astrid virker altså å ha kategorisert situasjonen som en voldtekt, og handlet derfor i tråd med de forventningene hun hadde til en slik virksomhetstype.

Det er også interessant å se hvordan avhørslederen i utdrag 21b omtaler handlingene som at overgrepsmannen «holdt på» «med penis i munnen» hennes (linje 1–3). Astrid har selv sagt at hun måtte «suge han» (utdrag 21a, linje 2), men avhørslederen bruker ikke den samme formuleringen²⁶. Dette kan ha å gjøre med at den formuleringen framstiller Astrid som den aktive, mens Pernilles omtale av dette som «da holdt han på (...) med penis i munnen din» gjør Astrid til den passive, og voldtektsmannen til den aktive. Pernilles uttrykk markerer altså dette som en voldtekt, mens Astrids uttrykk kan så tvil om frivillig/ufrivilligheten i situasjonen.

²⁶ Avhørsledere blir opplært til å bruke uttrykkene og ordene de avhørte bruker, for å holde på at avhøret skal være den avhørtes historie og den avhørtes ord, og ikke skape distanse. I et annet avhør omtaler den avhørte kjønnsorganet sitt som «fitte», og avhørslederen bruker det ordet seinere, ikke «vagina» eller andre, mindre markerte uttrykk. Når avhørslederen her altså bruker et annet uttrykk enn det den avhørte bruker, er det uvanlig.

Astrids redegjørelser for hvorfor hun valgte å være medgjørlig i situasjonen knytter seg åpenbart til tema som moral og skyldplassering hos offeret. Astrid har handlet på måter som kan ses som samtykkende, og det er derfor viktig for hennes troverdighet at hun får mulighet til å forklare bakgrunnen for dette. Redegjørelsene er med på å forebygge potensielle beskyldninger ved at de viser fram helheten i situasjonen som de enkelte handlingene må forstås i lys av.

Det neste utdraget viser også redegjørelser knyttet til et valg om å simulere et samtykke overfor voldtektsmannen, og i dette utdraget vil jeg fokusere på de dilemmaene Agnes håndterer, og hvordan hun redegjør for dette. Agnes forklarer seg om hendelsene i starten av voldtekten, og forteller hvordan hun resonnerer og vurderte situasjonen. I dette utdraget er det flere rettferdiggjøringer som tyder på at Agnes vurderte at samarbeid med voldtektsmannen var vesentlig for å overleve.

Utdrag 22, Avhør 8. Utdraget er fra Agnes' sammenhengende forklaring. Hun våkner av at en mann er på hotellrommet hennes. Hun forteller at han presset henne mot senga og sa at de skulle ha sex. Han virket ruset, og sa til henne at han ville skyte henne om hun ropte på hjelp.

1. Agnes hh e: (.) og så jobbet hodet desperat da med hva- om det var
2. noen vei ut,
3. men s- så sa jeg men jeg har mensen så det- det går kanskje
4. ikke.
5. men jeg sa alt i rolig tonefall og prøvde å være behersket.
6. men så sa han nei det gjør ingenting.
7. og så: (2,0) begynte han å kysse meg og presse meg ned på
8. senga og så sa jeg e så fint jeg kunne men vi må jo huske på
9. å bruke kondom,
10. (.) så sa han nei det har jeg ikke så sa jeg det har jeg i
11. veska,
12. så (.) spurte han om hvor veska var så pekte jeg bort (.) på
13. andre sida av rommet,
14. så (.) gikk han dit,
15. og det var den muligheten jeg så til å prøve å rømme så da
16. sprang jeg mot døra men da tok han kvelertak på meg og kastet
17. meg ned på ei seng på andre sida av rommet.
18. (.) og 'da: var slaget ta- eller altså det var ikke noe vits
19. å rope etter hjelp det var ikke noe (.) visste ikke hvor
20. vennene mine var og han- han hadde tatt mobilen min og,
21. (2,0) e: så da skjønte jeg da måtte jeg bare få det overstått
22. og så bare håpe- håpe for livet og håpe at han ville gå til
23. slutt etter at han hadde fått det han skulle,
24. at han kom til å spare livet mitt,
25. ((klipt bort 13 linjer om hvordan den vaginale voldtekten starter))
26. så: tenkte jeg at hvis jeg satt-
27. hvis jeg var oppå han så hadde jeg mer kontroll,
28. at det kanskje ikke skulle- kunne- gjøre så 'vondt,
29. og så tenkte jeg at hvis at han- hvis jeg fikk han til å
30. slokne så kunne jeg- kunne jeg skynde meg og forlate rommet,
31. m- (2,0) så spurte jeg om vi skulle gjøre 'det,

32. og da (.) var det greit,
((Agnes fortsetter å forklare hendelsene))

I dette utdraget forteller Agnes om en voldtekt som var preget av et simulert samarbeid nesten hele veien. I den første delen av utdraget (linje 1–17) viser Agnes at hennes første mål var å stikke av (linje 1–2: «så jobbet hodet desperat da med hva- om det var noen vei ut»). Agnes presenterer dette overordnede målet som bakgrunnen handlingene og ytringene hennes må forstås ut fra. I linje 5 sier hun at hun «prøvde å være behersket», noe som må forstås ut fra det hun sa i linje 1 om at hodet jobbet «desperat». Agnes tegner i avhøret opp et bilde av situasjonen: Hun var redd og så seg om etter muligheter for å rømme, men valgte å opptre behersket og rolig. Dette vises også når hun forteller at hun responderte på voldtektsmannens initiering av voldtekten, med å lansere temaet kondom. Måten hun sier hun gjør dette på, i form av en rekke rapporteringer om hva hun sa og gjorde, er interessant. Hun presiserer igjen at hun snakket rolig og behersket (linje 8 «sa jeg e så fint jeg kunne»), og gjengir så seg selv: «vi må jo huske på å bruke kondom» (linje 8–9). Her lanserer Agnes et «vi», altså hun og voldtektsmannen som et fellesskap med felles interesser. Dette underbygger at Agnes i situasjonen spilte med, og dermed simulerte et samtykke om å ha sex. Når så voldtektsmannen gikk mot veska, viser Agnes tilbake til utgangspunktet: «det var den muligheten jeg så til å prøve å rømme» (linje 15). Denne ytringen minner lytteren om at Agnes' mål hele tiden var å rømme, og at «vi'et» og høfligheten hennes var for å lure voldtektsmannen.

Det er interessant at Agnes i denne delen av utdraget (linje 1–17) ikke bidrar med noen typiske redegjørelser. En kunne sett for seg at hun hadde lagt til ytringer av typen 'jeg snakket rolig for jeg ville ikke at han skulle tro jeg prøvde å rømme' eller 'jeg spurte om det med kondom for å vinne tid', men det gjør hun altså ikke – hun bare forteller hva som skjedde, men hele tiden med utgangspunkt i bakgrunnen: Hun prøvde å finne en mulighet til å rømme. Slik jeg forstår dette, overlater Agnes slutningene til lytteren. Det er altså relieffet i forklaringen Agnes støtter seg på her: at lytteren forstår helheten fordi hun tidligere har forklart bakgrunnen. Sekvensen kan forstås som en indirekte redegjørelse: Hun begrunner handlingene sine, men ikke med eksplisitte språklige markeringer av at dette er redegjørelser.

I linje 18–24 forklarer Agnes at hun, da rømningsforsøket ikke lyktes, gjorde en ny vurdering av situasjonen. I linje 18 starter hun å si at slaget var tapt, men avbryter seg selv og forsetter med å redegjøre for hvorfor hun ikke ropte på hjelp. Hun forteller at hun, som flere av de

andre avhørte i dette materialet, på et tidspunkt forsto at voldtekten var uunngåelig, og at det viktige var å overleve (linje 22–24: «og håpe at han ville gå til slutt etter at han hadde fått det han skulle, at han kom til å spare livet mitt»). Mens den første delen av utdraget altså må forstås ut fra relieffet, er Agnes i linje 18–24 mer eksplisitt om hva som rettferdiggjør hennes valg om å ikke gjøre motstand.

I linje 26-32 forteller Agnes at hun valgte å spørre om hun kunne sitte oppå voldtektsmannen. Denne sekvensen starter med en rettferdiggjøring (linjene 26-30) før hun forteller om handlingen (linje 31–32). Jeg tolker dette som at Agnes ser denne handlingen som så vanskelig for andre å forstå, at hun må fortelle bakgrunnen først. Agnes orienterer seg altså mot at denne handlingen lett kan fortolkes som et reelt samarbeid, og redegjør derfor for bakgrunnen før hun forteller hva hun gjorde. Hun rettferdiggjør valget med at hun ønsket å ha kontroll, at det ville gjøre mindre vondt, og at det økte sjansene for å kunne stikke av. Den første og siste rettferdiggjøringen støtter altså opp om bildet av Agnes som kalkulerende og rasjonell, mens rettferdiggjøringen knyttet til smerte viser fram offerposisjonen Agnes var i. Redegjørelsen får dermed fram kompleksiteten i situasjonen.

Agnes framhever senere i avhøret at hun opplevde at hun holdt hodet kaldt og tok ansvar for seg selv, og at det har hjulpet henne med å komme over denne voldtekten. Hun mener at det at hun var så rolig reddet livet hennes. Redegjørelsene tyder på at selv om hun kan rettferdiggjøre det hun gjorde, ser hun at dette kan forstås som problematisk for utenforstående. Redegjørelsene kan dermed fortolkes som innspill i forhandlinger om Agnes' moral. Galatolo og Drew skriver: «Accounts are explanations that refer to the commission or noncommission of actions which can be morally questioned and for which an actor should have a good justification or excuse in order to re-establish the moral order (Heritage 1988)» (2006, s. 682).

Med disse redegjørelsene viser Agnes at hun forstår at handlingene hennes kan være uventede, og at hennes troverdighet og moral derfor kan trekkes i tvil. Redegjørelsene imøtegår nettopp denne potensielle kritikken – hun viser at det hun gjorde, var for å unngå at situasjonen ble enda verre, og hun argumenterer i ettertid for at hennes egne handlinger har gjort at hun ikke føler seg som et offer.

I de siste tre utdragene (21a&b og 22) løfter de avhørte fram sine *intensjoner* når de redegjør for handlingene sine. Ved å klargjøre sine intensjoner viser de fram årsaken til handlingene.

Buttny knytter dette til hvordan en legitimerer handlingene gjennom å se dem som målrettede: «Intentions can specify the actor's ends and express a means-to-ends relation in accounting» (Buttny, 1993, s. 17). Redegjørelsene i utdrag 21a&b og 22 uttrykker nettopp det at Astrids og Agnes' handlinger var målrettede og det er derfor vesentlig å forstå målet for å forstå at handlingen kan rettferdiggjøres.

8.4 Redegjørelser om motstand: Diskusjon

I denne analysen har jeg vist at de avhørte bidrar med redegjørelser om hvorfor de ikke gjorde mer motstand mot voldtekten og overgriperen. Utdragene som er valgt ut her, kommer fra fem forskjellige avhør, og i alle disse avhørene er det mange redegjørelser. I noen av de andre avhørene i materialet er det nesten ingen redegjørelser. Der forteller de avhørte om handlingene og hendelsene, men sier lite som tyder på at de ser det som riktig eller viktig å redegjøre for sine handlinger. Forskjellene mellom avhørene forteller at det å redegjøre for egne handlinger, ikke er noe selvsagt i avhør. I denne diskusjonsdelen vil jeg oppsummere hvilke typer redegjørelser jeg har funnet, og drøfte hvilke funksjoner disse ser ut til å ha i avhørene.

Hva slags redegjørelser bidrar den avhørte med?

Hovedfunnene i denne analysen er at de avhørte bidrar med redegjørelser om hvorfor de ikke gjorde mer motstand mot voldtekten og overgriperen. Redegjørelsene kan være selv-initierte, og kommer da som del av den sammenhengende forklaringen. Redegjørelsene kan også være en respons på noe avhørslederen spør om i den kompletterende fasen.

Redegjørelsene kommer både i form av unnskyldninger og rettferdiggjøringer. Unnskyldningene kan handle om at de ikke turte å gjøre motstand, eller at motstand uansett ikke ville nytte. Rettferdiggjøringene, som er de vanligste, handler om at de vurderte det som farlig å gjøre motstand: Å ligge stille, eller spille med, var riktig for å unngå at overgriperen brukte mer vold.

Når de avhørte forteller om sine tanker og beslutninger før og under voldtekten, framkommer det tydelig at de gjorde **risikovurderinger** i situasjonen. Dette viser at voldtekten må forstås som en prosess og en samhandling der den fornærmedes opplevelse av situasjonen er sentralt for hvordan hun velger å handle. Flere av utdragene viser at den fornærmede gjorde sin risikovurdering basert på at hun forsto det som skjedde som en voldtekt, og at hun ikke kunne

komme seg unna den. Voldtektsofferet kunne altså ikke stoppe det som skjedde, men forsøkte å kontrollere utviklingen i voldtekten gjennom å ikke gjøre motstand som ville kunne øke voldsbruken. Flere av de avhørte forteller i avhøret at de opplevde å være i livsfare, og at det å ikke gjøre motstand, var deres måte å redusere risikoen for å bli drept. Rettferdiggjøringene knytter an til denne forståelsen – en ellers uventet handling (å ikke gjøre motstand) blir riktig og forståelig fordi alt dreier seg om å bli overleve voldtekten.

Dette viser at voldtektsutsatte kan basere sine risikovurderinger ikke bare på hvordan de opplever situasjonen der og da, men at de også, selv om de aldri har blitt utsatt for en voldtekt tidligere, har noen tanker om hva en voldtekt er, og hvordan den avsluttes. Tim Grant og Jessica Woodhams (2007) argumenterer for at voldtekter kan forstås som virksamhetstyper – de bruker Levinsons activity type-begrep for å systematisere og analysere ulike typer voldtekter. Et av poengene deres er at en voldtekt kan deles inn i fasene åpning/tilnærmelse – seksuelt overgrep – avslutning. Det vesentlige her er at en voldtekt er noe som blir ferdig: En voldtekt ikke egentlig er et mordforsøk, og det gir derfor mening å gjøre det en kan for at situasjonen ikke skal eskalere.

De avhørtes redegjørelser om sine risikovurderinger viser at de anser sine handlinger som logiske og ansvarlige. Redegjørelser er i sin natur andre-orienterte, og det er nettopp det som er det vesentlige her: De avhørte orienterer seg mot at det som var logisk for dem i denne situasjonen, kanskje ikke er det for en utenforstående. De må derfor forklare nettopp hvordan de forsto situasjonen, og at denne forståelsen var grunnlaget for å ta beslutninger.

Redegjørelsens funksjoner

Innenfor virksamhetsperspektivet er det relevant å se på hvordan redegjørelsene om motstand knytter an til den helhetlige forståelsen av kommunikasjonssituasjonen de er i, altså et politiavhør. Å redegjøre for motstand er ikke selvsagt når en forteller om en voldtekt – redegjørelsene må forstås i relasjon til hvilken jobb de gjør i *denne* virksamhetstypen. I analysene har jeg vist at redegjørelsene gir et mer fullstendig bilde av hendelsen, fra den avhørtes perspektiv.

Jeg har blant annet støttet meg på begrepene *narrative ekspansjoner* og *relieff*. Analysen viser at redegjørelsene er narrative ekspansjoner hvor den avhørte skaper seg interaksjonelt rom til å snakke om andre ting enn det hun har blitt bedt om å fortelle om. I redegjørelsene

kontekstualiserer de avhørte enkeltelement i forklaringen – Galatolo og Drew skriver at en slik kontekstualisering kan gi rom for «a richer and more complex representation of events» (Galatolo & Drew, 2006, s. 679). Redegjørelsene handler altså om å kontekstualisere potensielt problematiske element i forklaringene. Dette kommer tydelig fram for eksempel i utdrag 16, der Aina unnskylder sin mangel på motstand med at hun opplevde seg som distansert fra kroppen sin. Opplevelsen av distanse forklarer både hvorfor hun ikke gjorde mer motstand, og også hennes uklare tidsangivelser. Den avhørtes opplevelse av situasjonen blir dermed vesentlig kontekstinformasjon for å kunne forstå handlingene hennes.

Dette kan også forklares ved hjelp av begrepet relieff. Vi forstår det som er i fokus i en fortelling, ut fra det vi vet om bakgrunnen. Når de avhørte får plass til å fortelle om bakgrunnen, gjør det at de har mer kontroll over hvordan forgrunnen (handlingene deres) fortolkes. Et tydelig relieff gjør dermed forklaringen mindre åpen for feiltolkninger. Buttny skriver at «Accounts, then, can be viewed as the use of language to *interactionally construct preferred meanings for problematic events.*» (Buttny, 1993, s. 21, utheving i originalteksten). Redegjørelser kan altså være med på å forme samtalepartneres forståelse – på samme måte som det å lage et tydelig relieff i en tekst handler om å styre leserens lesning av teksten. Gjennom å bruke redegjørelser kan den avhørte tydeliggjøre relieffet, og dermed styre hvordan forklaringen forstås og fortolkes. Et eksempel på dette kan vi finne i utdrag 22, der Agnes presenterer bakgrunnsinformasjon om at «så jobbet hodet desperat da med hva- om det var noen vei ut». Bakgrunnsinformasjonen viser altså at hennes overordnede mål var å stikke av, og det perspektiverer handlingene hennes, som kunne framstått som samtykkende. Relieffet som kommer fram på grunn av bakgrunnen hun presenterer, viser at handlingene hennes var rasjonelle og moralsk forståelige.

Redegjørelser og plassering av skyld hos offeret

Scott og Lymans definisjon av redegjørelser innebærer at en redegjørelse søker å forklare en uventet handling: «By an account, then, we mean a statement made by a social actor to explain unanticipated or untoward behaviour» (Scott & Lyman, 1968, s. 46). Når en selv initierer en redegjørelse, som er det vanligste i dette materialet, er det altså den som redegjør som selv vurderer sine handlinger som uventede. Det at de avhørte i dette materialet redegjør for hvorfor de ikke gjorde motstand, tyder det på at de antar at det forventede ville vært å gjøre motstand.

En undersøkelse av Emma Sleath og Jessica Woodhams (2014) viser at folk tror at voldtekts ofre vil gjøre mer anskrik og motstand enn det empiriske undersøkelser viser at voldtekts ofre faktisk gjør: «For example, in the present study, participants had a mean expectation that 85% of rape victims would scream or shout whereas according to published figures only 37% of victims engage in this behavior» (Sleath & Woodhams, 2014, s. 813).

Sleath og Woodhams studie er altså en sammenligning mellom det en større populasjon sier de tror om voldtekter, og det empirien viser om hvordan voldtekter faktisk skjer. Resultatene blir så diskutert ut fra hva dette betyr for voldtekts ofrenes troverdighet. Sleath og Woodhams argumenterer for at det er sannsynlig at voldtekts ofrene som ikke har gjort motstand, vil bli mistrodd siden folk flest er så overbevist om at motstand er vanlig (Sleath & Woodhams, 2014, s. 813). Ut fra denne undersøkelsen er altså de avhørtes vurderinger om at deres mangel på motstand krever en redegjørelse, i samsvar med samfunnets moralske antakelser. Sleath og Woodhams undersøkelse tar ikke opp hva det enkelte voldtekts offeret kan gjøre for å øke sin troverdighet i retten eller avhøret, men nettopp redegjørelsene jeg har analysert, kan sies å være innspill i en forhandling om troverdighet, og om offerets skyld.

I disse redegjørelsene rettferdiggjør de avhørte hvorfor de ikke gjorde motstand. De viser fram at det å ikke gjøre motstand, var rasjonelle avgjørelser ut fra et mål om å få voldtekten til å bli minst mulig voldelig – og dermed, i ytterste konsekvens, å overleve voldtekten. En kan fortolke dette (slik MacLeod (2010) og Atkinson & Drew (1979) gjør) som at de avhørte forsvarer seg mot potensielle beskyldninger om skyld for overgrepet. Men det kan også fortolkes mer i retning av at de avhørte viser at de ikke vil innta en offerposisjon, men heller vil vise fram at det de gjorde var rasjonelt og ansvarlig. Hva som blir redegjort for, sier oss noe om hva som er de underliggende moralske standardene og forventningene i et samfunn (Sarangi, 2010, s. 430). Å gjøre motstand kan ut fra dette forstås som et moralsk ansvar samfunnet mener at et voldtekts offer har. Rettferdiggjøringene i dette materialet lanserer imidlertid en annen moralsk dimensjon: at den som er utsatt for voldtekt først og fremst må vurdere hva som må til for å overleve. Å være ansvarlig og rasjonell i voldtekts situasjonen kan altså være å ikke gjøre motstand.

Noen av de avhørte framhever det at de «holdt hodet kaldt» og handlet ut fra sin analyse av situasjonen, som noe de er stolte over og som gjør det lettere å håndtere det de har vært utsatt for. Redegjørelsene for handlingene er da en del av en selvpresentasjon der de viser seg selv

som handlekraftige og reflekterte, og de posisjonerer dermed seg selv som noe annet enn et hjelpeløst offer. Redegjørelsene gir interaksjonell plass til å vise fram disse perspektivene.

Oppsummering om redegjørelser

Buttny skriver at den transformativ funksjonen er det mest distinkte med redegjørelser som diskursive praksiser (Buttny, 1993, s. 1). Med det mener Buttny at redegjørelser er ment å *forme* (og dermed potensielt *forandre*) hvordan andre oppfatter våre handlinger. I dette kapitlet har jeg presentert sju utdrag der de avhørte redegjør for hvorfor de ikke gjorde fysisk motstand mot voldtekten. Disse redegjørelsene er med på å vise at det å ikke gjøre motstand, kan være fornuftig, rasjonelt og forståelig – på tross av at de fleste vil forvente at et voldtektsoffer gjør motstand. Redegjørelsene har dermed funksjon både lokalt og situasjonsoverskridende. Lokalt former redegjørelsene hvordan en lytter eller tilhører forstår de individuelle situasjonene de avhørte forteller om. På et mer situasjonsoverskridende nivå kan redegjørelsene forme hvordan vi som samfunn forstår voldtekt som fenomen. På dette nivået viser redegjørelsene at et offer kan orientere seg mot voldtekten som en virksomhetstype der offerets handlinger kan være vesentlige for utfallet av voldtekten. Når den fornærmede har definert situasjonen som en voldtekt, er det ikke lenger vesentlig for henne å vise at hun ikke samtykker. Hennes fokus blir å gjøre det hun kan for å overleve, og det er dette redegjørelsene formidler til lytteren.

8.5 Å snakke om seksuelle overgrep

Som tidligere nevnt, er det variasjon i hvordan de avhørte snakker når de forteller om overgrepene de er blitt utsatt for. Noen gråter mye, famler etter ord og forteller usammenhengende. Andre er stø og tydelige. Noen redegjør mye, og ser ut til å relatere seg til muligheten for å få beskyldninger mot seg selv, mens andre ikke gjør dette. Mye av dette kan knyttes til det å ha et språk for å snakke om overgrep og ikke-samtykkende sex, og til hvordan en opplevde og forsto det som skjedde, da det skjedde. Jeg vil avslutte dette kapitlet med å trekke noen paralleller fra mitt materiale til annen forskning om språk og seksuelle overgrep.

Susan Ehrlich (2001, 2008) problematiserer det å ha et egnet språk til å snakke om overgrep som ikke er preget av vold. Gjennom egne og andres eksempler (Coates et al. 1994, i Ehrlich, 2001) viser hun hvordan domsavsigelser omtaler såkalte bekjentskapsvoldtekter med språk

som gir assosiasjoner til samtykkende sex, mens domsavsigelser i overfallsvoldtekter bruker et språk som gir assosiasjoner til vold og overfall. I Ehrlich (2008) viser hun hvordan en kvinne som i barndommen ble utsatt for incest, bruker samme uttrykk når hun snakker om overgrepene («my dad had sex with me», «we had sex»), som når hun snakker om samtykkende sex som voksen. Ehrlich framholder at dette viser at kvinnen mangler uttrykksmåter som faktisk representerer det hun har opplevd – hun har ikke et språk for å omtale seksuelle overgrep (Ehrlich, 2008, s, 169).

I kapittel 8, utdrag 21a og 21b viser utdragene at avhørslederen reformulerer Astrids beskrivelse (fra Astrids «suge han» til Pernilles «da e: holdt han på? Med penis i munnen din?»). Dette er nettopp en måte å gi Astrids forklaring en språklig uttrykksform på, en uttrykksform som er mer i tråd med det hun forteller, enn de uttrykkene Astrid selv bruker. Dette kan være viktig for når Astrids forklaring eventuelt skal brukes i en retts sak. Pernilles måte å reformulere Astrids ord på, kan derfor forklares som en form for «audience design» (Haworth, 2013): Pernilles forslag til formulering handler ikke om å oppklare misforståelser mellom Astrid og Pernille, men om å gi Astrids forklaring en form som sikrer at den blir forstått riktig av et framtidig publikum.

Å snakke om noe som et overgrep, innebærer at en selv har anerkjent at det var et overgrep. I utdrag 19 forteller Aurora om overgrepene fra en nabo, og det kommer fram at hun nesten aldri har snakket om dette før. Aurora beskriver selv av hun var utydelig og nølende i avvisningen av gjerningsmannens initierende befølinger, og hun unnskylder det med at hun ikke ville være «ekkel». Dette er en unnskyldning som kan sies å handle om høflighet – hun syntes det var ubehagelig å være avvisende mot naboen. Dette kan igjen knytte seg til hvordan Aurora fortolket situasjonen. Aurora var ung og i følge seg selv ikke opptatt av gutter og sex. Hun hadde dermed helt andre forutsetninger for å forstå hva naboen initierte, enn det en voksen kvinne oftest vil ha. Grant og Woodhams argumenterer for at det å forstå hva som foregår, er grunnleggende for å handle adekvat. Særlig i bekjentskapsvoldtekter, og voldtekter innenfor familien, blir makt-ubalansen i relasjonen forsterket av at offeret ikke forstår at det er en voldtekt som er i ferd med å skje, og noen ganger ikke forstår at dette var en voldtekt før lenge etter (Grant & Woodhams, 2007, s. 4). Dette kan til en viss grad sies å gjelde for Aurora.

Aurora siterer delvis seg selv i utdrag 19, linje 2: «nei: jeg: eller vil ikke det her så mye». Hun viser med det at hun selv var utydelig og nølende i avvisningen av overgrepsmannen. Denne vansken med å avvise seksuell kontakt stemmer overens med det Celia Kitzinger og Hanna Firth (1999) viser i sin artikkel «Just say no». I denne artikkelen er forfatterne kritiske til kurs som har som ambisjon å forebygge voldtekt gjennom å lære kvinner «refusal skills» – altså at kvinnene skal lære å tydelig markere at de ikke ønsker seksuell kontakt. Kitzinger og Firth baserer sin studie på fokusgruppeintervjuer med unge kvinner, der kvinnene forteller at de synes det er vanskelig å si et klart og tydelig «nei» til seksuell kontakt, blant annet fordi de er redde for å ha misforstått hva samtalepartneren mente. Forfatterne knytter dette til samtaleforskning i CA-tradisjonen som har vist at avvisninger – i alle typer samtaler og kontekster – er interaksjonelt krevende. Deres hovedpoeng er altså at avvisninger er komplekse diskursive forhandlinger, og at det er en grov forenkling å tro at såkalt «date-rape» i hovedsak handler om at kvinner er utydelige i sin verbale kommunikasjon. Ansiktsbevaring, høflighetsregler og preferansestruktur er så sentrale i sosialt samspill at det er vanskelig å finne riktig sted for å si «nei» til uønsket seksuell oppmerksomhet.

Det er nettopp hvordan en kan si «nei», men uten å true eget og andres ansikt, som utgjør det kommunikative dilemmaet Aurora peker på i sitt avhør: Hun sier at hun ikke ville være ekkel, og at det er grunnen til at hun ikke strittet mer imot. Redegjørelsene i dette materialet viser altså at det å ha et språk for å snakke om seksuelle overgrep, er viktig, og at det å erkjenne og forstå situasjonen er vesentlig for å vite hvordan en skal reagere adekvat.

9. Diskusjon

I de siste 10-15 årene har det i Norge vært økende oppmerksomhet om at kvaliteten på samspillet og kommunikasjonen i avhøret betyr mye for hvordan den avhørtes forklaring blir. Dette har igjen ført til fokus på blant annet samtalens oppbygging og interaksjonsformat. Gjennom utdanning og utredninger lanserer politi- og rettsvesen nye normative rammer for hvordan et avhør *bør* foregå, og gjør også virksomhetstypen politiavhør til gjenstand for offentlig meningsdanning. I denne avhandlingen har avhør av voksne fornærmede vært i fokus. Jeg har analysert avhøret som kommunikativ virksomhet, og vist hvordan avhørsleder og avhørt sammen etablerer blant annet forståelse, interaksjonsformat og tematisk innhold i avhøret.

Avhør av fornærmede kan sies å være komplekse kommunikative virksomheter av flere grunner: Det er krevende å skulle forklare seg sammenhengende og uten samtalepartneres ledetråder (se kapittel 5.2); det institusjonelle kravet om at den avhørte skal si alt som er relevant for saken (se kapittel 4.1), er vanskelig å overholde; deltakerne i avhøret har svært ulik kunnskap om samtalens formål og institusjonelle hensikt; og det å fortelle om personlige, integritetskrenkende opplevelser kan være uvant og vondt i seg selv. I avhør av fornærmede kan problemstillinger og spenninger knyttet til den avhørtes behov for å oppleve seg trodd og ivaretatt, være særlig framtreddende. Spesielt i avhør i saker som handler om seksuelle overgrep, har offentligheten og rettsvesenet fokus på at møtet med politiet må foregå på en måte som støtter den avhørte i en potensielt vanskelig prosess. Et grunnleggende kommunikativt dilemma i avhør av fornærmede handler om disse ulike hensynene: Det er viktig at avhørslederen etablerer trygge rammer for avhøret slik at den avhørte vil forklare seg og ikke vil trekke seg ut av rettsprosessen, men samtidig må avhørslederen være objektiv og både undersøke hva som taler for, og hva som taler mot den fornærmedes forklaring (jamfør kapittel 4.1).

Den overordnede problemstillingen for denne studien er: Hva kjennetegner avhør av voksne fornærmede som virksomhetstype? I dette diskusjonskapittelet vil jeg diskutere funnene fra de empiriske analysene ut fra teorier om avhøret som kommunikativ virksomhet. Linell (2009, 2011) omtaler virksomhetstype som et begrep som bygger bro mellom situert interaksjon og situasjonsoverskridende praksiser. Jeg vil ta for meg hvordan funn i studien

må forstås i lys av – og som bidrag til – avhøret som situasjonsoverskridende praksis, altså som virksomhetstype. Jeg vil trekke fram det jeg beskriver som en økende *kommunikativ mentalitet* på avhørsfeltet, det vil si en økt oppmerksomhet rundt de kommunikative aspektene ved avhøret. Jeg vil også diskutere problemstillinger rundt *avhørslederens rolle som samtaleleder*, der blant annet kommunikative dilemma knyttet til balansegangen mellom å være empatisk og å være nøytral er viktig. Før jeg går inn på dette, vil jeg vise hvorfor det er rimelig å si at avhøret er en virksomhetstype i endring.

9.1 En virksomhetstype i endring

I innledningskapittelet beskrev jeg politiavhør i Norge som en virksomhetstype som har gjennomgått store endringer de siste 15 årene, og jeg vil her oppsummere kort hvordan dette underbygges av analysene mine. Et eksempel er at avhørene overordnet sett gjennomføres slik avhørslederne lærer på K.R.E.A.T.I.V.-kurset. For eksempel viser faseanalysen at K.R.E.A.T.I.V.-kursets mål om et strukturert, faseoppbygd avhør i stor grad blir gjennomført i praksis, og at utdanningen av avhørsledere slik sett har hatt stor gjennomslagskraft. Analysen av kommunikative dilemma i innledningene viser at mange av avhørslederne legger vekt på at den avhørte skal forstå bakgrunnen for informasjonen de gir. Når avhørslederne redegjør for hvorfor de gir visse typer informasjon og demper informasjonens ansiktstruende potensiale, viser de at de er oppmerksomme på hvordan informasjonen kan oppleves for den avhørte. Denne måten å gi informasjon på er i samsvar med K.R.E.A.T.I.V.-kursets ideologi om å utvise empati, og viser en form for *brukersentrering* som jeg vil diskutere nærmere i kapittel 9.2.

Et annet eksempel på at virksomhetstypen er i endring, handler om interaksjonsformat. Som tidligere nevnt kan politiavhør deles inn i to hovedkategorier: «investigative interviewing» eller «interrogation» (Shuy, 1998), og avhørene i dette materialet bør beskrives som «investigative interviewing». Dette vises blant annet gjennom at avhørslederne gjør mye interaksjonelt arbeid for å etablere et interaksjonsformat der den avhørte snakker mye og styrer sin egen forklaring.²⁷ Denne etableringen av interaksjonsformat er ikke funnet i avhørsstudier som tar for seg avhør der avhørslederne ikke har fått spesiell opplæring i

²⁷Slike innramminger i den kompletterende fasen er analysert i kapittel 7, men det gjelder også innledningene til den uavbrutte forklaringen. De er ikke nærmere analysert, men er omtalt i faseanalysen i kapittel 5.

utredende intervju-metode (Gamst & Langballe, 2004; Gunnerød, 2005; Kepinska Jakobsen, 2007, 2010). Innrammingene av interaksjonsformat viser også at avhørslederen er oppmerksom på at den avhørte kan ha andre forventninger til hvordan avhøret skal foregå enn det avhørslederen har. En kan si at avhørslederne i disse innrammingene orienterer seg og den avhørte mot det Levinson (1992 [1979]) beskriver som «hvilke bidrag som er tillatte» i en virksomhetstype – avhørslederne gjør det blant annet eksplisitt at det er greit med lange pauser, og at deres egen stillhet er motivert av et ønske om å gi den avhørte tid til å tenke seg om.

Analysen av redegjørelsene de avhørte gir for hvorfor de ikke har gjort mer motstand mot overgrepet, kan også knyttes til en virksomhetstype som er i endring – og til hvordan voldtekt som fenomen stadig diskuteres og debatteres. Redegjørelser sier noe om hva som er tatt-for-gittheter i et samfunn, og hva som er regnet som moralsk forventet. Flere av de avhørte framstiller sin mangel på motstand mot overgrepet som et aktivt valg som handlet om at de forsto situasjonen og tok ansvar for å komme ut av situasjonen i live. Gjennom å redegjøre for dette forebygger de mot framtidige beskyldninger om at de ikke har vært tydelige i sin avvisning av gjerningspersonen. Siden avhøret foregår i et interaksjonsformat der den avhørte har anledning til å introdusere nye emner og å holde ordet lenge, er det plass for slike redegjørelser. Avhøret som virksomhetstype gir dermed rom for at den overgrepsutsatte kan presentere seg selv på bestemte måter og selv styre sin fortelling om det som skjedde.

Det er altså flere trekk ved virksomhetens iscenesettelse (Linell, 2011) som viser sammenhengen mellom de omkringliggende premissene og hvordan de enkelte, situerte avhørene foregår. Denne sammenhengen kan forstås som et samspill mellom den interaksjonelle regelmessigheten og den institusjonelle regelmessigheten (se kapittel 2.2) – endringene i for eksempel fasestruktur i avhøret må forstås både ut fra de institusjonelle føringene og ut fra den økende profesjonelle bevisstheten om kommunikasjonen i avhøret, men også som en situert samtalestrategi som gradvis blir etablert som praksis. Jeg vil introdusere begrepet kommunikativ mentalitet for å diskutere det jeg omtaler som en økende oppmerksomhet om kommunikative sider ved avhøret.

9.2 Kommunikativ mentalitet i avhør

Begrepet *kommunikativ mentalitet* (Sarangi, 2004b) handler om en bevissthet blant profesjonelle om at kommunikasjon og kommunikasjonsferdigheter er vesentlig for å få løst

de oppgavene de skal løse i sine møter med ikke-profesjonelle (og med andre profesjonelle). Dette begrepet er relevant for å forstå den endringen som skjer på avhørsfeltet, hvor det er en økende oppmerksomhet om de kommunikative sidene ved avhøret. Avhørsmodellen *det utredende intervjuet* er basert på en grunnleggende innsikt: Kvaliteten på informasjonen fra avhøret avhenger av hvordan avhøret gjennomføres. Dette gjør tema knyttet til kommunikasjon sentrale i premissene for avhøret, og i opplæringen av avhørsledere.

Sarangi knytter begrepet kommunikativ mentalitet til den kommunikative vendingen i medisin, som Gøril Thomassen forklarer slik: «fra en paternalistisk modell for medisinsk praksis til et pasientsentrert helsevesen hvor gjensidighet, pasientautonomi, profesjonell nøytralitet og felles beslutning står sentralt» (Thomassen, 2005, s. 167). Et eksempel på kommunikativ mentalitet er erkjennelsen av at den profesjonelle må bruke språk og kommunikasjon for å mediere og «oversette» sin teoretiske kunnskap til den ikke-profesjonelle. Slik er kommunikative ferdigheter essensielle for at en profesjonell kan være handlingsorientert og problemløsende i møtet med en ikke-profesjonell. Dette henger igjen tett sammen med synet på pasienten som ekspert på sin egen kropp og helse: Et møte mellom lege og pasient er ikke et møte mellom en ekspert (legen) og en ikke-ekspert (pasienten), men et møte mellom to som er eksperter på ulike tema. En anerkjennelse av pasienten som ekspert på egen kropp og helse innebærer at relasjonene i kommunikasjonen endres: Fra en paternalistisk relasjon til en mer jevnbyrdig.

På samme måte som Sarangi beskriver en økende kommunikativ mentalitet på helsefeltet, vil jeg hevde at dette også er tilfelle for avhørsfeltet. Den kommunikative mentaliteten på avhørsfeltet kommer til uttrykk på ulike nivå. Først og fremst handler det om synet på den avhørte. Den avhørtes autonomi, forstått som at den avhørte selv styrer sin forklaring, er grunnleggende for *det utredende intervjuet* som avhørsmodell. Den profesjonelles nøytralitet er også vesentlig – i rettsvesenet omtales dette som objektivitetskravet, altså at etterforskere skal være objektive og både finne det som taler for og det som taler mot forklaringen. Gjensidighet som bestanddel i kommunikativ mentalitet handler blant annet om anerkjennelsen av at et avhør er et samarbeid mellom avhørt og avhørsleder; forklaringen kan ikke «hentes ut» fra den avhørte, men skapes og etableres i interaksjonen. Et fjerde moment handler om en felles forståelse av virksomheten. Den avhørte skal forstå situasjonen, forstå

hva en politiforklaring er, og dermed ha mulighet til å ta informerte valg om hvordan hun vil bidra i avhøret og i videre rettsprosess.

Den kommunikative mentaliteten kommer helt konkret til uttrykk gjennom lovverk og opplæring. At en i utdanningen vektlegger mange praktiske øvelser, og ikke bare teori, er ett eksempel på en kommunikativ mentalitet. Et annet er innføringen av lyd-/bilde-opptak av politiavhør som blant annet er begrunnet med at avhørslederen da kan konsentrere seg om å skape en formålstjenlig samtale, ikke om å skrive avhørsrapporten (Riksadvokaten, 2009). En annen begrunnelse for lyd-/bilde-opptak handler om at en senere i prosessen kan gå tilbake og finne ut hva som *faktisk* ble sagt i avhøret, noe som også viser en bevissthet om at ulike aktører kan ha ulike forståelser av det som skjedde i en samtale. Den kommunikative mentaliteten vises også på samfunnsnivået, ved at kommunikative ferdigheter vektlegges i offentlige omtaler av avhør (Bruusgaard et al., 2013; NOU 2008:4), og i den offentlige debatten for øvrig.

Min studie viser at kommunikativ mentalitet også kommer til uttrykk gjennom avhørsledernes *praksis*. Dette samsvarer med resultatene i en britisk avhørsstudie gjort av avhørsforskere og psykologene Andy Griffiths, Becky Milne og Julie Cherryman (2011). Forskerne har i denne studien forsøkt å undersøke hvordan avhørsledere tenker når de gjennomfører avhør. Gjennom en «tenke høyt»-metode har de fått erfarne avhørsledere til å gjennomgå opptak av et avhør de har ledet, og fortelle hva de tenkte underveis. Et av hovedfunnene fra undersøkelsen er at avhørslederne er gjennomtenkte og har høy bevissthet om hvorfor de stiller spørsmål/ber om forklaringer på den måten de gjør, og om det de spør om. Forfatterne beskriver dette som «deliberate and conscious decision-making with regard to their chosen strategy» (Griffiths et al, 2011, s. 260). Dette funnet peker på at utdannede avhørsledere har en kommunikativ mentalitet: Avhørsledernes refleksjoner er preget av stor forståelse for det grunnleggende kommunikative i avhøret.

En kommunikativ mentalitet kan altså synes både i storsamfunnets forventninger til politi og avhør, på et institusjonelt nivå med lover og regler, og i anbefalinger for praksis og modeller for «god kommunikasjon». Likevel er det først når den kommunikative mentaliteten fører til endringer i praksis, at den har noen betydning i de enkelte avhør. I avhørene i denne studien kommer den kommunikative mentaliteten særlig til uttrykk gjennom det jeg vil omtale som brukersentrert kommunikasjon.

Brukersentrert kommunikasjon

Med *brukersentrert kommunikasjon*²⁸ mener jeg at avhørslederen legger vekt på at den avhørte skal forstå det som foregår i avhøret, gjennom å forklare for eksempel hvorfor denne typen spørsmål stilles eller hvorfor denne informasjonen gis. Et trekk ved brukersentrert kommunikasjon er også at den avhørte får tid og interaksjonelt rom til å stille spørsmål, be om avklaringer og komme med *sine* bidrag.

Et eksempel på brukersentrering som kommer fram i mine analyser, er at avhørslederne viser tydelig om de snakker fra sin institusjonelle rolle eller fra sin profesjonelle rolle. Særlig når avhørslederen viser fram at hun har et institusjonelt ansvar, blir det tydelig at samtalen er en institusjonell samtale – en kan si at avhørslederen «minner» den avhørte på hva slags virksomhetstype dette er. Dette er med på å skape en kommunikativ likevekt: Begge deltakerne vet hva som foregår og hvorfor samtalen foregår slik den gjør.

Brukersentrering vises også i de innledende fasene ved at avhørslederen er oppmerksom på at visse typer informasjon kan forstås som ansiktstruende – for eksempel at informasjonen om at den fornærmede er forpliktet til å fortelle sannheten, og alt som vedkommer saken, kan forstås som at avhørslederen mistenker at hun lyver eller holder informasjon tilbake. Når avhørslederne tematiserer en slik mulig misforståelse, viser de at de er bevisst på hvordan informasjonen kan oppfattes. Jeg mener dette er et eksempel på en brukersentrert kommunikasjonsstil der avhørslederne ikke bare er opptatt av å ha gitt informasjonen de må gi, men også er bevisste på hvordan den avhørte ser ut til å fortolke denne informasjonen.

En slik tilpasning av informasjon er tema i Georgina Heydons studie av australske avhør (2005). Som omtalt i kapittel 6 finner Heydon at avhørslederne uttrykker seg veldig rutinisert i åpnings- og avslutningsfasen. De tilpasser i liten grad informasjonen til hvem de snakker med, heller ikke når den avhørte uttrykker at hun ikke forstår. Heydon forklarer dette med at avhørslederen orienterer seg mot én bestemt diskurs:

Such a view makes sense only if the requirements of the Opening and Closing are understood to be limited to their role as part of police institutional discourse, and not relating to their role as part of other orders of discourse, such as the discourse of justice and civil rights, for example. (Heydon, 2005, s. 209)

²⁸ Begrepet er en slags parallell til begrepet pasientsentrert kommunikasjon, og burde slik vært «avhørt-sentrert» men jeg velger «brukersentrert» som er et mer generisk begrep.

Heydon hevder altså at avhørslederne i hovedsak er orientert mot sine institusjonelle forpliktelser, og begrunner dette med at de formulerer seg på måter som tilfredsstillende de institusjonelle kravene. Dette er eksempel på at de *ikke* er brukersentrerte, siden de ikke ser ut til å ha fokus på å hjelpe den avhørte med å forstå informasjonens relevans.

Et annet eksempel på brukersentrert kommunikasjonsstil er innrammingene rundt spørsmål om detaljer, som jeg analyserer i kapittel 7. Avhørslederne bruker metakommentarer og innramminger som redskap for å få den informasjonen institusjonen krever, på måter som er hensiktsmessige. Slik hjelper de den avhørte med å se hva som er relevansen til spørsmålet, og hvorfor de spør slik de gjør. Analysene i kapittel 7 viser også at dette ikke alltid er vellykket. I enkelte tilfeller er ikke avhørslederne tilstrekkelig oppmerksomme på hva den avhørte faktisk sier. Avhørslederne bruker innramminger og redegjørelser som på et overfladisk nivå ser ut som en brukersentrert kommunikasjonsstil, men fordi de ikke har hørt hva den avhørte er usikker på, lykkes de ikke.

En brukersentrert kommunikasjonsstil er altså noe jeg mener er til stede både i de overordnede premissene for avhøret og hos de enkelte avhørslederne. Men det er viktig å understreke at det også finnes eksempler på at avhørslederen ikke har en gjennomført brukersentrert stil. Blant annet viser utdrag 15 (kapittel 7.4) at avhørslederen insisterer på det problemutforskende interaksjonsformatet uten å gjøre den tematiske innrammingen den avhørte ber om. Jeg ser det som et uttrykk for at avhørslederen bruker kunnskapen fra K.R.E.A.T.I.V.-kurset på en instrumentell måte: Avhørslederen følger den «oppskriften» han har lært, i stedet for å tilpasse sine bidrag til det den avhørte faktisk spør om. De interaksjonelle problemene i utdrag 15 viser at å følge idealene i opplæringen, samme hvor preget idealene er av en kommunikativ mentalitet, ikke garanterer en reell brukersentrering i avhøret. Kommunikativ mentalitet og brukersentrering må derfor etableres og opprettholdes i interaksjonen, med de spontane endringene og tilpasningene det vil kreve.

Den avhørte som epistemisk autoritet

Kommunikativ mentalitet kan også sies å handle om at den profesjonelle anerkjenner den ikke-profesjonelles kompetanse og forstår samtalen som et møte mellom ulike ekspertiser. Jeg vil bruke begrepet *epistemisk autoritet* (Heritage & Raymond, 2005; Stevanovic & Svennevig, 2015) for å belyse de ulike ekspertposisjonene i avhøret.

Epistemisk autoritet handler om hvem som har viten om noe, og om hvem som er anerkjent som den som har viten. Begrepet *autoritet* handler om en utøvelse av makt som den som er gjenstand for autoriteten forstår og legitimerer (Stevanovic & Peräkylä, 2012). Det å være en epistemisk autoritet betyr dermed ikke bare å *ha* viten, men at andre anerkjenner at du har viten, og handler i tråd med det. Én part kan *hevde* epistemisk autoritet, men for at autoriteten skal gjøres gjeldende, må deltakerne sammen orientere seg mot at den ene parten har en slik autoritet (Stevanovic & Peräkylä, 2012, s. 315).

Dette begrepet kan si noe om ekspertise i politiavhør. I avhør i *utredende intervju*-tradisjonen er den avhørtes uavbrutte forklaring og normen om et problemutforskende interaksjonsformat grunnpilarer som skal sørge for at den avhørte får bestemme hva forklaringen skal handle om, og få mulighet til å fortelle fra sitt eget perspektiv. Avhørslederene blir også opplært til å respondere på informasjonen den avhørte gir, med å be om mer informasjon eller å følge opp enkelte deler av informasjon, de skal ikke evaluere informasjonen og ikke gi uttrykk for om informasjonen virker troverdig eller ikke. Denne måten å respondere på støtter opp om at det er den avhørte som er den epistemiske autoriteten – avhørslederen skal ikke gi uttrykk for at de har mer kunnskap enn den avhørte.

En kan dermed snakke om den avhørtes posisjon som epistemisk autoritet som et premiss for virksomhetstypen: Den avhørte er forhåndsdefinert som epistemisk autoritet gjennom de institusjonelle modellene for avhør og den opplæringen avhørsledere får. Men som med andre premiss, må deltakerne orientere seg interaksjonelt mot dem for at en skal kunne si at de er gyldige i den konkrete virksomheten. Analysene i denne studien viser at deltakerne i avhørene i stor grad viderefører disse premissene. Dette skjer for eksempel ved at det i de fleste avhørene blir etablert et problemutforskende interaksjonsformat, som gir den avhørte posisjonen som den med kunnskap om saken. Utdrag 2 (kapittel 6) er et eksempel på en eksplisitt markering av den avhørte som epistemisk autoritet, ved at avhørslederen sier at det er den avhørte som kjenner saken. I andre tilfeller foregår slike markeringer mer implisitt, for eksempel gjennom avhørslederens innramminger av interaksjonsformat (kapittel 7), og gjennom at de avhørte får fullføre sine redegjørelser og dermed etablere hvilken bakgrunn de mener konkrete hendelser må forstås ut fra (kapittel 8).

Det finnes også avhør der en i liten grad ser noen form for interaksjonell tillegging av epistemisk autoritet. Disse avhørene preges av at avhørslederen presenterer informasjon som

den avhørte selv har førstehåndskjennskap til, og av at den avhørte i liten grad tar initiativet i sin egen forklaring. Det kan være flere årsaker til at noen avhør foregår slik. En grunn til at den avhørte ikke tar initiativet i samtalen, kan handle om hvilke forventninger den avhørte har til avhøret. De fleste vil nok forvente at et avhør er en asymmetrisk samtale der den avhørte skal svare på spørsmål fra avhørslederen. Å etablere et annet interaksjonsformat kan derfor være krevende. Dette handler også om den avhørtes kommunikative kompetanse i situasjonen. Mens noen avhørte har mye kunnskap om rettsvesenet, og er vant til å snakke og forklare om egen situasjon, har andre mindre kunnskap og mindre trening i (og interesse av?) å styre forklaringen sin. Dette viser at ulike avhørte kan ha ulike forutsetninger for å ta posisjonen som epistemisk autoritet.

9.3 Avhørsleder som samtaleleder

Et politiavhør er en institusjonell samtale med klare regler og rutiner, og det er en klart *styrt* samtale der den profesjonelle har som jobb å lede samtalen. Opplæringslitteraturen viser at rollen som samtaleleder i et avhør er kompleks: Avhørslederen skal etablere et trygt samtaleklima der den avhørte føler seg motivert til å fortelle, avhørslederen skal være bevisst på oppbyggingen av avhøret, på spørsmålsformuleringer og støttesignaler, de skal være taktiske, de skal gi riktig informasjon og sørge for å få fram informasjonen som er relevant for videre etterforskning og rettslig behandling (Bjerknes & Hoff Johansen, 2009; Bruusgaard et al., 2013; Christianson & Holmberg, 2008; Gamst, 2011; se også oversikten over hva som er tema på K.R.E.A.T.I.V.-kurset, kap 4.2).

I den tidligere nevnte studien av Griffiths, Milne og Cherryman (2011) reflekterer erfarne avhørsledere over egen praksis, og et av hovedfunnene handler om det komplekse i rollen som samtaleleder. Avhørslederne forteller at det å lede et avhør er en sammensatt oppgave, og beskriver hvordan de har mange tanker og planer i hodet på en gang, blant annet om hvordan de både skal drive «aktiv lytting», planlegge neste spørsmål og være bevisste på den overordnede oppbyggingen av avhøret. Avhørslederne reflekterer selv over at de gjør «feil» fordi de ikke klarer å være nok fokuserte, og fordi de noen ganger snakker før de har tenkt nok. En nyere norsk spørreundersøkelse blant avhørsledere som har K.R.E.A.T.I.V.-kurset, viser at norske avhørsledere trekker fram sonderingsfasen (det jeg omtaler som den kompletterende forklaringen) som den vanskeligste. Forfatterne av rapporten konkluderer med at det skyldes at dette er en fase da avhørslederen må håndtere mange ulike oppgaver:

«Dette er elementer som særlig knytter seg til avhøreren (forberedelse, kognitivt overblikk, evne til å metakommunisere samt formulere og stille hensiktsmessige spørsmål)» (Bruusgaard et al., 2013, s. 42).

Disse studiene viser at avhørslederne skal håndtere mange ulike oppgaver samtidig, og fokuserer på at det er kognitivt krevende. Min studie gjør det mulig å trekke fram noen litt andre dimensjoner ved avhørslederens rolle som samtaleleder. Jeg vil først si litt om hvordan avhørslederens posisjon som samtaleleder etableres. Jeg bruker begrepet *deontisk autoritet*, som handler om å ha autoritet til å bestemme hvordan noe skal foregå, for å belyse hvordan avhørslederens posisjon som samtaleleder er noe deltakerne sammen etablerer. Videre vil jeg diskutere hvordan avhørslederen står i et grunnleggende kommunikativt dilemma der hun må balansere kravene om å være empatisk, men samtidig objektiv.

Avhørslederen som deontisk autoritet

I 9.2 beskrev jeg en kommunikativ mentalitet i avhøret. Denne mentaliteten handler blant annet om at den profesjonelle anerkjenner at den ikke-profesjonelle også har en ekspertposisjon: Den avhørte etableres som den epistemiske autoriteten. Det betyr ikke at avhørslederen ikke er en autoritet i avhøret, men at avhørslederens autoritet finnes langs en annen akse – den deontiske. *Deontisk autoritet* handler om rettigheter og plikter, altså om at en part har autoritet til å bestemme hva man bør, skal eller ikke skal gjøre i visse sammenhenger (Stevanovic & Svennevig, 2015, s. 1).²⁹ Stevanovic og Peräkylä oppsummerer relasjonen mellom epistemisk og deontisk autoritet slik:

Epistemic authority is about getting the words to match the world, and deontic authority is about getting the world to match the words; epistemic authority is about knowing how the world “is”; deontic authority is about determining how the world “ought to be”. (Stevanovic & Peräkylä, 2012, s. 298)

I avhørssammenheng kan vi forstå dette som at den avhørte, som epistemisk autoritet, har kunnskap om hvordan den kriminelle hendelsen foregikk, og har ansvar for å forklare dette («getting the words to match the world»). Avhørslederen, som deontisk autoritet, skal

²⁹ Ulike problemstillinger om epistemisk autoritet og epistemisk ståsted er mye utforsket i samtaler, etter Heritage og Raymonds grunnleggende arbeider på begrepet (Heritage & Raymond, 2005). Deontisk autoritet er et mye mindre brukt begrep i samtaleanalyse, men har i den senere tid vært undersøkt av Melisa Stevanovic og Anssi Peräkylä (Stevanovic & Peräkylä, 2012), og i en spesialutgave av *Journal of Pragmatics* der av Stevanovic og Jan Svennevig er redaktører (Stevanovic & Svennevig, 2015).

organisere avhørssituasjonen og gjennom det sørge for at den avhørtes forklaring får en form som har relevans og kan brukes av politi- og rettsvesen («getting the world to match the words»).

En kan si at avhørslederen er forhåndsposisjonert som deontisk autoritet, siden det er avhørslederen som er den profesjonelle, som kaller inn til avhøret, som møter den avhørte og har kontroll over det materielle i avhørssituasjonen. Men på samme måte som med epistemisk autoritet, må deontisk autoritet også etableres i situasjonen. Deontisk autoritet kommer dermed til syne når deltakerne handler ut fra en felles forståelse om at den ene personen har autoritet til å bestemme hva andre skal og ikke skal gjøre. Analysene av avhørene viser at de avhørte orienterer seg mot at avhørslederen kjenner normene for virksomhetstypen, og at de aksepterer at avhørslederen leder samtalen.

Indirekte skjer denne orienteringen mot avhørsleder som deontisk autoritet gjennom at turtakingen er organisert slik at avhørslederen er i førsteposisjon, og dermed er den som blant annet stiller spørsmål og innleder nye tema. Den avhørte er i andreposisjonen, og er den som svarer, som følger opp temaene som blir introdusert og så videre. Etableringen av deontisk autoritet skjer også mer direkte, for eksempel når den avhørte spør om lov til å stille spørsmål eller ta opp nye tema. Avhørslederens deontiske status kommer særlig fram i analysene i kapittel 7, som viser at deltakerne orienterer seg mot at avhørslederen har rett til å be om flere detaljer, og til å definere gjennom hvilket interaksjonsformat detaljene skal fortelles.

Deltakerne i avhøret viser altså at de forventer at det er avhørslederen som skal sørge for framdrift i avhøret, for at de temaene som skal dekkes blir dekket, for å skaffe informasjonen politiet trenger for å etterforske videre, og for at saken kan framstilles for retten. De avhørte utfordrer sjelden eller aldri avhørslederens rolle som samtaleleder, men ser heller ut til å støtte seg på at avhørslederen har oversikt over situasjonen og prosessen. At avhørslederen får en tydelig posisjon som deontisk autoritet og samtaleleder, kan gi den avhørte mer ro til å konsentrere seg om sin forklaring, siden hun kan stole på at avhørslederen har kontroll over avhørssituasjonen.

I spennet mellom objektiv og empatisk

I kapittel 6 diskuterte jeg hvordan avhørslederen må håndtere både de institusjonelle og de profesjonelle premissene for samtalen. Et sentralt premiss fra institusjonens side er at

avhørslederen skal være objektiv (se 4.1). Avhørslederens oppgave er å få fram både det som taler for og det som taler mot en forklaring, og en avhørsleder har dermed ikke anledning til å uttrykke uforbeholden tillit til en avhørt. Samtidig er et viktig premiss at avhørslederen skal være *empatisk*. Dette premisset kan sies å stamme fra det profesjonelle rammeverket – det er basert på kunnskap om hva som skal til for at en avhørt skal gi mest mulig, og mest mulig *sann*, informasjon. Premisset om empati er også inkludert i det institusjonelle rammeverket, som i Påtaleinstruksens kapittel 8 om politiavhør, der det blant annet står: «Ved avhøringen må tjenestemannen alltid opptre rolig og hensynsfullt».

Hva det innebærer å være empatisk, kan være vanskelig å operasjonalisere. I en sentral lærebok om utredende intervju omtales empati slik: «the interviewer needs to demonstrate the understanding of the situation from the interviewee's perspective» (Milne & Bull, 1999, s. 41), og i et bokkapittel som var pensum på K.R.E.A.T.I.V.-kurset skriver Christianson og Holmberg: «När någon känslomässigt och intellektuellt engagerar sig i en annan människas aktuella situation likställs detta med empati» (Christianson & Holmberg, 2008, s. 261). Å være empatisk handler ifølge disse om å vise forståelse og å engasjere seg i samtalepartneres situasjon. I hverdagssamtaler gjør vi dette gjennom å uttrykke støtte, forståelse, forferdelse og glede i tråd med det samtalepartneren forteller om. I et avhør vil derimot slik støtte kunne oppfattes som et brudd med prinsippet om etterforskeren som objektiv. Kari Trøften Gamst og Åse Langballe diskuterer ulike forståelser av empatibegrepet i sin avhandling om avhør av barn (Gamst & Langballe, 2004, s. 92–101). De framhever at empati i et avhør må forstås og utøves med tanke på de institusjonelle rammene og formålet med avhøret. Dette innebærer at avhørslederen ikke kan gå inn i den avhørtes situasjon og være emosjonelt involvert i denne, siden det er i strid med prinsippet om objektivitet. Gamst og Langballe introduserer begrepet «empatisk lytting» for å framheve at avhørslederen bør lytte på en måte som gjør at barnet «eier» sine egne opplevelser og erfaringer, og at barnet får plass til å være spontant og fortelle fritt (Gamst & Langballe, 2004, s. 98).

Når temaet er empati, er det kanskje særlig relevant at materialet for denne studien er avhør av fornærmede, og da mer spesifikt fornærmede for integritetskrenkelses og seksuelle overgrep. Vi vet fra intervjustudier og medieomtale at mange fornærmede opplever det som svært viktig å bli trodd og å bli møtt med forståelse (se kapittel 1). Samtidig må avhørslederne forholde seg til at falske forklaringer også kan forekomme fra noen som

hevder seg utsatt for et overgrep (Bruusgaard et al., 2013, s. 78). Her ligger det en utfordring for avhørslederen: Hvordan være nøytral og kritisk undersøkende med fokus på å få en sannferdig og rettsgyldig forklaring, men samtidig vise tillit, empati og gi den avhørte en følelse av å bli trodd? Dette viser igjen at avhørssituasjonen kan ha innbyrdes motstridende premiss, som gir kommunikative dilemma.

En nyere, britisk avhørsstudie (Antaki et al., 2015) tematiserer hvordan avhørslederen håndterer de potensielt motstridende kravene om å være både empatisk og objektiv. Denne studien tar for seg avhør av vitner og fornærmede, der den avhørte har kognitiv funksjonsnedsettelse³⁰. Et utgangspunkt for studien er at det er ekstra viktig for avhørte med kognitiv funksjonsnedsettelse å få støtte i samtalsituasjonen, men også at de lettere lar seg påvirke og derfor regnes som sårbare vitner. Studien viser at når de avhørte forteller om følelsesmessig uro og stress («emotional distress»), eller viser slik uro i avhørssituasjonen (for eksempel ved å gråte), møtes dette vanligvis med minimal eller ingen bekreftelse fra avhørslederen. I de tilfellene avhørslederen gir en respons på uttrykket for uro, viser responsen ikke noen form for tilslutning eller forståelse for *hvorfor* den avhørte har det slik («affiliation»), men anerkjenner *at* den avhørte har det slik («alignment»). Dette er funn som i stor grad stemmer overens med det mine analyser viser. For eksempel viser utdrag 13 at avhørslederen ikke gir noen respons når den avhørte uttrykker følelsesmessig uro, mens avhørslederen i utdrag 14 viser anerkjennelse («alignment») ved å gi plass og anerkjenne at det kan være vanskelig for den avhørte.

I den nevnte studien forklares mønstrene i avhørsledernes responser med at kravet om bevisførsel og en upåvirket forklaring er i konflikt med behovet for å skape kontakt:

Part of the interviewer's job is to forestall any accusation by the defence counsel that the interviewer had, by being empathic, encouraged a heightened or exaggerated account. This extra contingency (...) makes it very difficult for the police officer to do more than - at best - acknowledge that the complainant is experiencing something that is interfering with the telling of their story; it favours, as it institutionally is obliged to, forensic probity over empathy. (Antaki et al, 2015, s. 15)

Forfatterne viser her at avhørslederen må prioritere de institusjonelle kravene, og at dette vil gå ut over muligheten for å vise empati.

³⁰ («Intellectual disabilities»), for eksempel Downs syndrom, autisme og uspesifiserte lærevansker (Antaki et al., 2015)

Det Antaki og kollegaer ikke tar opp, er hvordan den avhørte reagerer på denne manglende innlevelsen. For å kunne si noe om hvordan avhørsledernes responser påvirker samtalen, må de enkelte utdragene forstås ut fra det som skjer i avhøret som helhet. I mitt materiale finner jeg at mange avhørsledere allerede i starten av avhøret tematiserer det at de ikke kommer til å gi responser av en tilsluttende karakter (som avhørslederen i utdrag 14). De begrunner dette med å forklare det problemorienterte interaksjonsformatet, og gjennom å tydeliggjøre sin egen rolle. Jeg har også eksempler på at de avhørte ser ut til å sette pris på at avhørslederen anerkjenner den avhørtes følelser, selv om avhørslederen ikke uttrykker tilslutning, men bare gir den avhørte tid til å gråte og anerkjennelse for at det er greit at hun gråter.

Slik jeg ser det, er en viktig side ved å være den profesjonelle i situasjonen nettopp å ikke gi responser av en tilsluttende karakter. Avhørslederen skal som profesjonell *både* håndtere de institusjonelle kravene *og* de relasjonelle. Om avhørslederen blir for orientert mot det relasjonelle, kan informasjonen fra avhøret trekkes i tvil i en framtidig rettssak. Det er ikke i den avhørtes interesse. Avhørslederen må altså se avhøret som del av en større prosess, og sikre at det som skjer i avhøret balanserer de ulike kravene. En avhørsleder som går langt i å være støttende og medfølende, risikerer også å skape usikkerhet om virksomhetstypen og om avhørslederens rolle. Hvordan empati skal uttrykkes, blir dermed et kommunikativt dilemma der avhørslederen må ta flere hensyn samtidig.

9.4 Balansegang i avhør

Et gjennomgående funn i denne avhandlingen dreier seg om ulike kommunikative dilemma deltakerne må håndtere. Kommunikative dilemma karakteriseres av at det er delvis motstridende premisser i virksomhetens vilkår og innramming (Linell, 2011, s. 572), og at deltakerne må gjøre kompromisser for å ivareta de ulike hensynene (Persson Thunqvist, 2003, s. 21). I de empiriske analysene har jeg blant annet pekt på kommunikative dilemma i innledningene til avhørene (kapittel 6), der det kommer fram at de institusjonelle kravene om å gi samme type informasjon til alle avhørte, kan være i konflikt med profesjonelle hensyn om å tilpasse informasjon og samtale på måter som skaper trygghet og tillit i avhørssituasjonen. Spenningen mellom det å støtte og det å lede samtalen skaper også dilemma for avhørslederen (som vist i kapittel 7). Avhørslederen skal støtte den avhørte slik at den avhørte får til å formulere en forklaring, men avhørslederen skal ikke styre innholdet i forklaringen gjennom ledende spørsmål, forslag til fortolkninger eller oppsummeringer av

hva avhørslederen *tror* den avhørte mener å si. Vurdering av hvilke typer informasjon som er nødvendig i avhøret kan også forstås som kommunikative dilemma, og analysen av redegjørelser om motstand (kapittel 8) viser et slikt underliggende dilemma. Gjennom redegjørelser får den avhørte vist fram sine begrunnelser for sine handlinger, og redegjørelsene kan derfor være vesentlige for at den avhørte har styring med hvordan de faktiske hendelsene fortolkes. Men om avhørslederen ber om redegjørelser for den avhørtes handlinger, kan det forstås som at avhørslederen impliserer at den avhørte handlet «feil». Informasjonen som kommer fram i redegjørelsene kan altså være viktig for den avhørte, men det kan være vanskelig å be om denne informasjonen uten å uttrykke mistro. Et siste eksempel på kommunikativt dilemma dreier seg om balansen mellom å være objektiv og å være empatisk (se kapittel 9.3): At avhørslederen er objektiv og nøytral er vesentlig for å få gjennomført avhøret i tråd med de institusjonelle kravene. Samtidig framheves en empatisk stil som viktig for at den avhørte skal føle seg trygg, og dermed ønske, og klare, å gi en utfyllende forklaring. Balansen mellom objektivitet og empati kan også ses i sammenheng med skillet mellom de institusjonelle og de profesjonelle hensynene – objektivitetskravet er et klart institusjonelt krav, mens det å utvise empati i større grad er et profesjonelt ideal.

De ulike typene kommunikative dilemma i dette materialet kan si noe overordnet om politiavhør av fornærmede som virksomhetstype. Dilemmaene viser at det er mange ulike og delvis motstridende hensyn i avhøret. En viktig del av avhørslederens jobb er å håndtere disse hensynene, kravene og idealene *samtidig*. Harriet Jakobsson Öhrn (2005) viser også til avhørets mange dilemma og ulike hensyn når hun analyserer en avhørsleders handlinger i fem avhør av en drapssiktet. Hun finner at avhørslederen er orientert mot flere «prosjekt» for å oppnå målet med avhøret. Prosjektene opererer på ulike nivå: Et eksempel på et overordnet prosjekt er å etablere et bilde av hva som skjedde, som begge parter kan være enige om. Slike overordnede prosjekt oppnås gjennom underordnede prosjekt, som kan være å etablere en god relasjon. Prosjekt finnes også på et nivå som handler mer om hvordan interaksjonen foregår, for eksempel finner Jakobsson Öhrn at avhørslederen veksler mellom en trygghetsskapende og en mer truende stil. Jakobsson Öhrn fortolker disse ulike prosjektene som måter å løse grunnleggende dilemma i situasjonen på. Et grunnleggende dilemma i så måte handler om at institusjonen er rettet mot et resultat (det vil si domfellelse), mens den avhørte har behov for å selv erkjenne situasjonen og prosessen han er del av (et individrettet mål) (Jakobsson Öhrn, 2005, s. 221). Jakobsson Öhrns analyser viser at det først er når

avhørslederen klarer å ta hensyn til begge disse målene, at den avhørte blir villig til å forklare seg utfyllende.

Det jeg omtaler som ulike hensyn, premiss og krav som kan bidra til kommunikative dilemma, stemmer godt overens med det Jakobsson Öhrn omtaler som samtidige prosjekt. Begge studiene understreker det komplekse ved avhøret som virksomhetstype, og viser at enkeltytringer må forstås i lys av de kommunikative dilemmaene som preger avhøret. Analysene viser at det er flere lokale formål og kommunikative prosjekt underveis i avhøret som deltakerne forholder seg til, og at disse i neste omgang bidrar til å oppnå det overordnede målet om en institusjonelt relevant og gyldig forklaring. Jeg mener at avhørets mangfold av samtidige hensyn, krav, prosjekt og formål er et argument for at analyser av kommunikasjon i avhør må forstå enkeltytringer og lokale sekvenser i lys av den kommunikative helheten.

9.5 Om studiens generaliseringsmuligheter

I denne avhandlingen analyserer og diskuterer jeg politiavhør av voksne fornærmede som virksomhetstype. Analysene belyser kompleksiteten i denne kommunikative virksomhetstypen, og hvordan deltakerne interaksjonelt håndterer og aktualiserer ulike premiss, hensyn og formål for samtalen. I diskusjonen viser jeg blant annet hvordan avhørene i dette materialet gir uttrykk for en økende kommunikativ mentalitet på avhørsfeltet og hvordan avhørslederens rolle som samtaleleder kan forstås ved hjelp av begrepet kommunikative dilemma. Avslutningsvis i diskusjonskapittelet vil jeg diskutere i hvilken grad disse funnene kan generaliseres til å si noe om politiavhør mer generelt.

Jeg vil først minne om materialets begrensninger. Avhandlingen er basert på lydopptak av 11 avhør av fornærmede, og alle de avhørte er kvinner. Dette er altså et ganske lite materiale i omfang, og det er kjønnsmessig ubalansert. Utvalget er heller ikke basert på strategisk utvalg fra forskerens side, men er gjort av politiet. At det er politiet selv som velger ut avhør, åpner for at avhørene kan være avhør som politiet vurderer er «gode» (se kapittel 3.3). Materialet dekker også i hovedsak én sakstype: seksuelle overgrep. Empirien kan altså ikke sies å fange opp variasjon knyttet til kjønn og alder, til ulike sakstyper eller til avhør i ulike deler av en etterforskningsprosess.

Dette er altså en kvalitativ studie, der et forholdsvis lite materiale studeres detaljert. Styrken i slike studier er at de kan gi nøyaktige, detaljerte beskrivelser av utvalgte fenomen. I

målsetningen for studien (kapittel 1.4.) skriver jeg at «[e]n økt forståelse for de kommunikative prosessene i avhør kan bidra til å konkretisere og operasjonalisere avhørsutdanningens intensjoner om «god» og «åpen» kommunikasjon». Eksempler på analyser som kan gi en økt forståelse for de kommunikative prosessene i avhør, er blant annet analysene som viser hvordan avhørslederne ser ut til å ta i bruk ulike taleroller for å signalisere om informasjonen de gir er relevant eller ikke for den avhørte (kapittel 6), som gir grunnlag for å nyansere begrepet metakommunikasjon (kapittel 7), og som viser hvordan avhørslederen bidrar med å gi den avhørtes forklaring en form som er tilpasset framtidige lyttere (blant annet analysen av utdrag 21a&b i kapittel 8). Gjennom disse analysene introduserer jeg begrep og forståelser som er relevante for å belyse og forklare kommunikative prosesser i avhør som virksomhetstype, og som derfor har relevans utenfor dette konkrete materialet.

Jeg beskriver dette materialet som avhør av voksne fornærmede, og presenterer dermed «avhør av voksne fornærmede» som en kategori som skiller seg fra for eksempel avhør av barn eller avhør av voksne siktede. Skillene mellom ulike avhørskategorier er delvis juridisk motivert (siktete har andre rettigheter og plikter i avhøret enn det fornærmede har), og de er basert på at barn har andre kognitive ressurser og annen forståelse av situasjonen, relasjoner og roller enn det en kan forvente at voksne har. Samtidig kaller vi alle samtalene for «avhør», og impliserer med det at de har noe til felles. Ett fellestrekk er at målet med alle avhør er at den avhørte skal få komme med sin versjon av det som har hendt, og at den avhørte derfor skal forklare seg uavbrutt og selvstendig. Et annet fellestrekk er at alle norske avhørsledere har samme grunnopplæringen i den norske avhørsmodellen. Disse fellestrekkene gir grunn til å tro at enkelte funn i denne avhandlingen kan ha relevans også for andre avhørstyper, og jeg vil kort gå gjennom noen slike funn nå.

Gjennom analysen av kommunikative dilemma i innledningsfasene (kapittel 6) kommer det fram at informasjonen de avhørte skal få i starten av avhøret gis på ulike måter. Det er en variasjon i hva som inkluderes, og i hvordan rettigheter og plikter presenteres. Analysene antyder at denne variasjonen har å gjøre med at avhørslederne ser ut til å forsøke å finne en balanse, der de både overholder de lovmessige kravene om at alle avhørte skal få samme informasjon, samtidig som de tilpasser informasjonen til hva de mener er relevant for den avhørte i den aktuelle situasjonen. Avhørslederne må altså finne en balanse mellom

institusjonelle og relasjonelle hensyn. Variasjonen og det interaksjonelle arbeidet som gjøres i disse innledningsfasene antyder at disse informasjonssekvensene er vanskelige for avhørslederene. Siden behovet for å skape en god relasjon samtidig som en overholder lovens krav også vil være viktig i andre typer avhør, finner jeg det sannsynlig at slike informasjonssekvenser vil være utfordrende også i andre typer avhør.

Et annet funn knytter seg til hvordan en får etablert et interaksjonsformat der den avhørte forteller uavbrutt og selvstendig. Å oppnå en sammenhengende forklaring er et mål for alle avhør, og i kapittel 7 viser jeg hvordan avhørslederene bruker metakommunikasjon om avhørets interaksjonsformat for å få den avhørte til å fortelle uavbrutt om detaljer, selv om de avhørte ser ut til å etterspørre andre innramminger. Jeg ser dette i sammenheng med opplæringen avhørsledere får, der metakommunikasjon om interaksjonsformat er framtrepende. I og med at det er de samme avhørslederene som gjør avhør av fornærmede og avhør av mistenkte, er det grunn til å tro at deres metakommunikasjon vil være lik i de ulike avhørstypene, og at diskusjonen om hvordan en får den avhørte til å fortelle detaljer derfor vil ha relevans også for andre typer avhør. Ulike typer metakommunikasjon som ledd i å overlate ordet til den ikke-profesjonelle kan også tenkes å ha relevans for andre typer institusjonelle samtaler der det er et mål at den ikke-profesjonelle skal fortelle selvstendig og utfyllende, som for eksempel i rettssalen.

I analysene i kapittel 8 viser jeg at den avhørte, gjennom redegjørelser om motstand, får fram informasjon som er vesentlig for sin forklaring. Dette er et funn som viser at det er viktig å gjennomføre avhør på en måte som gir den avhørte tid og interaksjonelt rom til å forklare seg utfyllende – funnet understreker altså verdien av det utforskende avhøret som avhørsmodell. Analysene viser også at redegjørelsene bidrar med å skape et relieff i den avhørtes forklaring, der den avhørte gjennom redegjørelsene angir en fortolkningsbakgrunn som forklarer hvorfor hun handlet som hun gjorde i overgrepssituasjonen. Det understreker hvor viktig det er at enkeltelement i en forklaring ikke tas ut av kontekst, men forstås som en del av et større narrativ. At avhør gjennomføres på måter som gir plass for at den avhørte får etablert en slik helhetlig forståelse i sin forklaring, vil være vesentlig uavhengig av om den avhørte har status som fornærmet, vitne eller siktet.

I denne avhandlingen framhever jeg flere ganger at avhørene preges av ulike kommunikative dilemma. At kommunikative dilemma er noe som kjennetegner avhør generelt, støttes av

fellestrekkene jeg i kapittel 9.4 ser mellom min studie og Harriet Jakobsson Öhrns studie av fem avhør av én mistenkt i en drapssak. Til tross for at vi har ulikt datamateriale og ulike analytiske begrep, har vi begge funn som belyser det komplekse i avhørslederens oppgaver, der det er mange oppgaver som må håndteres samtidig. Jeg beskriver dette som kommunikative dilemma, mens Jakobsson Öhrn beskriver dette som samtidige prosjekt. Analysene våre understreker viktigheten av å forstå enkeltytringer i avhøret i sin sekvensielle sammenheng og som del av den helhetlige kommunikative virksomheten.

Denne studien bidrar med en forståelse av politiavhør som en kommunikasjonssituasjon som er preget av samspill og forhandling mellom deltakerne, og mellom deltakerne og de ulike premissene for samtalen. Med å framheve forhandlings- og samspilldimensjonen i avhørene, viser jeg at de ulike deltakerne muliggjør og setter rammer for hverandres bidrag. Det innebærer at avhørslederens bidrag må ses som en viktig del av avhøret, og at den avhørtes forklaring må forstås som et resultat av samhandlingen mellom avhørsleder og avhørt. En slik forståelse av hva et avhør er og hvordan en forklaring blir til, har også relevans for alle typer avhør.

Funn fra denne studien kan også, som tidligere nevnt, ha overføringsverdi til andre typer samtaler mellom en profesjonell og en ikke-profesjonell. Analysene og diskusjonen av denne empirien bidrar med kunnskap om samtaleledelse som kan legge til rette for og fremme den ikke-profesjonelles deltakelse. Kunnskap om samtalelederens ivaretagelse av både profesjonelle og institusjonelle hensyn (kapittel 6.4), bruk av innramminger (kapittel 7) og balansegang mellom å styre og å støtte den avhørtes kommunikative bidrag (kapittel 7.5 og 9.3) har særlig relevans for andre typer samtaler der det er et mål at den ikke-profesjonelle skal snakke utfyllende og bidra med sitt perspektiv – enten det er i klasserommet, hos legen eller i et forskningsintervju. Slik er denne studien også et bidrag til vår samlede forståelse av visse typer institusjonelle samtaler.

Analysene og diskusjonen i denne avhandlingen belyser hvordan enkeltytringer i avhøret må ses i sammenheng med det komplekse settet av profesjonelle og institusjonelle premisser, og premisser knyttet til de enkelte avhørtes situasjoner, motivasjon og kommunikasjonsstil. Å ha fokus på denne sammenhengen kan være bevisstgjørende for dem som skal jobbe med avhør til daglig. I det neste, avsluttende kapittelet, vil jeg kort drøfte noen implikasjoner denne studien kan ha for avhørsutdanning.

10. Relevans for praksisfeltet

Denne studien er et bidrag til fagfeltet *anvendt språkvitenskap* og har vært designet og gjennomført med et mål om å bidra med kunnskap som kan ha praktisk nytteverdi for praksisfeltet. Primært har jeg hatt dem som driver med opplæring og metodeutvikling innenfor avhørsfeltet i tankene – det vil si Politihøgskolens grunn- og videreutdanning. Samtidig har det også blitt klart for meg i løpet av prosjektet at det er mange fellestrekk mellom politiavhør og andre samtaler som foregår mellom en profesjonell og en ikke-profesjonell. Mange av analysene i denne studien kan ha stor relevans for samtaleledere i mange ulike virksomhetstyper. Dette gjelder for eksempel analysen av ulike kommunikative dilemma av typen relasjonen mellom profesjonelle og institusjonelle rammeverk, eller spenningen mellom å støtte og å lede, og analysen av hvordan en samtaleleder kan ramme inn samtalen på ulike nivå.

Studien kan også ha interesse for dem som politiet omtaler som «publikum», altså alle vi som fra tid til annen kan komme i befatning med politiet. Gjennom støttesenter for kriminalitetsofre, voldtektsmottak, krisesentre, bistandsadvokater og i «selvhjelps-litteratur»³¹ kan den som har vært utsatt for noe kriminelt få kunnskap om hva et avhør er for de deltar i det. Denne studien kan være med på forklare hva et avhør er og hvordan det kan foregå.

Den mest relevante målgruppa når det gjelder praktisk relevans, regner jeg for å være politiet og politiutdanningene. Den enkelte avhørsleder vil delta i mange avhør, og kunnskapen og kompetansen avhørslederen har vil ha betydning for mange enkeltpersoner som blir avhørt. Jeg anser det derfor som en viktig del av forskningens samfunnsoppdrag å bidra til opplæring, bevisstgjøring og kritisk refleksjon hos politiet. Jeg vil i det følgende diskutere hvilke praktiske implikasjoner jeg tenker denne studien kan ha i avhørsutdanningen.

10.1 Avhørsforskning og praksisendring

Mange avhørsforskere har pekt på at kunnskap om hva som er gode og formålstjenlige måter å gjennomføre avhør på, ikke i seg selv fører til at avhørsledere endrer praksis. Lindholm,

³¹ For eksempel boka «Hjelp meg! En bok om voldtekt» (Kvalheim, 2011) som gir råd om hva man kan gjøre og hva slags hjelp man har rett til etter en voldtekt.

Cederborg og Alm oppsummerer dette slik: «Despite recommendations on how to elicit the most accurate information, international research shows that practitioners seldom adhere to them» (Lindholm et al., 2015, s. 2). Harriet Jakobsson Öhrn henviser til Baldwin (1992, 1993 i Jakobsson Öhrn, 2005, s. 3) og skriver:

Baldwin finner inget samband mellan förhörsskicklighet och omfattningen av den utbildning förhørsledarna fått. Däremot finner han en tendens till att förhørsledare med förmåga att reflektera över sig själva och sitt sätt att hålla förhör också är skickliga förhørsledare.

Baldwin og Jakobsson Öhrn trekker altså refleksjon over egne avhør inn som viktig for å øke avhørslederens kompetanse og for å få dem til å endre sin avhørspraksis til å bli mer i tråd med forskningsbaserte anbefalinger. Avhørsledernes selvrefleksjon er viktig i Kari Trøften Gamst og Åse Langballes studie av avhør av barn (2004), der de utviklet og prøvde ut en metode for opplæring av avhørsledere. Opplæringen besto av gruppesamlinger og tett individuell oppfølging i hele perioden (ett år). På gruppesamlingene var det, i tillegg til teori, fokus på praktiske øvelser som rollespill som ble tatt opp på video, og observasjon og analyse av videoopptak av autentiske avhør. Deltakerne fikk også individuell veiledning før og etter gjennomføring av tre egne avhør, og tilbakemelding på analyse av egne avhør (Gamst & Langballe, 2004, s. 197). Effekten ble målt ved å sammenligne opptak av deltakernes siste avhør før prosjektstart med det siste av de tre avhørene deltakerne gjennomførte i prosjektperioden. Resultatene viser at avhørslederne etter opplæring lyktes med å etablere de fasene som regnes som vesentlige for å få til et godt avhør – og det var en særlig markant økning i fasen «kontaktetablering» (Gamst & Langballe, 2004, s. 198). Videre finner de en økning i ytringer som de beskriver som fremmede for den frie fortellingen, og en nedgang i ytringer som er hemmende (ledende spørsmål og lukkede ja/nei-spørsmål) (Gamst & Langballe, 2004, s. 200). Opplæringen ga altså en klar endring i praksis.

I Riksadvokatens utredning om avhørsmetodikk kommer det fram at det ikke er en kultur eller et system for tilbakemeldinger om etterforskning og avhør i politiet (Bruusgaard et al., 2013, s. 72). Også på KREATIV-kurset ble det problematisert om avhørslederne får nok tid til å evaluere hverandres avhør, noe som ble framhevet som vesentlig for videre læring og utvikling. Det er altså en mulig konflikt mellom det vi vet er viktig for å endre praksis (altså tilbakemeldinger, evaluering og tid til refleksjon), og hvilke rammer politifolk jobber innenfor.

10.2 Empiriske eksempler for å oppøve kontekstsensitivitet

Et virksomhetsteoretisk ståsted understreker at interaksjon er dynamisk: Samtalens innhold og forståelsen mellom deltakerne blir skapt i løpet av samtalen. Verken prosessen eller resultatet er gitt på forhånd, men blir til gjennom deltakernes samhandling og forhandling i samtalen. Meningsskapingen i samtalen skjer innenfor noen rammer (premisser), og siden mange av premissene er spesifikke for virksomhetstypen (som de institusjonelle føringene for politiavhør) vil noen utfordringer og dilemma gå igjen. Men like fullt er det altså slik at en hver samtale er unik, og at den skapes i interaksjonen mellom deltakerne. Det innebærer at en samtalestrategi som fungerer godt i ett avhør, ikke behøver å fungere så godt i et annet. En spørsmålstype som er velegnet for å få en utfyllende forklaring i noen tilfeller, behøver ikke være det i andre.

Srikant Sarangi (2004b, 2005) advarer mot å tro at kommunikasjonsutfordringer kan løses på raske måter i form av modeller eller tilsynelatende allmenngyldige oppskrifter på hva som er «god kommunikasjon»:

What counts as good communication in a primary care site may not be the same in palliative medicine. Active listening in therapeutic encounters can vary from what it means in other healthcare settings. (...) The sociolinguistic notion of *communicative competence* and the conversation-analytic notion of *interactional competence* need unpacking in context-sensitive ways to accommodate the processes and outcomes of different healthcare specialties. (Sarangi, 2004b, s. 19)

Sarangi skriver her om ulike kommunikative virksomheter innenfor helsevesenet, men dette er like relevant for rettsvesenet, som også består av mange kommunikative virksomheter som skiller seg fra hverandre ved at de har ulike mål, ulike personer involvert og ulike institusjonelle regler. Poenget hans er at overgripende og generelle uttrykk som «god kommunikasjon» og «aktiv lytting» må realiseres på ulike måter i de ulike samtalene. Deltakerne må forstå og ta hensyn til den kommunikative virksomhetens formål, rammer og deltakerroller for å kunne kommunisere på måter som er formålstjenlige.

Utfordringen for avhørslederen ligger i det Sarangi omtaler som *kontekstsensitivitet*: Å kjenne igjen de samtalekontekstene der de ulike strategiene er velegnede. For å kunne utvise kontekstsensitivitet må samtalelederen forstå og være oppmerksom på den institusjonelle og profesjonelle sammenhengen samtalen er del av (Thomassen, 2005, s. 170). Jeg anser kontekstsensitivitet for å være vesentlig for at avhørslederen skal kunne ta gode valg i

kommunikasjonssituasjonen. Avhørslederen bør også ha kjennskap til et bredt spekter av kommunikative strategier for å kunne improvisere og finne de beste løsningene i de unike situasjonene. Slik jeg ser det kan bruk av empiriske eksempler i undervisning bidra til å øve opp kontekstsensitivitet, og til å øke den enkelte avhørsleders repertoar av kommunikative strategier.

Da jeg observerte på K.R.E.A.T.I.V.-kurset, var opplæringen basert på teori, erfaringsutveksling og rollespill. Det var lite bruk av empiriske eksempler som kan si noe om hvordan avhør faktisk foregår. På kurset ble blant annet presentasjonen av rettigheter og plikter i innledningsfasen framhevet som utfordrende: Det er mye som skal presenteres, og mange av retningslinjene kan være vanskelige å forstå, også for de profesjonelle. Presentasjon av rettigheter og plikter er et eksempel på et tema som ville vært mer håndgripelig med empiriske eksempler. Transkriberte opptak av hvordan noen avhørsledere gjør det når de skal presentere rettigheter og plikter, vil være et godt grunnlag for refleksjon og diskusjon rundt denne delen av avhøret. Det å se og høre hvordan andre avhørsledere faktisk presenterer rettigheter og plikter kan øke repertoaret til den enkelte avhørslederen.

Empiriske eksempler kan også tydeliggjøre det dynamiske i avhøret: at et avhør blir til i forhandlingen mellom deltakerne, og at enkeltytringer alltid må forstås i sin sekvensielle sammenheng. Empiriske eksempler vil vise at ulike avhørte vil respondere ulikt på like ytringer fra avhørslederen. Å se hvordan en avhørt faktisk responderer på avhørslederens initiativ, kan gjøre det klart at det ikke finnes en fasit for hvordan avhørslederen skal uttrykke seg. Det betyr ikke at en ikke kan øve på hva en skal si, men empiriske eksempler kan bidra til å forberede deltakerne på den variasjonen av situasjoner de kommer til å møte, og vise at avhørslederen alltid må tilpasse informasjonen og stilen til de enkelte avhørte.

Jeg har tidligere nevnt Gamst og Langballes studie som et eksempel på avhørstrening der det er dokumentert god effekt av opplæringen. En sentral komponent i denne metoden var at autentiske avhør ble brukt i undervisningen (Gamst & Langballe, 2004). Samtaleforskeren Elizabeth Stokoe bruker også autentiske samtaler i sin metode for kommunikasjonstrening («The Conversation Analytic Role-Play Method», Stokoe, 2014). Hun tar utgangspunkt i samtaleanalyser av den aktuelle virksomhetstypen og bruker opptak av samtaler som grunnlag for seminarer med praksisutøvere. I seminarene bruker hun nøye utvalgte empiriske eksempler fra den aktuelle virksomhetstypen og stopper opptaket på strategisk valgte steder

der hun ber deltakerne reflektere: *Hva ville du sagt her? Hva er alternativene på dette tidspunktet? Hva oppnår vi om vi gjør a i stedet for b?* Slik kan altså autentiske eksempler være grunnlag for refleksjon over egen praksis. Stokoe (2013, 2014) argumenterer for at den hyppige bruken av rollespill i kommunikasjonstrening er uheldig siden deltakerne kan bruke mye tid på å trene og fokusere på ting som ikke nødvendigvis skjer eller er et problem i faktiske samtaler. Gjennom analyser av blant annet politiavhør viser hun at element i samtalen som vektlegges i rollespillene, ikke foregår slik i faktiske avhør (Stokoe, 2013).

Jeg mener at bruk av empiriske eksempler kunne konkretisert mange av temaene i avhørsopplæringen og vært grunnlag for diskusjoner om hva som er god praksis i ulike typer avhør. Analysene jeg har gjort i denne studien er basert på utdrag som på tydelig vis får fram ulike utfordringer, som hvordan en kan få den avhørte til å fortelle utfyllende og detaljert i den kompletterende fasen, eller hvordan rettigheter og plikter presenteres i innledningene. Jeg vil understreke at utdragene jeg har vist, ikke skal leses som en fasit på hvordan et avhør bør foregå, men som eksempler som praksisutøvere kan diskutere og slik lære av. Empiriske eksempler kan være egnet for å belyse hva som er vanskelig i avhør, og bruk av empiriske eksempler i opplæring kan øke den kommunikative kompetansen til avhørsledere. Slik håper jeg denne studien kan bidra til nye metoder i avhørsopplæringen.

10.3 Tema med relevans for opplæring og utvikling

Jeg vil her gi noen eksempler på tema fra denne studien som kan være relevante å trekke inn i avhørsopplæringen.

Avhørslederens handlingsrom

I analysen av kommunikative dilemma i innledningsfasene (kapittel 6) viser jeg hvordan avhørslederne balanserer ulike oppgaver og formål, slik som å ivareta den avhørtes ansikt samtidig som en gir informasjonen som avhørslederen er lovpålagt å gi. Det er mye informasjon som *må* gis, men avhørslederne gjør ulike valg med hensyn til hvordan informasjonen gis, hvordan den rammes inn og hva som vektlegges. Dette viser at avhørslederne agerer ut fra at de har et handlingsrom hvor de kan gjøre individuelle tilpasninger.

Tema knyttet til informasjonen i innledningene kan være interessante å diskutere for både erfarne og nye avhørsledere. Finnes det, i norsk kontekst, normer for hvordan denne

informasjonen bør gis? Hvor stor grad av individuelle tilpasninger kan en gjøre, og fortsatt overholde loven? Hvordan kan en ivareta kontaktetableringen og samtidig gjøre den institusjonelle jobben? På K.R.E.A.T.I.V.-kurset ble lignende problemstillinger nevnt, men i liten grad konkretisert og diskutert. Autentiske eksempler kan åpne for en diskusjon om egnede måter å gi informasjon på, og for behovet for å tilpasse til den enkelte avhørte.

Å holde på et problemorientert interaksjonsformat

Fra intervjustudier og spørreundersøkelser har vi noe kunnskap om hva avhørslederen synes er vanskelig som samtaleleder: I avhør av fornærmede dreier dette seg gjerne om den kompletterende forklaringen (som politiet omtaler som «sonderingen») (Bruusgaard et al., 2013; Griffiths et al., 2011). I denne fasen er det mye som skal håndteres samtidig, blant annet skal avhørslederen følge opp element fra den uavbrutte forklaringen, sørge for å få nok informasjon til at det belyser saken, og holde på et problemorientert interaksjonsformat der den avhørte forteller utfyllende og fra sitt perspektiv.

I analysen av faser (kapittel 5) viser jeg at de ulike avhørslederne har ulike strategier for overgangen fra uavbrutt forklaring til den kompletterende fasen. Noen viser en tydelig overgang ved å oppsummere den uavbrutte forklaringen og forklare hvordan neste fase skal foregå. Andre avhørsledere har en mer stegvis faseovergang der de uten innramminger begynner å stille spørsmål om noe fra den avhørtes forklaring. Disse ulike framgangsmåtene gir svært ulike resultat: Oppsummering av den avhørtes forklaring bidrar til å holde initiativet hos den avhørte, som da får anledning til å rette opp om avhørslederen har misforstått noe. Når avhørslederen derimot starter med å stille konkrete spørsmål, uten å oppsummere den uavbrutte forklaringen, blir det etablert et agendabundet interaksjonsformat. At ikke alle avhørsledere markerer overgangen på samme måte, tyder på at de har fått ulik opplæring, eller ikke har fått opplæring.

Funn fra denne studien viser også at det er krevende å holde på det problemutforskende formatet når den avhørte ikke svarer utfyllende. I kapittel 7 viser jeg hvordan avhørt og avhørsleder forhandler om hvilke detaljer som er relevante, og hvordan den avhørte skal fortelle om dem. Analysene viser at det kan være behov for ulike typer innramming for å få den avhørte til å fortelle: Jeg foreslår en inndeling i tematiske rammer, interaksjonelle rammer og forståelsesrammer. Jeg vil argumentere for at disse typene innramming kan være operasjonaliseringer av det som ligger i begrepet «metakommunikasjon».

Metakommunikasjon framheves på K.R.E.A.T.I.V.-kurset som viktig for å få til et godt avhør. Analysen min viser at mange avhørsledere først og fremst metakommuniserer om interaksjonsformat og ikke ser ut til å oppfatte at de avhørte tidvis ber om andre typer innramming. Å vise at innramminger kan foregå på litt ulike nivå, kan gjøre at avhørslederne blir mer bevisst på å høre hva den avhørte faktisk ber om – noe som også kan beskrives som en type kontekstsensitivitet.

10.4 Videre forskning

Materialet for denne studien har i hovedsak vært lydopptak av avhør, samt noe observasjonsdata fra K.R.E.A.T.I.V.-kurset og kurslitteratur. Andre prosjekt kan bygges på annet materiale som kan åpne for å studere andre fenomen enn jeg har gjort. Videoopptak vil for eksempel gi mulighet for å analysere kroppsspråk, positurer, blikkretning, respons gjennom ansiktsuttrykk og lignende. Slike fenomen kan være viktige for å få ytterligere forståelse av den lokale forhandlingen om mening, om turveksling og om interaksjonen mellom avhørt og avhørsleder. Intervju med avhørsleder og avhørt vil åpne for analyser av hvordan deltakerne selv opplevde avhøret, for eksempel om de avhørte fikk fortalt alt de ville fortelle, og om avhørslederen selv opplevde at hun lyktes med sin samtaleledelse.

Et av temaene jeg så vidt berører med utdrag 6 (kapittel 6), er hvilken betydning det har at bistandsadvokat er med i avhøret. Hvordan endrer det deltakerstrukturene, hvilke muligheter og begrensninger skaper det? Avhør med advokat ble nevnt under K.R.E.A.T.I.V.-kurset, men slik jeg forsto kursinstruktørene, var det mest anekdotisk erfaringsrefleksjon de kunne tilby kursdeltakerne – her vil det være behov for forskning for å tilby avhørsledere (og advokater!) kunnskap som kan bidra til å utvikle metodene.

Kontaktetablering er et stort tema på avhørsfeltet. Jeg mener det ville vært nyttig å undersøke kontaktetablering gjennom en kombinasjon av metoder for å få et helhetlig bilde av hva kontaktetablering er og hvordan det foregår. En studie som inkluderer opptak eller observasjon av de ulike møtene som har relevans for avhøret (for eksempel om avhørsleder og avhørt snakket med hverandre på telefon før avhøret, eller om den avhørte har vært i kontakt med andre politifolk om saken tidligere), vil kunne få fram hvilke premisser som blir lagt for avhøret. I denne sammenhengen vil ulike metoder gi ulike typer kunnskap: Mens en samtaleanalyse kan vise hvordan en går fram for å etablere kontakt gjennom innramminger, tema, gjensidig orientering og så videre, vil intervjudata kunne si noe om den opplevde

kontakten. Observasjon kan gjøre det mulig å få tilgang til situasjoner som er vanskelig å gjøre opptak av, som når avhørslederen møter den avhørte og går sammen med den avhørte til avhørsrommet. Å få samlet inn denne typen variert data er metodisk og praktisk krevende, og mye av dataene er det av personvernårsaker vanskelig å få tilgang til. Men en slik undersøkelse ville kunne gi en dypere forståelse av kontakten mellom politi og avhørt, og av avhørets rolle som én samtale i en større kommunikasjonskjede.

Et annet tema som aktualiseres av den forholdsvis nye praksisen med lyd-/bilde-opptak av avhør, er hvordan opptakene av avhør blir brukt videre. Avhørsleder og avhørt skal møtes når avhørslederen har skrevet avhørsrapporten, for å gjennomgå denne slik at den avhørte kan vedta den. Hvordan foregår dette møtet? Kommer den avhørte med endringer, eller stoler de på avhørslederens kompetanse i å vurdere hva som er relevant å ha med i rapporten? Hvor mye har avhørslederen brukt opptaket når de skriver rapporten? Og hvordan blir opptaket brukt videre – av etterforskerne, forsvars- og bistandsadvokater, og aktorat? Opptak av avhør presenteres som en garantist for rettssikkerheten, men da må opptaket faktisk brukes. Hvordan en kan skrive gode rapporter som kan brukes av de ulike aktørene i rettsvesenet, og som også får fram hvor i opptaket en finner igjen informasjonen, er et stort og komplekst tema som er viktig både for politiet, rettsapparatet og den generelle rettssikkerheten.

Litteraturliste

- Aarnes, H., Østli, K., & Rivera, B. J. (2015, 13.mai 2015). Er det vits i å anmelde voldtekt? *Aftenposten A-magasinet*. Retrieved from <http://mm.aftenposten.no/2015/1-av-100/>
- Aas, G. (2014). Voldsutsatte kvinner og deres erfaringer med politiet. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 101(1), 37-50.
- Adelswärd, V. (1988). *Styles of success. On impression management as collaborative action in job interviews*. (Doktorgradsavhandling), Linköpings universitet, Linköping.
- Antaki, C. (1994). *Explaining and arguing. The social organization of accounts*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Antaki, C., Richardson, E., Stokoe, E., & Willott, S. (2015). Dealing with the distress of people with intellectual disabilities reporting sexual assault and rape. *Discourse Studies*, 18(1).
- Arribas-Ayllon, M., Sarangi, S., & Clarke, A. (2011). *Genetic testing: accounts of autonomy, responsibility and blame*. London: Routledge.
- Ask, S., & Byrman, G. (2010). "så slog han Anna med et okänd antal knytnävslag i ansiktet". Reliefanalys av polisstudenters och polisers texter. In J. Smidt, I. Folkvord, & A. J. Aasen (Eds.), *Rammer for skrivning* (pp. 125-140). Trondheim: Tapir.
- Atkinson, J. M., & Drew, P. (1979). *Order in court. The organisation of verbal interaction in judicial settings*. Oxford: Macmillan.
- BAAL The British Association for Applied Linguistics. (2006). Recommendations on good practice in applied linguistics. http://www.baal.org.uk/public_docs.html.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D., & Radley, A. (1988). *Ideological dilemmas. A social psychology of everyday thinking*: SAGE Publications.
- Bjerknes, O. T., & Hoff Johansen, A. K. (2009). *Etterforskningsmetoder - en innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bruusgaard, R., Presthus, L., Bjerknes, O. T., Rachlew, A., Buseth, S., Stoltenberg, H., . . . Tveit, A. (2013). *Avhørsmetodikk i politiet. Utredning fra arbeidsgruppen oppnevnt av Riksadvokaten 13.juli 2012. Avgitt til Riksadvokaten 8.oktober 2013*.
- Buttny, R. (1993). *Social accountability in communication*. London: SAGE.
- Cameron, D. (2001). *Working with spoken discourse*. London: Sage.
- Cederborg, A.-C., & Lamb, M. (2008). Interviewing alleged victims with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52(1), 49-58.
- Christianson, S. Å., & Holmberg, U. (2008). Förhör och utredande intervjumetodik. In P. A. Granhag & S. Å. Christianson (Eds.), *Handbok i rättspsykologi*. Stockholm: Liber.
- Christianson, S. Å., & Montgomery, H. (2008). Kognition i ett rättspsykologiskt perspektiv. In P. A. Granhag & S. Å. Christianson (Eds.), *Handbok i rättspsykologi*. Stockholm: Liber.
- Christie, N. (1986). The ideal victim. In E. A. Fattah (Ed.), *From crime policy to victim policy. Reorienting the justice system*. London: MacMillan.
- Cicourel, A. V. (1992). The interpenetration of communicative contexts: examples from medical encounters. In A. Duranti & C. Goodwin (Eds.), *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulthard, M., & Johnson, A. (2010). *The Routledge handbook of forensic linguistics*. London: Routledge.
- Dando, C. J., Geiselman, R. E., Macleod, N., & Griffiths, A. (2016). Interviewing adult witnesses and victims. In G. E. Oxburgh, T. Myklebust, T. Grant, & R. Milne (Eds.), *Communication in Investigative and Legal Contexts: Integrated Approaches from Forensic Psychology, Linguistics and Law Enforcement*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.

- Davies, A. (1999). *An introduction to applied linguistics. From practice to theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Drew, P., & Heritage, J. (Eds.). (1992). *Talk at work. Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drew, P., & Sorjonen, M.-L. (1997). Institutional dialogue. In T. Van Dijk (Ed.), *Discourse as social interaction* (pp. 92-118). London: Sage.
- Duranti, A., & Goodwin, C. (Eds.). (1992). *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ehrlich, S. (2001). *Representing rape: language and sexual consent*. London: Routledge.
- Ehrlich, S. (2008). Sexual assault trials, discursive identities and institutional change. In R. Dolón & J. Todolí (Eds.), *Analysing identities in discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Ehrlich, S., & Freed, A. F. (2010). The function of questions in institutional discourse. In A. F. Freed & S. Ehrlich (Eds.), *"Why do you ask?" The function of questions in institutional discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Evensen, L. S. (2005). Studie 7: Perspektiv på innhold? Relieff i ungdomsskoleelevers eksamensskrivning. In K. L. Berge, L. S. Evensen, F. Hertzberg, & W. Vagle (Eds.), *Ungdommers skrivekomptanse. Bind II: Norskeksamen som tekst*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Evensen, L. S. (2013). *Applied linguistics. Towards a new intergration?* Sheffield: Equinox.
- Fahsing, I. A., & Rachlew, A. (2009). Investigative interviewing in the Nordic region. In B. Milne & S. P. Savage (Eds.), *International developments in investigative interviewing*. Devon: Willan Publishing.
- Farstad Eriksen, P. K. (2013). *Avhørsrapporten som rekontekstualisering av avhøret. En studie av en simulert avhørssituasjon gjennomført av studenter ved Politihøgskolen*. (Masteroppgave), NTNU.
- Finstad, L. (2000). *Politiblikket*. Oslo: Pax.
- Freed, A. F., & Ehrlich, S. (2010). *"Why do you ask?": the function of questions in institutional discourse*. New York: Oxford University Press.
- Gabbert, F., Hope, L., & Fisher, R. P. (2009). Protecting eyewitness evidence: Examining the efficacy of a self-administered interview tool. *Law and Human Behavior*, 33(4), 298-307.
- Galatolo, R., & Drew, P. (2006). Narrative expansions as defensive practices in courtroom testimony. *Text&Talk*, 26(6), 661-698.
- Gamst, K. T. (2011). *Profesjonelle barnesamtaler. Å ta barn på alvor*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gamst, K. T., & Langballe, Å. (2004). *Barn som vitner: en empirisk og teoretisk studie av kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør: utvikling av en avhørsmetodisk tilnærming*. (Doktorgradsavhandling), Universitetet i Oslo.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior*. New York: Doubleday Anchor.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis. An essay on the organization of experience*. Boston: Northeastern university press.
- Goffman, E. (1981). *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Goffman, E. (1983). The interaction order. *American Sociological Review*, 48, 1-17.
- Granhag, P. A., Strömwall, L. A., & Montecinos, S. C. (2013). *Polisens förhör med misstänkta. Svensk utbildning i internationell belysning*. Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion, Rapport 2013:7.
- Grant, T., & Woodhams, J. (2007). Rape as a social activity: an application of investigative linguistics. In J. Cotterill (Ed.), *The Language of Sexual Crime*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Griffiths, A., Milne, R., & Cherryman, J. (2011). A question of control? The formulation of suspect and witness interview question strategies by advanced interviewers. *International Journal of Police Science & Management*, 13(3), 255-267.

- Grøvdal, Y. (2012). *En vellykket sak? Kvinner utsatt for mishandling møter strafferettsapparatet.* (Doktorgradsavhandling), Universitetet i Oslo, Oslo.
- Gudjonsson, G. H. (2003). *The psychology of interrogations and confessions: a handbook.* Chichester: Wiley.
- Gundhus, H. (2007). Kunnskapsarbeid og yrkeskulturer i politiet. In R. Granér & P. Larsson (Eds.), *Policing in Scandinavia. Proceedings from the conference on police research in Växjö August 2007.* Växjö universty studies in policing.
- Gunnerød, M. O. (2005). *Politiavhøret som samtale. En empirisk undersøkelse av sju avhør av siktede/mistenkte.* (Hovedfagsoppgave), NTNU, Trondheim.
- Hartwig, M., Granhag, P. A., & Vrij, A. (2005). Police interrogation from a social psychology perspective. *Policing and Society: An International Journal of Research and Policy*, 15(4), 379-399.
- Haugen, H. (2007). *Familievoldsofre og anmeldelsesprosessen: forhåndstvil, forhåndstro, og opplevelser i møter med politiet.* (Masteroppgave), Diakonhjemmets høgskole, Oslo.
- Haworth, K. (2006). The dynamics of power and resistance in police interview discourse. *Discourse & Society*, 17(6), 739-759.
- Haworth, K. (2013). Audience design in the police interview: The interactional and judicial consequences of audience orientation. *Language in society*, 42(1), 45-69.
- Haworth, K. (2015). The discursive construction of evidence in police interviews: case study of a rape suspect. *Applied Linguistics*, 1(22).
- Hepburn, A., & Bolden, G. B. (2014). The conversation analytic approach to transcription. In J. Sidnell & T. Stivers (Eds.), *The handbook of conversation analysis.* Chichester: Wiley Blackwell.
- Heritage, J. (2010). Questioning in medicine. In A. F. Freed & S. Ehrlich (Eds.), *"Why do you ask?" The Function of Questions in Institutional Discourse.* New York: Oxford University Press.
- Heritage, J., & Clayman, S. (2010). *Talk in action. Interaction, Identities, and Institutions.* Chichester: Wiley-Blackwell.
- Heritage, J., & Raymond, G. (2005). The terms of agreement: Indexing epistemic authority and subordination in talk-in-interaction. *Social Psychology Quarterly*, 68(1), 15-38.
- Heydon, G. (2005). *The language of police interviewing: a critical analysis.* New York: Palgrave Macmillan.
- Holmberg, U. (2004). *Police interviews with victims and suspects of violent and sexual crimes: interviewees' experiences and interview outcomes.* (Doktorgradsavhandling), Stockholms universitet, Stockholm.
- Jakobsson Öhrn, H. (2005). *Berätta din sanning: en förhørsledares projekt i förhör med misstänkt person.* (Doktorgradsavhandling), Stockholms universitet, Stockholm.
- Jakobsson Öhrn, H. (2009). Results and rapport: A police interviewer's dilemma. *International Investigative Interviewing Research Group Bulletin*, 1(1), 15-20.
- Johnson, A. J. (2008a). Changing stories. Achieving a change of state in suspect and witness knowledge through evaluation in police interviews with suspects and witnesses. *Functions of Language*, 15(1), 84-114.
- Johnson, A. J. (2008b). 'From where we're sat...': Negotiating narrative transformation through interaction in police interviews with suspects. *Text & Talk*, 28(3), 327-349.
- Johnson, M., Magnussen, S., Thoresen, C., Lønnum, K., Burrell, L. V., & Melinder, A. (2015). Best practice recommendations still fail to result in action: A national 10-year follow-up study of investigative interviews in CSA cases. *Applied Cognitive Psychology*, 29(5), 661-668.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2012). *Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014.*
- Justis- og politidepartementet. (2005). *"Æ e itj fornærma, æ e forbanna" Rapport fra arbeidsgruppe som har vurdert praktiske, ikke rettslige aspekter ved fornærmede og pårørendes møte med aktørene i straffesakskjeden.*

- Jönsson, L. (1988). *Polisförhöret som kommunikationssituation*. (Doktorgradsavhandling), Linköpings universitet, Linköping.
- Jönsson, L., & Linell, P. (1991). Story generations: from dialogical interviews to written reports in police interrogations. *Text-Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 11(3), 419-440.
- Jönsson, L., & Linell, P. (1996). Misstroendesekvenser i polisförhör. In B. Nordberg, M. Thelander, E. H. Jahr, G. Kristoffersen, H. Omdal, O. Rekdal, & K. Venås (Eds.), *Samspel och variation: Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen*. (pp. 199-208). Uppsala Institutionen för nordiska språk, Uppsala Universitet.
- Jönsson, L., Linell, P., & Säljö, R. (1991). Formulation the past: Remembering in the police interrogation. *Multidisciplinary Newsletter for Activity Theory*, 9(10), 5-11.
- Kepinska Jakobsen, K. (2007). *Politiets vitneafhøring set i et kognitionspsykologisk perspektiv*. (upublisert.). Rigspolitiet, Politiskolen, København.
- Kepinska Jakobsen, K. (2010). *Afhøring af sigtede. En undersøgelse af dansk politis afhøringspraksis* (upublisert.). Rigspolitiet, Politiets Videncenter, København.
- Kitzinger, C., & Frith, H. (1999). Just say no? The use of Conversation Analysis in developing a feminist perspective on sexual refusal. *Discourse and Society*, 1999(10), 293-316.
- Kjelaas, I. (2016). *Barns deltakelse i institusjonelle samtaler. En studie av samtaler mellom enslige asylbarn og miljøarbeidere på omsorgssenter*. (Doktorgradsavhandling), NTNU, Trondheim.
- Koester, A. (2006). *Investigating workplace discourse*. London: Routledge.
- Komter, M. L. (2006). From talk to text: The interactional construction of a police record. *Research on Language and Social Interaction*, 39(3), 201-228.
- Kripos. (2013). *Voldtektssituasjonen 2012*. Oslo.
- Kripos. (2015). *Evaluering av politiets arbeid med seksuelle overgrep - Januar 2015*. Oslo.
- Kvalheim, G. (2011). *Hjelp meg! En bok om voldtekt*. Stavanger: Hertervig forlag.
- Larcombe, W. (2002). The 'ideal' victim v successful rape complainants: Not what you might expect. *Feminist Legal Studies*(10), 131-148.
- Larsson, P., & Granér, R. (2007). Innledning. In R. Granér & P. Larsson (Eds.), *Policing in Scandinavia: proceedings from the conference on police research in Växjö, august 2007*. Växjö: Växjö university studies in policing.
- Lea, S. J. (2007). A discursive investigation into victim responsibility in rape. *Feminism & Psychology*, 17(4).
- Levinson, S. C. (1992 [1979]). Activity types and language. In P. Drew & J. Heritage (Eds.), *Talk at work. Interaction in institutional settings* (pp. 66-100). Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, S. C. (2013). Action formation and ascription. In J. Sidnell & T. Stivers (Eds.), *The handbook of conversation analysis*: Wiley Blackwell.
- Lindholm, J., Börjesson, M., & Cederborg, A.-C. (2014). "What happened when you came to Sweden?" Attributing responsibility in police interviews with alleged adolescent human trafficking victims. *Narrative Inquiry*, 24(2), 181-199.
- Lindholm, J., Cederborg, A.-C., & Alm, C. (2015). Adolescent girls exploited in the sex trade: informativeness and evasiveness in investigative interviews. *Police Practice and Research*, 16(3), 197-210.
- Linell, P. (1998). *Approaching dialogue: talk, interaction and contexts in dialogical perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- Linell, P. (2009). *Rethinking language, mind and world dialogically. Interactional and contextual theories of human sense-making*. Charlotte, NC: Information Age Publishing, INC.
- Linell, P. (2010). Communicative activity types as organisations in discourses and discourses in organisations. In S. K. Tanskanen, M.-L. Helasvuo, M. Johansson, & M. Raitaniemi (Eds.), *Discourses In Interaction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- Linell, P. (2011). *Samtalskulturer. Kommunikative verksamheterstyper i samhället*. Linköping: Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet.
- Linell, P., & Bredmar, M. (1996). Reconstructing topical sensitivity: Aspects for face-work in talks between midwives and expectant mothers. *Research on Language and Social Interaction*, 29(4), 349-379.
- Linell, P., Jakobsson Öhrn, H., & Jönsson, L. (2010). Minnas eller inte minnas: Om polisförhøret som en institutionaliserad ram för minnandet. In R. Säljö (Ed.), *Lärande och minnande som social praktik* (pp. 365-386). Stockholm: Norstedts.
- Linell, P., & Keselman, O. (2012). Trustworthiness at stake: Trust and distrust in investigative interviews with Russian adolescent asylum-seekers in Sweden. In I. Marková & A. Gillespie (Eds.), *Trust and conflict: representation, culture and dialogue* (pp. 156-180). London: Routledge.
- Linell, P., & Thunqvist, D. P. (2003). Moving in and out of framings: activity contexts in talks with young unemployed people within a training project. *Journal of Pragmatics*, 35(3), 409-434.
- MacLeod, N. J. (2009). "Well did you feel jealous...?" Control and ideology in police interviews with rape complainants. *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*, 3(1), 46-57.
- MacLeod, N. J. (2010). *Police interviews with women reporting rape: A critical discourse analysis*. (Doktorgradsavhandling), Aston University.
- MacLeod, N. J. (2011). Risks and benefits of selective (re)presentation of interviewees' talk: some insights from discourse analysis. *The British Journal of Forensic Practice*, 13(2), 95-102.
- MacLeod, N. J. (2012). Forensic linguistics. In C. A. Chapelle (Ed.), *The Blackwell encyclopedia of applied linguistics*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Matoesian, G. M. (1993). *Reproducing rape. Domination through talk in the courtroom*. Cambridge: Polity Press.
- Milne, R., & Bull, R. (1999). *Investigative interviewing. Psychology and practice*. Chichester: Wiley.
- Myklebust, T. (2009). *Analysis of field investigative interviews of children conducted by specially trained police investigators*. (Doktorgradsavhandling), Universitet i Oslo, Oslo.
- Myklebust, T., & Bjørklund, R. A. (2006). The effect of long-term training on police officers' use of open and closed questions in field investigative interviews of children (FIIC). *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 3(3), 165-181.
- NESH De nasjonale forskningsetiske komiteer. (2006). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. <http://www.etikkom.no/retningslinjer/NESHretningslinjer/06>.
- NOU 2008:4. (2008). *Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling*. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- Ochs, E. (1979). Transcription as theory. In E. Ochs & B. Schieffelin (Eds.), *Developmental pragmatics*. New York: Academic Press.
- Oxburgh, G., Myklebust, T., & Grant, T. (2010). The question of question types in police interviews: A review of the literature from a psychological and linguistic perspective. *International Journal of Speech Language and the Law*, 17(1), 46-66.
- Oxburgh, G., Myklebust, T., Grant, T., & Milne, R. (Eds.). (2016). *Communication in investigative and legal contexts: Integrated approaches from forensic psychology, linguistics and law enforcement*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Oxburgh, G., Ost, J., & Cherryman, J. (2012). Police interviews with suspected child sex offenders: does use of empathy and question type influence the amount of investigation relevant information obtained? *Psychology, Crime & Law*, 18(3), 259-273.
- Persson Thunqvist, D. (2003). *Samtal för arbete: Kommunikativa verksamheter i kommunala ungdomsprojekt*. (Doktorgradsavhandling), Linköpings universitet, Linköping.
- Peräkylä, A., & Vehviläinen, S. (2003). Conversation analysis and the professional stocks of interactional knowledge. *Discourse & Society*, 14(6), 727-750.

- Pomerantz, A., & Heritage, J. (2013). Preference. In J. Sidnell & T. Stivers (Eds.), *The Handbook of Conversation Analysis*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). Accounts in sequence. In J. Potter & M. Wetherell (Eds.), *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.
- Påtaleinstruksen. (1985). *Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten*.
- Rachlew, A. (1999). *An evaluation of Norwegian police officers perception of investigative interviewing: implications for training*. (Masteroppgave), University of Liverpool, Liverpool.
- Rachlew, A. (2009). *Justisfeil ved politiets etterforskning: noen eksempler og forskningsbaserte tiltak*. (Doktorgradsavhandling), Universitetet i Oslo, Oslo.
- Riibe Ramskjell, B. (2008). *Konfliktrådsmedling som kommunikativ virksomhetstype. En empirisk undersøkelse av meglingsamtaler i det norske konfliktrådet*. (Masteroppgave), NTNU, Trondheim.
- Riksadvokaten. (2009). *Lyd- og bildeopptak av politiforklaringer*. Brev av 16. oktober 2009 Retrieved from <http://www.riksadvokaten.no/no/dokumenter/retningslinjer/Retningslinjer+for+opptak+av+politiforklaringer.9UFRrO2T.ips>.
- Roberts, C. (2003). Applied linguistics applied. In S. Sarangi & T. van Leeuwen (Eds.), *Applied linguistics & communities of practice. Selected papers from the annual meeting of the british association for applied linguistics Cardiff University, September 2002*. London, New York: BAAL in association with Continuum.
- Roberts, C., & Sarangi, S. (1999). Hybridity in gatekeeping discourse: Issues of practical relevance for the researcher. In S. Sarangi & C. Roberts (Eds.), *Talk, work and institutional order. Discourse in medical, mediation and management settings*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Roberts, C., & Sarangi, S. (2005). Theme-oriented discourse analysis for medical encounters. *Medical Education*, 39, 632-640.
- Rock, F. (2001). The genesis of a witness statement. *Forensic Linguistics*, 8(2), 44-72.
- Rock, F. (2010). Witness and suspects in interviews. Collecting oral evidence: the police, the public and the written word. In M. Coulthard & A. Johnson (Eds.), *The Routledge handbook of forensic linguistics*. London, New York: Routledge.
- Rock, F. (2013). 'You say "I'm sure" but you're not, are you?' Trust and distrust in police interviews. In C. N. Candlin & J. Crichton (Eds.), *Discourses of trust*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Rommetveit, R. (2008 [1991]). Om dialogisme og vitskapleg disiplinert diskurs- og samtaleanalyse. Revidert versjon av artikkel i Norsk lingvistisk tidsskrift, 17, 1991. In R. Rommetveit (Ed.), *Språk, individuell psyke, og kulturelt kollektiv*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sarangi, S. (2000). Activity types, discourse types and interactional hybridity: the case of genetic counselling. In S. Sarangi & M. Coulthard (Eds.), *Discourse and social life* (pp. 1-27). London: Pearson.
- Sarangi, S. (2004a). Language/activity: Observing and interpreting ritualistic institutional discourse. *Cahiers de Linguistique Française*, 26, 135-150.
- Sarangi, S. (2004b). Towards a communicative mentality in medical and healthcare practice. In A.-M. Karlsson, M. Landqvist, & H. S. Rehnberg (Eds.), *Med språket som arbeidsredskap. Sju studier av kommunikation i vården*. (pp. 13). Södertörns högskola.
- Sarangi, S. (2005). The conditions and consequences of professional discourse studies. *Journal of Applied Linguistics*, 2(3), 198-220.
- Sarangi, S. (2010). Practising discourse analysis in healthcare settings. In I. Bourgeault, R. DeVries, & R. Dingwall (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative methods in health research* (pp. 397-416). London: SAGE.
- Sarangi, S., & Candlin, C. N. (2011). Professional and organisational practice: A discourse/communication perspective. In C. N. Candlin & S. Sarangi (Eds.), *Handbook of communication in organisations and professions*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

- Sarangi, S., & Roberts, C. (Eds.). (1999). *Talk, work and institutional order. Discourse in medical, mediation and management Settings*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Scheuer, J. (2005). *Indgange til samtaler. Samtaleanalyse som konversationsanalyse, dialogisme og kritisk diskursanalyse*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Scott, M. B., & Lyman, S. M. (1968). Accounts. *American Sociological Review*, 33(1), 46-62.
- Shepherd, E. (2007). *Investigative interviewing: the conversation management approach*. Oxford ; New York: Oxford University Press.
- Shuy, R. W. (1998). *The language of confession, interrogation and deception*. Thousand Oaks: Sage.
- Shuy, R. W. (2011). Applied linguistics in the legal arena. In C. N. Candlin & S. Sarangi (Eds.), *Handbook of Communication in Organisations and Professions*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Sleath, E., & Woodhams, J. (2014). Expectations about victim and offender behaviour during stranger rape. *Psychology, Crime & Law*, 20(8), 798-820.
- Stevanovic, M., & Peräkylä, A. (2012). Deontic authority in interaction: The right to announce, propose, and decide. *Research on Language & Social Interaction*, 45(3), 297-321.
- Stevanovic, M., & Svennevig, J. (2015). Introduction: Epistemics and deontics in conversational directives. *Journal of Pragmatics*, 78, 1-112.
- Stivers, T., & Sidnell, J. (2013). Introduction. In J. Sidnell & T. Stivers (Eds.), *The handbook of conversation analysis*. Chichester: Wiley Blackwell
- Stokoe, E. (2013). The (In)authenticity of simulated talk: Comparing role-played and actual interaction and the implications for communication training. *Research on Language and Social Interaction*, 46(2), 165-185.
- Stokoe, E. (2014). The conversation analytic role-play method (CARM): A method for training communication skills as an alternative to simulated role-play. *Research on Language and Social Interaction*, 47(3), 255-265.
- Stokoe, E., & Edwards, D. (2010). Asking ostensibly silly questions in police-suspect interrogations. In A. F. Freed & S. Ehrlich (Eds.), *"Why do you ask?" The function of questions in institutional discourse*. New York: Oxford University Press.
- Almindelig borgerlig Straffelov, (1902).
- Straffeprosessloven. (1986). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker*.
- Svennevig, J. (1999). *Getting acquainted in conversation: a study of initial interactions*. Amsterdam: John Benjamins.
- Svennevig, J. (2001a). Institutional and conversational modes of talk in bureaucratic consultations. In A. Hvenekilde & J. Nortier (Eds.), *Meetings at the crossroads. Studies of multiculturalism and multilingualism in Oslo and Utrecht*. (pp. 106-135). Oslo: Novus.
- Svennevig, J. (2001b). Ja, jo and nei initiating responses to wh-questions in Norwegian. In H. Vater & O. Letnes (Eds.), *Modality and more* (pp. 143-165). Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Svennevig, J. (2001c). *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. Oslo: Landslaget for norskundervisning/Cappelen Akademisk Forlag.
- Sætre, M. (2015). Nye perspektiver i voldtektsdebatten. *Politiforum*. Retrieved from <http://politiforum.no/?module=Articles&action=Article.publicOpen&id=72748>
- ten Have, P. (2001). Applied conversation analysis. In A. McHoul & M. Rapley (Eds.), *How to analyse talk in institutional settings. A casebook of methods*. London, New York: continuum.
- ten Have, P. (2007). *Doing conversation analysis*. London: Sage.
- Thomas, J. (1995). *Meaning in interaction: an introduction to pragmatics*. London: Longman.
- Thomassen, G. (2005). *Den flerbunnetede treningssamtalen: En studie av samtaler mellom pasient og student fra sykepleier- og medisinerutdanning*. (Doktorgradsavhandling), NTNU, Trondheim.
- Thomassen, G. (2009). The role of role-play: managing activity ambiguities in simulated doctor consultation in medical education. *Communication & medicine*, 6(1), 83-93.

- Thomassen, G., & Sarangi, S. (2012). Evidence-based familial risk explanations in cancer genetic counselling. *Health, Risk & Society*, 14(7-8), 607-626.
- Thornborrow, J. (2002). *Power talk. Language and interaction in institutional discourse*. London: Longman.
- Tjora, A. H. (2010). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Walklate, S. (2008). Researching victims. In R. D. King & E. Wincup (Eds.), *Doing research on crime and justice. Second edition*. Oxford: Oxford university press.
- Westera, N. J., & Powell, M. (2016). Improving communicative practice: Beyond the cognitive interview for adult witnesses. In G. E. Oxburgh, T. Myklebust, T. Grant, & R. Milne (Eds.), *Communication in investigative and legal contexts. Integrated approaches from forensic psychology, linguistics and law enforcement*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical investigations*. Oxford: Blackwell.
- Wold, A. H. (1992). Introduction. In A. H. Wold (Ed.), *The dialogical alternative. Towards a theory of language and mind* (pp. 1 - 18). Oslo: Scandinavian University Press.

Vedlegg 1 – Tillatelse fra Riksadvokaten

RIKSADVOKATEN

Marit Olave Riis-Johansen
NTNU Institutt for språk. og kommunikasjonsstudier
7491 Trondheim

REF.:

VÅR REF.:
Ra 10-521 GKL/amo
639.2

DATO:
17.01.11

SØKNAD OM TILGANG TIL OPPTAK AV POLITIAVHØR

Det vises til Deres søknad av 21. oktober 2010 om tilgang til opptak av ca. 20 politiavhør av fornærmede i straffesaker.

Riksadvokaten har forelagt søknaden for Rådet for taushetsplikt og forskning. Som det fremgår av svare derfra 7. januar d.å., har Rådet samtykket til at det dispenseres fra taushetsplikten slik at De kan gis tilgang til slike lydopptak.

Riksadvokaten beslutter i medhold av straffeprosessloven § 61 e at De kan gis tilgang til opptak av politiavhør i tråd med søknaden og på de vilkår Rådet har satt (se siste avsnitt i brevet derfra).

Den praktiske gjennomføringen forutsettes å skje slik De har beskrevet i søknaden. Det fremgår at Sentrum politistasjon i Trondheim har sagt seg villig til å bistå Dem. En antar at dette også gjelder bistand til utvelgelse og innhenting av avhør som skal innhentes fra andre politistasjoner/politidistrikter.

Vi har mottatt taushetsplikterklæring undertegnet av Dem og legger til grunn at det ikke er andre som skal ha tilgang til lydopptakene eller ikke-anonymiserte avskrifter av disse.

Tor-Aksel Busch

Guri Lenth
kst. førstestatsadvokat

Vedlegg

Gjenpart: Rådet for taushetsplikt og forskning

Postadresse:
Postboks 8002 Dep
0030 OSLO

Kontoradresse:
Stortorvet 2
0155 OSLO

Telefon:
22 47 78 50

Telefaks:
22 33 31 12

Vedlegg 2 – Informasjon til deltakere

Det humanistiske fakultet
Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier

Vår dato
07.04.2011

Vår referanse

Deres dato

Deres referanse

1 av 2

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet "Den frie forklaringen i avhør av fornærmede".

Hva handler dette forskningsprosjektet om?

Dette er en studie av kommunikasjonen mellom den avhørte og politietterforskeren. Studien har fokus på hvordan den avhørte får fortalt sin historie, og hvordan politietterforskeren legger til rette for at den avhørte får forklart seg.

Jeg vil blant annet undersøke hvordan spørsmål blir stilt, i hvilken grad den avhørte blir møtt med støtte og interesse, og hvem det er som styrer utviklingen og fremdriften i avhøret.

Formålet med prosjektet er å få mer kunnskap om hvordan avhør av fornærmede/offer foregår. Dette er viktig med tanke på rettssikkerhet for kriminalitetsoffer, og det vil være et grunnlag for å gi politifolk ytterligere opplæring i avhørsteknikk og kommunikasjon.

Hva sier du ja til?

Med å signere dette skjemaet, gir du din tillatelse til at *lydopptaket* (ikke video) som ble gjort under ditt politiavhør kan brukes til dette forskningsprosjektet. Opptaket finnes allerede i politiets arkiver, og du vil altså ikke bli ytterligere kontaktet.

Lydopptakene vil hele tiden være i politiets varetekt, og vil bare være tilgjengelig for meg og min veileder i den perioden jeg jobber med studien. Vi er selvsagt underlagt taushetsplikt.

Du kan når som helst trekke deg fra å delta, også om du sier ja nå.

Blir du anonymisert?

Ja, du vil bli fullt anonymisert. Alle navn, stedsnavn, datoer og lignende vil bli endret, og saksinformasjon som kan spores tilbake til deg vil bli tatt bort eller endret. Det som er interessant i mine analyser er ikke hva som hendte, eller hvem som var involvert, men hvordan du og etterforskeren snakker sammen.

Prosjektet er godkjent av Riksadvokaten og Rådet for taushetsplikt og forskning.

Svar

Du svarer ved å sende inn skjemaet på neste side.

Med vennlig hilsen

*Doktorgradsstipendiat
Marit Olave Riis-Johansen*

*Veileder, førsteamanuensis ved NTNU
Gøril Thomassen*

Postadresse 7491 Trondheim	Org.nr. 974 767 880 E-post: marit.riis-johansen@ntnu.no http://www.hf.ntnu.no/isk	Besøksadresse Bygg 10, nivå 5 Dragvoll 7049 Trondheim	Telefon + 47 73596529 Telefaks + 47 73596119	Tlf: + 47 73598330
--------------------------------------	--	---	---	---------------------------

Vedlegg 3 – Samtykkeerklæring fornærmede

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Vår dato
07.04.2011

Vår referanse

2 av 2

Samtykke til deltakelse i forskningsprosjektet "Den frie forklaringen i avhør av fornærmede"

Under forutsetning av at jeg når som helst kan trekke meg, sier jeg ja til at lydopptak fra avhør av meg, (dato), kan brukes til forskningsprosjektet "den frie forklaringen i avhør av fornærmede".

Dato:

Navn:

Med hilsen

Vedlegg 4 – Informasjon til avhørsledere

Det humanistiske fakultet
Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier

Vår dato 10.12.2012
Deres dato

Vår referanse
Deres referanse

1 av 2

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet "Den frie forklaringen i avhør av fornærmede".

Hva handler dette forskningsprosjektet om?

Dette er en studie av kommunikasjonen mellom den avhørte og politietterforskeren. Studien har fokus på hvordan den avhørte får fortalt sin historie, og hvordan politietterforskeren legger til rette for at den avhørte får forklart seg.

Jeg vil blant annet undersøke hvordan spørsmål blir stilt, i hvilken grad den avhørte blir møtt med støtte og interesse, og hvem det er som styrer utviklingen og fremdriften i avhøret.

Formålet med prosjektet er å få mer kunnskap om hvordan avhør av fornærmede/offer foregår. Dette er viktig med tanke på rettsikkerhet for kriminalitetsoffer, og det vil være et grunnlag for å gi politifolk ytterligere opplæring i avhørsteknikk og kommunikasjon.

Hva sier du ja til?

Med å signere dette skjemaet, gir du din tillatelse til at opptaket av avhøret du har levert fra deg kan brukes til dette forskningsprosjektet.

Lyddopptakene vil hele tiden være i politiets varetekt, og vil bare være tilgjengelig for meg og min veileder i den perioden jeg jobber med studien. Vi er selvsagt underlagt taushetsplikt.

Du kan når som helst trekke deg fra å delta, også om du sier ja nå.

Blir du anonymisert?

Ja, både du og den avhørte vil bli fullt anonymisert. Hvis det blir sagt noe i avhøret som kan spores tilbake til hvem som er avhørsleder, vil dette bli endret eller fjernet i transkripsjonen/utskriften. I tillegg blir alle avhørene «oversatt» til bokmål, slik at du heller ikke kan gjenkjennes på dialekt eller personlig språkstil.

Prosjektet er godkjent av Riksadvokaten og Rådet for taushetsplikt og forskning.

Svar

Du svarer ved å sende inn skjemaet på neste side.

Med vennlig hilsen

Doktorgradsstipendiat

Marit Olave Riis-Johansen

Veileder, førsteamanuensis ved NTNU

Gøril Thomassen

Postadresse 7491 Trondheim	Org.nr. 974 767 880 E-post: marit.riis-johansen@ntnu.no http://www.hf.ntnu.no/isk	Besøksadresse Bygg 10, nivå 5 Dragvoll 7049 Trondheim	Telefon + 47 73596529 Telefaks + 47 73596119	Tlf: + 47 73598330
--------------------------------------	---	---	---	--------------------

Vedlegg 5 – Samtykkeerklæring avhørsledere

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Vår dato
10.12.2012

Vår referanse

2 av 2

Samtykke til deltakelse i forskningsprosjektet "Den frie forklaringen i avhør av fornærmede"

Under forutsetning av at jeg når som helst kan trekke meg, sier jeg ja til at lydopptaket jeg har levert fra meg, kan brukes til forskningsprosjektet "den frie forklaringen i avhør av fornærmede".

Dato:

Navn:

